

HISTORIE

DER

REMONSTRANTEN.

EERSTE DEEL.

HISTORIE
DER
REMONSTRANTEN,

KORTELYK VERVATTENDE DE

GESCHIEDENISSEN

DER

GEREFORMEERDE CHRISTENEN,

DIE MEN *REMONSTRANTEN* NOEMT;

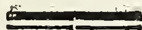
UIT EGTE GEDENKSTUKKEN, OUDE GESCHRIFTEN, EN DE GELOOFWAARDIGSTE SCHRYVEREN OPGEMAAKT

DOOR

JACOBUS REGENBOOG.

EERSTE DEEL,

Beginnende van het overleveren der Remonſtrantie *aan de Ed. Groot Mog. Heren Staten van Holland en Weſtfrieſland, en eindigende even voor het houden der Nationale Synode van Dordrecht.*

TE AMSTELDAM,

BY *JAN DOLL*,

MDCCLXXIV.

AAN DE GEZAMENTLYKE

CHRISTELYKE GEMEENTEN,

UITMAKENDE DE

MAATSCHAPPY

DER

REMONSTRANTEN,

EN IN 'T BYZONDER AAN DE

EERWAARDE, GODZALIGE, ZEER GELEERDE HEREN, HOOGLEERAREN, LEERAREN EN OPZIENEREN VAN DIE

GEMEENTEN;

MITSGADERS

AAN ALLE VERDERE VREDELIEVENDE CHRISTENEN, DIE DOOR ONDERLINGE VERDRAAGZAAMHEID DE WAARHEID BETRAGTEN IN LIEFDE,

WORD DEZE

HISTORIE

DER

REMONSTRANTEN,

UIT DE OPRECHTSTE HOOGAGTING,

MET ALLE EERBIED EN LIEFDE

OPGEDRAGEN

DOOR

JACOBUS REGENBOOG.

VOORREDEN.

De menigvuldige Schriften, welken ſedert het begin der voorgaande eeuwe tot dezen tyd toe wegens de Remonſtranten en Contraremonſtranten zyn uitgegeven, en die ik voor geen klein gedeelte bezit, deden my, uit enkele liefhebbery, dezelven ter naſporinge der waarheid naauwkeurig onderzoeken; zynde altyd genegen om de waarheid, van wien zy ook gezegd worde, hulde te doen; want gene tydelyke belangen ter wereld zyn'er, die my aanleiding kunnen geven, om my tot de eene party meer dan tot de andere te neigen.

't Is waar, doorgaans zyn de menſchen genegen meer of min gunſtig te oordeelen over de bedryven der genen, welker Godsdienſtige gevoelens zy toegedaan zyn of verworpen; maar ik had al vroeg geleerd, dat dit zeer ongegrond is, dewyl het ligtelyk kan gebeuren, dat zy, die ten aanzien der gevoelens omtrent den Godsdienſt de waarheid aan hunne zyde hebben, nogthans zeer verkeerde middelen gebruiken, en zeer onregtmatig handelen, om die gevoelens voorteſtaan; gelyk ook van den anderen kant de dwalende, die ter goede trouwe de dwaling voor eene Godsdienſtige waarheid houden, zig zomtyds zeer eerlyk braaf en Godsdienſtig gedragen kunnen; zoodat het ongegrond zy uit de gevoelens der menſchen wegens de regtmatigheid hunner handelingen, of uit hunne handelingen wegens de waarheid hunner gevoelens te oordelen. En op dezen

voet is het, dat een Remonſtrant zeer wel gunſtig zou kunnen oordelen over de daden der Contraremonſtranten; en een Contraremonſtrant over de bedryven der Remonſtranten, zonder hunne byzondere gevoelens wegens den Godsdienſt goed te keuren of te volgen; en dat derhalve de Geſchiedenis van wederzydſche daden genen volſtrekten ſamenhang heeft met hunne Leerſtellingen, die uit geheel verſchillende beginſelen, uit de reden namenlyk en Gods Woord, en niet uit hunne Hiſtorie moeten beoordeeld worden: waaruit wederom voortvloeit, dat een Hiſtorie niet kan geagt worden de Leerſtellingen van de eene of andere Gezinte te beveſtigen of te wederſpreken, wanneer zy de goede of de verkeerde daden van derzelver Voorſtanderen verhaalt. Deze aanmerkingen heb ik hier ter neergeſteld, omdat het my uit verſcheide der yverige, of laat my liever zeggen, der driſtige en hevige Schryveren van dezen tyd gebleken is, dat zy daarop geen agt altoos hebben geſlagen; en dus zeer verkeerdelyk van den eenen kant voor vyanden der Kerke en van derzelver Leere gehouden en uitgekreten hebben, die alleen het gedrag van sommige Kerklyken laakten; terwyl zy van den anderen kant zig wonderlyk waanden te kwyten voor de Leerſtellingen, waaraan zy zyn toegedaan, door het gedrag van derzelver vroeger en later Voorſtanderen, als onberispelyk en aller volſtrekte goedkeuring waardig, te willen verdedigen.

Op dezen verkeerden voet heeft het, ſedert eenigen tyd, zommigen geluſt de Geſchiedeniſſen der Remonſtranten in een haatlyk licht, tegens de waarheid der zaken,

voor-

voortedragen; en in 't byzonder heeft een naamloos Schryver in 't voorleden jaar, zekerlyk uit partyzugt (*), *kunnen goedvinden een allergebreklykst verhaal, onder den Titel van* Beknopte Geschiedenisse of Verhaal van 't voorgevallene tusschen de Remonstranten en Contraremonstranten, enz. *aan de Nederlandsche Wereld medetedeelen; welk verhaal hy, als men regt uit zal spreken, met vele onwaarheden en lasteringen tegens de Remonstranten heeft opgevuld, waarin hy egter maar een ongelukkige navolger was van anderen, welken hem in zulk doen meesterlyk waren voorgegaan, als of het thands een eer ware, en een bewys van regtzinnigheid, alles ten nadele der Remonstranten*

(*) *Van hoedanige gemoedsgesteltenisse die Schryver der zoo genaamde* Beknopte Geschiedenisse *zy, kan men uit het volgende Staaltje duidelyk zien; waarin hy aan de Remonstranten den Naam van Christenen gaarne zou weigeren: „ Doch, zegt hy in zyn nodig Voorberigt bl. 8. Wie had „ ooit kunnen denken, dat een Leeraar eener Christelyke Gezinte, want „ dezen naam, hoe Onchristelyk de Remonstranten zig ook gedragen, „ zullen zy gaarne willen behouden; dat een Leeraar der Remonstranten „ openlyk voor de eere van den Heidenschen Socrates zou in de bres ge- „ sprongen zyn? En egter gansch Nederland heeft het, tot Schande van „ het Christendom, moeten zien". Ik zal hierop gene andere aanmerkingen maken, dan alleen deze; Dat die Schryver, om eenige Leerstellingen zyner Kerke voortestaan, voor de eere van 't gedrag zyner Kerklyken heeft willen in de bres springen, door op de smadelykste en bitterste wyze van de Remonstranten te spreken, en eene onwaaragtig Verhaal, onder den naam van Geschiedenisse, wegens hen in 't licht te geven.*

ten uit te ſlaan en hen haatlyk aftemalen, en dat zelfs zonder eenig bewys. Zonder eenig bewys, zegge ik, want ſchoon de gemelde Schryver in zyn Voorberigt ſtelde, dat hy uit de beſte en geloofwaardigſte Schryveren van de beide partyen en uit egte gedenkſtukken zyn opſtel heeft te ſamen gebragt; zyn Geſchiedverhaal verraad egter, op 't eerſte inzien zelfs, de onwaarheid van zyn voorgeven: Ook noemt hy zyne Schryvers niet, veel weiniger de bewyzen en beſcheiden, of gelyktydige en andere Schryvers van bekende geloofwaardigheid. Miſſchien is dit aan zyne onbedrevenheid te wyten, omdat hy zig ſchaamt die weinige Schryvers telkens aantehalen, welken hy ſlegts gelezen en nagevolgd heeft; of daaraan, dat hy vreeſt, dat dezelven by onbevooroordeelde Lezeren van gene agting zyn; by voorbeeld, Trigland, Baudart en dergelyken; of eindelyk om dat hy ſchroomt, dat de Lezers anders zouden kunnen nazien, hoe getrouw of ongetrouw hy zig in 't aanhalen van de zaken en woorden der Remonſtranten en hunner Schryveren heeft gedragen. De Lezer mag derhalve oordelen, wat hy uit dat verhaal behore aantenemen, 't welk die Man loſſelyk en zonder bewys heeft ter neergeſteld.

Doch dewyl het gros der Lezeren gene gelegenheid heeft, om zulken Schryver naartegaan, is 't zeker, dat de Historie dus verduiſterd, en al het nut, 't welk dezelve als eene Leermeeſteres der Nakomelingſchap kan verſchaffen, niet alleen weggenomen, maar zelfs vergiftigd word. Dit zou egter van geen groot gevolg kunnen zyn, indien de Geſchiedeniſſen en gevoelens der Remonſtranten algemeen ge-

genoeg bekend waren; maar zelfs in ons Vaderland zyn 'er zeer velen, en daaronder, waarover men zig moet verwonderen, ook zulke Godgeleerden zelven, die met groten ophef op hunne eigen bekwaamheden roemen, en welken egter van de zaken der Remonstranten ten uitersten onkundig zyn. Hoe het gros der Contraremonstranten, op zulke voorgangers betrouwende, ouwlings al van hun en hunne gevoelens oordeelde, zal men uit onze Historie kunnen zien; en hoe onbedreven 't zelve daarin thands zy, heeft my zelven onlangs een zeer duidelyk voorbeeld geleerd, wanneer een Lidmaat der Contraremonstranten in éene zeer grote Stad van Holland, daar vele Remonstranten zyn, op eene zeer veragtelyke wyze van de zelven horende spreken, verklaarde wel eens een Remonstrant te willen zien, waarop een bekend eerlyk Burger der zelfde Stad, die Remonstrantsch was, genoemd werd, en de ander in de uiterste verwondering uitriep, hoe? is die Man een Remonstrant! te weten, die 'er naar gevraagd had, meende volgens de opgegeven beschryving, dat een Remonstrant een Monster was, besmet met alle yselyke Ketteryen, en ongetrouw aan 't lieve Vaderland; want als zoodanig worden dezelven thands veelal door zommigen afgeschetst.

Dit heeft my voornaamlyk bewogen, om ter liefde der waarheid en waarheidzoekende Lezeren deze Historie der Remonstranten in 't licht te geven; schoon dat te voren nimmer het oogmerk ware myner onderzoekingen en aantekeningen. Ik oordeelde dus mynen Medeburgeren en Land-

ge-

genoten meer dienſt te zullen doen, dan of ik de onwaarheden, haatlykheden en beſchuldigingen van den gemelden en andere dergelyke Schryveren, die nimmer by onpartydige menſchen in eenige aanmerking zullen komen, hadde gaan wederleggen. Dit laatſte zou een verdrietige en weinig nutte arbeid zyn geweeſt; daar eene korte waaragtige Historie van de Remonſtranten, uit oude egte en geloofwaardige ſtukken opgemaakt, van dienſt kan zyn, zoo dewyl die op zig zelve zeer aanmerklyk is, als om dat zy grote betrekking heeft op de Geſchiedeniſſen van ons Vaderland in 't algemeen, en daarvan een aanmerklyk gedeelte uitmaakt. Te meer heb ik daartoe deze gelegenheid by de hand genomen, omdat de Hiſtorie der Remonſtranten en derzelver lotgevallen by vele Schryvers alleen ſtukswyze gemeld word, en niemand dezelve in een aaneengeſchakeld verhaal heeft opgegeven. De Schryver van de Hiſtorie der Reformatie van Nederland, G. Brandt, *heeft inderdaad een groot gedeelte van de Geſchiedeniſſe der Remonſtranten te boek geſteld; maar dewyl hy ook vele andere zaken in zyne algemene Hiſtorie van Nederlands Hervorminge genoodzaakt was te melden, verlieſt de Lezer daardoor dikwils uit het oog de aaneenſchakeling der Remonſtran'ſche Geſchiedeniſſe, en dus tevens vele byzonderheden die opmerking verdienen. Ook is die voortreflyke Hiſtorieſchryver door den dood verhinderd geweeſt, om zyn werk verder te brengen, dan tot de helft van het jaar zeſtienhonderd en drieentwintig; en nogthans zyn 'er zeer vele en gewigtige zaken, de Remonſtranten betreffende, na dien tyd gebeurd, waarvan velen on-*

onzer Landgenoten of geheel onkundig zyn, of door kwade onderrigtinge zeer verkeerde denkbeelden hebben. Die zaken en gebeurteniſſen heb ik daarom ook in zoodanig klaar daglicht tragten te ſtellen, als my, behoudens de kortheid die ik my voorſtelde, mogelyk was; gelyk men uit de twee volgende Deeltjes dezer Hiſtorie zien zal; zullende dit werkje in 't geheel uit drie Deelen beſtaan, en de Hiſtorie der Remonſtranten tot in het begin dezer eeuwe vervatten. Minnaars van de Waarheid en der Vaderlandſche Geſchiedeniſſen zullen, gelyk ik vertrouwe, myn beſtaan goedkeuren; terwyl anderen (elk heeft zyne reden of opvatting, waarom) liever zullen wenſchen, dat die gebeurteniſſen in den poel der vergetenheid geſmoord wierden. Maar in dit opzigte ben ik het eens met den gemelden naamlozen Schryver, die onlangs de aaneenſchakeling van onwaarheden wegens de Remonſtranten ſchreef, doch egter in zyn Voorberigt deze gegronde aanmerking maakte, dat „ allen, die niet „ gaarne zien, dat men beſchryft 't gene van tyd tot tyd „ in deze Landen is voorgevallen en in de byzondere Steden gebeurd, daarmede te kennen geven, dat zy of de „ hunnen iets gedaan hebben, dat kwaad of ſchandelyk is, „ of dat zy nog voornemens zyn, iets dergelyks uit te voeren; „ en dat men om hunnent wille egter niet verpligt is het „ beſchryven der Geſchiedeniſſen nate laten".

Deze zyn eenvoudig de redenen, die my bewogen hebben dit werk in 't licht te geven; want ik ben daartoe door gene beweegredenen altoos, die van een Geſchiedſchryver vreemd behoren te zyn, gedreven; zoodat ik uit belang, hope of vreze, gunſte of ongunſte, partyzugt of iets dergelyks niet

verbysterd of misleid ware, en dus tegens de waarheid vooringenomen. 't Is zeker, dat ik in het verhaal der gebeurde zaken, noch in de bewoordingen, noch in de schikkinge der gebeurtenissen, die schryfwyze gehouden hebbe, welke by zommigen, doch myns oordeels zeer ten onregte, voor onzydig word gehouden; en ik zal hier kortelyk reden geven, waarom ik zoo geschreven hebbe, als men zien kan. Het is de eerste Wet eener Historie, dat zy naar waarheid de gebeurtenissen opgeeft. Deze Wet nu kan, zoo als ik mene, niet worden betragt, tenzy men de zaken, die gebeurd zyn, niet slegts melde, maar dezelven ook in het regte daglicht plaatse. En dat geschied niet, wanneer men of bewoordingen of schikkingen der zaken op die wyze gebruikt, die eenigen voor onzydig houden; te weten, wanneer men van partyschappen, die 'er plaats hebben gehad, sprekende, van de eene party zagte, van de andere harde bewoordingen gebruikt, en dezelven nu en dan verwisselt; en wanneer men verhalende 't geen de één by zekere gelegenheden gedaan heeft, en de ander by andere gelegenheden, alles zoodanig schikt, dat 'er in 't verhaal een soort van evenwigt worde gehouden; zoodat de Lezer daaruit niet dan met grote moeite en nieuwe navorzingen kan gewaar worden, wat wel en goed, wat verkeerd en kwalyk gedaan zy. Dus kan men misschien aan oppervlakkige Lezeren van beide de partyen eenig genoegen geven, en zig inbeelden den naam van een' onzydigen Schryver te verdienen: maar alwie de zaken op hare regte waarde heeft leeren schatten, zal my toestaan, dat dit veeleer eenzydigheid is, welke eenen regtschapen Historieschryver niet betaamt. Ik heb derhalve myne bewoordingen geschikt, gelyk

de

de natuur der zaken my dezelve opgaf, zonder op gunst of ongunst agttegeven; en de zaken zelve zoo voorgedragen, als zy in haren samenhang en omstandigheden gebeurd zyn; oordelende dat ik op deze wyze alleen de regte onzydigheid bewaarde, en de waarheid der Historie naar behoren betragtte.

Voor 't overige heb ik, ter bevestiginge van de waarheid myner verhalen, dezelven gestaafd met egte Gedenkstukken en Traktaten van die tyden, waarop de zaken zelven gebeurd zyn: Ik heb die allen nagezien en gelezen op die plaatsen, welken door my worden aangehaald, twee of drie kleine werkjes uitgenomen, welken ik niet bezit; maar 't weinige, daaruit door my aangetekend, heb ik overgenomen van geloofwaardige Schryveren, die ik genoemd heb. Ook heb ik meermalen zulke Schryvers aangehaald, omdat zy in ieders handen zyn en ligtelyk nagezien kunnen worden, schoon ik de oude kleiner Schriften, die zy gebruikt hadden, insgelyks zelf bezitte, gelezen en nagezien hebbe. Brieven, Smeekschriften, Vertogen, Vonnissen, Publicatien, Redevoeringen enz. die te lang waren, om geheel ingelast te worden, heb ik verkort, en derzelver zin getrouwlyk opgegeven; latende elk der partyen, zoo veel my mogelyk was, zelf spreken; en 't gene ik 'er byvoegde, strekte voornaamlyk, eenige weinige aanmerkingen uitgenomen, om de zaken aaneenteschakelen door eenen gevoeglyken overgang van 't een tot het ander.

Op deze wyze heb ik de Historie der Remonstranten tragten af te schetsen, en te staven. En dewyl alle Historie, naar waarheid geschreven, een getuigen is der tyden en een leermeesteres des levens, als die ons tot de tyden onzer Voorvaderen overbrengt, en de gebeurde zaken menigmalen veel klaar-

der en omstandiger doet beschouwen, dan we, in die tyden levende, misschien gelegenheid zouden gehad hebben om dezelven te kennen; zoo vertrouw ik, dat ook deze Historie ons zal doen zien, welke misslagen de Voorouders mogen begaan hebben, op dat wy dezelven myden en verbeteren; en tevens het goede en loflyke hunner brave pogingen en daden, opdat wy het navolgen. Daarenboven kunnen wy in deze Historie ook overvloedige stof vinden, om GOD *te loven en te danken, die door zyne genadige bestieringe de zaken der wyze geschikt heeft, ,, dat de Heren Staten van Holland en Westvriesland,*
,, onze wettige hoge Overheden, en de Heren Staten der an-
,, dere Provintien, en zyne Doorlugtige Hoogheid, Prins
,, WILLEM DE VYFDE, *allen geloofsdwang verbannen, en*
,, aan alle hunne ingezetenen, van welke Christelyke gezinte
,, zy ook zyn mogen, vryheid geven, om GOD *openlyk, naar*
,, hunne aangenomen begrippen, te mogen dienen, en tevens
,, deze hunne begrippen, in weerwil van alle heethoofdige en
,, heerschzugtige Mannen, met mond en pen te verdedigen". Zoo drukt zig ergens de zeer vredelievende en regtschapen Vaderlander, de Wel Edele Gestrenge Heer DANIEL VAN ALPHEN, *uit; wiens voortreflyke woorden ik thans de myne maake; hopende en wenschende, dat de Nederlanders daardoor zullen worden opgeleid, om* GOD *te vrezen, hunnen Naasten te beminnen, de Overheden te eeren en te gehoorzamen, en de Waarheid te betragten in Liefde; om dus allen te zamen onder Gods zegen mede te werken tot heil van ons gezegende vrye Vaderland en alle deszelfs inwoneren, tot aan het einde der dagen!*

BE-

BEKNOPTE

HISTORIE DER REMONSTRANTEN.

EERSTE BOEK.

De Christelyke Maatschappy der genen, die men Remonstranten noemt, heeft haren naam bekomen van een geschrift, *Remonstrantie* genaamd, 't welk getekend was den 14 van Januari, 1610. door zes en veertig Predikanten. (*a*). Waar de naam van Remonstranten van daan komt.

Dit geschrift werd door hun overgeleverd aan de Heren Staten van Holland en West-Vriesland, als aan hunne Hoge en Wettige Overheden, op den eersten van Juli deszelfden Jaars, en t'zedert dien tyd zyn zy, en die met hun in dezelfde gevoelens waren, meest Remonstranten genaamd.

De gelegenheid van 't opstellen en overleveren van dit geschrift was de volgende: wanneer

(*a*) Uytenbogaert Kerkel. Historie, bl. 529. gedr. te Amsterdam in Folio, by Cornelius de Leeuw. 1649. *Men vind by hem de namen dier Predikanten aangeteekend.*

neer de Hervorming, op verscheide tyden en plaatsen in de Nederlanden was door gebroken, hebben zommige Leeraars, of met minder, of met meerder hevigheid en naauwgezetheid, anderen met meer gematigdheid, de Leeringen, die zy voor waaragtig hielden, voorgestaan. De gematigdsten waren van begrip, dat men, volgens de gronden der Hervorminge de H. Schrift alleen voor den onfeilbaren regel des geloofs houdende, overeenkomstig met het voorbeeld der Hervormeren zelf, de Leer des Evangeliums, naar zyn beste geweten, moest omhelzen en leeraren, zonder zig door eenig menschelyk gezag te laten bepalen, of aan schriften, door menschen opgesteld, te verbinden. De anderen oordeelden, dat men de ware hervormde leer niet kon verkondigen, ten zy men de leeringen der grote mannen, die de Hervorming ondernomen en bevorderd hadden, en zekere schriften, waarin de leer des Evangeliums naar derzelver begrippen werd verklaard, stipt naarvolgde. Dezen, al ras de meerderheid uitmakende, bevestigden dit hun begrip in Synoden; en beweerden, dat het regt der Kerke gezag verleende, om de Leeraars aan die Schriften naauw te verbinden. En dewyl de eersten ook meestal omtrent sommige Leerstukken, die van dieper inzien zyn, of zagter begrippen dan de anderen volgden, of min beslissende oordeelden, ontstont 'er, zo over het een als het ander, grote twist; en werden de gematigdsten, op verscheiderhande wyzen, gelyk zy allerbitterst klaagden, van de anderen by het volk,

Zommige Leeraars willen hunnen Medebroederen menschelyke Schriften opdringen.

volk, als verkeerde en valſche Leeraars voorgedragen, en, daar de anderen de ſterkſten waren, van de Predikſtoelen geweerd; zo dat de Gematigden zig, gelyk zy oordeelden, alom geweldig ten toon geſteld en mishandeld ziende (*b*) beſloten, zoo tot hunne verontſchuldiging, als om zig tegens zulke handelingen te verzetten, zig met de gemelde *Remonſtrantie* by hunne Hoge Overheid te vervoegen.

Die menſchelyke ſchriften, waarop men zoo hard en ſterk drong, en welken men, gelyk de Remonſtranten zeiden, neffens Gods woord, of daar mede als gelyk ſtelden, waren zekere Geloofsbelydenis, behelzende zevenendertig artikelen; en de Heidelbergſche Catechismus. Die wilde men alle de hervormde Evangeliſche Leeraars, welken zig alleen aan 't woord van God hielden, doen ondertekenen, om te belyden, dat dezelven in alles met Gods woord en 't fondament der zaligheid overeenkwamen; belovende malkanderen al wat tegens die Schriften ſtreed te verwerpen, en naar vermogen tegen te ſtaan (*c*); gelyk dit

Dezen waren de Confeſſie, en Catechismus.

(*b*) *Oorſprong der Nederlandſche Kerkelyke Verſchillen*, in de Voorreden. * 3. en *Voorſtant van de Vryheid der Conſcientie*, pag. 27. gedr. te Amſterdam, in quarto 1630. beide geſchreeven door J. UYTENBOGAERT. BRANDT, Hiſtorie der Reformatie, II. deel, bl. 229.

(*c*) Hiſtorieſch Verhaal van Alkmaar. p. 76. uitgegeven by Burgemeeſteren, Vroedſchappen, en den Kerkenraad, gedr. 1611. in quarto. UYTENBOGAART Kerkl. Hiſtorie, bl. 508. BAUDART Memorien, I. deel, bl. 25 en 26. gedr. te Arnhem, by Jan Janſz. in folio, 1624.

dit besluit ook naderhand, strydig, gelyk velen oordeelden, tegen de gronden der Reformatie, althans strydig tegen het oogmerk der Hoge Overheid, en tegen deze Geloofsbelydenis zelve, zeer sterk door de naauwgezetten is doorgedrongen en uitgevoerd.

Die Geloofsbelydenis heeft tot opschrift: *Bekentenisse of Belydenisse des Geloofs in 't gemein, en eendragtiglyk van de gelovigen, die in de Nederlanden over al verstrooyt zyn, en na de zuyverheid des Evangeliums onzes Heeren Jezu Christi begeeren te leven.* Zy werd eerst in 't licht gebragt ontrent den jare 1562. in Vlaanderen (*d*). Dit schrift is meest naar 't gevoelen van Kalvyn ingerigt, en was opgesteld door *Guido de Bres*, met behulp van drie of vier anderen: doch niemand der genen, die 'er de hand aan geslagen hebben, heeft ooit gedagt het zelve voor een regelmaat des geloofs uit te geven, of daar voor te doen doorgaan, veel minder nog iemand daar aan te verbinden, of zyne regtzinnigheid te beproeven; maar zy wilden, dat men zyn gelove uit de Kanonyke Schriften moest bewyzen en bevestigen (*e*).

De Heidelbergsche Catechismus is opgesteld, door de Godgeleerden van Heidelberg, op bevel van Paltsgraaf *Fredrik* den Derden; in 't Hoog-

(*d*) BAUDART Memorien, Boek IX. bl. 23.

(*e*) *Zie die* Confessie zelve, Artik. VII. UYTENBOGAERT, Kerkel. Historie. bl. 152. BRANDT, Historie der Reformatie, I. Deel, blad. 253, 254.

Hoogduitsch, in 't jaar 1563. voor de eerste maal in druk uitgegeven (f), en door den bekenden Petrus Dathenus, in 't jaar 1566. in 't Nederduitsch vertaald, wiens vertaling nog gebruikt word (g). Dezelve is verdeeld in twee en vyftig leden, naar de verdeeling van 't getal der Zondagen, die in één jaar voorkomen; en verder, in drie stukken, waar van het eerste is; *hoe groot myne zonden en elenden zyn:* het andere; *hoe ik van alle myne zonden en elenden verlost worde:* het derde; *hoe ik by God voor zulke verlossinge zal dankbaar zyn*, gelyk te zien is op den eersten Zondag, de twede vrage, met derzelver antwoord.

Deze twee schriften, of Formulieren van eenigheid, zoo als men ze naderhand noemde, namelyk, de Belydenis en Catechismus, behelsden vele goede dingen, maar ook, naar 't oordeel der Remonstranten, eenige verkeerde leeringen, of althans min gepaste bewoordingen. Zy konden nogtans al vroeg en te dier tyd by vele Leeraars zoo veel ingang vinden, dat men aan dezelven, van tyd tot tyd, hoe langs hoe meer gezag toeschreve.

In een zekere byeenkomst of Synode te Embden, 1571. daar Casparus van der Heyden, toen Predikant te Frankendaal, voorzitter was, werd

Synode gehouden te Embden 1571.

(f) Baudart, Memorien, Boek IX. bl. 25.

(g) *Zie* J. Ens, Historisch Berigt van de publieke Schriften, bl. 59, en verv. 's Gravezande, tweehonderdjarige Gedagtenis van de Synode te Wezel 1568. gehouden, bl. 55, 56.

werd beraamd, dat men, in de Nederduitſche gemeente, de forme des Heidelbergſchen Catechismus behoorde te gebruiken; en de Nederlandſche Belydenis te onderſchryven (*h*).

Synode gehouden te Dordrecht, 1574.

In een Provinciale Synode te Dordrecht gehouden, 1574. werd onder anderen beſloten; dat de Heidelbergſche Catechismus in alle de Kerken zou worden geleerd (*i*): dat men de Predikanten de Nederlandſche Belydenis zou doen onderſchryven, en in de gehoorzaamheid der Claſſen verbinden (*k*): en dat de volmaakte leer der zaligheid ſommierlyk is begrepen in den Catechismus (*l*). De Preſes was weder Caſparus van der Heyden.

Tweede Synode, te Dordrecht, 1578.

In de Nationale Synode gehouden binnen Dordrecht in den jare 1578. daar *Petrus Dathenus* Preſes was, zyn zommige dingen veranderd, en andere nagelaten (*m*). In het 53ſte Artikel word gezegd: „ om eendragtigheid in de leere te betuigen, achten wy, „ dat men, in alle Kerken der Nederlanden, „ de

(*h*) Zie *De Kerken-Ordeningen der Geref. Nederl. Kerken, in de vier Nationalen Synoden gemaakt ende geärresteert*, enz. tot Delft gedrukt, en meermalen uitgegeven in quarto, IIde en Vde lid van de *Acta* dezer Synode. UYTENBOGAERT, Kerkel. Hiſtorie, bl. 175.

(*i*) Zie het 2de lid, in der *Acta* van deze Synode, in de gem. *Kerken-Ordeningen.*

(*k*) Zie het 14de lid, als boven. BRANDT Hiſtorie, I. Deel, bl. 554.

(*l*) Het 25ſte lid, als boven.

(*m*) UYTENBOGAERT, Kerkl. Hiſtorie, bl. 193, 194.

„ de Belydenis des Geloofs — onderſchry-
„ ven zal. En gelyk dit van den Dienaren
„ des woords en de Profeſſoren der Theolo-
„ gie gedaan zal worden, zo waar 't goed,
„ dat 't zelve ook van de Ouderlingen ge-
„ ſchiedde".

In een algemeen Nationaal Synode, gehouden te Middelburg, in Zeeland, in den jare 1581. werd de Kerken-Ordening van 't laatſte Nationale Synode, te Dordrecht gehouden, overgezien, en hier en daar wat veranderd of verbeterd; men ſtelde weder de Ondertekening der Belydeniſſe vaſt; verboodt aan een iegelyk eenig boek, van den Godsdienſt handelende, uit te geven voor dat het door de Predikanten der byzondere Synoden of de Hoogleeraren der Godgeleerdheid was goedgekeurd; en ſtelde opſchorting of afzetting van dienſt vaſt op valſche leer, gelyk op grove zonden (*n*).

Synode, te Middelburg, 1581.

Het verdient zyne opmerking, dat deze Nederlandſche Geloofsbelydenis, welker ondertekening wederom werd vaſtgeſteld, toen egter onder de Leeraren van onze geweſten zo weinig bekend was, dat eenigen, by deze gelegenheid, vraagden, *wat is dat voor eene Belydenis van zeven-en-dertig artikelen?* (*o*). Het blykt

De Geloofsbelydenis, welker ondertekening op de Synode belaſt word, was onbekend, en weinig verſtaanbaar.

(*n*) Zie de gemelde *Kerken Ordeningen*, art. 37, 38 en 56. van deze Synode.

(*o*) Uitenbogaert, Kerkel. Hiſtorie, bl. 475. Zie deswege J. K. Valk, Verhandeling van eenige voorname zaken tot de Kerkel. Geſchiedeniſſe behorende, gedr. te Amſt. 1768. bl. 19-24.

blykt ook uit andere omſtandigheden, dat dezelve toen nog vry zeldzaam was in 't Nederduitſch, en tevens zoo gebreklyk en onverſtaanbaar vertaald, dat men op deze Middelburgſche Synode, *tot gelykheïd met de Walſche Kerken, belaſtte, de verbeterde* Belydenis van 't jaar 1566. *uit het Walſch in 't Duitſch te vertalen, ende voortaan te volgen* (*p*). En dat eene nieuwe vertaling volſtrekt nodig was, op dat ook die Belydenis en algemener en verſtaanbarer mogte worden, is daar uit op te maken, dat men op deze aanzienlyk Synode in de Stad Middelburg maar van ééne Nederduitſche uitgave een exemplaar ſchynt gehad te hebben, en het zelve nog genoodzaakt was uit een Franſche uitgave te verklaren en verſtaanbaar te doen worden, 't welk aanleiding gaf tot het beloven eener nieuwe en verbeterde Nederduitſche uitgave (*q*). Ik heb egter, ſchoon de

(*p*) A. THYSIUS, voorreden voor de Leer en Ordre der Nederl Kerken. bl. 11.

(*q*) Cort eenvoudich ende waerachtich Verhael, waeromme Caſpar Coolhaas 1582. van de Kercke Chriſti is geëxcommuniceert; gheſtelt van weghen der Predicanten en Ouderlingen der gemeine Kercken in Holland, gedr. by *Jan Canin* 1582 in 4to. bl. 30, 36.

(*q*) Dus althans ſpreken de Predikanten en Ouderlingen der gemeine Kercken in Holland, in het aangehaalde geſchrift van hunnent wege door zulken geſteld die op deze Synode tegenwoordig geweeſt waren; „ Als *Caſper* [*Coolhaas*] deze Bekenteniſſe overzien hadde, [die hem daags „ te voren was ter hand geſteld] heeft hy in deliberatie „ voor-

de Ondertekening dezer Belydenisse in deze en de voorgaande Synoden belast ware, en men nu, zekerlyk ten dien einde, eene verbeterde uitgave beloofde, niet gevonden, dat dezelve eer te voorschyn kwam, dan wanneer zy *overeenkomstig met het besluit der Nationale Synode van Middelburg* 1581, in die Stad in den jare 1611. werd uitgegeven (*q*). Hieruit kan men ook opmaken, waarom 'er geen schyn van blyk gevonden worde, dat deze Belydenis door de Nederlandsche Kerke aan de H. Schrift ooit behoorlyk getoest was; en even weinig de Heidelbergsche Catechismus, welks ondertekening in de gemelde Synoden zelfs nog niet gevorderd, maar eerst naderhand, de geschillen heviger wordende, door byzondere Classen op eigen gezag ingevoerd werd. En schoon de Belydenis, gelyk ook naderhand de Catechismus, ondertekend wierden, nogthans geschiedde dat van zommigen uit sleur met een ingewikkeld gelove, gelyk in volgende tyden (*r*), en

Zy was door de Nederlandsche Kerk nimmer aan Gods Woord getoetst; gelyk ook niet de Catechismus.

„ voorgesteld den XVI, XXVIII. en den XXXI. artikulen „ derselver, waer over hem oock by communicatie genoech „ gedaen werde uit de Françoysche Bekenteniſſe, *dewelcke* „ *wat claarder was: want het Nederlantsche exemplaar,* „ *dewelck voor handen was, niet so duidelyck overgeset,* „ *noch ooc correct ghedruckt en was:* ende is hem gezeit, dat „ de oversettinge ghebetert, ende van nieuws ghedruckt soude „ worden." Men vergelyke J. Ens, kort Historisch Berigt enz. bl. 21-27.

(*q*) Zie Is. le Long, kort Verhaal, bl. 86. W. te Water, twede Eeuwgetyde der Geloofsbelyd. bl. 48. en 57.

(*r*) B. Bekker, in de Voorreden zyner Geloofsbelydenis.

en van vele anderen enkel vredenshalve, om te erkennen, dat die Schriften, sommierlyk en in 't algemeen genomen, de hervormde Leer vervatten, en dus onder de billyke Voorwaarde, voor zoo verre zy met de H. Schrift overeenkwamen; welke Voorwaarde zy oordeelden dat de natuur der zake, de gronden der Hervorminge en het VII Artikel der Belydenisse zelve onderstelden (*). Wanneer nu vervolgens de meesten op het gezag van die twee menschlyke Schriften en derzelver byzondere leeringen zoo sterk drongen, dat zy die voor den toetssteen der ware leer begeerden te houden, kantten zig zeer ernstig daartegen de anderen, die Gods Woord alleen daarvoor hielden. Maar de eersten, die de meerderheid uitmaakten, en daarom hun gevoelen voor de Leer der Kerke hielden, bedienden zig tegens hen van 't gene zy het Regt en Gezag der Kerke oordeelden te zyn; en breidden dat zoo verre uit, dat ze ook het gezag der Overheid niet genoegzaam ontzagen. Men oordeelde zelfs, dat de Kerklyken zig in de gemelde Synoden

(*) Zie UITENBOGAARD, Kerkl. Hist. bl. 359, 360, 464, 465, 467, 475. en de *Remonstrantie*, hieragter op bl. 45. uit de *Haagsche Conferentie*, bl. 4, 5, als mede J. G. VOSSIUS Brief, en H. DE GROOT, by BRANDT, II. Deel, bl. 305, 310. De Staten van Holland begrepen het op dezelfde wyze in de *Resolutien* van 18 Maart en 28 April 1616. by BRANDT, II. Deel, bl. 387. en in hun Vertoog van den 3 July 1618. by UITENBOG. bl. 958. Naauwkeurig is dit voorgedragen, in de *Verhandeling van eenige voorname zaken tot de Kerkl. Geschied. van ons Vaderland behoorende*, door den zeer Geleerden Heer J. K. VALK, hiervoren bl. 7. aangehaald.

noden te veel gezags, zoo in het politieke als over hunne Medebroederen, hadden aangematigd; zeggende ſommigen zelfs, dat de Magiſtraat zig met de Kerke in 't minſte niet hadt te bemoeijen; waarom ook de Heren Staten niet goed vonden deze Synoden goed te keuren, of hare Kerk-Ordeningen te bekragtigen (*t*).

Coolhaas word op 't Synode te Middelburg gedagvaard.

Op deze Synode te Middelburg werd ontboden en gedagvaard *Caſparus Coolhaas*, één der Predikanten te Leiden, om rekenſchap te geven van zyne lere. Hy erkende de Synode niet voor zynen Regter, dewyl dezelve zyn aanklager en partye was; en werd egter veroordeeld, om ſchuld te bekennen, God en de Vergaderinge om vergiffenis te bidden, en de Belydenis der Nederlandſche Kerken, neffens de diſcipline der zelver te onderſchryven. Coolhaas weigerde dit vonnis te gehoorzamen; en beriep zig op zyne Doorlugtigheid en de Heren Staten. Hy werd egter in 't volgende jaar 1582. van de byzondere Synode van Holland, te Haarlem, geëxcommuniceerd, en in den Ban gedaan (*v*), waarſchynlyk volgens het formulier van affnydinge, in de Middelburgſche Syno-

Hy erkent de Synode voor geen wettigen Regter.

(*t*) Juſtificatie van den Magiſtraat der Stad *Leiden*, gedr. 1597. in 8vo, Oorſprong en voortgang der Nederlandſche Beroerte, bl. 30. Hiſtoriſch Verhaal van *Alkmaar*, bl 90. gedr. 1611. in 4to. UITENBOGAERT, Kerkel. Hiſt. bl. 216, 217. en verv. BRANDT, Hiſt. der Reformatie, I. Deel, bl. 554, 560, 674, 684.

(*v*) UYTENBOGAERT, Kerkl. Hiſtorie, bl. 213 en 214.

Synode nu vastgesteld, waarin men deze woorden leest, *wy geven hem den Satan over* (*x*).

Coolhaas, doet de eerste Oratie op de Nieuwe Akademie te Leiden.

Deze zelfde Coolhaas had weinige jaren te voren, by de opregting der Leidsche Akademie 1575. volgens last, de eerste Oratie gedaan, tot lof van de Godgeleerdheid; waarin hy een iegelyk van zyne Professie genoegen gaf; en vervolgens heeft hy ook op de nieuwe Akademie eenige lessen in de Godgeleerdheid gegeven (*y*); en werd, in weerwil der Kerkelyken, door de Magistraat der Stad Leiden zeer begunstigd en gehandhaafd.

De Magistraten van Leiden geven een Remonstrantie in 't ligt.

De Magistraten der Stad Leiden gaven ook 's jaars na 't houden der Middelburgsche Synode 1581. een geschrift over, dat zeer aanmerklyk en ernstig is, en eerlang in openbaren druk uitkwam; waarin zy tot de Ridderschappen, en de Steden, representerende de Staten van Holland, hunne Medebroederen, onder vele andere merkwaardige dingen, die de gesteltenis der zaken van dien tyd duidelyk aantonen, aldus spreken:

„ Dat de aartstovenaar (de Duivel) die den
„ gantschen aardbodem in der dood gebragt
„ heeft, in deze Landen, met water, vlam
„ en vier zoo lang gewoedet hadde, dat het
„ God ten laatsten heeft verdroten; — ter-
„ wyl wy nu door Gods genade van den Paus-
„ se-

(*x*) Bor XVI Boek, bl. 27. Brandt Hist. der Reform. I. Deel, bl. 674.

(*y*) Orlers Beschryving van Leiden, bl. 193 en 195. de druk van 't jaar 1641.

„ ſelyken band ontbonden zyn, zyn zommige „ luiden weder door haren onverſtandigen ie- „ ver opgewekt, om de Overheid aan te por- „ ren, als die 't behoort den waren Gods- „ dienſt voor te ſtaan. Dit bedwang en geen „ ander is de regte moeder des Pausdoms ge- „ weeſt, waar door het geſtegen is boven al „ dat God en Majeſteit genoemd word. Heb- „ ben daarom rypelyk gereſolveerd en beſlo- „ ten, dat wy tot geen Religions dwang, in „ 't klein nog in 't groot, nog tot eenige Sta- „ tuten of decreten daar henen ſtrekkende, „ aan te nemen, zoude verſtaan willen. Wy „ hebben ons verbonden tegen de Spaanſche „ wreedheid, niet om eenige Religie alleen te „ beſchermen, en in Vryheid te bezitten; „ maar velen die ons hier toe geholpen heb- „ ben, lyf en leven by ons gewaagt, als mui- „ len gearbeid, en met leeuwen harten ge- „ ſtaan hebben, zyn niet altemaal luiden van „ een gezintheid geweeſt; dus wy ons kwalyk „ kunnen verbeelden, dat door eenigen dwang „ goede Chriſtenen gemaakt worden; maar „ wel een hoop boze huichelaars". En zig tot de Kerkelyke kerende, vraagen zy; uit „ wat magt, en tot welk een einde zoude „ gy ons uwe *Acta Synodalia* willen opdrin- „ gen? Ons is tot nog toe niet gebleken, dat „ u God de magt gegeven heeft, de Overheid „ te beheren. Hoewel wy niet anders bevin- „ den, dan dat het Synodus poogt, het hooft „ van de Overheid te worden; 't welk wy „ aanmerkende, en konnen niet verſtaan, „ waarom wy ons, *met uwe Synode*, NIEUWE

„ STRIK-

„ STRIKKEN, zoude leggen laten. Is het Gods „ Woord, dat gy ons voorſtelt; laat u ge- „ noegen, dat wy de Boeken van Gods Woord „ in groter Reverentie aannemen: ende wy „ dezelven volgende, weten zekerlyk dat wy „ niet dwalen en zullen; daar wy ter contra- „ rie zien dat ten allen tyden de Concilien, „ Synoden en Decreten weinig vrugts, en „ veel kwaads veroorzaakt hebben. Wat nu „ het punt van de gemene Vryheid belangt, „ wy hebben te voren gezeid, en perſiſteren „ daar by, hopende daar in te volharden door „ Gods gratie tot 'er dood toe, dat wy tot „ geen Religiedwang, hoe klein die ook zy, „ verſtaan kunnen. Dat de Geleerden haar „ met ſchryven en ſpreken tegen de verdool- „ de opinien gebruiken, konnen wy lyden, „ hun daar en tuſſchen zelfs te bedenken ge- „ vende, of zy niet meer oorbaar doen zou- „ den, de verdeelde te gemoed gaande, met „ beleeftheid, dan met hart ſpreken, ſchelden „ en verketteren. Ons komt wel vreemd in „ de oren, dat men ook tot BOEKEN TE VER- „ BIEDEN voortgaan wil, en niet als met gra- „ tie en Privilegie (als eertyds de KETTER- „ MEESTERS) toelaten wil, een zaak, daar „ over men de Pauſelyke regering billyk ge- „ ſcholden heeft. Ende daar wy liberteit ge- „ roepen hebben, behoorden zy uit de His- „ torien wel geleerd te zyn, dat de vryheid al- „ tyd voornamelyk daar in beſtaan heeft, dat „ iemand ZYN GEVOELEN VRY UITSPREKEN „ MOGT. De redelykheid leert ons, dat de „ waarheid zoo weinig als het ligt mag ge-

„ dron-

„ drongen worden. Ja de waarheid, als het „ ligt in den duifter, en by de leugen gezet, „ fchynt des te klaarder: de leugen zal altyd „ van zelfs verdwynen, en zal by de waarheid „ niet hegten mogen. Goede boeken, met „ *Juliano* te verbieden om de waarheid te „ dempen, is tirannisch; de liefhebbers „ der waarheid en achten de logen-„ schriften niet, die haar genoegzaam zelf „ ftraffen, te meer daar de waarheid geleden „ word". Maar dit aanmerklyk ftuk verdiend geheel gelezen te worden; in het zelve word ook veel oplettenheid gebruikt omtrent het Regt, 't welk der Overheid toekomt in kerkelyke zaken; waar aan vele Predikanten zig zogten te ontrekken (z), terwyl zy door al te groten yver en heerszugt gedreven werden; zoo dat zyne Doorlugtigheid, *Willem* de I. de Heren Staten van Holland in 't zelfde jaar 1582. ook daar tegens waarfchouwde, en aan dezelven verklaarde, *dat ten zy daarin met behoorlyke ordre wierde voorzien, het gefchapen zoude zyn, dat de Gereformeerde Religie en 't Land beide zouden verloren gaan* (a).

Dit bondig en op goede redenen fteunende gefchrift en 's Prinfen waarfchouwing hadden, zoo in opzigt der Staten, als ook der Geeftelyken, ter oorzake van de geftelteniffe des Lands, weinige uitwerking. Na dat men in Hol-

(z) Uytenbogaert, Kerkl. Hiftorie, bl. 216 en 217.

(a) Brandt Hift. der Ref. I. Deel, bl. 685. en de door hem aangehaalde Documenten en Schryvers.

Holland verzekerde tyding had, dat de Graaf van Leicester, in hoedanigheid van Gouverneur Generaal der Vereenigde Nederlanden, uit Engeland herwaards over zoude komen, besloot men, door toedoen van *Mr. Johan van Oldenbarneveld* (*b*), om aan MAURITS, Prinse van Oranje, het Gouvernement van Holland en Zeeland, mitsgaders dat van Admiraal ter Zee op te dragen; het welk Leicester aanmerkte gedaan te zyn tot mindering van zyn gezag, en hem ook der mate verstoorde, dat het weinig scheelde, of hy zoude zig der Nederlanden ontrokken hebben; doch hy liet zig voorstaan, zyn gezag, dat hy door de Staten van Holland naar zyn zin niet genoeg begunstigd zag, door die van de Religie, gelyk men toen sprak, dat is, door de Kerkelyken, beter en meer te zullen versterken, dewyl vele Predikanten, zeer groot vertrouwen in hem stelden. Hy scheen ook daarom zyne Regering, hun wederom ten gevalle, van den Godsdienst te willen aanvangen, en liet terstond een Nationale Synode byeen roepen in 's Gravenhage, tegen den 20 van Juni 1586. in welke Synode een Kerk-ordening van negen-en-tzeventig Artikelen werd gesteld; waar van het XLVII. de Belydenis wederom betreft, en aldus luid: „De „Dienaars des Woords, item de Professoren „in de Theologie ('t welk ook den anderen „Professoren wel betaamt) zullen de Belyde- „nisse

Leicester laat, ten gevalle der Kerkelyken, een Synode by een roepen.

(*b*) Leven van Oldenbarneveld, gedr. in 4to, 1658, bl. 12.

„ nisse des Geloofs der Nederlandsche Kerken ondertekenen: en de Dienaars, die zulks zullen refuseren, zullen *de facto* van hunnen dienst by den Kerkenraad, ofte Classe opgeschort worden, ter tyd toe zy zig daarinne gehelyken verklaard zullen hebben; en indien zy obstinaatlyk in weigeringe blyven, zullen zy van hunnen dienst gehelyk afgesteld worden". Het XLVIII. Artikel zegt; „ insgelyks zullen ook de Schoolmeesters gehouden zyn, de Artikelen als boven, of in de plaats van dien den Christelyken Catechismus te ondertekenen" Vele Regenten hadden ook geen behagen altoos in 't IV, V, XX, XXI en XLIV. en eenige andere Artikelen.

In welke Synode weder besloten word, dat de Kerkendienaars de Belydenis ondertekenen moeten.

Deze Kerk-ordening egter werd den Grave van Leicester door de Predikanten voorgedragen, en door hem goedgekeurd; gelyk te zien is uit de goedkeuringe, agter de Handelingen der Synode gesteld (*c*): maar de Heren Staten van Holland en Westvriesland vonden niet goed de Kerk-ordeningen, die de Kerkelyken, zo in hunne voorgaande Synoden, als byzonder in deze van den jare 1586. ten tyde van Leicester, buiten kennis of toestemming der Staten, hadden gesteld, te authoriseren of te bekragtigen en in te voeren (*d*). Doch dewyl de Kerken in hun gebied daaglyks in verscheide verwarringen vervielen by gebrek van eene vaste Kerken-orde, vonden hun Ed. Groot Mog. raadzaam, van wegen de Edelen en

(*c*) Kerk-Ordeningen, gedr. te Delft, bl. 64 en 81.

(*d*) Zie dezelfde Kerk-Ordening, bl. 82.

en Steden, agt Perzonen te ſtellen of te committeren; en van gelyke agt Kerkelyke Perzonen, (*) om in 's Gravenhage te zamen te raadplegen, over een Concept of Opſtel van Kerkordening, om de Staten daar berigt van te doen; ten einde alzo een eenparigen voet en orde binnen hunne landen te beramen en te onderhouden (*a*).

De Heren Staten laten een Concept ſtellen van een Kerkorder.

Deze Heren traden dan tot de voornaamſte raadplegingen, dewelke by geſchrift geſteld, en door hun ondertekend, in de Vergadering der Heren Staten werden overgebragt in den jare 1591. en door de Staten aan de Hoge Gerechtshoven gezonden, om hun goeddunken daar op te horen. De Hoven verklaarden, dat dit werk goddelyk en ſtigtelyk was; niet alleen dienſtig, maar geheel nodig, zoo voor den welſtand der Landen, als der Kerken. Maar de Kerkelyken, in de Zuid- en Noord-Hollandſche Synoden, maakten zwarigheid van die Kerk-ordening aan te nemen; oordelende, dat men de Overheden te veel had toegeſtaan en overgegeven, ja het Recht der Kerken verkogt. Eenige lieten zig zelfs bedunken, dat men de Predikanten, die over dat werk geſtaan, en 't zelve ondertekend hadden, behoorde te cenſureren (*b*). Al-

De Kerkelyken maken zwarigheid die aan te nemen.

(*) De namen der Heren en Predikanten, tot deze zaak benoemd en gelaſt, zyn te lezen voor de gemelde *Kerkordening*, bl. 1.

(*a*) Zie de Inleiding voor *deze Kerk-ordening*, gedr. 1615. in 4to, te Haarlem. En de meermalen aangehaalde *Kerkordeningen*, te Delft gedrukt, bl. 85.

(*b*) BRANDT Hiſtorie der Reformatie, I. Deel, bl. 772.

Alhoewel deze Kerk-ordening redelyk en gantsch niet nadelig voor de Kerken was, bepaalde zy egter, naar de gedagten der Synoden, de magt en 't gezag der Kerk te veel; of, zo als de Politieken spraken, zy beteugelde de kerklyke heerszugt: de Heren Staten wilden kennis hebben, van 't geen in de kerkelyke vergaderingen omging en besloten werd: ze hadden by ondervinding, vooral ten tyde van Leicester, en zelfs te voren, geleerd, wat al onheils uit dat te verzuimen geboren ware: ze bemerkten daar en boven den toeleg der Kerkelyken, om in verscheide Steden en Provintien andere gezindheden, buiten de Gereformeerden, en allen, die het met hun in gevoelens niet eens waren, de Vryheid van Godsdienst te ontnemen. Door de *Gereformeerde Religie*, namelyk, verstonden vele Kerkelyken, een overeenstemming in alle de punten met zekere hunne Leeraars: de Overheden, daar tegen, verstonden 'er een dienst van God door, gezuiverd van misbruiken, en gegrond op de lere der Propheten, van Jezus Christus en der Apostelen: De Kerkelyken wilden in voorvallende geschillen bepalingen en uitspraken doen, en de Magistraten gebruiken om die blindelings ter uitvoer te brengen (*c*): De Overheden tragtten naar inschikkinge of accommodatie en naar redelyke verdraagzaamheid onderling (*).

Ten

(*c*) Justificatie des Magistraats der Stad Leiden, gedr. in 4to, 1579. L. B. No. 3.

(*) Hier van vindt men insgelyks een allerduidelykst Bewys in

Ten einde nu de Overheden te doen verſtaan, dat men buiten de Gereformeerden (want

in het Vertoog van den wyzen Burgermeeſter *Cornelis Pietersz. Hooft* aan de Wethouderen van Amſterdam, by BRANDT, Hiſt. der Reform. I. Deel, bl. 812, 827. want ſprekende bl. 822. van *de Belyders der Gereformeerde Religie*, verſtaat hy daar door zulken, die geenzins zoo naauwe bepalingen maken. Vergel. GROTIUS *Verantw. der Wettelyke Regering*, III. Cap. bl. 29. en verv.

Het zal niet te onpas zyn, hier den oorſprong van dit verſchil der begrippen, met weinige woorden, uit de eerſte beginſelen der Hervorminge hier te lande, aan te wyzen. Men had hier gene grote Mannen van naam, geen Luther, Zwinglius of Kalvyn, die dit werk hadden ter hand geſlagen: maar de ſchriften van den gematigden, verſtandigen en geleerden *Erasmus*, dien groten Rotterdammer, en het gezond Verſtand, van de gewetenheerſchappye, ongerymdheden en bygelovigheden der Roomſche Kerke afkeerig, hadden hier de eerſte beginſels tot hervorming, door de kenniſſe der H. Schriften, doen uitſpruiten; en vervolgens hadden de ſchriften der buitenlandſche Hervormers, met name die van *Melanchton*, en van *Bullingerus*, wiens Huisboek in veler handen was, en nog meer het woeden der vervolgingen dezelve doen toenemen en aangroeijen. Het gevolg daar van was, dat de Gevoelens der Gereformeerden of Hervormden, hier vryer waren, en minder bepaald, dan daar de gemelde grote en geleerde Mannen de Hervorming leerden of geleerd hadden, en in alles voorgaande, gelyk het gaat, ook ſtipter gevolgd werden, uit hoofde der agting en het daarop gegronde gezag, dat zy zig verkregen hadden. De H. Schriften waren hier de eenige regel, die men volgde, en wegens derzelver meninge volgde ieder zyn eigen oordeel; terwyl allen eenparig het gezag en de ongerymdheden, doch inzonder-

(want dien naam wilden de yverige Voorstanders van de Belydenisse en Catechismus als zig by-

derheid ook den dwang en de wreedheid der Roomsche Kerke verwierpen. En volgens deze beginsels was het dat men hier te Lande (ik meene byzonderlyk in Holland (*a*), het Sticht van Utrecht, Gelderland en Overyssel, gewesten meer naar den kant van Duitsland grenzende) wegens den Hervormden Godsdienst dagt; en in welk begrip de Hoge Overheid hier te Lande steeds bestendig bleef; als overeenkomstig met de Christelyke Vryheid en de waaragtige en zuivere gronden, waarop de gansche Hervorming, zelfs door de gemelde grote Mannen, was gebouwd (*b*).

Hoe het nu egter bykwame, dat vele Gereformeerden hier te lande, en met name de Kerkelyken, de gemelde andere begrippen daar van vervolgens maakten, laat zig even gemaklyk aanwyzen uit dezelfde beginselen der Hervorminge, zo als die, genoegzaam van den eersten beginne, in Vlaanderen en Braband is voortgeplant. Daar werd dezelve uit Geneve door Vrank-

(*a*) In Zeeland dagt men al vroeg anders dan in Holland. Zie J. W. TE WATER, *kort Verhaal der Reformatie van Zeeland*, bl. 185.

(*b*) Zie wederom de treflyke Redevoering van den Burgem. C. P. HOOFT, in de Vroedschap te Amsterd. by BRANDT, *Hist. der Reform.* I. Deel, bl. 822, 833. en den Brief der Staten van Holland en Zeeland aan den Koning van Spanje, by BOR, B. VI. bl. 348. Zie BRANDT, Hist. der Ref. I. Deel, bl. 545, 559, 560. Vergelyk ook den Raad van WILLEM I. aan de Staten, en het daarop gevolgde besluit der Staten, by BRANDT, bl. 685, 686. en vooral, bl. 735, 736.

byzonder eigen aanmatigen) gene anderen, ook gene verschillende gezindheden, vryheid van

Vrankryk voornaamlyk ingevoerd: want de Hervorming in Vrankryk groten opgang gemaakt hebbende, had de yver voor dezelve, waar by ook kwamen staatkundige inzigten der voorname Fransche Gereformeerden, de Leer der Hervorminge van Kalvyn in het aangrenzende Vlaanderen en in Braband spoedigen opgang doen maken. Uit deze laatstgemelde gewesten werd ook, vervolgens, die Leerwyze in deze landen voortgeplant en uitgebreid; waartoe twee zaken byzondere aanleiding gaven. Vooreerst; dat men, namelyk, hier te lande, in den beginne der Hervorminge, gene of maar zeer weinige bekwame Leeraars had; bestaande slegts uit eenige zeer weinige Priesteren der Roomsche Kerke, die de dwalingen hunner Kerke hadden gezien, en een zeer klein getal vrome Mannen, die door eige oeffeningen eenige bekwaamheid om te stichten gekregen hadden. Deze schaarsheid van Leeraren gaf aanleiding, dat men Vlaamschen en Brabandschen herwaards krege, die hunne begrippen medebragten en voortplantten. Maar ten anderen en voornaamlyk; de onbezonne hevigheid, waarmede de Kerkelyken en het gros der Gereformeerden in Vlaanderen de Hervorming wilden doorzetten, gaf aanleiding tot de felste vervolgingen; zoo dat de vlugt der Gereformeerden algemeen wierd. Hier door was 't, dat velen van daar naar andere landen weeken; doch, de vervolging hier te lande bedarende, of ophoudende, herwaards kwamen afzakken: zoo dat men niet alleen vele Kerkelyken, maar ook ontallyke leken, uit Vlaanderen en Braband oorspronklyk, hier krege: want in hun Vaderland weder te keeren, was niet veilig; zynde de Hervorming aldaar geknakt en geheel onderdrukt: Dezen nu werden Leeraars en Ouderlingen der Kerke, en voerden met minder

van Godsdienst behoorde te vergunnen, gaven twee Predikanten, namelyk *Gosuinus Geldorp*

der vreedzaamheid en bescheidenheid hunne begrippen alom in (*c*). Dit zyn de voornaamste oorzaken, dat men in de Synode van Embden 1571. en in die van Dordrecht 1574. *Casparus van der Heiden*, of *Heidanus*, van *Brabandsche* afkomste, en Amptgenoot van *Petrus Dathenus*; en dezen *P. Dathenus* zelven in de Nationale Synode van Dordrecht 1578. ziet voorzitten, op welke Synoden het ondertekenen der Belydenisse werd vastgesteld; en dat men vervolgens alom Vlaamsche en Brabandsche Godgeleerden hier te lande in de geschiedenisse ontmoet (*d*). Dewyl nu die Godgeleerden de leerstellingen en ook de begrippen omtrent de Kerkelyke Magt en Discipline van Calvinus meest wa-

(*c*) Zie C. P. HOOFT's Vertoog aan de Wethouders van Amsterd. by BRANDT, Hist. der Reform. I. Deel, bl. 818, 819, 820, 822. wiens woorden zeer merkwaardig zyn. Doe daar by H. GROTIUS, Verantwoord. Hoodfst. IX. bl. 89, 94. Vergelyk BRANDT, Hist. der Reform. I. Deel, bl. 685. en de Schryvers door hem aangehaald.

(*d*) By voorb. *Petrus Dathenus*, *Pieter Gabriel*, toegenaamd *de Vlaming*; *Adrianus Saravia*, *Franciscus Gomarus*, *Petrus Plancius*, *Nicasius van der Schuere*, *Joannes Polyander*, *Antonius Walaeus*, *Sebastianus Damman*, de drie gebroeders *Paneel*, *Petrus Bertius* de Vader, *Reginaldus Donteklok*, *Hermanus Faukelius*, *Daniel Colonius*, *Wilhelmus Baudartius*, en vele anderen van minder aanzien, welker namen men, voor een gedeelte, vind by W. TE WATER, in de Voorreden voor zyne *Historie der Hervormde Kerke te Gent.*

Bogerman en Geldorp vertalen het boekje van Beza, van 't ketterstraffen.

dorp en *Joannes Bogerman*, te dier tyd Predikanten te Sneek (Bogerman was daar na Preses op de Dordrechtsche Synode) in druk, een vertaling van *Beza's* onchristelyk boekje van 't KETTERSTRAFFEN, met een aanpryzende Voorreden en Opdragt aan de Magistraat der zelver Stad; het welk ook van die uitwerking was, dat de Magistraat van Sneek een Plakaat deed afkondigen tegen de Papisten en Doopsgezinden. En niet lang daar na deden de Wethouders van Gro-

waren toegedaan, en velen onder hen, eertyds Monniken geweest zynde, in de denkbeelden van 't Gezag der Kerke niet geheel hervormd waren, en daarenboven door groten yver gedreven, zig in die bittere tyden der vervolgingen, niet alleen gewetenshalve verpligt oordeelden de Hervorming te leeren, maar ook als van God daar toe op eene byzonderer wyze gezonden en geschikt aanmerkten; zoo ziet men ligtelyk, wat aanleiding gave, dat zy op de Belydenis en de Catechismus zo zeer aandrongen, en ook van de Kerkelyke Magt en het Recht der Kerke andere gevoelens hadden, dan men oorspronklyk in deze Landen had gevormd en de voornaamste Magistraten en Hoge Overheid nog lang bleven aankleven; gelyk het vervolg dezer Historie zal uitwyzen; hoewel 't ook zeker zy, dat eenigen der Gemeente, en dus ook sommige Magistraatspersonen, nieuwlings het Pausdom verlaten hebbende, in de denkbeelden van 't Kerklyk Gezag nog niet geheel hervormd waren, en zig door zulke Godgeleerden ligtelyk daarin lieten bevestigen; waar van men nu en dan al vroeg een voorbeeld zag (*e*), en waarop de wyze raad van Prins *Willem* den I, hier voren bl. 15 van ons gemeld, het oog had.

(*e*) Zie UITENBOGAERT Kerkel. Hist. bl. 214. BRANDT, I. Deel, bl. 674.

Groningen een dergelyk Plakaat afkondigen, waar by alle oeffeningen van andere Godsdienſten, als den Gereformeerden, werden verboden (*b*). Over dit doen van den Magiſtraat te Sneek dankten deze Predikanten God, dat hy de harten der Wethouderen had verwekt, om hun ampt naar Gods bevel in dezen te verrigten; de leer, by welke zy dagten te leven en te ſterven, met alle magt voor te ſtaan; en alle openbare verleiding hunner onderdanen te verhinderen; 't welk de voornaamſte oorzaak was, die hun had bewogen, dat treffelyk geſchrift, dat ze hun opdroegen, te vertalen (*c*). Dit geſchiede in 't jaar 1601. Over welke vertaling die gereformeerde Leeraars egter ook ten toon geſteld werden, in eene Verhandelinge of Tractaatje, gedrukt in 't jaar 1602. zynde een zamenſpraak van drie Perzonen (*d*); waar in die Predikanten genoemd worden gevaarlyke brandſtokers, die 't oude Spaanſche vuur, met den Geneefſchen blaasbalg, wederom opblazen; verdervers des gemenen beſte, en verwoeſters van 's Lands welvaren: in welk boekje het Groninger Plakaat ook te lezen is (*).

Tegen de Vertaling van Beza's boekje, werd een Tractaatje in druk gegeven.

Zulk

(*b*) Placaat te Groningen afgekondigd, den 7den September 1601. O. ſtyl.

(*c*) BRANDT Hiſtorie, II. Deel, bl. 12 en 13.

(*d*) Zamenſpraak van drie Perzonen, zynde een Hollander, Embder, en Gereformeerde, ged. in 4to 1602.

(*) Hier om verwonderden zig vele Geleerde Mannen en regt geaarde Chriſtenen over de taal van den Profeſſor *Joan van den Honert*, dat hy, van Bogerman ſprekende, met be-

Zulk een handelwys der ſterke dryveren was den gematigden zeer tegen de borſt, als ſtrydig volgens hunne gedagten tegen de gronden der Hervorminge, en de Nederlandſche Belydenis zelve; alzo in het vyfde Artikel geleerd word; „ Alle deze Boeken (der H. Schrif-
„ ture, in 't vorige artikel opgeteld) alleen
„ ontvangen wy voor Heilig en Canonyk, om
„ ons gelove naar dezelve te reguleren, daar
„ op te gronden, en daar mede te beveſtigen:
„ en geloven zonder eenige twyfelinge al wat
„ in dezelve begrepen is. Ende dat niet zoo
„ zeer, om dat de Kerke dezelve aanneemt
„ en zodanig houdt; maar inzonderheid, om
„ dat de H. Geeſt getuigeniſſe geeft in onze
„ harten, dat ze van God zyn:" Komende daar mede overeen, 't gene volgens de egte gronden der Hervorminge in het zevende Artikel, word gezegt: „ Wy geloven dat deze Heilige
„ Schrifture den wille Gods volkomentlyk
„ vervat, en dat al het gene de menſch ſchul-
„ dig is te geloven, om zalig te worden, daar
„ in genoegzaam geleerd word. Want over-
„ mits de gehele wyze des dienſtes, die God
„ van ons eiſt, aldaar in 't lange beſchreven is;
„ is

betrekking van 't ketterſtraffen, durfde zeggen: *wat misdeed hy daar aan*? keurende dus zyne handelingen in zoo verre goed (*e*).

(*e*) *Antwoord van* JOAN VAN DEN HONERT *aan* Joannes Drieberge, bl. 53. *Aanmerkingen van* JOANNES DRIEBERGE, bl. 493.

„ is 't den menſchen, alwaren het zelf Apoſte-
„ len, niet geoorloofd anders te leren, dan
„ ons nu geleerd is door de Heilige Schrifture;
„ ja alware 't ook een Engel uit den Hemel,
„ gelyk de Apoſtel Paulus zegt, *Galaten* I: 8.
„ Want dewyl het verboden is den Woorde
„ Gods iets toe of af te doen: zoo blykt daar
„ uit, dat de leer der zelver zeer volmaakt en
„ in aller manieren volkomen is. Men mag
„ ook gener menſchen ſchriften, hoe heilig zy
„ geweeſt zyn, gelyken by de Goddelyke
„ Schrifturen, noch de gewoonte by de waar-
„ heid Gods (want de Waarheid is boven al)
„ noch de grote menigte, noch de oudheid, noch
„ de ſucceſſie van tyden ofte Perzonen, noch
„ de Concilien, Decreten ofte beſluiten. Want
„ *alle menſchen zyn uit zig zelve leugenaars*,
„ en ydeler dan de ydelheid zelve. Daarom
„ verwerpen wy, van gantſcher harten, al wat
„ met dezen onfeilbaren Regel niet overeen-
„ komt; gelyk ons de Apoſtelen geleerd heb-
„ ben, zeggende; beproeft de geeſten of ze
„ uit God zyn (1 *Joh.* IV: 1.) Item: zoo ie-
„ mand tot u komt, en deze leer niet mede
„ brengt; ontvang hem niet in uw huis. 2 *Joan.*
„ vers 10."

Op dezen grond ſpraken ook al vroeg, en in 't begin der Reformatie, niet alleen buiten lands, maar ook hier te lande, vele Godgeleerden en Predikanten tegen 't gezag der menſchelyke ſchriften; inzonderheid zy, die de leerſtellingen van Calvinus wegens de volſtrekte verkiezing en verwerping niet konden goedkeuren; hoedanigen van den beginne der Her-

In 't begin der Reformatie is de Lere van 't gezag der menſchelyke ſchriften tegen geſproken,

en de Algemeene Genade geleerd. Hervorminge hier te lande, byzonderlyk inlandſche Kerkelyken, velen geweeſt zyn. Om van verſcheide anderen niet te ſpreken, zodanigen waren *Jan Ysbrandsz.*, te Rotterdam; *Clemens Martens*, te Hoorn; *Taco Sybrands*, te Medenblik; *Hermanus Herberts*, te Gouda; *Gellius Snecanus*, in Vriesland; *Hubertus Duyfhuys*, te Utregt; *Johannes Holmannus*, één der eerſte Profeſſoren te Leiden, welke laatſtgenoemde tegen *Donellus*, zeide; gy maakt God tot een tiran en beul, ziende op deszelfs lere der Predeſtinatie (*f*), enz.

Uit Geneve en de Palts word het gevoelen van Calvinus, in de Nederlanden algemener ingevoerd. Maar toen en de Vlaamſche en Brabandſche Leeraren hier in veel groter getale kwamen, en nevens hen vele andere Gereformeerden, die te voren in Ooſtvriesland, Duitsland en elders zig met de vlugt begeven hadden; en toen, 't gene daarvan een gevolg was, de jonge luiden, die zig op de Godgeleerdheid hadden toegelegd, uit de Geneefſche, Paltſiſche, en Naſſauſche Scholen kwamen, om het Leeraar-ampt in de Kerken van Nederland waar te nemen; begonnen ze hoe langs zoo meer voort te planten, 't geen ze volgens de gronden van Kalvyn geleerd hadden; en ziende dat hun getal merkelyk vermeerderd, en veel groter was, dan dat der vryheid- en gematigdheid-lievende Chriſtenen, begonnen ze hun gevoelen met kragt en geweld door te zetten; en dus tot een Wet te maken dat geen, 't welk na-

(*f*) Antwoord op der Contraremonſtranten Tegenvertoog, gedr. 1617, 1618. in 's Gravenhage, in 4to. II. Deel, bl. 20 en 53. en op vele andere plaatzen. H. GROTIUS, Verantw. III. cap. bl. 32, 33

naderhand zoo veel onruſt, bitterheden, en vervolgingen heeft veroorzaakt en te weeg gebragt. De Predikſtoelen daverden tegen de genen, die deze ſtrengheden tegen ſpraken: men ſtelde ze de gemeente voor als een hoop Atheïſten, Libertynen en Vrygeeſten, die zig nergens aan verbonden; nieuwigheidzoekers en losbandige menſchen, die onder den naam der Heilige Schrifture hunne godloze ketteryen, die ze in hunne harten voedden, zogten voort te planten; dezelve in den Staat zogten in te voeren; het Vaderland en de dierbare Vryheid den vyanden ten beſte te geven; tot dien einde met den Paus en Koning van Spanjen onderhandelingen hielden; en kennelyke penſioenen van dezelven ontfingen: al het welk van duizenden ook is gelooft geworden, die hen daarom 't onregt hebben gehaat en verfoeid, ook helpen verdoemen en vervolgen (*g*).

En heftig doorgedrongen.

Men ging daarin zoo verre voort, dat men alle leringen verdoemde die tegen den Catechismus en de Belydenis ſtreden: en dus werd die Catechismus en die Geloofsbelydenis tot een toetſteen aller leringen en een rigtſnoer der regtzinnigheid gemaakt, (*h*) of liever der zuiverheid in de Goddelyke Lere en Waarheid zelve. Dus beſloot de Zuid-Hollandſche Synode te Rot-

(*g*) Voorreden van den Oorſprong en Voortgang der Kerkelyke verſchillen * No. 3 en 4. gedr. in fol. 1623.

(*h*) Hiſtoriſch Verhaal van Alkmaar, bl. 76. gedr. 1611. uitgegeven by Burgemeeſteren, Vroedſchappen, en den Kerkenraad der Stad Alkmaar, in 4to.

Rotterdam in den jare 1605. 't volgende: „De
„ Synode heeft verſtaan en gantſch nodig ge-
„ vonden, dat gerenoveerd en by alle Claſſen
„ naarſtelyk onderhouden worde de Reſolu-
„ tie der Synodus van Rotterdam, gehouden
„ 1581. (*) die genomen is op het overzien
„ des 1ſten Artikels aan 't IVde Kap. der Sy-
„ node Nationaal, gehouden tot Dordrecht
„ 1578. met deze woorden; 't zelve Arti-
„ kel (roerende de ondertekening van de
„ Confeſſie) *zal niet alleen om de Eenigheid der*
„ *Lere*, *maar ook* OM DE GEZONDHEID DER-
„ ZELVER *te betuigen*, in 't werk geſteld wor-
„ den. — Een Dienaar, die *in de Leer rein*
„ *is*, zal hierin gene zwarigheid maken, enz.
„ (*i*)."

Ja de yverige voorſtanders der Belydeniſſe en van den Catechismus waren zoo ſterk geſteld op die twee Schriften, dat ze in 't Claſſis van Rotterdam, omtrent den jare 1606. blootshoofts eenen eed deden, die dus luidde: „ Ik verklare heiliglyk voor God
„ den Heere, te zullen blyven, of te bly-
„ ven by de Confeſſie en Catechismus, vol-
„ gens de verklaring daar op gedaan of gepre-
„ dikt

(*) Dit was wel voorgeſteld, maar toen geenzins beſloten, ſchoon het hier als zodanig ſchynt voorgedaan te worden.

(*i*) Handelingen der Synode, te Rotterd. 1605. Art. 17. by TRIGLAND, Kerkel. Hiſt. bl. 302. UITENBOGAERT Kerkel. Hiſt. bl. 326.

„ dikt onder de Kruiskerk, ofte in Holland
„ van over de twintig (*) jaren (*k*)."

Men besloot in de Noord-Hollandsche Synode te Amsterdam gehouden 1607. dat men zig zou benaarstigen om den Catechismus des Zondags namiddags te doen prediken (*l*).

Men besluit den Catechismus in de Kerke te doen prediken.

Joannes Bogerman, durfde wel in een Conferentie openlyk zeggen: *dat men Gods woord moest uitleggen naar de Confessie en Catechismus* (*m*). En ging dit zoo verre, dat men op den Predikstoel te Alkmaar door Pieter Cornelisz., Predikant dier Stede, hoorde leeren, dat de Catechismus nodig is, om twee redenen: ten eersten, om dat God denzelven in 't Paradys eerst had gepredikt voor Adam en Eva; en naderhand voor Noach, Abraham, de Propheten en de Apostelen: ten tweden, om dat de Vrage des Catechismus zegt: Hoe veel stukken zyn u nodig te weten, op dat gy in dezen troost zaliglyk leven en sterven meugt? Derhalve, zeide hy, is de Catechismus nodig (*n*).

Overeenkomstig met zulke begrippen tragtte men de Predikanten, die zig alleen aan Gods woord hielden, en gene menschelyke schriften als van een verbindend gezag erkenden, overal waar zy de zwaksten waren, zelf in weer-

(*) Dus wyzen deze woorden aan, welke, volgens hun eigen opgave, de Oudheid zy van dit gezag; van late dagtekeninge namelyk.

(*k*) Oorsprong der Verschillen, bl. 19. En BRANDT, II. Deel, bl. 68.

(*l*) BRANDT, II. Deel, bl. 74.

(*m*) Oorsprong der Verschillen, bl. 19.

(*n*) Historisch Verhaal van Alkmaar, bl. 70.

weerwil der Hoge Overheid, van de Predikstoelen te weren, en die reeds in dienst waren, door allerleie middelen en wegen, daar uit te stoten, waar van we straks een duidelyk voorbeeld in 't gebeurde te Alkmaar zien zullen.

De Heren Staten van Holland bewilligen de Synode in 't jaar 1606.

De Heren Staten van Holland ondertusschen bewilligden, nevens andere Provintien, tot het houden van een Nationale Synode, met bepalinge, dat de Belydenis en Catechismus zouden overgezien worden (*), want die twee Schriften gingen, verstonden de Heren Staten, gemeenlyk te samen; men drong op beider ondertekening, schoon ze nimmer door hoog Gezag hier waren bevestigd geweest; en over beiden vielen geschillen (*o*). Maar hoe teder en waakzaam zy waren, die voor 't gezag dier schriften zorgden, bleek hier uit; in de Zuid-hollandsche Synode te Gorkum gehouden, besloot men, aan de Staten te verzoeken, *dat de woorden Revisie der Confessie en Catechismus mogten verzagt, en andere minst kwetselyke woorden in de Acte of brieven van uitschryving gesteld worden* (*p*).

In

(*) De Staten van Holland hadden al in den jare 1597. een Nationale Synode ingewilligd, met bepalinge, dat men de Belydenis zoude revideren of overzien. (BRANDT Hist. der Reform. I. Deel, bl. 809.) Maar in den jare 1606. werd ook besloten, dat men den Catechismus insgelyks zoude overzien; zie UITENBOGAERT, Kerkl. Historie, bl. 329. BAUDART Memorien, I. Boek, bl. 9. En BRANDT Hist. der Reform. II. Deel, bl. 66

(*o*) UITENBOGAERT, Kerkl. Historie, blad. 329.

(*p*) *Acta Synod. art.* 41. by BRANDT, Hist. der Reform. II. Deel, bl. 67. Zie ook bl. 71, 72.

In de Synode van Groningen, in 't volgende jaar 1607 gehouden, verklaarde men, *geenzins te konnen toestemmen of goedvinden, dat de Catechismus en Nederlandsche Belydenis des Geloofs in de Nationale Synode zoude overgezien en veranderd worden; aangezien zy zig in 't aannemen van den dienst met Eede tot het onderhouden der zelve hadden verbonden* (*q*).

In de straks gemelde Gornichemsche Synode van den jare 1606. werd ook besloten, dat de Leeraars, onder dezelve behorende, zouden gelast, en de Leidsche Hoogleeraars verzogt worden, de Belydenis en Catechismus over te lezen, en hunne bedenkingen daarop aan de Classen te kennen te geven. In 't volgende jaar 1607. werd op de Delfsche Synode dit besluit nader bevestigd; en in de Dordrechtsche Synode 1608. werd, daarenboven, bepaald, dat die hunne bedenkingen over die schriften nog niet hadden overgeleverd, dat binnen een maand zouden moeten doen, of anders kerklyk gestraft worden. Doch de Heren Staten, het oogmerk dezer besluiten doorziende, vonden goed, dat de Predikanten, welken bedenkingen op die schriften hadden, dezelven niet aan de Classen, maar aan de Heren Gekommitteerden Raden der Staten van Holland en Westfriesland, besloten en verzegeld, zouden overleveren, om voor als nog bewaard te worden, en dus ondertusschen verdere twisten voortekomen (*r*).

In

(*q*) Brandt, Hist. der Reformatie, II. Deel, bl. 66, 67, 68.

(*r*) Uitenbogaert, Kerkel. Hist. bl. 334, 346, 359, 360.

De Classis van Alkmaar gebruikt grote meesterschap over hunne medebroederen.

In den jare 1608. nam men in de Classis van Alkmaar zaken ter hand, die grote vervreemding maakten tusschen 's Lands Overheden en de Kerkelyken. Men scheen daar 't besluit der Heren Staten, aangaande de Revisie der Confessie en Catechismus, langs een anderen omweg tegen te gaan; want eenige leden der Classis stelden een nieuw Formulier van toestemming en verbindtenis op, om de Belydenis en Catechismus te ondertekenen, en zig daar aan te verbinden als aan de Heilige Schriftuur, en derhalve dezelven dus (gelyk de Burgemeesters, Vroedschappen en Kerkenraad in hun verhaal van deze zaak spreken) den Bybel gelyk te maken, ja, ziet men het gevolg wel in, hoger te zetten. In dit Formulier (zeggen zy verder) zouden tevens alle Predikanten beloven, als met het geld op de hand, eeuwigen oorlog te voeren tegen allen, die enige bedenkingen hadden op dezelve schriften. Hier moest men dan zweren in de woorden des Catechismus, ja zig verbinden met zyn eigen hand, om tegen te staan alle leringen daar tegen strydende, en, dat verder gaat, dezelven te verdoemen, en zig vyand te verklaren van zulken die men nog nimmer had horen spreken, en beloven dezelven te wederleggen (*s*).

De Predikant Wilhelmus Lomannus word van 't Classis te Alkmaar gesuspendeerd.

Juist op dien zelfden tyd, deed een jong Predikant, onlangs in den Kerkendienst ingezegend te Haringhuizen, zyn eerste intrede in de Classis; 't was *Wilhelmus Lomannus.* Men lag hem nevens anderen het Formulier om te onder-

Trigland, Kerkel. Hist. bl. 417. Brandt, Hist. der Reformatie, II. Deel, bl 67, 75, 85.

(*s*) Historisch Verhaal van Alkmaar, bl. 76.

ondertekenen voor; maar hy weigerde dat te doen, en gaf rede van zyne weigering, doch 't was te vergeefs; men schortte hem op van zynen dienst, met bevel dat hy zig zou onthouden van te prediken. Hy keerde zig daarop tot den Heer van Schagen, als Heer van Haringhuizen, en gaf de zaak te kennen: want hy, met deszelfs believen en goedkeuringe, aldaar in den dienst was gekomen, en wilde ook zonder zyn believen daar niet uitgaan. Die Heer schreef daarop aan de Classis, zulke proceduren te willen nalaten, en den Predikant zyne plaats te laten bedienen; schreef ook aan de Magistraten des Dorps, dat ze de Kerk en den Predikstoel alleen te openen hadden voor hunnen wettigen Predikant. De Classis lag, na 't lezen des briefs, aan Lomannus schuld bekentenis op, om dat hy in eene kerkelyke zake was gegaan by een Politiken Magistraat, en hulp had gezogt by den vleeschlyken arm. Nog drie Predikanten weigerden de ondertekening, en bleven daar by volstandig; namelyk, *Adriaan van Raaphorst*, die dertig jaren lang Predikant was geweest te Schoorl en Bergen; *Jan Evertsz van Velsen*, Predikant te Egmond op den Hoeve en op Zee; *Andreas Volkers*, Predikant tot Oud-dorp en Oterleek: want, na dat hun tyd van beraad gegeven was, of ze het Formulier wilden tekenen, bleven zy het weigeren; doch men gaf hun niet duisterlyk te kennen, dat ze dus niet veel beter dan de voorgemelde Lomannus hadden te wagten: deze vier Predikanten, ziende dan, dat alle de redenen, door hun bygebragt, te vergeefs waren, en dat het

Hy keert zig tot Heer van Schagen.

De Heer van Schagen schryft aan de Classis.

De vier beledigde Predikanten keren zig tot de Heren Staten.

schryven van den Heer van Schagen by de Classis veragt werd, wendden zig tot de Heren Staten van Holland en Westvriesland; bragten hunne zwarigheid in, en baden, dat de proceduren der Classis mogten gestuit worden, tot dat de Provinciale of Nationale Synode zoude gehouden, en van alle deze verschillen nader kennis en overleg genomen zyn. De Heren Staten schreven aan de Classis van Alkmaar, en belastten den eenen Predikant van de gedane opschortinge te ontslaan, de andere drie Predikanten ongemoeid in hunne bedieninge te laten voortgaan; en van alle proceduren nopende de ondertekening des Catechismus, op te houden, tot dat ze 't Formulier der zelve aan hunne Edele Mogenden zouden hebben overgezonden, en by dezelven daar op gelet, en nader geresolveerd zou wezen. De vier bovengenoemde Predikanten gaven aan de Classis de missive der Heren Staten over, op dat die zoude gelezen worden; maar de Classis weigerde zulks; de Predikanten drongen, dat men den brief der Heren Staten zoude lezen; maar men wierp denzelven onwaardiglyk neer. *Adolph Venator*, een der Stads Predikanten te Alkmaar, verscheen ook in de Classis; men las hem, zoo ras hy ingekomen was, het Formulier insgelyks voor, om te tekenen, en zig te verbinden aan den Catechismus en de Belydenis: Venator leest en herleest het Formulier, terwyl die van de Classis roepen, teeken, teeken; want zy wilden Venator ook in zynen dienst opschorten, eer de Missive van de Heren Staten gelezen was; dewyl zy wel wisten, dat hun gedrag in dezelve

De Heren Staten schryven aan de Classis te Alkmaar.

zelve werd afgekeurd; doch Venator weigerde verder in onderhandeling met hun te treden, voor dat de brief van de Heren Staten was gelezen; en dus werd dezelve met onwil en ongenoegen der Classicale Broederen eindelyk gelezen. Hy was van dezen inhoud; (*a*)

Hoog-geleerde, Lieve, Bizondere,

Nadien ons vertoond is, by Adriaan Claasz. van Raaphorst, Aris Volkaarts, Jan Evertsz, en Wilhelmus Lomannus, Bedienaren des Goddelyken Woords respective tot Schoorl en Bergen, Oud-dorp en Oterleek, Egmond op den Hoeve ende op Zee, en tot Haringhuyzen; dat U. L. by particuliere ordre van dien Classe, voorgenomen ende in 't werk gesteld hebben zekere Acte, den Dienaren aldaar onder den Classe voorgehouden, ende te willen doen onderschryven, wat anders ofte nieuws ingesteld zynde of bygevoegd, als men voor dezen te doen gebruykelyk is geweest. Ende zoo ons zulks vreemd dunkt, als wezende een zake, daar van wy voor dezen geen kennisse en hebben gehad, ende zonderling in deze gelegenheid Considerabel: is onze begeerte, en zal dienen om U. L. te vermanen, ons van de voorschreve zake, en de Nieuwigheid daar inne gebruykt, te willen berigten, mitsgaders mede aan ons over te schikken de Acte, zulks U. L. dien geraamd hebben te willen hebben ondertekend, daar als nu de questie om is, op dat wy daar na, dezelve uwe berigting gehoord, ende de Copie van de Missive der Heren Staten aan de Classis.

Acte

(*a*) Historisch Verhaal van Alkmaar, bl. 77. 78.

Acte gezien hebbende, nader op de zaken resolveren mogen, zulks verstaan zal worden te behoren. Ende daar en tusschen U. L. houden belast, gelyk dezelve bevolen word by dezen, de voorschreven Kerkendienaren hare diensten, elk in hare respective Kerke en Gemeente, te laten bewaren, en uytvoeren, zonder dezelve daar inne te doen eenige verhinderinge, des wy ons t'uwaart verlaten zullen. Hier mede. Eerzame &c. Geschreven in den Hage, den 11. *October*, 1608. *Onderstont, ter Ordinantie van den Staten.*

(*ondertekend*) *A. Duyck.* (*k*).

Na dat deze brief gelezen was, boodt Venator aan, om met de Broederen vriendelyk te handelen, en stelde twaalf vraagen voor, dewelken die van de Classis op hunne wyze beantwoordden. Venator had den Classicalen Broederen gezegt, dat hy nog meer bedenkingen had; maar de Preses en enige anderen riepen; „ wy willen gene redenen horen; antwoord met korte woorden; daar is 't Boek, „ teeken, of weiger; zeg uwen redenen daar „ na." Venator verklaarde rond uyt niet te konnen tekenen. Daar op volgde zyne opschorting van alle kerkelyke diensten: men belastte hem, den Predikstoel niet te betreden; den Doop aan niemand te bedienen; in Classis of Kerkenraad niet te komen; de kranken, al werd hy daar toe verzogt, niet te troosten,

Venator word gesuspendeerd.

(*k*) Historisch Verhaal van Alkmaar, bl. 76, 77, 78 en 79.

ten, noch als Predikant te bezoeken; noch iet, klein of groot, tot het Predikampt behorende, in eeniger manieren te bedienen. Zoo haast dit vonnis was uytgesproken, werden eenigen uitgezonden aan Burgemeesteren, om daarop goedkeuring te vorderen, en hulp ter uitvoering van 't vonnis. Burgemeesteren vragen, om wat oorzaak Venator ware gesuspendeerd? de afgezondenen zeggen, om dat hy den Catechismus niet wilde ondertekenen. Burgemeesters vragen: ook om iets anders? de Gecommitteerden der Classis antwoorden; om niets anders (*l*).

Burgemeesters en Vroedschappen gaven daar op aan Venator in zyn keuze, of hy van den Predikdienst wilde afstaan, of niet; maar hy oordeelde, dat overmits de Kerk en de Predikstoel publieke plaatzen waren, de Magistraat daar over te zeggen had, en dat hy van de Classis geenzins beroepen zynde, maar ten dele van den Kerkenraad, ten dele van alle Lidmaten, en ten dele van den Magistraat, zyn ampt derhalve niet konde verlaten, voor dat dezen, hem het zelve opzeiden; verklarende verder, dat hy met geduld het besluit van de Vroedschappen wilden afwagten.

Burgemeesters, Schepenen, en Vroedschappen vervolgens weder vergaderd zynde, overleiden op 't geen hun was voorgesteld; en werd by de meeste stemmen verstaan, en goed gevonden, „ dat de voornoemde Adolphus „ Venator, by voorraad, in zyn dienst zou „ vol-

(*l*) Historisch Verhaal van Alkmaar, bl. 87 en 88.

„ volharden, tot dat by de Synode Natio-
„ naal, op de zwarigheden, denzelven te last
„ geleid, zou zyn gedisponeerd, en zoo hy
„ eenige Considaratien op den Catechismus had-
„ de, dat hy dezelven zou overzenden aan
„ de Heren Staten, volgens derzelver Reso-
„ lutie (*m*)." Hierop besloten de Predikanten Cornelius Hillenius, en Petrus Cornelisz. met zommigen Ouderlingen en Diaconen van Alkmaar, ten eersten tegen de Burgemeesteren, Schepenen, en Vroedschappen, een Protest te doen; om dat ze het vonnis van de Classis weigerig geweest waren ter uitvoer te brengen, en daar door de Kerke in haar magt, regt en gezag, dat ze van gene Menschen, maar van haar opperste Hoofd Christus Jesus, ontfangen had, gepoogt hadden te verhinderen (*n*).

Cornelius Hillenius, en Petrus Cornelisz. met zommigen Ouderlingen en Diaconen, protesteren tegen Burgemeesteren.

De Classis kon insgelyks goedvinden te protesteren op dezelfde wyze, klagende, dat de sententie der Classis in haar regt verkort werd. Het protest des Kerkenraads eindigde met deze woorden; „ wy protesteren derhalve voor
„ God, tegen zodanige uwe E. Resolutie:
„ Ende alzo wy in dezen, in alles uwe goede
„ onderrigtinge latende toekomen of geschie-
„ den, onze Conscientie gequeten hebben,
„ willen wy voor onzen God van alle moei-
„ ten, periculen, en ongeregeldheden (die
„ dog God wil verhoeden, gelyk wy hopen,
„ en ons beste tot verhoedinge na vermogen
„ wel

insgelyks de Classis.

(*m*) Historisch Verhaal van Alkmaar, bl. 90.
(*n*) Bl. 90. als boven.

„ wel willen doen) die door deze Continua-
„ tie in zynen dienst zouden mogen ontstaan,
„ vry en onschuldig wezen. Gedaan in on-
„ zes Kerkenraads Vergaderinge, den 10 De-
„ cember 1608. (*o*).

Ik hebbe deze boven verhaalde Historie van Alkmaar een weinig omstandiger beschreven, op dat men den aart en 't gedrag dezer Kerkelyken, zoo in opzigt hunner Wettige Overheden, als hunner Medebroederen, des te klaarder zoude zien. Maar al wat verder in deze zaken is voorgevallen, tusschen de Heren Staten, de Magistraten, de Classis, Venator, en den Kerkenraad, kan men omstandiglyk lezen in 't meergemelde Historisch verhaal; 't welk uitgegeven is, gelyk de titel meld, by Burgemeesteren, Vroedschappen en den Kerkenraad der Stad en Gemeente van Alkmaar, en gedrukt by den Ordinaris Boekdrukker der zelve Stede, in 't jaar 1611. Dit stuk, gelyk ook de Opdragt van de Burgemeesteren enz. aan de Heren Staten van Holland, is zeer waardig gelezen te worden.

Verbind-schrift aan de Belydenis en Catechismus vastgesteld en ondertekend.

Elders gingen deze voorstanders der Belydenisse en van den Catechismus met gelyken yver, doch niet overal met even vele stoutmoedigheid, te werk. Om 'er slegts één voorbeeld van te geven, kan het Verbind-schrift verstrekken, 't welk zy te Veere in Zeeland, in eene Kerklyke vergadering, in den jare 1610, elkanderen deden tekenen, en dat van dezen inhoud is: „Wy Dienaren des Woords,
„ hier

(*o*) Historisch Verhaal van Alkmaar, bl. 91, 92 en 93.

„ hier ondergeſchreven, verklaren met deze „ ondertekeninge, dat wy met der harten ge- „ loven en gevoelen, dat *alle de artikelen en* „ *leerſtukken*, begrepen en verklaard in deze „ Confeſſie der Nederlandſche Kerke in ze- „ venendertig artikelen begrepen, en in den „ Catechismus, *de minſten met de meeſten*, den „ Woorde Gods, *in alles*, conform zyn: en „ beloven ook mits dezen heiliglyk, dat wy, „ naar eiſch der gelegenheid, alle dezelve leer- „ ſtukken, openlyk en in 't byzonder zullen „ leeren en voorſtaan," enz. (*p*). Op deze wyze zogt men alom de gemoederen en tongen aan die twee geſchriften op het allernaauwſte te verbinden, en alle vryheid van denken, gevoelen en onderwyzen, in 't minſte zelfs, te verbannen.

In dezen toeſtand van zaken dan keerden zig vele Predikanten, ziende de onderdrukking hunner Medebroederen ter plaatze daar de Ongematigden de meeſten in getal waren, of de Magiſtraten op hunne zyde hadden, en gelovende en vrezende dat men toelag, om hen geheel te onderdrukken, tot de Hoge Overheid, de Heren Staten van Holland en Weſt-vriesland, die de Reviſie of Herziening van de Belydeniſſe en Catechismus beſloten hadden; met een Vertoog, dat ze den naam van *Remonſtrantie* gaven, naar welk geſchrift zy, na dien tyd, meeſt Remonſtranten genaamd worden; gelyk ook allen, die hen navolgen in

(*p*) Uytenbogaert, Kerkl. Hiſtorie, bl. 508. Baudart, Memorien, II. Boek, bl. 25, 26.

in 't voorſtaan en belyden der dezelfde Christelyke begrippen tot op dezen huidigen dag onder dien naam bekend zyn. De voornaamſte inhoud van dat Vertoog of die Remonſtrantie (*) kwam hier op uit (q):

„ De Bedienaars des Goddelyken Woords, „ Uwer Ed. Mo. Onderdanen, zeggen zy, „ die op uwer Ed. Mo ſchryvens en aanma„ ninge van den 23ſten November 1608. de „ conſideratien en bedenkingen, die zy heb„ ben op de Confeſſie en den Catechismus de„ zer Kerken, beſloten aan uwer Ed. Mog. „ overgeleverd hebben, en verder over te le„ veren bereid zyn, konnen langer niet ledig „ ſtaan, uwer Ed. Mo. met bedroefder har„ ten te kennen te geven, dat zy, in ſuſpicie „ geraakt zynde by enige hunne Medediena„ ren, doorgaans by Hogen en Lagen be„ zwaard worden, als of zy zouden zoeken „ veranderinge van Religie, en oorzaak zyn „ van grote twiſten en beroerten in deze Lan„ den en de Kerken. — Zy hadden wel ver„ hoopt, dat de verwagte Synode gelegen„ heid zoude gegeven hebben, om 't voor„ ſchreve

De Predikanten die voor de Vrede en onderlinge verdraagzaamheid waren, gaven een Remonſtantie over aan de Heren Staten.

(*) Men kan de gehele Remonſtrantie vinden in de *Schrifteelycke Conferentie, gehouden in 's Gravenhage, 1611. tusſchen ſommighe Kerckendienaren: Aengaende de Godlicke Prædeſtinatie metten aencleven van dien: ter ordonnantie van de E. Mog. Heeren Staten van Hollandt ende Weſt-vrieslandt gedrukt.* In quarto 1612.

(q) Haagſche Conferentie, bl. 1-12. UYTENBOGAERT Kerkl. Hiſtorie, bl. 526. en enige volgenden. BAUDART Memorie, I. Boek, bl. 28.

„ schreve misverstand klaarlyk te doen bly-
„ ken: — en verklaren voor uwe Ed. Mo.,
„ als hunne Wettige Overheden, dat ze geen
„ verandering van Religie zoeken, maar alleen
„ wenschen en begeren, dat de Resolutie van
„ te Resumeren, of te Revideren de Confessie
„ dezer Kerken, eerst by Uwe Ed. Mo. en dat
„ al voor twaalf jaren, namenlyk den 5 Juni,
„ 1597., daar toe door de Kerkelyke differen-
„ ten te voren gevallen gemoveerd zynde, wel
„ en loffelyk genomen; en daar na, al zoo den
„ 15 van Maart 1606. by de Hoge Mog. He-
„ ren Staten Generaal, niet alleen over de Con-
„ fessie, maar ook den Catechismus besloten,
„ ende alle Classen by de Kerken geinsinueerd,
„ daar en zoo 't behoort, ter eere van God,
„ en den welstand der Gereformeerde Kerken
„ mogte worden in 't werk gesteld —. Nu
„ schynt, zeggen ze vervolgens, gehoorzaam-
„ heid aan de Hoge Overheid, een grove mis-
„ daad te zyn; nu is 't een grote zonde, dat
„ men, een geschrift, by Menschen gesteld,
„ wil overzien, of alles wel staat, of datter
„ iets te verbeteren is, daar van in den aan-
„ vang der Reformatie al veel geschil over ge-
„ vallen is. 't Is dan wat Nieuws — dat men
„ zoo zeer op de ondertekening der voor-
„ schreve schriften staat, en die nu veel hefti-
„ ger gedreven word als voor heen, zoo als
„ uyt verscheiden Synodale Resolutien te zien
„ is —. Men kan niet doen blyken dat ze in
„ den aanvang der Reformatie, ooit, zoo het
„ behoort, zyn overwogen. Immers hebben
„ de Remonstranten grote redenen om daar
„ aan te twyfelen. Is het zederd geschied, dat

„ die

„ die dat ſuſtineren, verklaren, wanneer, hoe
„ en waar —. Gelyk ook de voorſchreve
„ Reſumptie niet en kan verworpen ofte te-
„ gengeſtaan worden, zonder de Confeſſie in
„ den grond, vervat in 't zevende Artikel van
„ dezelve, om te ſtoten, en wederom in te
„ voeren enen Pauſelyken grond, by de welke
„ Menſchelyke Decreten, of ſchriften buyten
„ dolinge, en genoeg in gelyken graad met
„ Gods geſchreven Woord geſteld worden,
„ 't welk wy agten onlydelyk te zyn —. Te
„ meer nog, dewyl 'er zommige punten zyn,
„ die wy niet konnen verſtaan, zoo als ze van
„ zommige gedreven worden, zelf in de Con-
„ feſſie en Catechismus begrepen te zyn: Maar
„ die wy houden tegen eenige paſſagien in de-
„ zelven te ſtryden; hoewel de genen die ze
„ dryven, dezelven niet alleen voor hunne
„ perzonen houden als de voorſchreve Con-
„ feſſie en de Catechismus conform, maar de-
„ zelven ook zoeken anderen voor zodanig op
„ te dringen, dewelken zy ook uit kragt van
„ de ondertekeninge der zelver ſchriften, op
„ pene van Kerkelyke Cenſuren, willen dwin-
„ gen dezelven te leren, tragtende alzo een
„ vreemde Theologie met de Confeſſie en Ca-
„ techismus te bedekken; 't welk indien 't waar
„ was, dat zodanige Leerpunten in de voor-
„ ſchreve ſchriften zouden zyn begrepen, de
„ Remonſtranten zoude verpligt zyn te ver-
„ klaren, dat de Confeſſie en de Catechismus,
„ ten dezen aanzien, zouden ſtryden tegen
„ Gods Woord —.

„ De Leerpunten Ed. Mo. daar de Remon-
„ ſtran-

„ ſtranten van ſpreken, en die men hun tragt
„ op te dringen, zyn;

'T GEVOELEN DER CONTRAREMONSTRANTEN. I. ARTIKEL.

„ I. Dat God (zoo eenigen zeggen) door een
„ eeuwig en onveranderlyk beſluit, uit de
„ menſchen, die hy niet als geſchapen, veel
„ min als gevallen, heeft aangezien, zommige
„ ten eeuwigen leven, zommige ter eeuwiger
„ verderfeniſſe heeft geordineerd, zonder ee-
„ nige aanmerkinge van geregtigheid of zon-
„ de, gehoorzaamheid of ongehoorzaamheid,
„ alleen om dat het hem zoo gelieft heeft, om
„ de heerlykheid zyner regtvaardigheid, en
„ barmhartigheid, of (zoo anderen het ſtellen)
„ zyne Zaligmakende Genade, Wysheid en
„ Vrye magt te betonen; hebbende daar toe
„ ook geordineerd middelen, dienſtig tot uyt-
„ voeringe van dezelve, mede door een eeu-
„ wig onveranderlyk beſluit, uit kragte van
„ welke die perzonen, die ter zaligheid veror-
„ dineerd zyn, noodzakelyk en onmydelyk
„ moeten zalig worden, ende niet konnen ver-
„ loren gaan: ende die ter verdoemeniſſe ver-
„ ordineerd zyn (wezende verre het meeſte
„ deel) noodzakelyk ende onmydelyk moe-
„ ten verdoemd worden, en niet konnen
„ zalig worden.

II. ARTIKEL.

„ II. Dat God, (zoo anderen leeren,) wil-
„ lende van eeuwigheid by zig zelven een be-
„ ſluit maken om zommige menſchen te ver-
„ kiezen, en de anderen te verwerpen, het
„ menſchelyk geſlagt heeft aangezien, niet al-
„ leenlyk als geſchapen, maar ook als geval-
„ len, en verdorven in *Adam* ende *Eva*, on-
„ ze eerſte voorouderen, en over zulks der
„ verdoemeniſſe waardig: uit welken val en

„ ver-

„ verdoemenisse, hy voorgenomen heeft zommigen te verlossen, en zalig te maken door zyne genade, tot betoninge zyner barmhartigheid: ende de anderen, zoo wel jong, als oud, ja zelfs enige Kinderen der bondgenoten, en die in den name van Christus gedoopt zyn, in hunne kindsheid stervende, in de verdoemenisse, door zyn regtvaardig oordeel, te laten blyven, tot verklaringe zyner regtveerdigheid, en dat zonder eenige aanmerkinge van bekeeringe, en gelove in den eenen, ofte onbekeerlykheid en ongelove in den anderen. Tot uitvoering van welk besluit God mede gebruikt zodanige middelen, door welken de Verkorenen noodzakelyk en onmydelyk zalig worden, en de Verworpenen noodzakelyk ende onvermydelyk verloren gaan.

„ III. Dat dien volgens *Jesus Christus*, de Zaligmaker der Wereld, niet is gestorven voor alle menschen, maar alleen voor die genen, die alzo op de eerste, of twede wyze, uitverkoren zyn: als zynde een middel, en Middelaar geordineerd alleen om die zalig te maken, en gene anderen. Derde Artikel.

„ IV. Dat dezen volgende, de Geest van God en Christus in den genen, die op de eene ofte de andere maniere uitverkoren zyn, werkt door zodanige kragt der genade, die zy niet konnen wederstaan, alzo dat zy niet konnen, of zy moeten zig bekeeren, geloven, en alzo noodzakelyk zalig worden: welke onwederstandelyke genade en kragt den zodanigen uitverkoren alleen geschied, en den verworpenen niet: den wel- Vierde Artikel.

„ ken

„ ken niet alleen deze onwederſtandelyke ge-
„ nade onthouden, maar zelfs ook gene nodi-
„ ge en genoegzame genade, tot bekeering,
„ geloof en zaligheid gegeven word: tot wel-
„ ke bekeering en geloof deze wel geroepen,
„ genodigd en geſmeekt worden, uiterlyk
„ door enen geopenbaarden wille van God,
„ maar word hun evenwel de inwendige kragt,
„ daar toe nodig, niet mede gedeeld, naar
„ Gods heimelyken wille.

Vyfde Artikel.

„ V. Dat die 't waaragtige regtvaardigma-
„ kende Geloof eens door zodanige onwe-
„ derſtaanlyke kragt ontfangen hebben, 't
„ zelve nimmermeer, hoe grove zonden zy
„ ook zouden mogen komen te doen, geheel,
„ noch eindelyk konnen verliezen, maar door
„ dezelve onwederſtaanlyke kragt zoo geleid
„ en bewaard worden, dat ze niet konnen ten
„ eenemaal en eindelyk vervallen en verloren
„ gaan. Van welke punten, verklaren zy Re-
„ monſtranten niet te konnen verſtaan, dat
„ dezelven met Gods woord overeenkomſtig,
„ maar dat ze tegens Gods woord ſtrydende
„ zyn. —

„ Ende op dat Uwe Ed. Mog. met een mo-
„ gen verſtaan, wat de Remonſtranten van die
„ zelve ſtoffe gevoelen en leeren, zoo ver-
„ klaren zy, dat hun gevoelen daar van is,
„ als volgt;

Het eerſte Artikel der Remonſtranten van de Predeſtinatie.

„ I. Dat God door een eeuwig, onveran-
„ derlyk beſluit, in Jeſus Chriſtus, zynen Zo-
„ ne, eer 's Werelds grond geleid was, beſlo-
„ ten heeft, uit het gevallen zondige men-
„ ſchelyk geſlagte, die genen in Chriſtus, om
„ Chriſtus wille, en door Chriſtus zalig te
„ maken,

„ maken, die door de genade des Heiligen „ Geestes in den zelven zynen Zone Jesus „ geloven, en in den zelven gelove, en de „ gehoorzaamheid des geloofs, door dezelve „ genade, tot den einde toe volharden zou- „ den: en daar tegens, de onbekeerlyken „ en ongelovigen in de zonde en onder „ den toorn te laten, en te verdoemen, „ als vreemd van Christus; naar 't woord des „ H. Evangeliums by Joannes III: 36. *Wie in* „ *den Zone gelooft, die heeft het eeuwig leven:* „ *wie den Zone ongehoorzaam is, die zal het le-* „ *ven niet zien, maar de toorn van God blyft* „ *op hem*; en andere plaatzen der Schrifture „ meer.

„ II. Dat dezen volgende Jesus Christus, „ de Zaligmaker der wereld, voor alle en ie- „ der mensche gestorven is; alzo, dat hy ze „ allen, door den dood des kruises, de ver- „ zoening en de vergeving der zonden verwor- „ ven heeft; zoo nogtans, dat niemand de- „ zelve vergevinge der zonden dadelyk ge- „ niet, dan de Gelovige; mede na 't woords „ des Evangeliums by *Joannes* III. 16. *Zoo* „ *lief heeft God de wereld gehad, dat hy zynen* „ *eenigen Zoone gegeven heeft, op dat alle, die in* „ *hem gelooft, niet verga, maar het eeuwig le-* „ *ven hebbe*: en in den eersten Brief van „ *Joannes* II. 2. *Hy is de verzoening voor on-* „ *ze zonden; ende niet alleen voor onze, maar* „ *voor de zonden der gantsche wereld.*

Het twede Artikel. Van de kragt of uitgestrektheid van Christus dood.

„ III. Dat de mensch 't zaligmakende ge- „ loof van zig zelven niet heeft, noch uit „ kragte van zynen vryen wille, alzo hy in

Het derde Artikel. Van de genade.

„ den ſtaat der afwykinge en der zonden
„ niets goeds, dat waarlyk goed is (gelyk in-
„ zonderheid is het zaligmakende gelove) uit
„ en van zig zelven kan denken, willen of
„ doen: maar dat het van noden is, dat hy
„ van God, in Chriſtus, door zynen Heiligen
„ Geeſt, worde herboren en vernieuwd, in
„ verſtand, affectie, ofte wille, en alle krag-
„ ten, op dat hy het ware goed te regt moge
„ verſtaan, bedenken, willen, en volbren-
„ gen, naar 't woord van Chriſtus, *Joan.* XV.
„ 5. *Zonder my kond gy niet doen.*

Het vierde Artikel. Van de manier, hoe de Genade werkt.

„ IV. Dat deze genade van God is het
„ beginzel, de voortgang en volbrenging van
„ alle goed, ook zoo verre, dat de wederge-
„ boren menſch zelfs, zonder deze voorgaan-
„ de ofte toekomende, opwekkende, volgen-
„ de ende medewerkende genade, noch het
„ goede denken, willen, of doen kan, noch
„ ook eenige verzoekingen ten kwade we-
„ derſtaan: zoo dat alle goede daden, of
„ werkingen, die men bedenken kan, aan de
„ Genade van God in Chriſtus moeten toege-
„ ſchreven worden: maar zoo veel de manie-
„ re van de werkinge derzelver genade aan-
„ gaat, die is niet onwederſtandelyk: want
„ daar ſtaat van velen geſchreven, *dat zy den*
„ *Heiligen Geeſt wederſtaan hebben. Handel.*
„ VII. en op vele plaatzen.

Het vyfde Artikel. Van de volſtandigheid.

„ V. Dat die in Jeſus Chriſtus door een
„ waar gelove zyn ingelyft, ende over zulks
„ zyns levendigmakenden Geeſts deelagtig zyn
„ geworden, overvloedige kragt hebben, om
„ tegens den Satan, de Zonde, de Wereld,
en

„ en hun eigen vleesch te stryden, en de overwinning te verkrygen: welverstaande altyd, door den bystand van de genade des Heiligen Geests: en dat Jesus Christus hen door zynen Geest in alle verzoekingen bystaat, de hand bied, en indien zy maar alleen ten stryde bereid zyn, en zyne hulp begeeren, en in genen gebreke zyn, staande houdt, alzo dat ze door gene listigheid, noch geweld des Satans verleid, of uit Christus handen konnen getrokken worden, naar 't woord van Christus, *Joan.* X. *Niemand zal ze uit myne handen rukken:* Maar of dezelve niet konnen, door nalatigheid, het beginzel van hun wezen in Christus verlaten; de tegenwoordige wereld wederom aannemen; van de heilige leere, hen eenmaal gegeven, afwyken; de goede conscientie verliezen; en de genade verwaarlozen; zoude eerst moeten nader uit de Heilige Schrifture onderzogt zyn, eer wy 't zelve met volle verzekeringe onzes gemoeds zouden konnen leeren". Doch over dit vyfde Artikel hebben de Remonstranten zig nader verklaard in de Haagsche Conferentie, waarin zy zeiden: dat die eens waarlyk geloofde, evenwel door zyn eigen schuld, en 't bedryven van grouwelyke zonden, tegen de conscientie en voorbedagtelyk gedaan, wel zo verre van God kan afwyken, dat hy 't gelove gantschelyk kan komen te verliezen (*q*).

Deze

(*q*) *Haagsche Conferentie*, bladz. 6, 7, 8, 9. en 425.

Verzoek om een Synode, en Aanbieding van Onderlinge Verdraagzaamheid.

Deze punten hielden de Remonſtranten den woorde van God gelykformig te zyn: dies baden ze dat hunne E. M. aan wien 't hoogſte gebied over Kerkelyke en Wereldlyke zaken, onder God en naar zyn Woord toekwam, gelieſden te maken, dat de Remonſtranten, in een Wettige Vrye Synode, onder hun E. M. opzigt en beleid, medeoordeel en moderatie, volkomenlyk gehoord, en de gemelde Leerſtukken nader ingezien, en onderzogt mogten worden, of dat de verſchillend gevoelende Broeders in de voorſchreve Leerſtukken malkander in lieſde dulden zouden en verdragen, zonder dat iemand, zeggen ze, noch voor het tegenwoordige, noch voor het toekomende, om de voorſchreve Leerpunten, zo ze hier voren ter wederzyden verklaard ſtaan, verdagt, gewraakt, of in 't minſten bezwaard zal worden; verzoekende van hunne E. M. beſcherming tegen alle Kerkelyke Cenſuren, die ter oorzaak van deze Remonſtrantie met den aankleven van dien tegen hen te gelyk, of een iegelyk van hen in 't byzonder aangeheven zoude mogen worden; „wel hooglyk betuigende, voor hun Ed. Mog. dat dit „hun doen geenzins ſtrekte tot eenige partyſchap, tweedragt, afzondering of ſcheuring „in Kerk of Staat; zynde hunne meening „niet anders, dan zig van 't kwaad vermoeden, waar mede zy nu een geruimen tyd „bezwaard waren, door deze vrywillige verklaringe, te bevryden, verbetering of beter onderrigting, *of immers* DULDING, in „maniere voorzeid, AAN TE BIEDEN EN TE

„VER-

„ VERZOEKEN : —— *te vreden zynde anders*
„ *van hunnen openbare dienſten , op hun Ed.*
„ *Mog. bevel, liever afſtand te doen*, om dan
„ verders God en hunnen naaſten te dienen,
„ zo als zy in geweten naar Gods woord (de
„ onderdanigheid die zy aan hun Ed. Mog.
„ ſchuldig waren, altyds onverzeerd en on-
„ gekwetſt) zouden bevinden te behoren."
(*r*).

Na dat deze Remonſtrantie in de Vergadering der Heren Staten gelezen, en met grote aandagt aangehoord was, namen de Staten by voorraad een beſluit: dat de Predikanten van 't gevoelen, in deze Remonſtrantie uitgedrukt, zynde in werkelyken dienſt, van de cenſuren der andere Predikanten dezen aangaande zouden blyven bevryd; en dat men de aankomende Kerkendienaren in het examineren verder niet zoude bezwaren, dan van ouds was gebruikelyk geweeſt, en zonderling in 't ſtuk der Predeſtinatie hoger noch zwaarder niet, dan in de vyf bygevoegde Artikelen word verklaard (*s*). Beſluit der Heren Staten.

Deze Artikelen zonden de Staten aan de Claſſen tot haar narigt: maar zy, die van de andere begrippen waren, overtraden terſtond deze Reſolutie; ja gingen op zommige plaatzen daar tegen aan, door de Remonſtrantsgezinden met meer kragt en dwang dan te voren

(*r*) UITENBOGAERT, Kerklyke Hiſtorie, bl. 529. Haagſche Conferentie, bl. 1 - 12.

(*s*) UYTENBOGAERT Kerkel. Hiſtorie, bl. 529.

te persfen. Men wilde, dat de aankomende Kerkendienaren leeringen zoude toeſtemmen, die in zeer aanſtotelyke bewoordingen zelve vervat waren; zo dat het niet wel te begrypen ware, hoe men dezelven den nieuw aankomenden Kerkenleeraren durfde voorſtellen (*t*).

De Predikanten, die zig tegen de Remonſtrantie ſtelden, verdroot ook zeer, dat de Remonſtranten in hun vertoog de beſcherming der Hoge Overheid verzogt hadden; en beſchuldigden hen, dat ze zig daar door der kerkelyke Cenſuren zogten te ontrekken, en tegen dezelven met den vleeſchlyken arm te behelpen.

De Contraremonſtranten, geven ook een Vertoog aan de Heren Staten over.

Die zelfde Predikanten leverden vervolgens ook een geſchrift of *Contraremonſtrantie* over aan de Heren Staten, ten eenemaal gerigt tegen de Remonſtrantie der voorgemelde Predikanten; naar welk vertoog zy zederd dien tyd den naam van *Contraremonſtranten* kregen (*u*).

Hebbende nu de beginſels der oorzaken van alle de volgende onheilen, die in deze Hiſtorie nog gemeld ſtaan te worden, na malkander vervolgd, om daar van een aaneengeſchakeld denkbeeld te geven, en tevens uitteleggen om welke reden de naam van Remonſtranten in de wereld ge-

(*t*) UYTENBOGAERT, Kerkel. Hiſtorie. bl. 531. BRANDT, Hiſtorie der Reformatie, II. Deel, bl. 133. daar ze te lezen zyn.

(*u*) Zie de *Haagſche Conferentie*, bl. 13. daar ze geheel te lezen is. UYTENBOGAART Kerkl. Hiſtorie, bl. 534. BRANDT, Hiſtorie der Reformatie, II. deel, bl. 160.

gekomen zy; zullen we, dewyl aan velen uit onkunde en eenvoudigheid (sommigen gebruiken den zelven voor een schendnaam) de Remonstrantsch-Gereformeerde Christenen beter bekend zyn met den naam van ARMINIANEN, (gelyk andere Gereformeerden Kalvinisten heten) in opzigte van den tyd, te rugge treden, en zien van waar die naam oorspronklyk zy.

Arminius Letteroeffeningen.

JACOBUS ARMINIUS werd in den jare 1560, uit eerlyke doch niet vermogende Ouderen te Oudewater geboren; en verloor zynen Vader vroeg. Het uitstekend verstand, 't welk deftige en schrandere Mannen in zyne jonge jaren reeds zagen uitblinken, deedt hem hunne gunst en hulp verwerven. Vyftien jaren oud geraakte hy in kennis en onder de bescherming van den groten Wiskundigen, zynen Land- en Stad-genoot, *Rudolfus Snellius*, die hem met zig naar Marpurg nam. Vervolgens kwam hy, door begunstiging van andere treflyke Mannen, op de nieuwlings opgerigte Hoge School te Leiden, daar hy zig op de Wysbegeerte en Godgeleerdheid toe lag, en door zyn vlyt en verstand zodanig uitmuntte, dat hy van zyne Professoren meermalen als een voorbeeld aan de medestudenten werd voorgesteld. In de oeffeningen der beschaafde Letteren en Talen had hy zig reeds zo gekweten, dat dezelven zyn verstand en vernuft versierden en tot de Latynsche dichtoeffeningen nu en dan lust gaven. Het is thans niemand, dan den onkundigsten, onbekend, hoe dor en barbaarsch de Schoolsche Wysbegeerte van dien tyd gesteld

ware ; zoo dat zy zekerlyk aan een Jongeling van uitnemend vernuft en zeer juist verstand, den gunsteling van Snellius, moest mishagen, schoon zy met het gezag van allen, die 'er in waren oud geworden, gesterkt was. Maar wat is Gezag in de nasporingen van Wysheid? Petrus Ramus, een man van edeler verstand, een beminnaar der beschaafdheid, een Wysgeer en Wiskundige, had deze verkeerde en doornagtige Leerwyze niet zeer lang te voren hevig aangetast. Hy was den hervormden Godsdienst toegedaan en zou waarschynlyk volgens zyn wensch en verlangen te Geneve Hoogleeraar in de Wysbegeerte zyn geworden, hadde zyn yver tegens de elendige Schoolsche Wysbegeerte den Godgeleerden aldaar niet geweldig mishaagd, en hem by dezelven niet zo onaangenaam, als by de Roomschen aan vele vervolgingen onderhevig gemaakt. Men weet, hoe de Godgeleerdheid van dien tyd aan die barbaarsche Wysbegeerte was verknogt en daarin bezwagteld. Ramus, thans door geheel Europa alom beroemd, wees vele doorlugtige aanbiedingen om elders te leeren van de hand, en te Geneve niet kunnende komen, bleef hy te Parys, daar hy Hoogleeraar zynde zig voornaamlyk op de Wiskunde toelag, en in de bekende Parysche Bruiloft omkwam. De grote Wiskonstenaar *Snellius* beminde de Redeneerkunde van *Ramus* ten hoogsten, van 't oogenblik dat hy dezelve gezien had: zo dat het geen wonder ware, dat zyn schrandere Voedsterling, Arminius, dezelve ook aannam, en zig daarin zodanig oeffende, dat hy een twede

Ra-

Ramus ſchene (*a*); want Snellius zelf was nu Hoogleeraar der Wiskonſt te Leiden, en Arminius ook zyn Leerling in die wetenſchap. In zyne zesjarige Akademiſche oeffeningen te Leiden behaalde hy zo veel lofs, en maakte zig zo bemind, dat hy van de Stad Amſterdam tot Voedſterling werd aangenomen, om op derzelver koſten zyne Godgeleerde oeffeningen verder te voltrekken; waar voor hy zig ook verbond, om zonder toeſtemminge der Heren Burgemeeſteren dier Stad, nergens eenen Kerkdienſt te aanvaarden: Zyne Voedſterheeren zonden hem in den jare 1582. naar Geneve, daar de grote Beza nog leerde, dien hy allervlytigſt hoorde. In deze Akademiſche Schole, werwaards thans van alle kanten de Hervormde Jongelingſchap toevloeide, ontmoette hy Joannes Uitenbogaart en eenige aanzienlyke en edelen Nederlandſche Jongelingen, en gaf aan ſommigen derzelven, op hun verzoek, leſſen in de Redeneerkunde van Ramus; maar haalde daar door zig by de Geneefſche Hoogleeraren groten haat op den hals, zo dat hem 't zelve langer te doen verboden wierd; want, gelyk uit Bezaas brieven blykt (*b*), 't was te Geneve vaſtgeſteld, in het onderwyzen der Redeneerkunde en andere Wetenſchappen niet een ſtroo breedte van de

(*a*) C. BRANDT, leven van Arminius, bl. 1-16. BAYLE, *Diction, Art.* Ramus, *Remarq. N. num. IV.*

(*b*) TH. BEZAE *Epiſt.* 34. *pag.* 197. *Epiſt.* 36. *pag.* 202. [volgens opgave van een myner vrienden.]

Schoolſche Wysbegeerte, die zy de Ariſtoteliſche noemden, af te wyken. Om aan de haatlykheid tyd tot bedaren te geven, ging hy voor een wyl naar Bazel, daar hy zig, door zyne uitmuntende bekwaamheden terſtond zeer beroemd, en by de aanzienlykſte en geleerdſte Mannen, met name den zeer voortreflyken Hoogleeraar der H. Letteren *Jacobus Grynaeus*, zeer bemind maakte; zo dat hem aldaar de waardigheid van Doctor in de H. Godgeleerdheid op koſte der Akademie werd aangeboden, die de zedigheid des voortreflyken Jongmans hem met de eerbiedigſte dankzegging deedt van de hand wyzen. Hy keerde eerlang, in 't jaar 1583. naar Geneve te rug, daar hy nog drie jaren zig op de oeffeningen der H. Schriften en Godgeleerdheid toelag; en van waar de wydvermaarde Beza, uit name der Godgeleerden, kort na zyne terugkomſt van Bazel, aan de Magiſtraat van Amſterdam, wegens hem een allerloflykſte getuigenis ſchreef; gelyk ook de Akademie van Bazel, door de hand van den voortreflyken Grynaeus, hem een heerlyk getuigſchrift verleende (*c*). Onder de aanzienlyke Jongelingen, welken hy te Geneve aantrof, was ook *Adrianus Junius*, toen Candidaat in de Regten, en naderhand Raadsheer in den Hove van Holland. De agting en genegenheid van dezen Heer insgelyks door zyne hoedanigheden hebbende verkregen, bewoog hem dezelve door ſterk aanhouden, om te ſamen Italie te gaan

(*c*) C. BRANDT, Leven van Arminius, bl. 18-28.

gaan zien; en zy begaven zig beide, van een Hebreeuwsch Psalm-boekje en Grieksch Nieuw Testamentje, tot onderlinge stigting, voorzien, in 't jaar 1586. op reis. De zeer beroemde Jacobus Zabarella leerde toen te Padua de Aristotelische Wysbegeerte, en inzonderheid de Redeneerkunde, met den grootsten lof. Het kon derhalve niet missen, of de jonge Arminius, die uit Ramus de gebreken van die Wysbegeerte zo wel geleerd hadt, moest zeer begerig zyn, om dien hoogberoemden Aristotelischen Hoogleeraar te horen; en men kan niet twyfelen, wanneer men de zaken in haren samenhang beschouwt, of die begeerte was inderdaad eene voorname reden, waarom hy zig ook aan de verzoeken van *Junius* overgaf (*d*). Wie, die zo gesteld was als Arminius, zou zulke gelegenheid versmaad hebben? Hy hoorde dien Hoogleeraar, waar toe zy te Padua eenigen tyd vertoefden, met het grootste vermaak, en onderwees aldaar zelf aan sommige Hoogduitsche Edelen de Redeneerkunde op zyne wyze, dat is, als een Ramist; schoon hy naderhand, 't zy om zig naar de Godgeleerden te schikken, 't zy om dat hy ook de gebreken van Ramus manier ontdekte, den Aristotelischen trant doorgaans meer gevolgd heeft (*d*); wanneer het in zyne Godgeleerde Oeffeningen minder op de wyze der Redeneerkunde, dan op de waarheid der zaken zelve aankwam; zynde egter altoos zeer omzigtig en naauw-

(*d*) P. BERTIUS, Lykoratie over Arminius.

(*e*) Zie de Voorreden voor J. UITENBOGAERTS Leven en Kerkl. Bediening, bl. 9.

naauwkeurig, om filozofische woorden op Godgeleerde zaken toe te passen (*f*). Zyn reisje door Italie, waarop hy ook Rome zag, duurde in alles maar zeven maanden; waarna hy te Geneve te rug kwam. Het baarde hem egter grote onaangenaamheden, dat hy buiten kennis zyner Voedsterheren 't zelve gedaan had; ja 't ontbrak niet aan menschen, die, nydig over Arminius grote bekwaamheden, snood genoeg waren, om aan hunne vermoedens eerst toe te geven en vervolgens valschelyk uit te strooijen, dat hy te Rome de voeten van den Paus gekust, met Bellarmyn en de Jesuiten zeer gemeenzaam verkeerd, en den hervormden Godsdienst afgezworen had (*). Hy verschoonde in de herfst van den jare 1587. te Amsterdam uit Geneve te rug komende, zeer gemaklyk zyn Italiaansche reisje by zyne hoge begunstigers, en wederlei den laster door de getuigenisse van den Heer Junius, zynen reisgenoot, van wiens

(*f*) MATTHIAS MARTINUS, by *Brandt*, Hist. der Ref. II. Deel, bl. 107.

(*) Zie BAYLE, *Diction. Art.* Arminius, *Rem.* C. daar hy eene zeer gegronde aanmerking over zulke snode vermoedens en beschuldigingen maakt. Zy zyn egter onlangs nog vernieuwd, zonder eenig het allerminst bewys, veel min zodanig bewys, als zulke beschuldigingen zouden vereissen; en, 't welk zeer vreemd luidt, die beschuldiger merkt aan, dat Arminius tot zyne verdediging maar één Getuigen bybrengt, den Heer A. Junius, zynen reisgenoot; als ware dat niet genoeg tot het staven van zyne ontkenning der aangetygde misdaad, die op snode vermoedens van boze harten alleenlyk was uitgestrooid. Welken naam verdienen zulke schryvers?

wiens zyde hy zig nimmer had afgezonderd. Ook bragt hy zeer loflyke getuigenissen van Beza en andere grote Mannen mede, en toonde door zyn eenparig gedrag vervolgens, hoe dwaas die laster ware geweest.

Hy word Predikant te Amsterdam.

Te Amsterdam zig by den Kerkenraad hebbende vertoond en van de Classis onderzogt zynde, werd hy in 't begin des volgenden jaars 1588, tot den Kerkdienst bevoegd verklaard, en met goedvinden van den Kerkenraad, en toestemminge der Heren Burgemeesteren benoemd, om in de week te prediken en de avondgebeden te doen; 't welk hy met zo algemene en zo grote toejuiching ruim vyf maanden deed, dat hy in July van dat zelfde jaar, met algemene stemmen des Kerkenraads, en de goedkeuringe der Heren Burgemeesteren, tot Predikant in die Stad beroepen wierd. Zoo haast hem de Gemeente op den Predikstoel zag, was de toeloop van alle soort van menschen om hem te horen verbazend groot, en het genoegen, 't welk zy in zyne predikatien hadden, ter oorzake van zyn uitnemende gematigdheid, ongelooflyke bevalligheid en deftigheid, zeer algemeen; zelfs bekenden de Predikanten, zyne Amptgenoten, dat zy uit zyne predikatien veel leerden (*e*). Zoo grote geleerdheid en gaven konden niet missen den nyd ook gaande te maken; en zyn doordringend verstand, niet gewoon aan slaafsche navolging zonder eigen onderzoek, kon niet

(*e*) PETRUS BERTIUS, Lykoratie over Arminius, in 't Nederduitsch gedrukt te Leiden, by *J. Paats*, 1609.

niet altyd behagen aan zulken, die in den naam van hunne leermeesteren gewoon zyn te zweren. Dit veroorzaakte hem, inzonderheid door toedoen van Petrus Plancius, éénen zyner Amptgenoten, grote moeilykheid over zyne Predikatien, die hy over het VII. Hoofdstuk van den Brief aan de *Romeinen* deed. Maar die onlust werd eerlang, voornaamlyk door 't gezag der Heren Burgemeesteren, bedaard; schoon dezelve eenigzins vernieuwd werd ter gelegenheid van zyne verklaring van 't IX. Hoofdstuk van dien Brief. Hy was namelyk in 't uitleggen dier plaatsen van de gewone verklaring der leerlingen van Calvinus en Beza afgeweken; schoon hy, naar zyne gedagten, niets gezegd hadde, tegens de Belydenis en den Catechismus strydig. Men had hem ook reeds in 't begin van zynen dienst te Amsterdam verzogt, om de schriften te wederleggen van den zeer schranderen en diepdenkenden Man, Dirk Volkertsz. Coornhert, welke by de Kerklyken van dien en later tyd meer gehaat werd, dan gekend en in oordeel geëvenaard, en die de Leerstellingen van Calvinus en zyne Navolgeren wegens de Erfzonde, de goddelyke Voorbeschikking, de Regtvaardigmaking, het straffen der ketteren, enz. met onvergelykelyke schranderheid had bestreden. Arminius had die wederlegging, op 't verzoek van den Kerkenraad, op zig genomen; maar vond deze taak te moeilyk, en geraakte onder dit werk zelf meer in twyfel omtrent het Leerstuk der goddelyke Voorschikkinge: over welke twyfelingen hy vervolgens met zyne geleerde vrien-

den

den zeer ernſtig en ſchriftelyk raadpleegde; inzonderheid met den geleerden en vreedzamen Leidſchen Hoogleeraar Franciscus Junius, wiens verklaringen hem egter niet voldeden (*f*).

Na dat hy vyftien jaren den dienſt der Kerke, als Predikant te Amſterdam, had waargenomen, werd hy tot Hoogleeraar der H. Godgeleerdheid te Leiden beroepen, in de plaatſe van den gemelden zeer beroemden Man *Franciscus Junius*, die in den voorgaande jare 1602 aan de peſt overleeden was. Het had moeite in van den Kerkenraad en de Heren Burgemeeſteren te Amſterdam zyn ontſlag van den Kerkdienſt aldaar te verkrygen; maar nog meer moeite veroorzaakte zyn oude benyder en tegenparty P. Plancius (*), die aan den Leidſchen Hoogleeraar *Franciscus Gomarus*, een allerſterkſt voorſtander van de hardſte leer wegens de goddelyke Voorſchikking, zulke berigten wegens Arminius had gegeven, dat dezelve zyne beroeping tot het Hoogleeraar-ampt zeer verhinderde; zo dat Arminius zelf de beroeping niet wilde aanvaarden, ten zy hy te voren met Gomarus eene onderhandeling zoude gehad hebben. Deze werd ook vooraf by de Heren Bezorgeren der Leidſche Hoge Scholen en allen goedgekeurd, beſloten, en gehouden in tegenwoordigheid van die Heren Curatoren, en de Raadsheren Kromhout en Hoger-

Hy word Hoogleeraar der H. Godgeleerdheid te Leiden, 1603.

(*) Deze Man was een Vlaming en eertyds Predikant in Vlaanderen en Brabant, waaruit men van zyne beginſelen ligt kan oordelen. Hoe ſtoute laſteraar hy ware leert ons de zeer voortreflyke CUNAEUS, in zyn LXXVIIIſten Brief.

(*f*) UITENBOGAERT, Kerkel. Hiſtorie, bl. 315.

gerbeets, als mede van twee of drie Kerklyken; en dat wel met dien uitslag, dat de Godgeleerden elkander de hand van broederschap gaven (*g*). Ja, niet lang daar na heeft *Gomarus* zelf *Arminius*, te weten op den 10 July 1603. met den titel en waardigheid van Doctor in de H. Godgeleerdheid bekleed; zynde Arminius de eerste, die met deze waardigheid in de Leidsche Academie van den Rector Magnificus en de overige Professoren vereerd is (*h*). Vervolgens zeide hy zyne Gemeente vaarwel, en vertrok naar Leiden met een heerlyk getuigenis van de Kerk van Amsterdam, 't welk wy hier zullen inlassen, en van dezen inhoud is;

De Kerkenraad van Amsterdam geeft hem een loflyk getuigenis.

„ Indien de redelykheid zelve onder 't gemene gezelschap der menschen dit van ouds her als voor een bestendige wet heeft willen gehouden hebben, dat die genen lofselyke recommandatie en eerlyke waarheids getuigenisse weerdig geoordeeld worden, die ergens by 't Gemenebeste zeer wel hebben gedaan: zoo zyn wy veel meer zulke eere weerdig den genen, die in den woorde Godes arbeidende, den dienst des H. Evangeliums in de gemeente onzes Heren Jesu Christi vele jaren lang met zonderlinge vrugt hebben betreden: daaromme, nadien D. D. JACOBUS ARMINIUS, onze Eerwaardige Broeder in den Heere, zulks nu van ons begeerd heeft, zoo hebben geagt, dat wy 't hem niet mogten weigeren.

„ Zoo

(*g*) UITENBOGAERT Kerkel. Hist. bl. 319. BRANDT, Hist. der Reform. II. Deel, bl. 47, 48.

(*h*) C. BRANDT, Leven van Arminius, bl. 192.

„ Zoo willen wy dan door dit ſchrift by al-
„ len en eenen iegelyken betuygen, dat wy
„ als nu, door langdurigen ommegang, de
„ hoogſte opregtigheid des onſtraffelyken le-
„ vens, der gezonder leere, en van gelyken
„ der manieren en zeden van den voornoem-
„ den zeer treffelyken Perzone, en onzer al-
„ lerweerdſten Mededienaar in Chriſto, zulks
„ hebben doorzien en verzogt; dat ons geen
„ ding wenſchelyker is, dan dat wy altyd zy-
„ nen raad, hulpe, gemeenzamen ommegang
„ en gezelſchap mogten genieten, daar toe
„ ook de vriendſchap, die zoo langen tyd on-
„ der ons gepleegt is, onderhouden. Maar
„ nademaal de genadige en grote God wat an-
„ ders over hem en ons ſchynt beſloten te
„ hebben: zoo is 't, dat wy den zelven Hee-
„ re onzen God zeer grotelyks hebben te dan-
„ ken over zyne alderhoogſte tot dezer tyd
„ toe tegens ons en deze gehele Gemeente
„ bewezene goedertierenheid, waar door 't
„ geſchied is, dat wy uit de naarſtigheid en ar-
„ beid des voornoemden onzes alderliefſten
„ Medearbeiders in den Wyngaard Chriſti,
„ alhier onder de onzen onvermoeid en wak-
„ kerlyk gezamentlyk met ons aangewend,
„ geen kleine vrugten hebben mogen zien en-
„ de vreugdiglyk genieten.

„ Ende wy bekennen voorts alle te zamen
„ met zeer gewillige harten, dat wy in den
„ zelven onzen alderliefſten Broeder in den
„ Heere, van wegen zyne t'zamengevoegde
„ kragten in den Heere, van wegen zyne
„ vlyt en wakkerheid neffens ons in 't betrag-

„ ten van eenderley en gelyke delen zyner be-
„ dieninge bewezen, van wegen den zeer be-
„ reiden raad ons allenthalven medegedeeld,
„ in der waarheid zeer gehouden, ende hem
„ alle ding schuldig zyn. Derhalven, om kor-
„ telyk met een woord alles te zeggen (nade-
„ maal zyne Godzaligheid en de hoogste vro-
„ migheid, mitsgaders ook de zonderlinge Ge-
„ leerdheid, zulks met goed regt als 't gene
„ haar eigen toekomt, zoo te zeggen, vereis-
„ schen) zoo is 't dat wy dezen voortreffely-
„ ken Perzone ende zeer eerweerdigen Broe-
„ der in Christo, allen godzaligen, vromen
„ en geleerden luyden alzo recommanderen,
„ dat wy hem met meerder gunste, en met
„ meerder toegenegenheid des harten niet re-
„ commanderen en konnen. Datum in onze
„ Kerkenraads vergaderinge tot Amsterdam
„ den 8. September, Anno 1603.

In den name van allen,

(was getekend.)

Des Goddelyken woords Bedienaar

JOANNES URSINUS, *des Kerkenraads Preses.*
JOANNES HALLIUS, *Predicant te Amsterdam.*
JOANNES HALSBERGIUS, *Herder derzelver Kerke.*

De Classis van Amsterdam heeft hem ook brieven van aanbeveling gegeven in dezer voege:

Desgelyks de Classis van Amsterdam.

„ Allen en een iegelyk die deze onze tegen-
„ woordige getuygenisse zullen lezen of ho-
„ ren, heil en vrede door den eenigen Mid-
delaar Christum. „ Na-

„ Nademaal de zeer treffelyke en geleerde
„ Doctor Jacobus Arminius van de edele en
„ door haar geleerdheid vermaarde Heeren
„ Curateurs der Hoge Schole, die daar is tot
„ Leiden, van den H. Kerkendienst (dien hy
„ nu vele jaren in de Gemeente tot Amster-
„ dam met de alderhoogste lof bediend heeft)
„ tot de publieke Professie der H. Theologie
„ beroepen, en openbaarlyk in dezelve gein-
„ stalleerd en ingezegend is: zoo hebben wy
„ hem van ons vertrekkende, door dit onze
„ (hoewel geringe) schrift, den gedagten Cu-
„ rateurs, midsgaders ook allen vromen, wil-
„ len recommanderen, en met onze getuyge-
„ nisse (gelyk gebruykelyk is) vereeren.

„ Zoo is 't dan, dat wy dienstknegten van
„ Jesus Christus, gezamentlyk metten Ouder-
„ lingen des Amsterdamschen Classis, getuigen,
„ dat de gedagte D. Doctor Arminius nu
„ vyftien jaren lang een lidmaat onzer Classis
„ geweest is, welken tyd gedurende hy de ge-
„ zonde leere zuyverlyk met grote vrugt ge-
„ leerd, de Sacramenten volgens de instellin-
„ ge des Heeren bediend, en de ware Chris-
„ telyke Religie met groten yver heeft ver-
„ breid, en met zyn vlytige tegenwoordig-
„ heid de Classicale vergaderingen doorgaans
„ vercierd; ook door zynen voorzigtigen raad
„ zware zaken en van groten gewigte met
„ anderen verrigtet, en alle lasten hem opge-
„ leid, strekkende tot opbouwinge der ge-
„ meenten, altyd bereidelyk gedragen, en
„ zyne H. beroepinge met eerlykheid en vro-
„ migheid des levens tot dezen dag toe ver-

„ cierd. Cortelyk, hy heeft hem zelven,
„ zoo in zynen H. ampte, als in den omme-
„ gang zyns levens, tegen allen zoo gedragen,
„ als 't eenen waren dienstknegt Jesu Christi
„ betaamt: Invoegen dat wy hem voor zyne
„ vriendelyke toegenegenheid tegens ons, en
„ voor de beleeftheid daar mede hy eenen ie-
„ gelyken van ons heeft bejegend, den al-
„ derhoogsten en eeuwigen dank zeggen. Wy
„ verzoeken dan aan allen en een iegelyk van
„ wat staat dat ze zyn, dat ze den voornoem-
„ den D. D. Jacobus Arminius voor zodanig
„ als wy gezeid hebben willen houden, erken-
„ nen en aannemen, en de hand bieden. Dat
„ ze hem ook willen zulke eere als hy weer-
„ dig is (ter oorzake van de uytnemende en
„ zonderlinge gaven zyns verstands, die in
„ hem schynen en lichten) bewyzen, en na
„ haar vermogen zynen H. arbeid vorderen,
„ tot heerlykheid van den Name Godes, mids-
„ gaders tot opbouwinge der Schole ende Ker-
„ ke. Tot welken einde wy zyne mede-ar-
„ beiders en mede-dienstknegten hem de me-
„ nigerley genade des H. Geestes van harten
„ toewenschen. Te Amsterdam uit onze Clas-
„ sicale t'samenkomste den 1 September. 1603.

(was getekend)

Joannes Halsbergius, *Classis Preses.*
Joannes Hallius, *Predicant te Amsterdam, des Classis Scriba, en uit deszelvige name* (x).

Zoo

(x) Petrus Birtius, in de Oratie als boven.

Zoo eerlyk en loflyk hebben en Kerkenraad en Classis te Amsterdam van Arminius getuigd; (*) en dus is hy naar de Universiteit van Leiden gegaan (*y*).

Naau-

(*) Die deze getuigenissen van den Kerkenraad en Classis van Amsterdam, en het volgende getuigschrift van den Raad der Akademie van Leiden leest, en zig te binnen brengt, of daar mede vergelykt, 't gene Professor TRIGLAND, in zyne Kerklyke Geschiedenissen, bladz. 281-285, en anderen hem blindeling navolgende en uitschryvende, wegens Arminius, (als een *Extract uit het Protocol van de Kerke van Amsterdam*, welk Extract, of uittreksel hy opgeeft, zynde gecollationeerd en geauthentiseerd door een Predikant en Ouderling,) hebben aangetekend; die deze getuigenissen, zegge ik, daar mede vergelykt; moet noodwendig, of deze getuigenissen, te gelyk met den Kerkenraad en de Classis, die dezelven gegeven hebben, voor ongelooflyk valsch en bedrieglyk houden, of dat verhaal van Profr. Trigland en zyn Extract uit het Protocol voor zodanig aanzien; want daarin word Arminius met zeer zwarte kleuren afgeschilderd, zoo dat geen eerlyk Man hem eenig getuigenis, als de bovenstaande, zoude kunnen geven. Dien het lust kan de vertellingen, waar mede Arminius aldaar bezwaard word, by Trigland zelven lezen; en die gelegenheid heeft, om het Protocol zelf met Profr. Triglands uittreksel te vergelyken, kan ook gewaar worden in hoe verre hy het zelve nog met aanvullingen, uitlatingen of veranderingen heeft medegedeeld.

Doch

(*y*) UITENBOGAERT, Kerkl. Historie, blad. 320. Leven en Bedien. bl. 61. BRANDT Historie der Reformatie, II. Deel, bl. 48.

Arminius Christelyk oogmerk, in 't aanvangen van zyne Professie.

Naauwelyks was *Arminius* in de Leidsche Hoge Schole gekomen, of hy werd terstond gewaar, dat in dezelve veel onnutte geschillen en

Doch hier mede den Lezer nu niet ophoudende, zal ik alleenlyk de Historie van den oorsprong der aantekeningen in dat Protocol, op welker uittreksel de Historieschryver Trigland zig met zeer veel nadruk en ophef heeft beroepen, voordragen; 't welk zo wel ter verdediging der eere van den Kerkenraad en der Classis van Amsterdam, als tot verdediging van Arminius eer tegens den laster, die nog onlangs vernieuwd is, zal kunnen strekken. Het was, gelyk in de Historie hier boven verhaald is, in den jare 1603. wanneer Arminius Hoogleeraar werd, en van de Amsterdamsche Kerk naar de Leidsche Hoge School vertrok; en in 't Protocol van de Amsterdamsche Kerke van dat of vorige jaren, word het Extract van Profr. Trigland niet gevonden. Dit baarde reeds vermoedens van valsheid in den Historieschryver *Brandt* (1); maar die voortreflyke Schryver had nog niet regt kunnen ontdekken, waar aan het haperde. Men leest in de Handelingen van dien Kerkenraad, in 't jaar 1603 gehouden, wel van Arminius beroeping en vertrek naar Leiden; maar niets van dat alles, waar mede in Triglands Uittreksel die uitmuntende Man word bezwaard. Van waar dan dit uittreksel? Wel, uit een opstel, 't welk veertien jaren daarna, en agt jaren zelfs na den dood van Arminius, eerst is opgesteld van den Predikant *Plancius*, den ouden benyder en vyand van Arminius, en zyne Amptgenoten, ten verzoeke (let wel!) van den bitteren en berugten prediker *Adriaan*

(1) BRANDT, Hist. der Reform. II. Deel, bl. 48.

en ſpitsvindige voorſtellingen, met voorby gaan der H. Schriften, werden voorgedragen; maar

Adriaan Smout, die te voren door zyne wrevele bitterheid reeds bekend was, en naderhand door de Wethouderen der Stad Amſterdam, om zyne ſtoutheid, uit die Stad werd gezet. En dit geſchrift, in den jare 1617. door zulke opſtellers, ten verzoeke van zodanigen Man, byeen gebragt, werd toen, wanneer men in Amſterdam allermeeſt tegens de Remonſtranten of Arminianen yverde, ja woedde, aan den Kerkenraad aangeboden, en in het Protocol van dien tyd, getekend No. 4 op den 12 van January 1617, zeer ongepaſt ingelaſt. Inderdaad, 't is vreemd, dat men 't zelve, door de bekende vyanden van Arminius geſchreven, in die Handelingen heeft ingevoegd; doch men moet dat aan de onbeſchryflyke hevigheid en drift dier tyden wyten: maar 't is vreemd, dat *Trigland*, dat alles verzwygende, daarvan egter gebruik maakte in zyn verhaal van Arminius beroeping tot het Hoogleeraar-ampt. Het is nog vreemder dat de Predikant *Henrikus Ruyl* (2), in zyne gewaande wederlegging van Brandts Hiſtorie der Reformatie, den zelven Brandt als een ſtouten Leugenaar, die daarom van God verdiende geſtraft te worden, durfde bejegenen, om dat hy gezegd hadt, dat dit Uittrekſel in het Protocol (te weten van 't jaar 1603. daar men het gezogt had, en zoeken moeſt) niet werd gevonden. En het is nog onbegryplyker, dat 'er later menſchen zyn, die den Profr. Trigland blind volgen, daar deze ontrouw en valsheid voor lang reeds (3) was

(2) H. Ruyl, tegens Brandts ſtoute Geveinsdh. bl. 108, 110.

(3) G. Brandt tegens H. Ruyl, bl. 25. env. Joannes Brandt, wederlegging van Leidekker, bl. 10. en verv. C. Brandt, leven van Arminius, bl. 175-177.

maar dat 'er niet genoegzaam werd gehouden die manier van de H. Godgeleerdheid te beoeffenen, die regt mannelyk is, die naar waarheid ſtaat, die naar de godzaligheid is en een Chriſten eigenlyk paſt. Daarenboven trof hem ook de overdenking van

was aangetoond. Het begin van het Uittrekſel, 't welk Trigland heeft uitgelaten, zal ik hier plaatſen. Het word gevonden in het Protocol Boek No. 4. d. 12. Jan. 1617. Praeſes C. Heidanus, Fol. 192. en volgg.

„ Alſoo D. Smoutius verzogt heeft kenniſſe te hebben „ van eenige dingen, die van Arminio by zyn leeven met- „ ten Kerkenraad in 't gemeen, ofte met ſommige van den- „ zelven in 't byzonder gepaſſeert ende gehandelt zyn, ſo „ is 't goedgevonden (alſoo in de Protocollen weynich daer „ toen werd gevonden) D. Hallio, D. Plancio, D. Urſi- „ no, ende D. Lamerio op te leggen daar van verclaringe „ te doen, als zynde de oudſte in de dienſt deſer Kerke. „ Deeſen volghende hebben de voorsz. ſchriftelyk ingebracht, „ ende overgeleevert 't geene hier na volcht. Ende is van „ 't ſelve hem D. Smoutium overgeleevert den 13. Januarii „ een Copie.

„ Alſoo Jacobus Arminius, enz.

Dit voorbeeld kan ons doen zien, hoe weinig ſtaat op Profr. Triglands Geſchiedeniſſen is te maken, welken al vroeg zo bekend waren, dat de Heren Staten van Holland en Weſt-vriesland in den jare 1650. den Schryver en zyn werk afwezen, wanneer hy zyne opwagting kwam maken, om 't zelve aan Hun Ed. Groot Mog. op te dragen; en de Magiſtraat der Stad Amſterdam den boekverkoperen het verkopen van 't zelve op zware ſtraf oordeelden te moeten verbieden. Op dezen Hiſtorieſchryver egter vinden ſommige Schryvers goed zig te beroepen, en hem uit te ſchryven of na te volgen.

van 't gescheurde Christendom. Hy betoonde, dat hy de Kerk in een lighaam naar 't bevel onzes Heeren wenschte vereenigd te zien; overzulks vermaande hy een iegelyk tot godzaligheid, en voornamelyk beval hy den godgeleerden jongelingschap aan, dat ze alle zware diepzinnige vraagstukken en ydele voorstellingen zouden afsnyden, en die dingen uit de Schriftuur trekken, welken om te geloven, en om een goed en godzalig leven in Christus te leiden, nodig zyn (z).

Maar *Franciscus Gomarus*, te dier tyd Professor der H. Godgeleerdheid te Leiden, kantte zig heftig tegen Arminius, ter oorzake dat Arminius aan de Nederlandsche Belydenis en den Heidelbergschen Catechismus die mening niet toeschreef, welke hy en anderen daar aan gaven, en dezelven, als zynde menschelyke schriften, dat uitgestrekt gezag niet wilde toekennen, 't welk 'er velen thans aan toeschreven, noch zig wilde binden aan de uitleggingen van anderen, maar alleen aan 't woord van den eenigen Meester Christus en zynen Geest, in 't Oude en Nieuwe Testament vervat. Te meer nog werd Gomarus tegens hem misnoegd, toen Arminius, hoewel op zyn beurt, tot oeffening der leerlingen, over de Predestinatie liet disputeren, en stellingen op 't papier bragt, die van 't gevoelen van Calvinus afweken: want niet zeer lang daarna, heeft Gomarus kunnen goedvinden, buiten zyne beurt, andere stellingen aan-

Gomarus kant zig daar tegen.

(z) P. Bertius, in Oratie als voren.

aanteſlaan, regelregt gekant tegens die van Arminius, in welken hy Arminius te laſt leide, dat hy den menſch door zyne leere veel opgeblazener maakte, dan de Roomſchgezinden met hunne leere deden. Arminius daartegens leide Gomarus te laſt, dat hy de oorzaken der zonde aan God toeſchreef, en door 't inſcherpen van een nootlot de gemoederen der menſchen verhardde (z). Dit viel reeds voor in den jare 1604.

De Kerkelyken brengen deze verſchillen op den Predikſtoel, waar door de verwydering groter word.

De Kerkelyken, die voor 't gevoelen van Gomarus waren, 't welk over het geheel genomen niet anders dan eene ſterke navolging van Calvinus was, ieverden zeer tegen Arminius, en de genen die zyn gevoelen waren toegedaan, of begunſtigden. Zy bragten deze geſchillen zelfs op den predikſtoel; en Arminius klaagde, dat zy hem dan nog minſt beſtreden met de H. Schriftuur, maar tot hunne voornaamſte reden gewoon waren te zeggen, dit is altyd het gevoelen der Gereformeerde Kerken geweeſt; dus hebben alle de Leeraars der Kerke gevoeld; en dergelyke. Op deze wyze namen, in weerwil van Arminius zedigheid, vredelievenheid en verdraagzaamheid (a), in Holland de twiſten en hevigheden der mate toe; dat hogen en lagen zoo in den Burgerſtaat en Regering, als in de Kerk, met deze twiſten gemoeid wierden; 't welk niet alleen wantrouwen, afkeer en bitterheid onder de gemeente, maar zelfs by Hoge Staatsperzonen verwekte.

De Heren Staten van Holland en Weſt-vries-

(z) UYTENBOGAERT, Kerkel. Hiſtorie, bl. 323. BRANDT Hiſtorie der Reformatie, II. Deel, bl. 53.

(a) BRANDT, Hiſt. der Reform. II. Deel, bl. 86.

vriesland, om meer kwaad te verhoeden, doch den tyd nog niet bekwaam vindende, om eene Provintiale of Nationale Synode te doen vergaderen, vonden goed, 't Ed. Mog. Collegie van President en Raden van den Hogen Raad in 's Gravenhage te lasten, om de twee Professoren tot Leiden, D. Gomarus en D. Arminius, voor zig te ontbieden, in tegenwoordigheid van vier Predikanten, die de Heren Staten mede daar toe zouden beschryven; om te verstaan en te horen, of onder die twee Professoren eenig verschil was in eenig punt van den Godsdienst: en indien ja; dat zy dan beide zig daar over rondelyk zouden verklaren, om te zien, of door vriendelyke samensprekinge, en met hulpe der vier Predikanten, zodanig verschil zoude konnen nedergeleid en weggenomen worden. De Predikanten van de Heren Staten daar toe geroepen en gelast, waren (*p*) *Joannes Becius*, Predikant te *Dordregt*; *Wernerus Helmichius* te *Amsterdam*; *Joannes Uytenbogaard*, in *'s Gravenhage*; *Hermanus Gerardi*, te *Enkhuyzen*.

De Professoren Gomarus en Arminius worden van de Staten gelast een samenspraak te houden in 's Gravenhage, in 't byzyn van vier Predikanten.

Dan deze samenkomst, welke in den jare 1608 werd gehouden, voldeed niet aan 't oogmerk der Staten; want Gomarus maakte zwarigheid, oordelende dat de Staten wel bevoegd waren om over wereldlyke, maar niet om over Kerkelyke zaken te oordelen; en hy begeerde zig in gene onderhandeling in te laten, zoo

Maar die beandwoorde 't oogmerk der Staten niet.

(*p*) Uytenbogaert, Kerkl. Historie, bl. 436. Baudart, Memorien, II. Boek, bl. 13.

zoo vermids zyn Perzoon Kerkelyk was, en de Kerke onderworpen, tot welker nadeel hy niet vermogt te doen, als vermids de zaak zelve van die natuur was, dat dezelve naar zyn begrip Kerkelyk moest verhandeld en geoordeeld worden; ook om dat deze tyd en plaats daar toe, naar zyn begrip, onbekwaam waren. Gomarus egter geperst, en schoorvoetende tot opening gekomen zynde, zeide, dat tusschen hem en Arminius geschil was, maar dat anderen meer daar van zouden konnen zeggen: daar na, durvende niet langer dralen, verklaarde hy, dat hy iets tegen Arminius had over het gewigtig stuk van de Regtvaardigmaking des Menschen voor God; en als Arminius op Gomarus bezwaar zig verantwoord had, rapporteerden de Heren President en Raden van den Hogen Raad, in 't byzyn der beide Professoren en der vier Predikanten, in de volle Vergadering der Heren Staten, dat 'er, hunnes bedunkens, tusschen de Professoren geen verschil was over eenig hooftpunt des geloofs, nodig ter zaligheid. Maar Gomarus was met dat berigt niet vergenoegd, en zeide, *dat hy met het gevoelen van Arminius, niet zoude durven verschynen voor Gods oordeel* (*b*). 't Was de onbuigzaamheid van Gomarus alleen, naar 't oordeel van alle de Raadsheren des Hogen Raads, die veroorzaakte, dat de zaak ten dien tyde niet wierd bygelegd; zoo dat eenige dier Heren

(*b*) Uitenbogaert, Kerkel. Historie, bl. 437. en 442. Baudart, Memorien, Iste Deel, bl. 14.

Heren zeiden, *liever voor 't oordeel van God te willen verschynen, met het gelove van Arminius, dan met de liefde van Gomarus* (*c*). 1609.

Twede Onderhandeling.

In den jare 1609. besloten de Staten van Holland en West-vriesland, ziende dat de gemoederen der Kerkelyken zeer ontsteld en beroerd waren, en niet veel goeds tot 's Lands en der Kerken ruste schenen te beloven, beide de Professoren in hunne vergadering zelve te doen verschynen, om nogmaals een proeve te nemen, of zy door vriendelyke samensprekinge over hunne verschillen malkander zouden konnen verstaan; hun toe latende tot hunne hulpe, elk aan zyne zyde, vier Predikanten te nemen, hoedanigen zy zouden willen verkiezen. Gomarus had tot zyne bystanderen genomen de Predikanten *Ruardus Acronius*, van *Schiedam*; *Jacobus Roelandus*, van *Amsterdam*; *Joannes Bogardus*, van *Haarlem*; *Festus Hommius*, van *Leiden*. Daartegen had Arminus voor zig verkoren *Joannes Uitenbogaard*, Predikant in *'s Gravenhage*; *Adriaan van den Borre*, te *Leiden*; *Nicolaas Grevinhoven*, te *Rotterdam*; *Adolphus Venator*, te *Alkmaar*.

Gomarus en de zynen maakten wederom zwarigheid om in de vergadering der Heren Staten met Arminius in onderhandeling te treden over de Leerpunten, die in geschil waren;

(*c*) Uitenbogaert, Kerkl. Hist. bl. 442. Oorsprong en voortgang der Nederlandsche Kerkelyke verschillen, gedrukt 1623. in fol. bl. 22. Brandt, Hist. der Reformatie, II. Deel, bl 84.

1609. ren: maar om het in een Kerkelyke Vergadering te doen, booden zy zig als zeer bereid aan; waarop de Heren Staten Gomarus aanzeiden, dat hy zig zoude bedenken tot de naaste byeenkomst, op dat zy mogten weten, indien hy in zyne weigering volhardde, wat hun te doen zoude staan. Dit was oorzaak, dat de onderhandeling dan ten lesten voortging, beginnende met de Regtvaardigmaking, vervolgens over de Voorschikking of Predestinatie, de Genade, Vrye Wille ende Volstandigheid in 't Gelove (*c*).

Arminius word ziek, waar door de Conferentie word afgebroken, en sterft.

Staande deze onderhandeling, waarin de Professoren Gomarus en Arminius in de straks verhaalde Leerstukken van verschillende gedagten waren, werd Arminius, die al langen tyd had gaan kwynen, der mate van ziekte aangetast, dat men genoodzaakt was de onderhandeling te staken. Arminius dan naar huis gekeerd zynde, met voornemen om binnen veertien dagen de punten in de onderhandeling betwist aan de Heren Staten schriftelyk over te zenden; nam zyne ziekte zoo sterk toe, en zyne kragten verzwakten dermate, dat hy een Brief aan de Heren Staten moest schryven, waarin hy zeide, dat hy gehoopt had binnen den gestelden tyd aan Haar Edel Mogende over te leveren, al 't geen in de onderhandeling verhandeld was, en dat hy reeds gekomen was tot het einde der verhandeling over de Predestinatie; maar dat het God geliefst had hem

(*c*) UITENBOGAART, Kerkl. Historie, bl. 469.

hem voor eenige dagen zoo aan te taften, dat hy genoodzaakt ware het werk te ftaken. Hy voegde 'er by, dat zoo het Gode behaagde hem langs dezen weg met een zalig affterven en gehoopte verloffing te begenadigen; hy voor zyn verfcheiden zodanige order wenfchte te ftellen, dat het gene door hem gefteld was, aan Haar Edel Mogende getrouwelyk zoude worden overhandigd, — „ welke inhouden „ fchreef hy, met het geene dat ik Uwe Ed. „ Mogende al voor negen of tien maanden, „ met myn hand ondertekend, overgeleverd „ hebbe, ik alle 't zelve in Confcientie voor „ God houde waaragtig te zyn, en de woor- „ den Gods gelykformig: derhalve ik daar by „ door Gods genade blyve, en bereid ben met „ het gevoelen, dat ik daar in verklare, voor „ den Regterftoel Jefu Chrifti des Zoons Gods „ en Regter der levenden en dooden, op deze „ uure en oogenblik te verfchynen (*d*)." Zyn brief was getekend in Leiden den 12 September 1609. (*) Ondertuffchen nam zyne ziekte dagelyks toe; en zyn huis befchikt, en nog eenige dagen met aanroepinge aan God en Chriftus, met dankzeggingen, en overdenkingen van het toekomende leven doorgebragt hebbende, is deze zeer geleerde en godvrugtige Man den 19 van October, 1609. omtrent den 1609.

(*d*) Zie de Lykoratie.

(*) Deze woorden van Arminius, om met zyn gevoelen voor God te durven verfchynen, zien op het gezegde van Gomarus, hier voor op bl. 76. gemeld.

1609. den middag zagtelyk verſcheiden, terwyl hy zyne oogen naar den Hemel geſlagen hebbende, God den Vader zynen Schepper, Christus zynen Verloſſer, den Heiligen Geeſt zynen Heiligmaker zyne Ziel aanbeval, midden onder de heilige gebeden der genen, die 'er tegenwoordig waren; oud zynde negen-en-veertig jaren. Hy voerde tot zyn zinſpreuk, *een goede Conſcientie is een Paradys* (*e*). By zyn leven en na zyn dood zyn verſcheide zyner ſchriften in 't licht gekomen, ook is zyn Afbeeldzel door verſcheide Konſtenaars in 't koper gebragt.

Na dezen Eerwaardigen en Wytberoemden Man, Jacobus Arminius, noemt men de Remonſtranten ook Arminianen: zommigen, gelyk wy zeiden, geven hun dien naam uit eenvoudigheid, doch de meeſte uit ſchimp en haatlykheid; dan de Remonſtranten zeggen, dat zy zig des groten Mans naam niet ſchamen; maar den goedertieren God danken, dat Hy in en voor zyne Kerke zulk een licht heeft doen opgaan, wiens heldere en doordringende ſtralen niet alleen ons Nederland, maar ook Engeland, Duitsland, en andere landen, ja zelfs Geneve verlicht hebben; een Man, zeggen zy, die vele grote Mannen en vredelievende Godgeleerden tot zyne navolgers gehad heeft, en nog heeft; welker gedagteniſſe by hen en ontelbare geleerde en brave menſchen in zegeninge is en blyven zal, zoo lang als 'er vreedzame Chriſtenen genoemd worden (*f*). Go-

(*e*) P. Bertius, Lykoratie over Arminius.

(*f*) Vergelyk Brandt, Hiſt. der Reform. II. Deel, bl. 64.

1609.

Gomarus en de overige harde navolgers van Calvinus gevoelen beschuldigden Arminius te onregt, hem aantygende, dat hy verandering zogt in de leere der Kerke; dat hy Autheur was van alle de kerkelyke oneenigheden, te dier tyd in 't land zwevende; ja dat nog verder en alle palen te buiten gaat, zo groot was de bitterheid, dat zy zelfs plaatzen uit de Heilige Schrift misbruikten, om dezelven op zyne ziekte en toevallen, en dus ook op de wegen, die de Goddelyke Voorzienigheid met hem gehouden had, toe te passen (*b*).

Petrus Bertius doet een lykoratie over Arminius.

Zoo dra de reeds meermalen door ons aangehaalde treflyke lykreden van den Regent van 't Staten Collegie te Leiden, *Petrus Bertius*, het licht zag, gaf Gomarus *Bedenkingen over die Lykreden* uit. Bertius gaf daar tegen weder in 't licht *Aanspraak aan Franciscus Gomarus;* hier op volgde *Gomarus Proeve van Bertius aanspraak;* en op deze Proeve *een schouwe over Gomarus Proeve;* nog kwam 'er een Tractaatje in 't licht, genaamd *Tegenberigt jegens D. Franciscus Gomarus Waarschouwinge over de vermaninge tot vrede, die onlangs aan Do. R. Donteklok gedaan is* (*); als mede *Antwoord op 't Proefstuk van de Leere van Do. Jacobus Arminius, door I. R. B.* alle gedrukt in den jare 1610. Behalven Franciscus Go-

(*b*) P. Bertius, Lykoratie.

(*) Door J. A. Corvinus, gedr. in 's Gravenhage in Quarto. 1609. Ook Tegenbericht tegen F. Gomarus waarschouwinge, in Quarto, gedr. te Leiden, 1610.

1609. Gomarus en Reinier Donteklok, oud Predikant te Delft, was ook wakker in den weer *Petrus Plancius*, Predikant te Amſterdam, een man waarlyk met een yzer voorhooft en onbeſneden tong, die Arminius al in vroeger tyd by Prins Maurits ſnood gelaſterd had (*e*). Maar uitſteekende en geleerde mannen ſpraken met lof van dien groten Man. Bertius had van hem al gezegd in zyne lykoratie, *in Holland is een Man geweeſt, wien de genen, welken hem kenden, niet hoog genoeg konden agten, en welke door de genen, die hem niet agtten, niet genoeg gekend was.* De doorlugtige *Hugo de Groot*, ſchreef ook een treffelyk Lykdicht hem ter eere. *Buxtorfius*, een zeer vermaard Man onder de Proteſtanten, ſprak van hem, op de volgende wyze: „ Het ſchielyk uitbluſſen van „ zoo groot een licht der Nederlanden, Jacobus Arminius, heeft myn gemoed zeer „ bedroeft, zoo wel om 't gemene verlies van „ Chriſtus Kerk, als om dat myn eerſt gemaakte kennis met zoo groten Man zoo jammerlyk is afgebroken." Vele andere grote mannen ſpraken even loflyk van hem; zelfs *Anthonius Thyſius*, en *Mathias Martinus*, welken naderhand leden van 't Synode te Dordrecht waren, gaven hem ongemenen lof (*f*). Doch kortheidshalve ons hier mede niet ophoudende

(*e*) Oorſprong der geſchillen, bl. 24. BRANDT, Hiſt. der Reform. II. Deel, bl. 65.

(*f*) UYTENBOGAERT, Leven, bl. 50. BRANDT, II. Deel, bl. 43. en 107. en 169.

de, zal ik alleen het getuigenis van den Senaat der Akademie te Leiden ter eere van den overleden Hoogleeraar hier inlassen: 1609.

Loffelyk getuigenis van de Akademische Senaat, aangaande Arminius:

De Rector Magnificus en de Senaat der Akademie te Leiden, allen en een iegelyk die dit getuygenisse zullen lezen of horen, salut.

„ Naardien het God Almagtig gelieft heeft „ den Vermaarden en Eerwaardigen Man *Do.* „ *Jacobus Arminius*, Doctor en Professor der „ Heilige Theologie in deze Akademie, uit de „ Professie, die hy etlyke jaren hier ter Stede „ met uitnemende vlyt en met toejuiging der „ toehoorderen bediende, naar het Hemelsche „ Vaderland te roepen, en na den langduri- „ gen arbeid, dien hy ten dienst zoo van de „ Kerke als inzonderheid der Akademie op „ zig nam, een eeuwige ruste te verlenen; „ en dewyl de overgeblevene Weduwe en „ Kinderen des Overledenen van goeder ge- „ dagtenisse eenig getuigenis, 't welk men „ zyne uitstekende deugden schuldig is, van „ den Senaat heeft verzogt; en dat ons hun „ verzoek, ten aanzien van vele uytgelezene „ gaven dezes Mans, dagt billyk te zyn; zoo „ hebben wy dien laatsten pligt, dien wy hem „ bewyzen konnen, wel gaarne aan zyn aan- „ genaame gedagtenisse willen bewyzen. Wy „ betuigen derhalven, dat de voorzeide Do. „ *Jacobus Arminius* in deze onze Akademie „ zoo heeft geleeft, dat hy de Heilige Theo- „ logie (want wy vellen geen oordeel over „ de geschillen) zoo in 't publiek als binnen's „ huis met grote wakkerheid en naarstigheid

1609. „ heeft geleerd. Daarenboven dat hy in den „ Akademifchen Senaat niet alleen zyn eigen „ plaats en waardigheid, maar ook die van de „ gehele zeer aanzienelyke orde, gelyk een „ Wys en Cordaat Man betaamt, met voor- „ zigtigheid, raad en authoriteit heeft voor- „ geftaan: dat hy van de Publieke Zaken, over „ dewelke men in onze Vergaderinge geza- „ mentlyk had te handelen, meer werks heeft „ gemaakt als van zyn eige: dat hy 't geen „ zyns oordeels tot nut der Akademie ftrek- „ te, vrymoediglyk voorftelde, en van 't geen „ hy meende fchadelyk te zyn, zig afkerig „ toonde: dat hy zyne Heilige Profeffie, noch „ door zeden, noch door leven met eenige „ fmette of vlekke heeft bezoedeld; maar dat „ hy, gelyk het een vroom Man betaamd, „ naar den eifch van zyne beroepinge en van „ zyn ampt heeft geleefd, en, gelyk het een „ neerftig Leeraar betaamt, de jonkheid, zy- „ ne trouwe aanbevolen, met gedurige vlyt „ heeft onderwezen. Wy verzoeken derhal- „ ven allen en eenen iegelyk, dat zy van den „ zelven D. *Jacobus Arminius* van goeder „ gedagteniffe zoo fpreken en gevoelen, als „ zyne Geleerdheid en arbeid, in deze Aka- „ demie aangewend, en zyne waardigheid ver- „ dienen. En op dat dit Getuigeniffe geloof „ vinde, zoo hebben wy 't zelve door de hand „ van onzen Secretaris en ons Zegel doen be- „ veftigen en verfterken. Uit het Latyn ver- „ taald, met het principaal gecollationeerd en „ uitgefchreven uit laft van den voorzeide

„ Rec-

„ Rector Magnificus en den Akademischen Se- 1609.
„ naat."

(en was getekend)

DANIEL HEINSIUS. (g) (*)

Laat nu de nyd zyne tanden stomp knagen, zeggen de Remonstranten, aan 's Mans koud gebeente, en de laster zyn venynig zwadder uitspouwen op zyn lykbusch, het kan dezen zaligen man en zynen welgegronden lof noch deeren, noch schaden (†).

Na

(g) BRANDT, Hist. der Ref. II. Deel, bl. 977. in 't byvoegzel.

(*) De Heer *Jean le Clerc* zeide in zyne *Geschiedenissen der Nederlanden*, II. Deel, bl. 25. in Folio, dat hy een afschrift bezat, getekend door Daniel Heinsius, den Secretaris der Akademie, en thans bezit de wydvermaarde en hooggeleerde Heer *Petrus Burmannus Secundus* dat of dergelyk afschrift, door de hand van D. Heinsius geschreven.

(†) Het voornaamste, of liever het eenige, 't welk sommige, ook geleerde en beschaafde Mannen, schoon Triglands haatlyke vertellingen met alle verontwaardiging verwerpende, in *Arminius* geöordeeld hebben te moeten berispen, is dat hy Professor wordende, beloofd zou hebben niets tegens de Belydenis en den Catechismus te leeren, welke beloften zy oordelen, dat hy niet behoorlyk heeft gehouden, of zeer verkeerdelyk had gedaan. Maar ik houde my verzekerd, dat zy, de zaak een weinig nader overwegende, zyn gedrag ook in dit opzigte niet berispelyk zullen vinden. De waarheid der Geschiedenissen vereischt, dat derzelver Schryvers, haar in het licht stellen; en daarom zullen

 we

1609. Na den dood van *Arminius*, namen dagelyks de kerkelyke twisten, vooral in Holland, meer en meer toe. Daar kwam nog by, dat het nu onlangs gemaakte twaalfjarig Bestand met

Prins Maurits den Contraremonstranten; Oldenbarneveld den Remonstranten gunstig.

we dat, in deze aantekening, ook in opzigte dezer gebeurtenisse tragten te doen. Men erinnere zig dan, dat Arminius en die zyne begrippen waren toegedaan, oordeelden, dat 'er in de Belydenis en den Catechismus ook plaatsen waren, die hunne begrippen begunstigden, zo wel als die 'er tegens streden; zy beweerden, dat men die schriften, op hunne wyze verstaan en uitgelegd, kon ondertekenen, en geenzins gehouden was zig naar de uitlegging van de Contraremonstranten daar aan te binden. Dit blykt uit onteibare bewyzen, te veel om hier aan te halen: men zie slegts 't begin der *Remonstrantie* zelve, hier voren bladz. 45. en daar uit volgt dat Arminius derhalve de gemelde belofte doen kon, en tegens dezelve ook naderhand niets gedaan heeft. Te meer blykt dit, wanneer men bedenkt, dat de Heren Bezorgers der Leidsche Hoge Schole, de Magistraat en Kerkenraad van Amsterdam, en alle de andere zeer aanzienlyke Heren, welken met deze beroepinge gemoeid waren, Arminius gevoelens zeer wel wisten, en zyne belofte en ondertekening van de Belydenis en den Catechismus in genen anderen zin, dan die hy en alle Remonstrantsgezinden daar aan gaven, opvatten konden; en dat de Heren Bezorgers der Universiteit egter gene zwarigheid maakten, om Arminius met zyne gevoelens te beroepen, dewyl dezelven te voren door den Professor *Holmannus*, die door Beza zelven hun was aangeprezen geweest, ook geleerd waren. Ook oordeeldenze, dat de Hoge School zodanige verscheidenheid en vryheid van leerwyze wel mogt hebben. Zie UITENBOGAART, Kerkl. Histor. bladz. 317, 320.

met de Spanjaarden aan velen, en inzonderheid aan de Kerkelyken, die meest wilden schynen te yveren voor den Gereformeerden Godsdienst, de Zuiverheid der leer, en 't Regt der Kerken, zoo als zy spraken, zeer mishaagde: waarom zy ook te onvreden waren op den Advokaat van 't Land, den Heer van Oldenbarneveld, die voor dat Bestand sterk geyverd had; 't welk zy oordeelden aan den godsdienst zeer schadelyk te zullen wezen. Hier in werden zy te meer versterkt, om dat zy bemerkten dat dit Bestand aan zyne Doorlugtigheid, *Prins Maurits*, om meer dan eene reden insgelyks niet naar den zin was. En deze samenloop van zaken heeft den Remonstranten vervolgens tot groot nadeel gestrekt; om dat de Heer *van Oldenbarneveld*, die de onmatige yveraars en hunne kerklyke heerschzugt niet kon goedkeuren, gehouden werd den Remonstranten, hoewel alleen om hunne gematigdheid, eenigzins gunstiger te zyn (*i*). Men zag in 't laatst van dit zelfde jaar 1609. reeds van 's Prinsen genegenheid voor de andere party een kleine blyk in de beroertens te Alkmaar. En Graaf Willem Lodewyk, Stadhouder van Friesland, scheen insgelyks te tonen, dat hy van de Remonstrantschgezinden afkeeriger was (*k*). 1609.

Nog was 'er verschil onder de Predikanten, wegens 't Regt der Overheid in Kerkelyke Zaken. Van overlang had 't zelve plaats gehad, en

Ook was 'er verschil over 't regt der Overheden in Kerkelyke zaken.

(*i*) UITENBOGAART, Kerkl. Historie, bl. 515. 522.

(*k*) UITENBOG. Kerkl. Hist. bl. 487, 488. WAGENAAR, Vaderl. Hist. X. Deel, bl. 25.

1609. en 't beſtont hier in: de Contraremonſtranten, welken tegen Arminius en die 't met zyne begrippen hielden waren aangekant, oordeelden, gelyk hunne ſtrikte voorzaten altyd ook gedagt hadden, dat het den Kerkenraden, Claſſen en Synoden toekwam met meerderheid van ſtemmen te beſluiten, wat in de Akademien en Kerken mogt en moeſt geleerd worden; ja, dat het oordeel dier zaken geheel en alleen Kerkelyk was; en dat de Hoge Overheid de Beſluiten, deswege Kerkelyk genomen, in conſcientie verpligt was te volgen en uittevoeren, doende in de Scholen en Kerken van haar gebied die leer voordragen, welke zy Kerkelyken goedkeurden en vaſtſtelden; met uitwerpinge, of zelfs met ſtrafoeffeninge der genen, die dezelve niet wilden leeren of een andere leer voordroegen (*k*). Dit gevoelen egter ſcheen aan de meeſten der Heren Politieken naar 't Pausdom te ſmaken, te heerſchzugtig en ongerymd; en tegen 't zelve kantte zig de Doorlugtige HUGO DE GROOT in zyn werkje, 't welk tot titel voert *Godsdienſtigheid der Heren Staten van Holland en Weſtvriesland* (*l*).

De Remonſtranten integendeel hielden ſtaande, dat de Hoge Overheid, de godsdienſtige zaken naauwkeurig onderzogt en zorgvuldig over-

(*k*) UITENBOG. Ampt der Overheid in Kerkelyke zaken, bl. 19, 28, 29. Zie ook een duidelyk voorbeeld van deze Heerſchzugt, in 't *Hiſtoriſch Verhaal van Alkmaar*, bl. 88.

(*l*) Der Heren Staten van Holland en Weſt-vriesland Godsdienſtigheid, gedr. in 's Gravenhage, 1613.

overwogen hebbende, regt had om, zonder gehouden te zyn aan de besluiten der Synoden of andere Kerkelyke Vergaderingen, vast te stellen, wat in 't openbaar moest of mogt geleerd worden; dat een Kristelyke Overheid zig daar omtrent moest rigten naar Gods Woord; dat Zy gezag heeft in 't beroepen van Kerkendienaars, in 't maken van Kerklyke schikkingen, het byeenroepen van Kerklyke Vergaderingen, en daarin tegenwoordig te zyn; en eindelyk in kerktwisten en scheuringen voortekomen, vrede en verdraagzaamheid te gebieden en te handhaven; zonder dat de Overheid ook hierin gehouden is, zig te onderwerpen (*) aan de gevoelens der Kerkelyke Vergaderingen (*m*). 1609.

Deze gemelde verschillen en twisten, en inzonderheid het onbetamelyk gedrag van *Gomarus* (*n*), waren oorzaak, dat *Joannes Uitenbogaard*, Predikant in 's Gravenhage, genoodzaakt

(*) De Staten van Holland en Zeeland begrepen al voor de Bevrediging van Gent in 't jaar 1576. dat de magt om Kerkelyke Wetten te maken in hun Lighaam huisveste: Zie de redenen voor de Kerkenordeninge van 't jaar 1591. gedr. te Haarlem, 1615, en by BRANDT, I. Deel, bl. 572, en volg. en bl. 37. in de aantekeningen.

(*m*) H. DE GROOT, Godsdienstigheid der Heren Staten doorgaans. Zie ook H. DE GROOT, Verantwoording voor de Wettelyke Regering van Holland, bl. 14. en volg. gedr. te Parys, met Privilegie des Konings, 1622. UITENBOGAART, Kerkl. Hist. bl. 497.

(*n*) UITENBOGAART, Kerkl. Hist. bl. 495-498.

1610. zaakt werd de pen op 't papier te zetten, om dit ſtuk eens in den grond te onderzoeken, en zoo 't mogelyk was af te doen. Hy gaf ten dien einde een Boek in 't licht, 't welk hy noemde *Van 't Ampt en de Authoriteit eener Hoger Chriſtelyke Overheid in Kerkelyke zaken*; en waar in hy leerde, dat een Hoge Souveraine Overheid, in haar land de hoogſte Authoriteit, magt, gebied en zeggen heeft, in zaken den Godsdienſt betreffende; om Wetten en Kerkordinantien te maken; op 't beroepen van Predikanten; om Synoden en andere byeenkomſten t'zamen te roepen; en om over de Cenſuren en Excommunicatien het eind oordeel te hebben; welverſtaande onder God en naar zyn Heilig Woord: en bygevolg dat 'er geen Evenhoogheid of gelyk Gezag in 't Wereldlyke en Kerkelyke plaats heeft, noch hebben kan; maar dat alle onderdanen, wie ze ook zyn, de kerkelyken niet uitgeſloten, de Hoge Overheid moeten gehoorzamen in alle Burgerlyke en Kerkelyke ſchikkingen; voor zoo verre het niet ſtryd tegen Gods Heilig Woord en hun Geweten. Hy beveſtigde hetzelve uit de H. Schriften, en met getuigeniſſen van vermaarde Leeraaren, en verſcheide voorbeelden (*n*).

Uitenbogaard geeft zyn Boek in 't licht van 't Ampt der Overheid.

Word van zommigen misprezen.

Dit Boek maakte groot gerugt; 't werd van velen ſterk tegengeſproken; en zommigen hadden

(*n*) Uitenbogaart, Ampt der Overheid, bl. 92. en eenige volgende. H. de Groot, Godsdienſt der Heren Staten. En Verantwoording van de Wettelyke Regeringe van Holland, bl. 14.

den het op den Perſoon des Sehryvers geweldig geladen; ze ſehilderden hem en de Remonſtranten af, als luiden die de Overheid op hunne hand zogten te krygen, om zig door haar gezag in hunne ongerymde nieuwigheden te ſtyven, en hunne zaken beter door te dringen: zy riepen en ſchreven, dat men de Kerk verried en hare Regten ſehandelyk verkortte. De Remonſtranten antwoordden, dat volgens het begrip en gedrag der Contraremonſtranten, (die openlyk op denPredikſtoel voor 't volk uitriepen, dat de Magiſtraat in 't minſte noeh meeſte geen gezag heeft eenig punt van kerkelyke zaken aan te roeren, te ſehikken, vaſt te ſtellen of te bevelen) de Hoge Overheid enkel zoude dienen tot uitvoerders der Kerkelyken en hunner heerszugtige beſluiten; waar door men zyne voeten wederom zou ſteken in de ſehoenen van 't Pausdom (*n*). Verſcheide ſehriften kwamen 'er ook in 't lieht tegen 't voornoemde boek van Uitenbogaart: *Ruardus Acronius*, Predikant te Sehiedam, ſchreef 'er tegens, en eenigen tyd daar na *Eylardus Mebnius*, Predikant te Harderwyk, gelyk ook *Anthonius Waléus*, te dier tyd Predikant te Middelburg. Maar gelyk Uitenbogaards werk van 't Regt der Overheden in kerkelyke zaken van eenigen werd misprezen, zoo werd het integendeel van vele anderen hoog geagt: *Jakobus*, Koning van En-

1610.

Jacobus Koning van En-

(*n*) Uitenbogaart, Ampt der Overheid in Kerkelyke zaken, bl. 19, 28 en 29: gedr. in 's Gravenhage, 1610.

1610. Engeland, prees het zelve; een Bisschop in Engeland deed het in 't Engelsch overzetten. De Nederlandsche Gezant in Vrankryk *François Aarssen* schreef een Brief aan Uitenbogaard tot lof van hetzelve; en hy werd ook door verscheide Predikanten in Nederland daar voor bedankt (*o*).

geland, en François Aarssen, enz. prezen hetzelve; en 't werd in 't Engelsch overgezet.

De Heren Staten van Holland en Westvriesland, ziende de gemoederen hoe langs zoo meer verwyderen, en dat zeer vele Contraremonstrantsgezinden van zelfs niet genegen schenen, om de meergemelde vyf leerpunten der Remonstranten te verdragen; en oordeelende dat het houden van eene Synode, in dezen tyd van drift en verwarring, alleen zou strekken, om de scheuring, die zy wilden voorkomen, te veroorzaken; belastten alle Kerkelyken in een brief van den 11 Maart, 1610. dat ze in alle hunne Predikatien, overleggingen, verkeeringen en daden, zouden arbeiden tot vrede; en dat een iegelyk zig voortaan zoude onthouden van in druk of geschrift iets uit te geven over het Ampt der Overheid in Kerkelyke zaken, of over de Predestinatie en aankleven van dien. Ook schreven de Staten in den gemelden brief, dat ze besloten hadden „ in den Haag te beschryven een Kerkelyke Vergadering uit de „ Classen en Kerken dezer Landen; om in de„ zelve vergaderinge in Gods vreze te ver„ staan en te voorzien op alle 't gene tot vor„ dering van Gods eer, voorstand en behou„ denis van den waren Christelyken Godsdienst strek-

De Heren Staten besluiten eene Onderhandeling te houden over de geschillen.

(*o*) Uitenbogaart, Kerkl. Historie, bl. 505.

„ ſtrekte; en om alle misverſtanden en ge- 1610.
„ ſchillen neder te leggen, ook onder de Ker-
„ kendienaren onderlinge liefde en eenigheid
„ in de leer, en weering van ongeregeltheden
„ te bezorgen (p)." Doch dit bevel werd door de voorſtanderen van 't kerklyk Gezag weinig in agt genomen. De predikſtoelen daverden van de leerſtukken, die in geſchil waren, en van 't Regt der Kerke; en de Gemeente koos met dezelfde drift party.

In dezen toeſtand van zaken werd de reeds meergemelde *Remonſtrantie*, die in 't begin van dit jaar geſteld en ondergetekend was, in de maand van July ter Vergaderinge van de Staten gelezen en overwogen (p). In deze Vergadering was men wederom op 't beroepen van een Provintiale Synode bedagt geweeſt, maar men kon, ter oorzake dat vier Steden, Dordrecht, Amſterdam, Hoorn en Enkhuizen, met de overige leden niet in 't zelfde begrip waren, deswege niet eens worden; en beſloot eindelyk in de maand Auguſtus, by meerderheid, aan de Claſſen en Kerken van Holland aanteſchryven, „ dat zy, tot nader laſt, niemand iet boven de vyf punten, in de Re-
„ monſtrantie ter neder geſteld, zouden vergen te belyden, en ondertuſſchen tot be-
„ houdenis der onderlinge eendragt arbeiden
„ (q)". Doch verſcheide Claſſen vonden niet goed

(p) Uitenbogaert, Kerkel. Hiſt. bl. 499, 531. Baudart, Memorien, II. Boek, bl. 23 en 24. Brandt, Hiſt der Reformatie, II. Deel, bl. 119.

(p) Uitenbogaert, Kerkl. Hiſt. bl. 529.

(q) Uitenbogaert, bl. 529. Trigland, bl. 536.

1610. goed zig daar naar te schikken (*r*); en in de maand van November deden de afgevaardigden der Zuid- en Noord-hollandsche Synoden, door den mond van den Amsterdamschen Predikant *Plancius*, hun beklag over dat Besluit der Staten, 't welk zy zeiden dat de Kerk niet kon gehoorzamen (*s*). Het byéénroepen van eene Synode nu zo min, als te voren, raadzaam zynde, gaf dit aanleiding, dat de Staten aan Plancius en zyne mede afgevaardigden (die by Haar Ed. Mog. verklaard hadden bereid te zyn om aan te tonen, dat de vyf artikelen der Remonstranten strydig waren tegens Gods Woord, de Belydenis en den Catechismus) aanschreven, dat zy zes vredelievende Kerkendienaren in 's Hage zouden zenden. Dergelyk bevel werd ook den Remonstranten gezonden. En op den zelfden tyd, den 23 van December 1610. besloten ook de Heren Staten dat het, tot wegneming der zwarigheden in de Kerken dezer lande alrede ontstaan, en tot verhoeding van verdere in toekomende tyden, dienstig was met den eersten vast te stellen de Kerkelyke Ordinantie, die in den jare 1591. door last en Commissie der Staten was opgesteld; waarom dezelve in de naastkomende vergadering van Haar Ed. Mog. rypelyk onderzogt zou worden, om by de Staten te worden vastgesteld en in trein gebragt (*q*).

Vol-

(*r*) BRANDT, Hist. der Ref. II. Deel, bl. 132.

(*s*) UITENBOG. bl. 532.

(*q*) UITENBOGAART, Kerkl. Hist. bl. 533, 534. Zie hier voren, bl. 18.

Volgens genomen besluit en aanschryving, zyn in 's Gravenhage, den 10 Maart 1611. verschenen zes Predikanten van de Contraremonstranten, en zes Remonstrantschen. Van de zyde der Contraremonstranten kwamen *Ruardus Acronius*, Predikant te Schiedam, *Petrus Plancius*, Predikant te Amsterdam, *Joannes Becius*, Predikant te Dordrecht, *Libertus Fraxinus*, Predikant in den Briel, *Joannes Bogardus*, Predikant te Haarlem, en *Festus Hommius*, Predikant te Leiden. Van de zyde der Remonstranten verschenen *Joannes Uitenbogaard*, Predikant in 's Gravenhage, *Adrianus Borrius*, Predikant te Leiden, *Eduardus Poppius*, Predikant te Gouda, *Nicolaas Grevinkhoven*, Predikant te Rotterdam, *Joannes Arnoldus Corvinus*, Predikant te Leiden, en *Simon Episcopius*, Predikant te Bleiswyk. 1611.

De Haagsche Conferentie neemt haar aanvang.

Op den elfden van Maart Zestienhonderd en elf begon de Onderhandeling of Conferentie; ten overstaan van de Heren Staten van Holland en West-vriesland (*r*). De Contraremonstranten, eer zy tot de Onderhandeling kwamen, gaven aan de genoemde Heren Staten een Vertoog of Contraremonstrantie over, (*s*) en verzogten op 't einde der zelve, dat de Remonstranten door 't gezag van Haar Ed. Mogende belast wierden hun gevoelen over de vyf punten, in hun Remonstrantie vervat, rondelyk te verklaren. De Remonstranten ant-

(*r*) Zie de *Haagsche Conferentie*, bl. 53.

(*s*) Zie hier voren bl. 39.

1611. antwoordden, dat de Broeders den regten weg niet ingingen, om te komen tot een korte en vrugtbare handeling; dat zy gehouden waren te bewyzen, dat de vyf Artikelen, in de Remonſtrantie overgeleverd, en het gevoelen der Remonſtranten (*ons gevoelen*, zeggen ze) vervattende, tegen Gods woord, de Belydenis en Catechismus ſtreden, volgens de aanbieding door hen aan de Heren Staten gedaan. Dewyl egter de Contraremonſtranten op het antwoord of de verklaring der Remonſtranten allerſterkſt drongen, volgden dezen hunne begeerten in; voegende by hun antwoord ook eenige vragen, betreffende het gevoelen der Contraremonſtranten wegens de Verkiezing en Verwerping; want zy hadden de Contraremonſtrantie ſlegts horen lezen, zonder 'er een afſchrift van te mogen ontfangen; doch hoe zeer zy op hunne vragen antwoord verzogten, en de billykheid van hun verzoek zonneklaar meenden aan te tonen, de Contraremonſtrantſche Predikanten weigerden 't zelve te geven, en verklaarden liever de Onderhandeling af te breken, dan zig op die vragen te verklaren; zoo dat de Remonſtrantſche Predikanten, willen ze de Onderhandeling en het oogmerk der Hoge Overheid niet te leurſtellen, hun hierin ook te wille moeſten zyn, en van hun aanhouden om antwoord afzien. Men kan niet ontkennen, dat de Contraremonſtrantſchen voorzigtig deden, dewyl de vragen der Remonſtranten hun zekerlyk zeer laſtig waren; maar velen oordeelden, dat deze voorzigtigheid zo onbeſcheiden als nadeelig voor hunne zaak was,

en

en zeer kwalyk paſte aan mannen, welken buiten reden met vragen zelfs begonnen waren, en zoo breed hadden opgegeven, dat zy, als ter uitdaginge, voor de Staten aangenomen hadden, de valsheid der Remonſtrantſche Leerſtellingen te zullen aantonen (s). Men is dan verder tot Onderhandeling gekomen, en dezelve werd voortgezet tot in 't laatſt van Mey, zonder elkander te konnen verſtaan. Toen lieten de Staten de ſamenſprekers weder vertrekken naar hunne Kerken. De Predikanten, die met malkander in geſprek waren geweeſt, hebben op order van de Heren Staten den ſtaat des geſchils in geſchrift geſteld en overgeleverd; nevens hun goeddunken aangaande de middelen, welken zy dienſtig en bekwaamſt oordeelden tot het byleggen der kerkelyke verſchillen. De Contraremonſtranten drongen in hun advis op een Synode; de Remonſtranten in het hunne op de onderlinge Verdraagzaamheid. 1611.

De Heren Staten vonden goed, dat de Remonſtrantien en ſtukken ter wederzyde overgeleverd zouden worden, en aan de Heren Edelen en de Steden overgezonden, om daar rypelyk op te letten. Ook beſloten zy vervolgens met eenparige ſtemmen de verſchilpunten in den ſtaat te houden, waarin dezelven voor de onderhandeling geweeſt waren; en gene van beide partyen de overwinning toe te ſchryven, maar

Beſluit der Staten wegens dezelve.

(s) *Haagſche Conferentie*, bl. 36, 37, 42, 43-50. UITENBOGAART, Kerkl. Hiſt. bl. 533. en verv.

1611. maar hen tot onderlinge vrede, gematigdheid en zagtmoedigheid te vermanen; welke vermaning toen ook van de Contraremonſtranten, zonder tegenſpraak, werd aangenomen; noemende de beide partyen zig nog onderling met den naam van *Broeders*. Dit beſluit der Staten, den 20 van Mei genomen, was het eerſte, waar door de Onderlinge Verdraagzaamheid over de vyf verſchilpunten werd aanbevolen. Het werd den 15 van November door de Staten herhaald, (*t*) met verklaring, dat gelyk zy nooit verſtaan hadden, nochte als nog verſtonden, dat iemand het gevoelen der Remonſtranten zoude opgedrongen worden; zy ook als nog niet verſtonden, dat iemand boven 't zelve gevoelen tegen zyn gemoed zoude worden bezwaard, maar dat de een zoo wel als de ander, in alle hunne dienſten, die ze hadden, of verkrygen zouden, onderling als Broeders in christelyke liefde zouden leeren en leven (*u*). Dus eindigde die zoo bekende Haagſche Conferentie; uit welker ſchriften men een vry juiſt denkbeeld van de wederzydſche verſchillen, en van de bewyzen, door ieder party bygebragt, kan verkrygen.

De Haagſche Conferentie eindigt.

Nader Berigt der Remonſtranten op de Contraremonſtrantie.

De Remonſtranten kregen eerſt na 't eindigen der Conferentie een afſchrift van de Contraremonſtrantie, die zy in den aanvang der Onderhandeling enkel hadden horen lezen. Zy zagen

(*t*) Trigland, Kerkl. Hiſt. bl. 544. Baudart, Memorien, II. Boek, bl. 38.

(*u*) Uytenbogaert Kerkel. Hiſtorie, bl. 537, 538.

zagen daar uit, dat ze van vele zaken te onregt beschuldigd werden; waarom zy daar tegen een Traktaat stelden met den titel van *Nader Bericht en Opening van de Proceduren by den Kerkendienaren Remonstranten gehouden in de tegenwoordige geschillen* (*). In het zelve werden de beschuldigingen der Contraremonstranten van stuk tot stuk wederlegd, en het werd by zeer velen der Heren zeer gaarne gelezen. „De „Contraremonstranten hebben hetzelve my- „nes wetens nooit beandwoord", zegt Uitenbogaard. 1611.

Vorstius word tot Professor beroepen in de plaats van Arminius.

Ondertusschen hadden de Heren Bezorgers der Akademie te Leiden, in 't voorgaande jaar 1610, *Conradus Vorstius*, Doctor der H. Godgeleerdheid en Professor en Predikant te Steinfort, in de plaatse van Arminius tot Professor der Godgeleerdheid beroepen. Hy was een zeer rekkelyk, vredelievend, geleerd en beroemd Man. In den jare 1602. was hy door den zeer geleerden en edelen Filips van Mornay, Here van Plessis, en door die van Saumur, tot Hoogleeraar in de H. Godgeleerdheid op de Hoge Schole aldaar beroepen. In den jare 1606. boodt de Landgraaf van Hessen hem het Hoogleerampt op de Hoge School te Marpurg, met bewyzen van zeer grote hoogagting, aan. Maar de Graaf van Bentheim en Vor-

(*) Dit *Nader Bericht*, gedrukt in 's Hage, 1612. in 4to. is door Uitenbogaart opgesteld, met goedvinden der Remonstranten. UYTENBOGAERT, Kerklyke Historie, bl. 543. BRANDT, II. Deel, bl. 162.

1611. Vorstius nabestaanden en vrienden hielden hem te Steinfort. Hadde hy zig niet volkomen van alle vermoeden, die 'er over zyne regtzinnigheid eens ontstaan was, gezuiverd gehad, niets van dit alles zou ooit gebeurd zyn. Zyn ongelukkig lot, 't welk hy altoos met een wonderbaar en regt christelyk geduld gedragen heeft, bragt hem te Leiden. Hier kwam hy met de allerloflykste getuigenissen wegens zyn leven, regtzinnigheid en geleerdheid, door den Grave van Bentheim, de Doorlugtige Schole van Steinfort, den Raad en de Kerke van die Stad hem gegeven. (*v*) Eenige kerkelyken prezen dit beroep, maar anderen begonnen te arbeiden, om deszelfs voortgang te stuiten. Zeer vele en verscheide schriften kwamen tegen hem uit, en hy beandwoordde dezelven, om zig te verdedigen: men beschuldigde hem, als verdagt van Socinianery, en andere vreemde leeringen. Hy betuigde daar tegens, onder anderen, dat zyne beschuldigers in eeuwigheid niet zouden kunnen bewyzen, dat hy, (om zyne eigen woorden te gebruiken) ooit mondeling of schriftelyk, openlyk of heimelyk, de Hoog-geloofde H. Drievuldigheid, of de ware eeuwige Godheid van onzen Here Jesus Christus, en van den Heiligen Geest, in het minst gelogend, gezwegen, of gelasterd hadde (*). Deze verklaring werd van onpartydi-

(*v*) Gualther. *de vita* C. *Vorstii*, *voy.* Bayle, *Diction. Art.* Vorstius.

(*) Zie Conradus Vorstius, Noodwendige Verantwoording,

1611.

Koning Jakobus ſtelt 'er zig hevig tegen, en doet Vorſtius boek verbranden.

tydigen aangenomen. Maar Koning *Jakobus*, de eerſte van dien naam in Engeland, (die door Sibrandus Lubertus, Profeſſor te Franiker, met vooroordeel tegen Vorſtius bezet was) beſchreef Vorſtius als een Onzaligen Ketter en godloos menſch; en oordeelde, dat niet alleen het Boek door hem gemaakt waardig was verbrand te worden, maar dat ook de Schryver zelf een zeer harde ſtraf verdiend had. Ook liet de Koning de Boeken van Vorſtius openlyk verbranden; ſprekende wyders van hem als van een Aartsketter, een peſt en monſterdier van Godslaſteringen (*x*). Arminius werd in één' van 's Konings brieven ook een vyand van God geheten; en van hem in denzelven gezegd, dat hy de eerſte was, die Leiden in deze eeuw met de peſt van kettery had beſmet. Van de Remonſtranten ſprak de Koning ook als van Sectariſſen en Ketters, welker

ding, inzonderheid tegen de Predikanten te Leeuwaarden, gedr. te Steinfort, 1611. Deze zyne beveſtiging verdiende alle geloof, dewyl hy al vroeg eene Verhandeling, die regtzinnig was, over de *H. Drieëenheid* had uitgegeven, welke hy, nevens eene andere *over den Perſoon en Ampt van Christus*, in 't jaar 1612. wederom uitgaf. In den jare 1599 had hy zig ook te Heidelberg reeds geheel ter zuiveringe geſteld, en daarop van de Godgeleerden de kus des vredes ontvangen. Zie BAYLE *Art.* C. Vorſtius.

(*x*) Zie de Verklaring des Konings van Groot-Britannie, gedrukt na de Copie van Londen, in 4to. 1612. by Jan Norton. BRANDT, Hiſt. der Reform. II. Deel, bl 165 en 166. BAUDART, Memorien, II. Boek, bl. 70 en 71.

1611. ker kettery men by tyds moest uitroeijen: van *Petrus Bertius* zei dezelfde Koning, om dat hy een Boek van den Afval der Heiligen had geschreven, dat de titel des boeks alleen den Schryver de straf des viers waardig maakte. Dit was het oordeel des Konings (*y*), die in de Christelyke Godgeleerdheid wilde schynen zeer bedreven te zyn; en egter kort naderhand geheel van begrippen veranderde. Vorstius beantwoordde de beschuldigingen des Konings met zoo grote zedigheid en bondigheid, als zyns waardig en betamelyk was. Ook verdedigde zig Bertius.

Bertius boek van den Afval der Heiligen.

Laat ons *Bertius* zelf kortelyk horen: hy zegt in de Voorreden aan den Christelyken Lezer. „ Dat voor een jaar by hem eenige treffelyke en van wegen 't gerugt hunner geleerdheid uitgelezen mannen waren gekomen, en dat ze gevallen waren op zeker gesprek wegens het schikken en stellen der H. Godgeleerdheid, welker gehele verhandeling by hun begrepen werd, voornaamlyk in drie stukken te bestaan; I. Aan welke Menschen God zyne Genade mededeelde? II. Op welke manier? En III. Voor hoe langen? Zoo hebbe ik dan, zegt hy, „ in

(*y*) Brieven des Konings van Engeland, geschreven in 't jaar 1611. en door den Ambassadeur, *Rudolph Winwood*, aan de Heren Staten overgeleverd. ged. 1612. na de Copie te Londen, by Jan Norton; in de zoo evengenoemde Verklaring. Zie UITENB. Kerkl. Historie, bl. 567. BRANDT, II. Deel, bl. 165.

1611.

„ in de vreze des Heren, en op de Goddely-
„ ke uitſpraak der Heilige Schriftuur, op de
„ drie bovengemelde vragen geantwoord. Ik
„ hebbe, door dien ik zag, dat meeſt alle men-
„ ſchen geloofden, dat 'er zeer veel gelegen
„ is aan het laaſte, dewyl ze ligtelyk wel toe-
„ laten, dat iemand van het eerſte ſtuk wat
„ anders gevoele, en oordelende dat het
„ daarom van 't hoogſte belang is voor onze
„ Zaligheid, dit Hoofdſtuk eerſt beſloten te
„ verhandelen, het welk ſpreekt van den Af-
„ val der Heiligen. Maar terwyl dit onder de
„ handen des drukkers was, werd zulks be-
„ kend, dat ik ſchreef dat de Heiligen konnen
„ afwyken, even als of de ſpreuk van Eze-
„ chiel nieuw waren, *de Regtvaardige kan zy-*
„ *ne Regtvaardigheid verlaten.*" Hy leerde dan, dat een Regtvaardige zyne regtvaardigheid verlaten kan, en uit de Genade van God uitvallen; en dat de Regtvaardige, die zyne regtvaardigheid verlaat, een waar Regtvaardige geweeſt kan zyn (z). Dit nu was de misdaad, die naar het toenmalig oordeel des Konings met den vure verdiende geſtraft te worden; ſchoon de opdragt der ſcherpſte aanmerkingen en de wederlegging der Dordſche Kanons door D. Tilenus, in den jare 1622. zyne Majeſteit reeds zeer aangenaam waren.

Koning Jacobus zegt, dat de Schryver zig de ſtraf des viers waardig maakte.

Onder al dit gewoel, zeide *Gomarus* zyn dienſt op, en vertrok uit Leiden, eerſt naar Mid-

Gomarus zei in 't jaar 1611. zyn dienſt op.

(z) B. Bertius over den afval der Heiligen, in 't Nederduitſch vertaald, en gedr. 1613. in de voorreden.

1611. Middelburg, vervolgens naar Saumur, en eindelyk naar Groningen, van waar hy gezonden is op de Synode te Dordrecht, gehouden in den jare 1618 en 1619. Hy ſtierf te Groningen in het jaar 1641. In zeker geſchrift van dien tyd word gezegd, ik weet egter niet op welk gezag, dat hem te Groningen verboden werd zyne harde gevoelens over het ſtuk der Voorſchikkinge, en den aankleve van dien, op den predikſtoel te brengen (*a*).

Joannes Poliander en Simon Epiſcopius worden Profeſſoren te Leiden; en Vorſtius in zyn dienſt geſchorſt.

De Heren Bezorgers der Leidſche Akademie beriepen eerlang tot Hoogleeraars der Godgeleerdheid, in de plaatze van Gomarus, *Joannes Poliander*, Franſch Predikant te Dordrecht, Leeraar en Voorſtander van 't Contraremonſtrantſch gevoelen, die toen egter voor een vry zagt en vreedzaam man werd gehouden; en kort daar na, nevens hem, (dewyl Vorſtius, hoewel met behoudenis zyner wedde, in zynen dienſt, om het geweldig geſchreeuw tegens hem, geſchorſt (*) was) den be-

(*a*) Zie *Munſters Praatje*, gedr. 1645. in 4to. bl. 10.

(*) Menigvuldige Schriften van de een en andere zyde kwamen 'er thans in druk, te veel om te noemen, want zy zouden op zig zelve een Traktaatje maken, indien men alleen de titels wilde opnoemen. Hoedanig de ſtaat der zaken tegenwoordig ware, kan men klaar opmaken uit de aanmerkingen en aantekeningen omtrent dezen tyd gemaakt en geſchreven door den zeer voortreflyken Burgemeeſter van Amſterdam, CORNELIS PIETERSZ. HOOFT, waarin hy zig, onder vele anderen die allen zeer opmerklyk zyn, dus uitdrukt: „ Vele uitheemſchen (in 't vervolg worden ze genoemd

bekenden Remonſtrant, *Mr. Simon Epiſcopius*, Predikant te Bleiswyk. Epiſcopius deed zyne 1611.

„ noemd Brabanders en Vlamingen) zoeken een nieuwe hardigheid, die in hun Vaderland niets goeds heeft gewerkt, hier te Lande door te dryven: 't welk ten deele ook daar by kan worden beſpeurd, dat men de ouden, die zelfs groot gevaar hebben gelopen en lang gezworven, en die men met den eerſten nog ſomwylen hier ter Stede [te Amſterdam] tot de bediening der Kerke heeft gekoren, naderhand t'eenemaal heeft voorby gegaan, en in vele jaren niet gebruikt, nemende daartoe anderen, ten deele nieuwelingen, en ten deele uitheemſchen, agtende die ouden tot de zaken, die nu op de baan zyn, onbekwaam en onnut. —— Al het kerklyk ongemak, dat ons Land nu drukt, neemt zyn oorſpronk van eenige uitheemſchen. —— Dezen ſchryven den ingeborenen wetten voor van ongewone ondertekeningen: dezen willen daarenboven Klagers en Regters wezen in de zaken voor hun vallende, en zoeken den Magiſtraat te gebruiken tot het uitvoeren van hunne oordeelen. Dezen zyn het, die hier te lande onder het Chriſtendom twederlei authoriteit pogen te veſtigen, ja nergens meer op ſchynen toe te leggen, dan om de kerklyken boven de burgerlyke Overheid te verheffen. —— 't Is ten allerhoogſten te verwonderen, dat men dezen luiden zoo grote authoriteit inruimt. —— 't Valt ook zeer bedenklyk, dat hunne Reſolutien en Decreten niet worden bekend gemaakt: dat was een van de twiſtpunten met het Claſſis van Alkmaar; die bragten het Claſſisboek weg, en toen het eindelyk op 't aanhouden van den Magiſtraat te voorſchyn kwam, bevond men dat 'er eenige bladen waren uitgeſneden. Hoe hoog en hevig dryven nu eenigen de Predeſtinatie en andere punten?

 Maar

1611. zyne intree met eene plegtige Redenvoering op den 23 van Februari, 1612. over de beste wyze

„ Maar of nu al de kerklyke Perzonen van den lande alle van „ een verstand waren of werden over die hoge punten, zou „ het niet ten hoogsten ongerymd en onredelyk zyn, dat zy „ den Staten des Lands dat gevoelen zouden willen opdrin- „ gen, ten einde zy allen ingezetenen van 't Land zouden „ opleggen dat gevoelen aan te nemen, zonder dat eenig- „ zins te mogen tegenspreken, op peene van lyfstraffe, of „ ten eeuwigen dage met vrouwe en kinderen, uit den „ lande gebannen te worden? En zou het niet nog veel „ ongerymder en onredelyker wezen, indien zodanig be- „ sluit by 't meerendeel van de Predikanten, met tegen- „ spreken van een groot deel van andere Kerklyken, hun- „ ne Medebroederen, gemaakt wierde, en dat over zulks „ alle die tegensprekende kerklyke Personen genoodzaakt „ zouden zyn gelyke straffen te dragen? Zoude dat niet „ wel een droevige uitgang zyn van zo genadige uitkomst, „ als God dezen Landen uit hunne zwarigheden heeft „ verleend? *En nogthans kan ik niet anders verstaan, of „ men heeft zodanig voornemen.* Zal zulks door 't *bedryf „ van onze Kerkenraden* en door de *slappigheid en slaap- „ righeid van 's Lands Regeering* uitgewerkt worden, dat „ moet God geklaagd zyn! —— Dewyl dan dezer lui- „ den gebreken den Staat van den Lande en de Rust der „ Gemeenten ten hoogsten betreffen, en, myns bedunkens, „ uit alle hunne daden kan worden bespeurd, dat zy zeer „ yveren en tragten om precies te heerschen over die in alles „ met hun niet overeenstemmen ('t welk my dunkt dat van „ hunne Broederen, daar zy het nu voornaamlyk op heb- „ ben, zoo niet word getoond) en dat ook zulks voor den „ Staat van 't Land niet draaglyk, noch voor de gemene

Chris-

wyze der opbouwinge van Christus Koning- 1611.
ryk (a). Dit beroepen van Episcopius nevens

„ Christenheid lydelyk is; zoo is 't immers hoognodig en „ meer dan tyd, dat by de Overheid, met alle nodige mid- „ delen en nodige bescheidenheid, daar tegen worde voor- „ zien, als zynde zaken die regelregt stryden tegens de Fun- „ damenten van onze Regering, mitsgaders de oorzaak van „ 't langdurig en bloedig oorlog tegens den Koning van „ Spanje, den Voorstand der Gemene Vryheid. enz. (1)" Uit deze aanmerkingen wegens den toestand der zaken in de jaren 1611 en 1612. door dien gematigden en staatkundigen Here voorgedragen, kan men zien, hoe zagt en slap zelfs de Hoge Overheid omtrent de onrustigen en wrevelen te werk ginge; wat men te oordelen hebbe van de klagten sommiger schryveren, dat getrouwe Dienaars der Kerke, gelyk *Hillenius* te Alkmaar, *Geselius* te Rotterdam, *Smoutius* elders, en nog eenige zeer weinige anderen, die alles beroerden, van hunnen dienst werden verlaten of ter Stede uitgezet, niet om hunne gevoelens, maar onrustigheid; men kan hier uit ook zien waarom Vorstius werd geschorst; waarom Gomarus en de zynen zoo agterlyk en stug konden zyn om te antwoorden, en de Remonstranten, door geen genoegzaam gezag ondersteund, genoodzaakt waren hunnen zin te volgen, 't zy met te moeten antwoorden, 't zy door van hunne voorstellen af te zien, enz. gelyk in de Onderhandelingen voor de Heren Staten, en in de Haagsche Conferentie, als ook in

(1) C. P. Hooft, by *Brandt*, Hist. der Reform. II. Deel, bl. 152.

(*b*) Ph. van Limborch, leven van Episcopius, bl. 20-21. Uytenbogaert, Kerkel Historie. bl. 590. Brandt, Historie der Reformatie, II. Deel, bl. 189 en 190.

1611. vens Poliander deden de Heren Curatoren, om de beide partyen gelyk voorregt te geven, en om de vryheid der uitlegginge van de H. Schriftuur, in de Leidſche Akademie, onder hen te doen plaats hebben, en dus de jonge Godgeleerden, door hun voorbeeld en 't onderhouden der onderlinge Verdraagzaamheid in de Schole, tot betragting der vrede in de Kerke, als zy daar na tot den Kerkendienſt mogten worden beroepen, in tyds te gewennen; en om ook aan de in dienſt zynde Predikanten te tonen, hoe zy zig als Leeraars behoorden te gedragen. Maar 't ontbrak niet aan ſommige Vlamingen, die Epiſcopius terſtond verdagt zogten te maken, en aan anderen, gelyk de Predikanten Kloppenburg en Plancius, die hem nagaven, dat hy zig met de Jezuiten ophield: doch de valsheid van zulke vermoedens en uitſtrooiſels werd zonneklaar getoond, en dus werden dezelven geſtuit. Ondertusſchen was het Land vervuld van onderlinge ſcherpe twiſten; waarin de Remonſtrantſchgezinden aan hunne partyen onchriſtelyke liefdeloosheid en zeer ſchadelyke gevoelens te laſt lagen; en de Contraremonſtranten, die Gods eer, de Kerk en 't Vaderland in gevaar oordeelden door de Arminianery, Pelagianery, Socinianery, enz. gelyk men toen ſprak, de Remonſtranten overal verdagt en gehaat maakten; ja, niet nalieten, hen zoo op de Predikſtoelen

in de *Delfſche* 1613. gebleken is; hebbende de Overheid alle mogelyke zagtheid voor de Contraremonſtranten.

len als in gedrukte schriften te lasteren, en die lasteringen in hunne geschriften te verschonen, met voor te geven, dat dezelven voortkwamen uit zugt voor de zuiverheid der leer (*c*). 1612.

De oneenigheid en de oproerigheid, daar uit meer en meer ontstaande, werd door *Cornelis Geselius*, Predikant te Rotterdam, zeer gestyfd en gevoed, arbeidende om scheuring in de Kerk te maken door te zeggen, dat men met de Remonstranten gene gemeenschap noch het Heilig Avondmaal met een goed geweten kon of mogt houden; ontrustende daar door veler gemoederen, terwyl hy anderen, die reets ontrust waren, in hunne onrustigheid sterkte. Zyne Medebroeders Grevinhoven en beide de Landsbergen beweerden, dat men malkanderen, ieder by zyn gevoelen blyvende, ter zake van de opgerezen verschillen, zonder scheiden behoorde te dulden; de Magistraat en Kerkenraad vermaande hem ook daar toe; maar de hevigheid van Geselius wies daar tegen aan, en met dezelve zyn aanhang; zoo dat alle goede vermaningen en bevelen aan dezen man te vergeefs waren. Men wilde hy zou met zynen Amptgenoot Grevinkhoven in gesprek komen ten overstaan van de Wethouderen en den Kerkenraad; maar hy en Adriaan Smoutius, die thans

Geselius maakt te Rotterdam scheuring en grote onrust.

(*c*) Zie *Proefken van de schadelyke verschillen over de Christelyke Zaligmakende Leere*, *in de Waarschouw-brief aan de Burgemeesteren en Vroedschappen der Stad Rotterdam.* gedr. te Amsterdam, 1613.

1612. thans buiten dienſt, en tot zyne hulp te Rotterdam was, waren daarin zeer onwillig; zoo dat de Magiſtraat van Rotterdam, om meer onruſt en ſcheuring zoo veel doenlyk was te voorkomen, hem van zynen dienſt verlieten, met verbod van eenige kerkelyke dienſten binnen hunne Stad en derzelver gebied te plegen.

Het begin der ſcheuringe.

Doch hy gehoorzaamde deze bevelen niet, maar ſterkte de ſcheurzieken verder met prediken in byzondere huizen; en die hem waren toegedaan, noemden zig de Kruiskerk, lieten Predikanten komen, om in hunne Vergaderingen te preken, en hielden eenige Conferentien over de kerkelyke verſchillen. Men beſpeurde alleszins in de Stad verſcheide beginzelen van oproer, in zoo verre, dat men malkander ging ſchelden en met ſtenen werpen.

Geſelius word door de Wethouders vermaand zig ſtil te houden; maar weigert zulks, en word daarom de Stad ontzeid.

Geſelius voor de Wethouderen ontboden zynde werd vermaand zig ſtil te houden, maar hy weigerde zulks om reden, dat zyne ſchapen zynen dienſt niet verlieten, en hy de openbare Kerk te Rotterdam voor geen lid der ware Gereformeerde Kerk hield; maar wel de afgewekenen; gelyk men dit ook te Amſterdam, (dit zei hy, en 't was waarſchynlyk) reeds te voren verſtaan en verklaard had, toen Plancius met zyne vyf Medegenoten tot de Haagſche Conferentie waren geroepen. Burgemeeſteren, Raden en Vroedſchappen beſloten derhalve tot ruſt van hunne Stad Geſelius aan te zeggen, dat hy binnen agt dagen uit de Stad en haar regtsgebied zoude vertrekken, zonder daar weder in te komen; welk bevel hy mede niet wilde nakomen, zeggende; *Ik en wil, noch*

en

en zal uit de Stad niet gaan, of zy zullen my met de Stadsdienaars daar uit leiden; 't welk dan ook des 's morgens zeer vroeg den 14 Februari 1612. door den Bailjuw en eenige Stadsdienaren geschiedde (*d*). 1612.

Oldenbarneveld tragt om de vrede der Kerken, de Kerkordening van 't jaar 1591. tot stand te brengen.

's Lands Advokaat van Oldenbarneveld, wiens raadslagen tot gematigdheid strekten, oordeelde dat men 't verloop in 't kerkelyke niet zou konnen stuiten, dan door een goede Kerkordening, die door de Overheid aangenomen en bevestigd was. Dies zogt hy door alle bedenkelyke vlyt te wege te brengen, dat de Staten de Kerkordening des jaars 1591. zouden aannemen, en de kragt van Wet geven. Dit werd by de meeste leden van Holland goedgevonden, maar van anderen tegen gestaan. Een der Oudburgemeesteren van Amsterdam, in welke Stad men niet genegen was die Kerkordening goed te keuren, oordeelde ten uiterste noodzakelyk, dat de Hoge Overheid order zoude stellen op het kerkelyke naar 't voorbeeld des Heren *Willem den I. Prins van Oranjen* (*e*), en hy vertoonde alle de onheilen, die door bedryf veler Kerkendienaren deswege waren

(*d*) Kort berigt van de redenen, om welke de Heren Burgemeesteren, Raden ende Vroedschappen der Stede Rotterdam, Geselius hebben gedeporteerd, en de Stad uitgeleid, gedr. in 4to. 1612. Zie ook UITENB. Kerkl. Histor. bl. 587. BRANDT, Historie der Reformatie, II. Deel, bl. 182. TRIGLAND, Kerkel. Historie, bl. 615.

(*e*) Zie het eerste blad, agter de Kerkordening, gedr. 1615. te Haarlem, in 4to.

1612. waren veroorzaakt. Na eenig tegenſtrevens, werd by de Staten egter beſloten, dat men voor eerſt en tot nader order zig naar de gemelde Kerkordening zoude gedragen (*f*). Doch zy geviel aan vele Contraremonſtrantſche Predikanten ganſchelyk niet, willende niet lyden dat de Kerken daar aan zouden gehouden zyn; en vroeger durfde al één hunner zeggen; alwaar deze Kerkordening nog zoo goed, wy zullen ze niet aannemen, om dat ze in gene Synode gemaakt is (*g*).

De Staten van Utrecht ſtellen eene Kerkorder, by voorraad, vaſt.

De Heren Staten van Utrecht, ziende wat 'er in Holland omging, en hunne Provintie in ruſt tragtende te houden, beſloten, dat het ontwerp eener Kerkordening, in eene Synode dier Provintie voor zes jaren reeds beraamd, zou overgezien en verbeterd worden door gecommitteerden eener Synode; en hebben vervolgens dat Opſtel, ten byzyn en overſtaan van gecommitteerden van Staten, aan de overweging van alle de Kerkendienaren dier Provintie medegedeeld, en met hunner aller eendragtige toeſtemminge vaſtgeſteld (*h*); doch alleenlyk by voorraad, en tot dat, gelyk hunne Ed. Mog. zeggen, met advis en Communicatie als vo-

(*f*) Kerken-ordening, bl. 6. UYTENBOGAERT, Kerkl. Hiſtorie, bl. 592, 593. BRANDT, Hiſt. der Reform. II. Deel, bl. 172.

(*g*) Voorſtant van de Vryheid der Conſcientie, tegen Henr. Arnoldi van der Linden, bl. 10. gedr. 1630. in 4to.

(*h*) Zie, in het begin dier Kerkordening, 't Beſluit der Staten.

voren, anders zoude worden bevonden te behoren, zonder andere hunne Nabuurkerken in 't minste met deze hunne Kerkelyke Ordonnantie te willen benadelen (*b*). In één der Artikelen zeiden de Staten; „ wy verklaren „ onze ernstige mening te zyn, dat alle de „ Kerkendienaars van ons gebied zig houden „ zullen — aan de Hoofdstukken der Christelyke Religie, zulks dezelve uit Gods Woord „ vervat en begrepen zyn in het Symbolum „ der Apostelen, zoo men 't noemt, — en „ wyders in 't boeksken, genaamd Belydenis „ des Geloofs der Nederlandsche Kerken, genomen in schriftmatigen verstande, ook agt „ nemende op de overeenstemming van de „ Confessien aller andere Euangelische Gereformeerde Kerken, zonder dat men om eenige geringe verschillen — iemand bitterlyk zal tegenspreken, schelden of verdoemen; — maar dat men in tegendeel arbeiden zal tot onderhouding van Christelyke „ Vrede en Eenigheid. 1612.

Niet tegenstaande 't verbod der Heren Staten van Holland, om over de zwevende geschillen niet te schryven, kwamen dagelyks allerlei Geschriften te voorschyn, en wel meest tegens de Remonstranten. Onder andere zeer bitteren was *Geselius Proefken van de schadelyke* Bittere Twist-schriften. 1613. Van Geselius.

(*b*) Christelyke Kerken-Ordeninge der Stad, Steden en Landen van Utrecht, gedr. te Utrecht, 1612. in 4to. UYTENBOGAERT, Kerkl. Historie, bl. 594. BRANDT, Historie der Reformatie, II. Deel, bl. 172.

1613. *lyke verschillen over de Christelyke Zaligmakende Lere;* daar hy, in zyn Waarschouw-brief, aldus spreekt: „ Laat ons niet geloven de genen die ons zoeken wys te maken, dat een iegelyk in zyn opinie en mening zal zalig worden: dat 'er in deze laatste tyden gene of zeer weinige valsche Leeraars, ten minste in 't Christenryk zyn. Want zy doen dat, om dat ze zelven Verleiders zynde, zig zelven en andere bedrieglyke arbeiders zoeken te verschonen, en den menschen aan te pryzen, op dat ze des te beter zonder verhinderinge het onkruid in den akker des Heren mogen zaajen: ja, zegt hy, hunne eige Conscientie veroordeelt hen (*l*)". Doch zyne lasteringen, die hy, in zeker verdedigschrift, daar mede verschoonde, dat hy kwanswyze niemand by name noemde, bleven niet zonder wederlegging; hy bleef egter preken, en werd eerlang te Edam beroepen.

Van Smoutius, door de Staten voor oproerig gehouden.

Nog kwam een boek te voorschyn genaamd *Schriftuurlyk ja*, over de Vrage, „ of de Leerpunten, die ten huidigen dage in geschil getrokken worden, het Fundament der Zaligheid raken of niet?" 't Was opgedragen aan de Heren Staten van Holland en Westvriesland (*m*), en door Adriaan Jorisz. Smout of Smoutius geschreven. De Heren Staten van Holland oordeelden van 't zelve, dat zoo wel in de opdragt, als in vele plaatzen van het werk,

(*l*) Proefken der schadelyke Verschillen, enz. gedr. 1613. te Amsterdam, in 4to.

(*m*) Schriftuurlyk ja, enz. gedr. te Schiedam, 1613. in 4to.

werk, regtstreeks tegens verscheide Resolutien van de Staten, en brieven van de Ed. Mog. Gecommitteerde Raden, ook met kennelyke onwaarheden, tot opschudding en oproerigheid gearbeid werd; ook dat hetzelve boek uitgegeven was, niettegenstaande de Autheur van dien by Burgemeesteren en Regeerderen van Rotterdam, daar hy nu woonde, zynde te voren Predikant te Roon geweest, 't zelve verboden was. Adriaan Smout derhalve beschreven en in de volle Vergadering gehoord zynde, namen de Heren Staten geen genoegen in zyne voorgestelde redenen, waar mede hy zyn schryven niet kon verdedigen, willende egter ook zyn schuld niet bekennen; waarom hy naar 's Gravesande werd verzonden, met bevel van zig uit dezelve stede en de vryheid van dien niet te begeven (*n*), voor dat in de naaste Vergaderinge op zyne zaken besloten zou zyn. Wy zullen in 't vervolg dezer Historie dien oproerigen en scheurzieken geest meermalen ontmoeten; van welken de Heer Burgemeester Cornelis Pietersz. Hooft in zeker geschrift vraagde, „ of men wel eenig „ schryver zoude konnen aanwyzen, die in „ lasteren en schelden by Smoutius zou kon- „ nen halen (*o*)". 1613.

Dus woelden sommige Contraremonstranten,

(*n*) Uit de Resolutie der Staten van Holland, by BRANDT, II. Deel, bl. 215. UYTENBOGAERT, Vrye Aanwyzing bl. 82.

(*o*) BRANDT, II. Deel, bl. 216.

1613. ten, om de scheuring te bevorderen, niet alleen in hunne predikatien en schriften; maar tragtten ook op sommige plaatsen, met daadlykheden, de Remonstrantschgezinde Predikanten van den Kerkdienst te weren. *Petrus Emilius* was naar de Kerkordening van 't jaar 1591 tot Predikant te Warmenhuizen in Noordholland beroepen; maar 't gemeen, van elders opgemaakt, hield hem uit de Kerk, sloot de kerkdeur met nieuwe sloten, en palen, die 'er voorgeslagen werden. De Heer van Warmenhuizen liet de kerk met kragt openen; zyn doen werd by de Staten, aan wien men geklaagd had, gewettigd; doch 't beroep op Emilius had geen voortgang; en de Heer vond, ter oorzake der tegenstrevingen van de Contraremonstrantschgezinden, nog grote moeite, om 'er een Predikant tot genoegen te krygen (*o*).

P. Emilius, Remonstrantsch gezind Predikant, werd te Warmenhuizen geweerd.

Rekkelyke en vredelievende Leeraars en hunne vermaningen werden niet gehoord, maar in deze onrustige en scheurzieke gesteltenis van de driftigen in den wind geslagen. De Predikant *de la Haje*, in 's Gravenhage, gaf een Traktaatje in 't licht, genaamd *den Gematigden Christen*: Hy zegt daarin, dat zonder twyfel velen bedroefd of ontsteld zyn over de ligtvaardigheid in 't vooroordeelen, en de hevigheid van sommigen in 't schelden, die uit misverstand hunne medebroeders met zware be-

Vredeschriften veragt.

De Predikant la Haje geeft zyn gematigden Christen in 't licht.

(*o*) Resol. van Holland, 6 Aug. en 27 Sept. 1612. UITENBOG. bl. 600.

beſchuldigingen zogten te belaſten; dat zy hunnen yver hebben willen tonen en de zaken met hevigheid beteren; dat vredelievende Predikanten, die met hunne medebroeders Christelyke Gemeenſchap wilden onderhouden, verdagt waren; dat men zelf zommige gematigden heeft in hun dienſt geſchorſt of afgezet; dat men dus de beſchuldigden heeft genoodzaakt zig zelven te verdedigen tegen te laſtleggingen, die de hevigheid en de onmatige yver tegen hen had doen uitſtorten; dat hier uit die bittere en onbetaamlyke twiſten rezen, want dat daar door ten allen tyden oneenigheden verwekt werden, die de Gereformeerde Christelyke Kerk, door den Heer zoo rykelyk in deze vereenigde geweſten gezegend, deerlyk zouden ſcheuren, ten zy men gematigdheid wilde gaan gebruiken. (*p*) Maar zulke taal van matigheid en verdraagzaamheid hield men zelf verdagt, even of zy die zoo ſpraken onregtzinnigen en verraders der zuivere leer waren, en de zugt voor Godsdienſt en waarheid noit gematigd zyn konde. Men liet zelfs niet na, in die opzigten, de Staten des Lands zwart te maken, en by de Gemeente in haat en kleinagting te brengen. 1613.

Hier van zyn doorſlaande proeven te zien in 't Boek, genaamd *Godsdienſtigheid der Heren Staten van Holland en Weſt-vriesland, geſchreven, door den Heer* HUGO DE GROOT: want

Godsdienſtigheid der Heren Staten door H. de Groot.

(*p*) De Gematigde Chriſten, gedr. in 's Gravenhage, 1613.

1613. want daarin word aangewezen, hoe Sibrandus Lubertus, Hoogleeraar te Franiker, en zommige anderen, al over lang hadden doen zien, dat hun toorn ontſteken was en hevig brandde, ter oorzake, dat de Staten van Holland niet wilden toelaten, dat men terſtond uit hunne kerken en dienſten verdryven zoude die Leeraars, welken Sibrandus meninge aangaande de Predeſtinatie niet toeſtonden, en 't Regt der Overheid in de regeringe der Kerke durfden voorſtaan. Het zal niet onnut zyn van die boosheid een ſtaaltje op te geven, uit de ſchriften van Lubertus, met de woorden van den Heer de Groot zelven: „ Dezen zyn het, zegt „ genoemde doorlugtige ſchryver, die Sibran„ dus al lang voor dezen *Meineedigen*, *Laſte*„ *raars*, *Hoofſche Inſluipers*, *nieuwe Euſe*„ *biusſen van onze tyden* geſcholden heeft, „ in dien brief, welken hy voor Socinus Boek, „ door hem uitgegeven, geſteld heeft. Dit is „ de oorzaak, waarom Sibrandus de Regenten „ van Holland, die hy te voren nog niet „ noemde, gelyk hy nu doed, maar evenwel „ zoo beſchreef, dat een ieder, ook zonder „ deze zyne nadere uitlegginge, wel konde „ verſtaan, op wie hy deze vergiftige pylen „ had geſchoten, genoemd heeft, met onge„ looflyke ſtoutigheid, *Autheurs van boevenſtukken, dertele geeſten, verſtoorders der wereld, beroerders des volks, die alles met oproer vermengen, Epicureën en Libertynen, ſchuilende onder den naam van Politieken, die de kerkelyke twiſten opzettelyk maken en voeden, en den Godsdienſt zelven voor een fabel en bulleman houden*

om

om kinderen te vervaren (q). Zulke taal voerden de Contraremonstrantsche Yveraars in hunne schriften, die binnenlands verspreid, en buitenlands gezonden werden, gelyk Sibrandus dit alles in eenen brief aan den Aartsbisschop van Kantelberg had geschreven. De Heer de Groot, dien als Advokaat Fiskaal dit uitnemend voegde, verdedigde daar tegens de Heren Staten en hunne Besluiten tot gematigdheid en onderlinge verdraagzaamheid op eene voortreflyke wyze. Daarop kwam een antwoord van Sibrandus Lubertus tegen 't Boek, dat Hugo de Groot ter verdediginge van de Heren Staten van Holland geschreven, en met kennisse en toestemminge van de Heren Gecommitteerde Raden uitgegeven had; welk antwoord van Sibrandus (r) de Staten op de volgende wyze verboden;

1613.

Sibrandus Lubertus schryft daar tegen.

Resolutie van de Edele Mogende Heren Staten van Holland en West-vriesland, tegen zeker Libel, geintituleerd *Sibrandi Lubberti Responsio ad pietatem Hugonis Grotii.*

„ Alzo tot kennisse van de Heren Staten „ van Holland en West-vriesland gekomen is „ dat zeker Libel, geintituleerd *Sibrandi Lub-* „ *berti responsio ad pietatem Hugonis Grotii,* „ tot

Het welk word verboden, door de Heren Staten.

(q) H. de Groot, der Heren Staten van Holland en West-vriesland Godsdienstigheid, bl. 9. gedr. in 's Gravenhage, 1613. in 4to.

(r) Antwoord van Sibrandus Lubertus, op de Godsdienstigheid van Hugo de Groot, gedr. te Franiker, 1614. in 4to.

1613. „ tot Franiker gedrukt, in deze Landen ge-
„ brogt en uitgeſtrooid word; en dat by 't zel-
„ ve Libel het Regt en de wettelyke Authori-
„ teit van de landen van Holland en Weſt-
„ vriesland, hare Mo. Ed. goede Reſolutie
„ tot handhoudinge van dien en van de ware
„ opregte Chriſtelyke Gereformeerde Religie,
„ die actien en proceduren van de Curateurs
„ en Profeſſeurs der Univerſiteit binnen Lei-
„ den, midsgaders de goede officien van den
„ voornoemden Grotius, in qualiteit als haren
„ Mo. Ed. Officier, ter kwader trouwen, met
„ vele onwaarheden en malicien, calumnieu-
„ ſelyk getraduceerd en verdraaid worden,
„ omme die ruſte en welſtand der voorsz. Lan-
„ den en der goede Ingezetenen der zelven
„ te turberen en beletten: Zoo is 't, dat haar
„ Mo. Ed. daar jegens geordonneerd hebben,
„ en ordonneren by dezen, dat het voorsz.
„ Libel, als fameus, en den regte, ruſte,
„ en welſtant der voorsz. Landen ſchadelyk,
„ ingetogen, en voorts de verſtroojinge en
„ verkopinge van dien naar behoren in de
„ voorsz. Landen belet zal worden. Gedaan
in den Hage in de volle Vergaderinge van hare
Mo. Ed. den zeventienden October Zestienhon-
derd en veertien (*s*). Ter Ordonnantie van
de Staten, *A. Duyck.*

De

(*s*) Groot-Plakaatb. I. Deel, bl. 457. en agter het Traktaatje, genaamd *de Goede Trouw van Sibrandus Lubberti*, aangewezen uit het Boek, by hem genoemd, Antwoord op de Godsdienſtigheid Hugonis Grotii, gedr. te Leiden, 1614. in 4to.

De Heren Staten van Holland en Westvriesland, om alles te beproeven wat tot Vrede der Kerke ſtrekken konde, bevorderden volgens een voorſlag van Grave Willem Lodewyk, Stadhouder van Friesland, die toen in den Hage was, nog eene Onderhandeling of Conferentie, die te Delft werd gehouden tusſchen drie Contraremonſtrantſche en drie Remonſtrantſche Predikanten; de Contraremonſtranten waren, (*t*) *Joannes Bogardus*, Predikant te Haarlem, *Joannes Becius*, Predikant te Dordrecht, en *Feſtus Hommius*, Predikant te Leiden. Van de Remonſtrantſche zyde kwamen *Joannes Uitenbogaard*, Predikant in 's Hage, *Adrianus van den Borre*, Predikant te Leiden, en *Nicolaas Grevinkhoven*, Predikant te Rotterdam. De Contraremonſtranten gedroegen zig op deze Conferentie zeer meesteragtig, willende over de vyf Verſchilpunten, en de Onderlinge Verdraagzaamheid wegens dezelven, waar toe men eigenlyk byeengekomen was, niet in onderhandeling komen, ten zy de Remonſtranten, en zelfs de afwezende, die hun waren toegedaan, zig eerſt rondelyk zouden verklaren over nog twee-en-dertig artikelen, die zy hun opgaven, als waar omtrent zy hen verdagt hielden. Dit was een ſoort van nieuw geloofs-onderzoek, of Inquiſitie, op dat de Remonſtranten zig zelven zouden beſchuldigen, de geſchillen vermeerderd, en

1613.

Conferentie gehouden te Delft.

Handelwys en eiſch der Contraremonſtranten.

(*t*) Schriftelyke Conferentie gehouden tot Delft, gedr. te Delft, 1613. in 4to.

1613. en de twist uitgebreider worden. Of dit het oogmerk ware van die deze Onderhandeling eerst geöpperd hadden, blykt niet; maar dit wel, dat het volstrekt streed tegens het oogmerk der Staten. Nogthans zeiden de drie Contraremonstrantsche Predikanten; „ Wy „ konnen niet verstaan, dat 'er eenige weg „ of middel is, om een vrugtbare handeling „ tot vrede te beginnen, of de Broeders Re„ monstranten zullen eerst en vooral de Ker„ ke hier te lande, volkomen verzekeringe „ moeten doen, dat onder hen niemand is, „ die nog iet heeft tegen eenig ander Leerpunt „ in de Confessie en de Catechismus dezer „ Kerken begrepen, als alrede by hun, in hun„ ne overgeleverde vyf Artikelen voorgesteld „ en geopenbaard is; en dat over zulks zy al„ len te zamen hun gevoelen rondelyk en vol„ komenlyk zouden moeten verklaren, over „ de voornaamste Hoofdstukken der Leer, „ die hedendaags alhier in onze Kerken in ver„ schil staan, of in twyfel getrokken worden, „ alzo de oneenigheid in de Kerken voorna„ melyk bestaat over het stuk der Leere, de„ welke voor al in de gemeente Gods, zuiver „ en onvervalscht moet behouden worden: „ en het kennelyk is, dat nog, boven de vyf „ overgegevene Artikelen van de Predestina„ tie, en aankleven van dien, verscheiden „ andere zeer gewigtige Hoofdstukken onzer „ Christelyke Gereformeerde Religie by eeni„ gen in de Kerken hier te lande tegengespro„ ken, of in twyfel getrokken worden, de„ welken of zelve Remonstranten zyn, of met

de-

„ dezelven zeer grote gemeenſchap en cor- 1613.
„ reſpondentie houden. Het zal dan de Broe-
„ ders gelieven eerſt te wege te brengen,
„ dat alle de Remonſtranten, met onderteke-
„ ninge hunner handen, willen verklaren,
„ dat zy de Leer aangaande de voorſchreven
„ punten, uit de Confeſſie en Catechismus al-
„ hier by ons zamen geſteld, voor de regte
„ en ſchriftmatige Leer houden, en de Leer
„ daar tegen geſteld, en van verſcheiden hier
„ te lande gedreven, verwerpen, als een on-
„ ſchriftmatige Leer, die in deze onze Gere-
„ formeerde Kerken niet behoorde geleden,
„ noch geleerd te worden. Van onzent wegen
„ preſenteren wy ons gevoelen met onderte-
„ keninge onzer handen, in maniere voor-
„ ſchreven, te verklaren, en te beärbeiden, dat
„ diergelyke verklaring overal by de Broederen
„ aan onze zyde gedaan worde, indien de Re-
„ monſtranten zulks begeren (*w*)."

De Remonſtranten antwoordden, dat zy
„ als Broeders alhier in des Heren Naam ver-
„ ſchenen waren, om met malkanderen te tre-
„ den in vriendelyke ſamenſprekinge, en door
„ dezelve bekwame middelen te beramen tot
„ bevrediging der Kerken in deze landen: dat
„ men een aanvang behoorde te maken van
„ die geſchillen, waar over tuſſchen de Re-
„ monſtranten en Contraremonſtranten laatſt
„ Onderhandeling of Conferentie gehouden
„ was,

Handelwys en antwoord der Remonſtranten.

(*w*) Delſſche Conferentie, bl. 1, 2, 3, 4. gedr. 1613. in 4to.

1613. „ was, en niet over zaken, welken de voor„ schreven geschillen niet betreffen, en op lou„ tere vermoedens gegrond waren, en die, of „ schoon bewyzelyk zynde, den Remonstran„ ten in 't gemeen niet aangingen. Alzo dan, „ zeiden zy, door de voorschreven Conferen„ tie niet heeft konnen te wege gebragt wor„ den, dat wy malkanderen in eenen zin en „ meninge over de voorschreven punten zou„ den verstaan; zoo komt het noodzakelyk „ hier op aan, dat men overwege of de voor„ schreven Artikelen, by ons gesustineerd, ly„ delyk of niet lydelyk zyn, om in Gods Ker„ ke geleerd te worden. Van onze zyde is „ alrede verklaard, 't gene wy als nog verkla„ ren by dezen, namelyk, dat wy mogen ly„ den, dat de Contraremonstranten met be„ hoorlyke zedigheid hun gevoelen leeren, „ zonder dat wy daarom den vrede met hen „ zouden willen breken. De Contraremon„ stranten in tegendeel hebben by hunne Con„ traremonstrantie en advis verklaard, dat de „ Remonstranten in dier voegen niet lydelyk „ zyn. Indien nu de Broeders daar by bly„ ven, zoo word daar mede by hun alle hoop „ tot vrede afgesneden. Dat de Broeders zeg„ gen, dat zy gene andere verklaring doen „ konnen zonder advis der Kerken; daar op „ antwoorden wy, dat wy maar begeren ver„ klaring dies aangaande van hunne Perzo„ nen alleen, en dat zonder prejuditie der „ Kerken, om alzo eenen weg te banen, tot „ nader onderhandeling en overweging van „ bekwame middelen tot wegneminge van de

„ ge-

„ gerezen zwarigheden. Dat ook de Broe- 1613.
„ ders weigeren hier op eenige verklaring te
„ doen, voor en al eer wy ons zouden heb-
„ ben verklaard op verscheide andere punten
„ en vragen, die zy ons schynen te willen
„ voorstellen, deze geschillen der vyf Artike-
„ len in 't minst niet roerende; zeggende daar
„ by, dat zy zoodanige verklaring niet alleen
„ van ons, maar ook van alle de Remonstran-
„ ten begeren, en dit nog zonder eenige ver-
„ zekering te doen, dat men ons als dan, in
„ maniere als voren, dulden en dragen zal;
„ ja zonder ook te willen verklaren voor hun-
„ ne Personen, of wy als dan te dragen zou-
„ den zyn: daar op zeggen wy, dat deze der
„ Broederen begeerte vol onbillykheid is, na-
„ melyk, dat men, latende staan 't geschil dat
„ openbaarlyk tusschen ons is verhandeld, zal
„ beginnen van zaken daar over tusschen ons
„ geen geschil geweest is, en waar over, al-
„ schoon verklaringe gedaan zynde naar hun-
„ nen wille, wy even zeer onzeker zyn als te
„ voren. Is daarom nog onze gantsch Broe-
„ derlyke begeerte, dat het den Broederen
„ gelieve te beginnen van de vyf Artikelen,
„ in openbaren geschil staande tusschen ons,
„ met verklaringe of zy voor hunne Perzo-
„ nen, en zonder prejuditie als voren, dezel-
„ ven houden dragelyk, om in Gods Kerke
„ geleerd te worden, of niet. Indien de Broe-
„ ders daar op verklaren (gelyk zy alrede in
„ de Conferentie gedaan hebben) Neen; wil-
„ len wy onze zielen in lydzaamheid bezitten,
„ en de Broeders daar over niet langer moei-
„ jelyk

1613. „ jelyk vallen, maar in vriendſchap ſcheiden-
„ de, de uitkomſt Gode bevelen: indien zy
„ verklaren Ja; beloven wy mits dezen voor
„ den Here, op 't geen zy ons voorſtellen
„ zullen, zodanige verklaringe, volgens hun-
„ ne gedane begeerte, te zullen doen, als wy
„ zullen konnen en behoren te doen in opreg-
„ te conſcientie. Daar mede wy ook ver-
„ trouwen, dat zy en alle redelyke luiden
„ genoegen nemen zullen; en dat wy daar na
„ malkanderen trouwelyk de hand bieden zul-
„ len, om alle verdere zwarigheden te helpen
„ remedieren, en de Kerk in ruſte te ſtellen (*y*).

De Conferentie loopt vrugteloos af.

Eindelyk, voor 't ſcheiden dezer Conferentie, waarin niets tot den vrede beſloten werd; ſchoon ook de Heren Gecommitteerde Raden eenigen uit hun Collegie ten dien einde naar de Predikanten zonden, werd beloofd, dat men wederzyds de Broeders zoude ſpreken, om te zien of men een Formulier van duldinge zoude konnen opſtellen. En terwyl men hier mede bezig zoude zyn, werd beſloten, dat tot ruſt en vrede der gemeente het verhandelde zoude geheim gehouden worden (*). Maar de

(*y*) Delfſche Conferentie, bl. 15, 16, 17.

(*) Als men deze Conferentie van de zyde der Contraremonſtranten beſchouwt, word men gedrongen te beſluiten, dat het hun gene mening is geweeſt, den vrede te zoeken: de Heren Staten begeerden dat men malkander zoude zoeken te verdragen in de vyf Artikelen, betwiſt in de Haagſche Conferentie; de Contraremonſtranten in 't tegendeel ſtelden nog 32 Artikelen daar benevens op, die ze hunnen Mede-

de Remonstranten hadden den voet nog niet buiten de poorten van Delft, of ze verstonden, dat de afschriften van de genoemde tweeen-dertig artikelen al in verscheide handen verspreid waren, met een gerugt daar by, dat de Remonstranten zig niet hadden willen verklaren (x). 1613.

De drie Remonstrantsche Predikanten deden hun best om met hunne medebroederen te spreken; maar eer dat kon geschieden, lieten de Staten *Festus Hommius* en *Joannes Uitenbogaard* in hunne Vergaderinge komen, om 't verhandelde in de Delfsche Conferentie te ver-

De Heren Staten begeren kennis van 't geen op de Conferentie te Delft is voorgevallen.

Medebroederen voorstelden, welken met gelyke hoedanigheid eene Conferentie met hun zouden houden, om de zwarigheden in de Kerke hier te lande reeds ontstaan, op het allervoeglykste af te doen, en voorts goede vrede en eenigheid, met behoudenisse der Evangelische Waarheid, in de Kerke dezer landen te bevorderen. Wanneer men nu overweegt de onredelykheid der voorstellen door hun op een meesteragtige wyze gedaan, moet men bekennen, dat zy, die ze voorgeslagen hebben, den waren weg des vredes niet kenden, of niet wilden kennen; maar enkel daarop uit waren, om hunne Broeders verdagt te maken, en hen te noodzaken de Belydenis en Catechismus zoo te verstaan, als zy dezelven uitleiden in alle de vragen, die ze voorstelden, of door weigeringe, die ze ligt voorzagen, de twisten te vermeerderen, en de scheuring te verhaasten. Men ziet egter weder, dat de Remonstranten meer dan billyk was, aan hunne onvriendelyke Broederen moesten inwilligen.

(x) Delfsche Conferentie. UITENBOGAERT, Kerkl. Historie, bl. 601, 602, 603, 604 en 605.

1613. vernemen; en werden door Hommius en Uitenbogaard ten dien einde hunne papieren overgegeven. De Staten alles gehoord en gezien hebbende, is by de Heren Edelen en meeste Steden verstaan, dat de drie Kerkendienaars Contraremonstranten daar toe vermaand en gehouden zouden worden, dat zy zouden stellen, en den Gecommitteerden Raden of den drie Kerkendienaren uit den Remonstranten overleveren, in wat voegen zy zouden verstaan, dat met opbouwinge, rust, en vrede in de Christelyke Kerke en der goede gemeente, het verscheide gevoelen in de voorschreven vyf Punten zou mogen geleerd en geduld worden; om 't zelve gezien, daar op gelet, en gedaan te worden naar behoren, tot den meesten dienste van den lande, stigtinge, rust, en eenigheid en vrede in de Christelyke Kerke en Gemeente. En is noch dienstelyk noch stigtelyk geoordeeld, dat van wegen de Remonstranten op de punten door de Contraremonstranten hun voorgehouden eenige verklaring zoude worden gedaan, of van de eene of de andere zyde nieuwe verschilpunten geopperd: wezende het oogmerk van de Heren Edelen en de voorschreven Steden, dat van wegen de Heren Staten dies aangaande, en op al 't gene tot behoudenis van de zuivere Leer naar Gods heilig Woord, en weeringe van 't gene daar tegen stryd by iemand voortgebragt is, of worden zal, by hunne Authoriteit, ordre en dispositie zou worden voorzien naar behoren; oordelende hun Ed. Mog. tevens, dat men de Remonstranten, by wyze van beschuldiging en bewys,

Hun besluit deswege.

en

en niet by wyze van onderzoek, van vreemde ſtellingen, indien zy dezelven mogten hebben, moeſt zoeken te overtuigen (*y*). 1613.

De Contraremonſtranten hebben evenwel dit beſluit niet gehoorzaamd, noch ooit zoodanig geſchrift of aan de Gecommitteerde Raden, of aan de drie Remonſtrantſche Kerkendienaren overgeleverd: maar deden op verſcheide plaatzen in Steden en Dorpen de Predikſtoelen meer en meer daveren door het hevig uitvaren tegen de Remonſtranten, en hunne gevoelens van de Predeſtinatie met de aankleven van dien; hen niet alleen voor het volk bezwarende met vreemde ongerymdheden en gevolgen; maar ook met grouwelyke en van de gehele Chriſtenheid verworpen Ketteryen bekladdende, waar door zy vele harten beroerden, en van de Remonſtranten afkeerig maakten (*z*). Onder anderen geſchiedde dit te Amſterdam doorgaans, en inzonderheid op een Bedendag door *Rudolph Petri*, en *Casparus Heidanus*, hevig uitvarende zoo tegen 's lands Regering, als de Remonſtranten; zy riepen van de Predikſtoelen, dat vele vyanden van Gods Kerk, en onder dezelven velen, die uit de Kerke waren opgeſtaan, zig tegen de Kerk opmaakten, en dezelve vervolgenden, om de zuivere leer, van zoo vele Martelaren met bloed beveſtigd, uit te rooijen:

Rudolph Petri en Caſparus Heidanus varen tegen de Magiſtraten en de Remonſtranten, bitter uit.

(*y*) Reſol. van Holland, 5-29 Maart 1613. by Uytenbogaert, Kerkl. Hiſtorie, bl 604. Trigland, Kerkl. Geſch. bl. 642-648.

(*z*) Uytenbogaert, Kerkl. Hiſt. bl. 605.

1613. jen: dat men de Belydenis en den Catechismus, die zoo zuiver en klaar, ja gelyk zilver zevenmaal gelouterd waren, wilde overzien en verbeteren: dat die van de Kerk in al die zwarigheid niet alleen geen gehoor konden krygen by 's lands Overheid, maar dat dezelve de Kerk zelfs benauwde en bezwaarde. Tot vertroosting hunner gemeente, voegde zy 'er by; dat hen God buiten twyfel in 't kort uit alle zwarigheden, die hen van hunne vyanden werden aangedaan, zoude verlossen. Zeker voornaam Regent der Stad Amsterdam maakte op zulk prediken deze aantekening: „ Ik „ zoude, schreef hy, wel willen weten, waar „ in dat kruis en die vervolging, daar die lui„ den van spreken, gelegen is: of men moest „ kruis en vervolging noemen, dat men alles „ wat in den mond komt, vry en zonder „ vrees van straffe uitsprekende, daar en bo„ ven niet met een kan te wege brengen, dat „ een ieder daar toe ja en amen zou moeten „ zeggen, en dat men al het zeggen alleen „ hebben. Dan zou men moeten geloven, „ dat de Martelaars zyn gestorven voor de be„ lydenis van de leere der Predestinatie, gelyk „ die hier ter Stede word geleerd; 't welk ver„ re van daar is, want de meesten zyn veroor„ deeld over punten die nu in geen verschil „ worden getrokken. Met het tegendeel te „ dryven tast men mis, en brengt de lui„ den in misverstand: behalven dat men de „ Remonstranten met hatelyke namen stelt in „ eenen graad met de Papisten, Arrianen, „ Wederdopers, Libertynen, Vrygeesten,

Aanmerking van een voornaam Regent te Amsterdam op zulke Predikatien.

„ Da-

„ Davidjoriſten, Pelagianen en dergelyken. 1613.
„ 't Is ook een onwaaragtig voorgeven dat
„ de Remonſtranten de Contraremonſtranten
„ vervolgen; het tegendeel is waar; naardien
„ dezen de anderen niet willen verdragen,
„ maar de anderen hen wel willen dulden, en
„ dat al de zwarigheid tegen dat dulden word
„ gemaakt" (*a*). Zulk oproerig prediken zoo elders als te Amſterdam, daar alle de Predikanten Contraremonſtrantſch waren, gaf natuurlyk aanleiding tot haat, twiſt en bitterheid onder de gemeente; gelyk het navolgende geval ten klaarſten vertoont.

Epiſcopius ſtaat als getuigen over den Doop van zyn Broeders kind, waar grote zwarigheid uit ontſtaat.

Profeſſor *Epiſcopius*, verzogt zynde als getuigen te ſtaan over den Doop van het kind van zynen Broeder, die te Amſterdam woonde, ging ten dien einde te kerk, waar hy *Do Caſparus van der Heiden* hoorde prediken; die vervolgens het Formulier des Doops lezende, in de twede Vrage aan de Ouderen en getuigen eene ongewone verandering maakte; door eenige uitlating en de byvoeging van *de leer, die alhier*, te Amſterdam namelyk, *in de kerk geleerd is;* waarop Epiſcopius zeide, *Ik antwoorde, ja, maar volgens het Formulier, dienvolgende* te weten, in 't gewone en aangenomen gedrukte formulier ſtond, „ of hy de Leer,
„ die in 't O. en N. Teſtament en in de arti-
„ kelen des Chriſtelyken geloofs begrepen is,
„ *en dien volgende in de Chriſtelyke kerk geleerd*
„ *word,*

(*a*) BRANDT, Hiſt. der Reform. II. Deel, bl. 228 en 229.

1613. „ *word*, niet bekende de waaragtige en volko-
„ men leer der zaligheid te wezen." De Predikant voer daarop hevig tegens Episcopius uit; waarop deze alleen antwoordde; *indien de Broeder met myn antwoord niet te vrede is, zal ik vertrekken.* Vervolgens werd door een der Predikanten, die opstond, het kind gedoopt. In 't uitgaan meende Episcopius van der Heiden aan te spreken, maar deze bleef over de leuning van het doophek leggen. Ondertusschen werd Episcopius van een Vrouw aangerand, zeggende; by aldien hy een regt Christen was, en in de Kerk wilde tegenspreken, zoo zoude hy Casparus zelven gaan spreken en hem reden zeggen. Episcopius zeide, hy zoude het doen; maar liet het na om geen meerder gerugt te maken. Verder door de Kerk gaande, werd hy dan van den eenen, dan van den anderen aangerand: eindelyk kwam ook de hondenslager, roepende; ik woude dat ik den man zag, waar is hy? en greep Episcopius by den mantel; doch zyn Broeder stuitte met zagte woorden den hondenslager. Ondertusschen schoten 'er van alle kanten meer toe, die hem scholden en dreigden; zoo dat Episcopius goed vond wederom by de Predikanten te gaan, met welker zommigen hy in gesprek raakte; terwyl de anderen, die mede over den Doop gestaan hadden, in gesprek kwamen met de andere Predikanten: doch hy werd onbeleefd en onheus van hun behandeld, en afscheid van hen nemende, werden hy en die by hem waren van verscheiden aangerand, en aan de deur van eenige onstuimige wyven, waar by zig ook

ette-

ettelyke mannen voegden, voor oproermakers, ſchelmen en rabauwen geſcholden, en den jongens werd toe geroepen, *zyn 'er geen ſtenen? zoekt en raapt ſtenen.* Zy kwamen egter met veel geroeps en dreigementen vry, en eindelyk t'huis. Dit gebeurde op den 2. van April 1613. Zoo verre ging toen de partyſchap, dat de heiligſte plegtigheden van den Chriſtelyken Godsdienſt tot zulke kunſtenaryen, om te verſtrikken, en om haat en gevaar te berokkenen, misbruikt werden. Want de oplettenheid en omzigtigheid van Epiſcopius omtrent de vraag van den Predikant Caſparus Heidanus was daar uit ontſtaan, dat de zelfde ſtrikvraag zeven weken te voren aan Uitenbogaard, als getuigen over den Doop van 't kind zynes ſtiefzoons ſtaande, door Plancius gedaan was; waarop Uitenbogaard, de kleine verandering der woorden niet gemerkt hebbende, eenvoudig *Ja* had geantwoord; 't welk vervolgens werd uitgelegd, en door Amſterdam, 't Land, ja tot in Engeland verſpreid, als hadde hy in de Kerk te Amſterdam zyne leer aangaande de Goddelyke Verkiezing met den aankleve der zelve openbaarlyk wederroepen; 't welk hem noodzaakte om zyne mening in datzyn antwoord met brieven aan den Magiſtraat en Kerkenraad van die Stad en aan Plancius zelven, die hem dus gevraagd had, rondelyk bekend te maken (*b*). Inweerwil egter van dit gebeurde, volgde Hei-

1613.

Uitenbogaard was met dezelfde ſtrikvrage kort te voren mis leid geworden.

(*b*) Uitenbogaart, Kerkl. Hiſt. bl. 609. Leven en Bedien. Hoofdſt. X. bl. 198, 199.

1613. Heidanus, van wien Episcopius dit nu niet verwagtte. het voorbeeld van Plancius, en was daar door oorzaak van de gemelde opschuddingen en dreigende gevaren (c).

Episcopius ontmoette grote zwarigheid te Amsterdam.

Wanneer Episcopius 's anderdaags na den middag uitging, ontmoette hem een smit in de oude Kerk, zeggende; „ zyt gy daar, oproer-„ maker? zyn Vrouw voegde 'er by; ik meen-„ de, dat gy al lang in 't rasphuis waart ge-„ bragt". Tegen den avond, gaande met den Burgemeester van der Werf van Leiden voorby het huis van dezen smit, werd hy wederom van dien mensch gevolgd, en nageroepen; „ wel Simon, hadde ik u dat toevertrouwd? „ foei u, zyt gy een Professor? gy zyt een „ fielt, een guit, een rabout, enz. en was de yver van dezen smit zoo hevig, dat hy Episcopius ziende voorby gaan, met het gloeijende yzer, dat hy op zyn ambeeld smeedde, in de hand uit den huize liep, en Episcopius vervolgde; zyne Vrouw riep mede; „ hang op „ zulke luiden, laat ze door den wind dro-„ gen". Een derde riep schrikkelyk agter 't kerkhof; „ gy schelm kom eens buiten de „ poort". Doch evenwel was 'er niemand, die hem aantastte (d). Dit kwam dezen Remonstrantschen voorstanderen in hun byzondere

(c) EPISCOPIUS, in zynen Brief by BRANDT, II. Deel, bl. 217. PH. VAN LIMBORCH, Leven van Episcop. bl. 23, 24

(d) PH. VAN LIMBORCH, Episcopius Leven, bl. 25, 26, 27.

re Perzonen over; terwyl men de Remonſtranten in 't algemeen nagaf in hunne leer zeer haatlyke dingen te dryven, en in hunne oogmerken zeer goddeloze en ſtrafbare zaken te bedoelen. 1613.

In opzigt van hunne leer gaf men hen na; dat God, naar hun gevoelen, zommigen (*) zonder aanzien van zonde of ongelove tot verdoemenis zou geſchapen, of ter verdoemeniſſe geëigend hebben

Den Remonſtranten word verkeerdelyk eene valſche leer toegeſchreven.

(*) Dat men aanzienelyken zoo wel als gemenen dit tragte in te prenten, om de Remonſtranten gehaat te maken, terwyl de Contraremonſtranten zeer agterlyk waren om van hunne eigen leer wegens de Verwerping te ſpreken, zal dit volgende verhaal volkomen beveſtigen. Do. *Albertus Huttenus*, Predikant te Buren, door de Gravinne van Hohenloo, welke 't Graafſchap Buren regeerde en Zuſter was van Prins Maurits, afgevaardigd zynde naar 's Gravenhage om van haren Broeder pardon te verzoeken voor zekeren Fransman, die hebbende willen deſerteren tot Buren op zyn hals gevangen zat, of alrede ter dood gevonniſt was, en voor Prins Maurits komende, werd van zyne Exellentie, terwyl hy na zyne expeditie wagtte, gevraagd en op deze manier aangeſproken; „ wel, Predikant zyt ge mede van die Ar„ minianen, die geloven, dat het eene kind ter zaligheid „ en het ander ter verdoemenis is geboren?" Waar op Do. Huttenus, ten hoogſten over zoodanige vrage verwonderd zynde, antwoordde, Uwe Exellentie zal gelieven te weten, dat dit niet is 't gevoelen der genen, die men met een hatelyken naam Arminianen noemt, maar het gevoelen van hunne tegenpartyen: waarop zyne Exellentie weder, „ wel Pre„ dikant meent gy, dat ik niet beter weet"? En zig omkeerende naar Graaf Willem Lodewyk, Stadhouder van Vriesland,

1613. hebben van eeuwigheid; dat zy anders sprekende, en voorgevende het tegendeel te geloven, maar tegens

land, vraagde de Prins, „ wie heeft 'er gelyk, Fedder, de „ Predikant of Ik"? waar op Graaf Willem antwoordde; „ neen, Fedder, gy hebt ongelyk". Hier uit kan men zien dat Prins Maurits van de zwevende geschillen kwalyk onderregt was. Zie BRANDT, de Regtspleging van Barneveld enz. bl. 179. gedr. 1710. in 4to. Nog eens: de Predikanten die op 't slot Loevestein naderhand gevangen zaten, werden bewaard door een soldaat, wiens Vrouw in de kraam was bevallen, en wiens jonggeboren kind gevaar liep van sterven. Dewyl 'er geen Contraremonstrantsch Predikant by der hand was, werd derhalve Ds. Niëllius verzogt, om het kind te dopen; en by deze gelegenheid geraakte men in gesprek over 't stuk van godsdienst. De soldaat wierp aan Niëllius het gevoelen der Contraremonstranten tegen; waarop Niëllius antwoordde, dat dat het gevoelen der Contraremonstranten was, en dat hy met zyne Medebroeders, om dat zy dit niet konden toestemmen, op dat slot gevangen gehouden werden. Dit kwam den soldaat zeer vreemd te voren; en Niëllius vermaande hem dat nader te onderstaan. De soldaat van de waarheid onderrigt zynde, bevond dat hy altyd hadde geweest in 't gevoelen der genen, welken hy voorhenen gesmaad en gehoond had, en beloofde vervolgens den gevangen Predikanten alle hulp en dienst; gelyk hy ook van dien tyd af alle gedienstigheid en beleefdheid aan hun bewees. Zie PH. v. LIMBORCH, Episcopius Leven, bladz. 137. En hoe algemeen deze verkeerde inboezemingen onder de onkundigen geweest zyn, blykt uit verscheide andere voorbeelden en verhalen, en onder anderen uit eene Afkondiging van den Magistraat in den Briele, die den 16 van February 1618 daar tegens geschiedde, gelyk we ter zyner plaatse, onder de zaken van dat jaar, verhalen zullen.

tegens hun gemoed ſpraken (*d*); dat ze den godsdienſt zogten te veranderen, en naar het Pausdom neigden, allerlei Ketteryen invoerden, als die van Arrius, Servetus, Socinus, Pelagius, Davidiorisz, der Wederdoperen, Libertynen en Vrygeeſten. In de Predikatien, en in andere ſchriften werden de Remonſtranten voorgedragen als Nagtuilen, Falſariſſen, Laſteraars, Monſtermakers, welken voor geen eerlyke luiden, veel min voor Chriſtenen waren te houden, en nog veel minder voor dienaars van Chriſtus; ja dat dit volk voorboden des duivels waren, enz. (*e*). 1613.

Zy worden met ſnode oogmerken bezwaard.

In opzigte nu van hunne oogmerken maakte men hen alleszins verdagt en gehaat. Zeker Predikant ontzag zig niet te zeggen, dat, indien 't geen de Remonſtranten voor hadden, mogt voortgaan, binnen weinige jaren alle vrouwen gemeen zouden zyn (*f*). Men gaf hun na, dat ze ſchelmen en landverraders waren; dat ze geld trokken van den Koning van Spanjen, om den Staat te verraden; dat Arminius te Rome met den Kardinaal Bellarminus reeds grote gemeenſchap had gehouden, en 's Pauſen voeten gekuſt; dat de reſte van de Kardinaals hoeden aan Arminius en Uytenbogaard waren aangeboden, met vele duizenden Dukaten,

(*d*) Opregt en Noodwendig Berigt, bl. 16. gedr. 1615. in 4to. JAC. TAURINUS, Nader Opening, §. 11, 17, 31, enz. gedr. 1616. in 4to.

(*e*) *Helder ligt*, uitgegeven by de Contraremonſtranten, bl. 13, 14. gedr. 1617. in 4to.

(*f*) Opregt ende Noodwendig Berigt, bl. 18.

1614. katen, welken door hun ook waren ontfangen; en vele diergelyke leugenen meer (*g*). Ja men had de luiden zulke indrukzels gegeven, dat verſcheiden den naam van Remonſtrant of Arminiaan hoorende, bykans zouden hebben beginnen te twyfelen, of zy ook hoornen aan 't hooft, en klauwen aan handen en voeten hadden (*h*).

De Heren Staten nemen een Beſluit tot vrede der Kerken, dat zeer merkwaardig is.

De Heren Staten van Holland en Weſtvriesland, lang en zeer ernſtig overwogen hebbende, hoe zy deze kerkelyke oneenigheden zouden byleggen, en tot ſtilte brengen, beſloten eindelyk, overeenkomſtig met den raad van Koning Jakobus, (die nu, door onderrigting van den Nederlandſchen Gezant wegens de tegenwoordige twiſten, tot gematigder begrippen was gekomen) een Reſolutie vaſt te ſtellen en uit te geven, met den titel van *Reſolutie van de Doorlugtige Mogende Heren Staten van Holland en Weſt-vriesland tot den vrede der Kerken* (*i*). De redenen, waarom dit Beſluit werd genomen, werden in den beginne van hetzelve gegeven, in deze woorden;

„ Alzoo vele twiſten en oneenigheden in de
„ Kerken dezer landen veroorzaakt worden,
„ over verſcheidene uitleggingen van eenige
„ plaatzen der H. Schrifture, ſprekende van
„ Gods

(*g*) Oorſprong en Voortgang der Nederlandſche verſchillen, bl. 24, 25. gedr. in folio, 1623.

(*h*) Opregt en Noodwendig Berigt, bl. 17.

(*i*) Gedrukt in 's Gravenhage, 1614. in 4to.

„ Gods eeuwige Predeſtinatie, en 't gene daar 1614.
„ van dependeert; waar uit volgen heftige dis-
„ puten, ja zulken, dat aan eenigen nageduid
„ word, dat zy direct of indirect leeren, dat
„ God eenige menſchen geſchapen heeft ter
„ verdoemeniſſe; de menſchen tot de zonden
„ noodzaakt; en eenigen ter zaligheid nood,
„ die hy ganſchelyk beſloten heeft de zalig-
„ heid niet te geven: en eenige anderen, dat
„ 's menſchen natuurlyke kragten of daden
„ hunne zaligheid kunnen werken; — Zoo
„ is 't, dat wy tot vorderinge van Gods Eere
„ en Glorie, welſtand dezer Landen en Ker-
„ ken, ruſte, eenigheid en ſtigtinge van de
„ goede Gemeente, nodig vindende daar te-
„ gens te voorzien, — gebruikende die Au-
„ thoriteit, die ons, als wettelyke Hoge O-
„ verheid — is competerende, — ordon-
„ neren, dat in de voorſchreven uitleggingen
„ by een iegelyk zal gelet worden, — dat
„ zyn gevoelen zy tot matigheid; — als, Dat
„ ons Heil alleen uit God is, maar dat wy ons
„ zelven in ongeluk brengen; — Dat het be-
„ gin, midden en einde van 's menſchen za-
„ ligheid, en namelyk ook het Geloof niet
„ des menſchen natuurlyke kragten of wer-
„ ken, maar alleen de loutere onverdiende
„ Genade van God in Jeſus Chriſtus, onzen
„ Zaligmaker, toegeëigend moet worden: Dat
„ God gene menſchen geſchapen heeft ter ver-
„ doemeniſſe; gene menſchen tot de zonden
„ noodzaakt; noch gene menſchen tot de za-
„ ligheid nood, wien hy ganſchelyk beſloten
„ heeft dezelve niet te geven. — In de Ho-
„ ge

1614. „ ge Scholen, onder de geleerden en leeraars
„ ſtaat het vry over de Predeſtinatie en de
„ gevolgen van dien te redentwiſten en te ver-
„ ſchillen; maar — wy verſtaan niet, zeg-
„ gen de Staten, dat die hoge geſchillen —
„ in 't openbaar, of anders, onder het geme-
„ ne volk zullen gebragt mogen worden; ge-
„ lyk wy ook niet verſtaan, dat die in de
„ voorſchreven uitlegginge niet hoger leert of
„ gevoelt, dan dat God van eeuwigheid naar
„ zyn welbehagen, gegrond in Jeſus Chriſtus,
„ onzen Zaligmaker, ter eeuwige zaligheid ver-
„ koren heeft de genen, die door de genade
„ van den H. Geeſt in onzen Heere Jeſus
„ Chriſtus geloven en volharden; en ter ver-
„ doemenis verworpen heeft, die in Hem niet
„ geloven, en in 't ongelove volharden, niet
„ gemoeid, noch hoger te leeren of te gevoe-
„ len bezwaard zal worden; houdende dezel-
„ ve leer genoegzaam ter zaligheid, en tot
„ Chriſtelyke ſtigting bekwaam. Ordonneren
„ voorts, dat alle Kerkendienaren de uitleg-
„ ging van alle andere ſtukken der Chriſtelyke
„ Leere, zullen doen volgende Gods Heilig
„ Woord, en 't gene doorgaans by de Gere-
„ formeerde Kerken aangenomen, en dien
„ conform, in de Gereformeerde Kerken de-
„ zer Landen (die wy openbaarlyk tot nog
„ toe hebben gehandhaafd, voorgeſtaan en ge-
„ voed, en als nog handhouden, voorſtaan,
„ en voeden) geleerd is: En voorts zig te
„ reguleren in Chriſtelyke liefde, eenigheid,
„ en goede ſtigtinge, naar onze voorgaande
„ Reſolutien, tot weeringe van verdere onee-
„ nig-

„ nigheden; alzo wy 't zelve tot der Landen, 1614.
„ Kerken, en goede Gemeenten dienste, en
„ gerustheid, verstaan te behoren." (*k*)

Dit zeer aanmerklyk Besluit der Heren Staten van Holland was het twede wegens de vrede der Kerken door onderlinge Verdraagzaamheid (*g*). Het was ontworpen door Hugo de Groot, die in den zomer des vorigen jaars Pensionaris van Rotterdam was geworden. In de Vergadering der Staten was het menigmalen overwogen, gelezen, herlezen, en in bewoordingen veranderd, inzonderheid ten gevalle van Dordrecht, in welke Stad alle de Predikanten Contraremonstrantschgezinden waren. Men had in dit alles ook op 't verhandelde der Godgeleerden van beide de partyen in de Conferentien gelet (*h*); en met de grootste omzigtigheid de twee uiterstens, waar in de beide partyen mogten vervallen, aangewezen, en die alleen verboden. Het ontwerp werd in January van dit jaar 1614. eindelyk goedgekeurd door de Edelen en de Steden Dordrecht, Haarlem, Delft, Leiden, Gouda, Rotterdam, Gorinchem, Schiedam, Schoonhoven, Briele, Alkmaar, Hoorn en Medenblik; waar by zig Monnikendam en Purmerende nog voegden. Maar Amsterdam, daar niet dan

(*k*) Resolutie tot vrede der Kerken; UITENB. Kerkl. Historie, bl. 619. BRANDT, Hist. der Reformatie, II. Deel, bl. 233. BAUDART Memorien, VI. Boek, bl. 2 en 3.

(*g*) Zie hier voren bl. 98.

(*h*) H. DE GROOT, Verantwoord. bl. 58, 59.

1614. dan zeer harde Contraremonstrantsche Predikanten waren, en zy, die hun gehoor gaven, eene niet grote meerderheid in de Vroedschap uitmaakten, verklaarde in het Besluit niet te bewilligen, en begeerde dat dit op den kant zou worden aangetekend, of anders verklaard, dat het Besluit by meerderheid van stemmen genomen was. Die van Enkhuizen en Edam verklaarden niet gelast te zyn, om zig by de meerderheid te voegen (*i*). In de maand Maart egter verklaarden deze drie Steden, dat zy wel mogten lyden, dat de andere Steden zig tot bevordering van order en rust van dit Besluit bedienden (*k*). Zommigen hebben op dit Besluit der Staten aangemerkt, dat het naar de gewone wyze der Staatsbesluiten niet is uitgegeven met de ondertekening van den Sekretaris *ter Ordonnantie van de Staten* ( ), 't welk of toevallig, of vermoedelyk ontstaan is uit het verschillend gevoelen der drie Steden, die men nog hoopte vervolgens tot de eenparigheid te zullen bewegen. Het Besluit was versterkt met menigvuldige bewyzen en getuigenissen uit de H. Schrift, de Kerkvergaderingen, de Kerkvaderen, en aanzienlykste Godgeleerden; zoo dat de Hoge Overheid alle mogelyke middelen aanwendde, om haar gezag met

(*i*) Resol. van Holl. van 4 Nov. 1613 tot 23 Jan 1614. bl. 44. by BRANDT, II. Deel, bl. 232.

(*k*) Resol. van Holl. van 4 Maart tot 20 Maart 1614. by BRANDT, II. Deel, bl. 236.

(*l*) TRIGLAND, Kerkl. Gesch. bl. 678.

met overtuiging te paren. Het werd ook op hogen last in 't Latyn te Leiden uitgegeven. 1614.

Eenige Contraremonstranten willen zig naar dat Besluit niet schikken.

De Remonstranten voegden zig bereidwillig naar dit Besluit; ook schikten zig zeer vele of de meeste Contraremonstranten naar het zelve; ja, gehele Classen, ook Contraremonstranten, of toestemmers van hun gevoelen, namen een besluit om deze Resolutie der Staten te gehoorzamen; eenigen beloofden zelfs, met onderlinge ondertekeninge, 'er zig naar te zullen schikken; en zommige Zuidhollandsche Predikanten wendden alle pogingen aan, om anderen tot gelyke voegzaamheid en verdraagzaamheid te brengen, zig ook onderling verpligtende, om alle scheuring, ter oorzake van de bekende vyf artikelen voor te komen, en de Gemeenten tot eenigheid te vermanen. Maar eenigen, die alles wat naar hun begrip niet gedaan of ingerigt was gewoon waren te verwerpen (*m*), maakten grote zwarigheid, om dit Besluit der Staten te gehoorzamen; voor reden gevende, dat het niet kerklyk was genomen, of ten minsten eerst door eene kerklyke Vergaderinge, daar door zekerlyk eene Synode verstaande, had behoren onderzogt te worden. Ook strooiden zy onder het volk, dat

(*m*) *Zie* Nader Advis over de Conferentie te Delft, door de Contraremonstranten uitgegeven en gedrukt te Enkhuizen 1615, in 4to. En UYTENBOGAART, Opregt en Noodwendig Bericht over dat Nader Advis, gedr. 1615. in 4to. *Zie ook* Oorsprong en Voortgang der Nederl. Kerkl. Verschillen, bl. 23. gedr. 1623, in fol.

1614. dat zulke besluiten te maken tegen de gronden van de aangenomen Reformatie streed; en dat het een nieuwigheid was, strekkende tot verandering in den godsdienst; dat de goede regtzinnige en getrouwe Dienaars des Woords met geen goed geweten het zelve konden inwilligen; omdat daar mede, naar hun opgeven, uit de Kerke gewezen werd de ware Leer van de Goddelyke Predestinatie, zoo als die in Gods woord verklaard, en tot nog toe in de Gereformeerde Kerken geleerd werd: te gelyk egter wendden zy voor, 't welk tegens het vorige schynt te stryden, dat het verbieden van te leeren, dat God eenige menschen ter verdoemenisse geschapen heeft, aan hunne Christelyke Leer een brandmerk gaf: dat ook deze Resolutie tot vrede niet dienstig kon zyn; want al schoon alle de Dienaars dit *Concept*, (zoo noemden zy doorgaans dit Besluit der Heren Staten) aannamen, en al wat hier mede tot voordeel der Remonstranten geëischt werd inwilligden, 't welk nogtans, gelyk zy stellig durfden zeggen, nimmermeer zou geschieden, zoo zouden nogtans de Gemeente, zeiden ze, daar mede niet te vreden zyn (*); ge-

(*) Zie van dit alles, het Tractaat genaamd, *Antwoord op Drie Vragen*, bl. 6, 7, 8, 9, 10, 19. enz. Eerst zonder naam, en daar na met dien van JACOBUS TRIGLANDUS, gedr. 1615. te Amsterdam, in 4to. UITENBOGAERD wederlei dit boekje, door eene *Verdediging van de Resolutie der Mog. Heren Staten van Holland en West-vriesland tot de Vrede der Kerke*: aan welken titel hy ook zeer wel voldeed, gedr.

gevende dus duidelyk hun oogmerk te kennen, dat namelyk de een of de ander zou moeten wyken, en de predikſtoelen tevens met de openbare Kerken ruimen. 1614.

De Remonſtranten maakten gene zwarigheid om te gehoorzamen, als het tot onderlinge liefde, eenigheid, en verdraagzaamheid ſtrekte, dewyl zy dezelve aanboden en vraagden. Maar de vyanden van de Onderlinge Verdraagzaamheid noemden Tolereren, tollen; Modereren, modderen; Moderateurs, modderaars, enz. ſpottende dus met den genen die de vrede en liefde wilden onderhouden (*p*). De Kerken die ledig vielen, hebben ze, zoo veel zy konden, den Remonſtrantſchen Leeraren onthouden, of hen uit anderen, waarin zy waren, uitgeſtoten en zig zelven daarin geſteld: ook zogten ze de gunſt van zyne Doorlugtigheid, Prins Maurits, die door eenigen was opgezet tegen 's Lands Advokaat van Oldenbarneveld, welken men als een Spaanſchgezinden loontrekker durfde laſteren; waarop gevolgd is, dat die Vorſt eindelyk de Reſolutie, by de Staten van Holland voor de Vrede en Verdraagzaamheid genomen, insgelyks heeft beginnen af te keuren (*q*). De Contraremonſtran-

De Remonſtranten maakten gene zwarigheid de Reſolutie tot Vrede der Kerke te gehoorzamen.

gedr. 1615. in 's Gravenhage, in 4to. Zie nog H. DE GROOT, Verantwoording. bl. 57-59. UITENBOG. Kerkel. Hiſtor. bl. 623, 624. BRANDT, II. Deel, bl. 236.

(*p*) Opregt en Noodwendig berigt, bl. 27. gedr. 1615. Oorſprong en Voortgang der kerkelyke Verſchillen, bl. 42.

(*q*) GROTIUS, Verantwoording, bl. 6 en 7. in de Voorreden.

1614. ſtranten hadden ook eenige weinige Steden op hunne zyde, en inzonderheid Amſterdam (*r*), daar men gene andere Predikanten had dan Contraremonſtrantſche, en onder die de twee zeer onbuigzame mannen, *Petrus Plancius*, en *Jacobus Triglandus*, die niet weinig toebragten om de oneenigheden en twiſten in 't land gaande te houden en aan te kweken, gelyk uit hunne handelingen, predikatien en ſchriften duidelyk bleek. De verbittering werd dan van dag tot dag groter, en de ſcheuring der Kerken nam op verſcheide plaatzen in Zuid- en Noord-holland meer en meer toe; als in 't byzonder te Hoorn, in weerwil der Regeringe en Staten (*s*).

1615. Het jaar zestienhonderd en vyftien en eenige volgenden waren zoo vrugtbaar van uitgekomen Boeken, dat den korten inhoud derzelven alleen te melden een geheel boek zoude worden; waarom ik maar eenige weinigen zal opnoemen: *Jacobus Triglandus*, Predikant te Amſterdam, gaf een boek in 't licht, genaamd *Chriſtelyke en Noodwendige Verklaringe, kortelyk en duidelyk verklarende, wat in zeker Formulier van eenigheid, uitgegeven in den jare* 1614. *onder den titel van Reſolutie van de Doorlugtige* &c. (*t*). Nog, *Antwoord op Drie Vra-*

Trigland ſchryft tegens de Reſolutie der Staten.

(*r*) Oorſprong en Voortgang der Verſchillen, bl. 43.

(*s*) Velius, Chron. van Hoorn, IV. Boek, bl. 296. Uytenbogaert Kerkl. Hiſt. bl. 681. Trigland, Kerkl. Geſchied. bl. 837-844. Brandt, II. Deel, bl. 239.

(*t*) Gedr. te Amſterdam 1615. in 4to.

Vragen, dienende tot advis in de huidendaagsche kerklyke zwarigheden, waar in kortelyk en duidelyk vertoond word wat van een zeker concept van moderatie te houden is (*u*). Alle welke schriften uit hunnen aart niet anders konden te wege brengen, en ook met 'er daad te wege bragten, dan wantrouwen wegens de godsdienstigheid der Heren Staten, of 't denkbeeld van derzelver diepe onkunde, en van de ontrouw en kwade oogmerken der anders gevoelende Leeraren, en by gevolg onrust en twedragt onder de Gemeenten. *Joannes Uitenbogaard*, Predikant in 's Gravenhage, ziende dat het Besluit der Staten tot vrede der Kerke, 't welk van alle gematigde en geleerde mannen, in en buiten 's lands, ja ook van den Koning van Engeland zeer geprezen was (*v*), stoutelyk misduid en bitter gelaakt werd, nam op zig om het zelve te verdedigen, en aan te tonen dat met het nakomen van dat Besluit de vrede der Kerke bewaard kon worden; dat alle vredelievende Kerkendienaren, ook van beider zyds gevoelen, gene andere uitkomst in de tegenwoordige zwarigheden ziende, niet twyfelden, of hier door zouden de verdere twisten geweerd, de vervreemde gemoederen weder aan een gehegt, de zaken in stilte gebragt, en alzo de weg gebaand worden tot een vasten order, die naderhand op alles genomen mogt worden

1615.

Uitenbogaerd verdedigde dezelve.

(*u*) Gedr. te Amsterdam, 1615. in 4to.

(*v*) Zie CASAUBONUS brief by BRANDT, II. Deel, bl. 238.

1615. den (*x*). Nog kwam te voorſchyn, in weerwil van 't gebod der Staten (*y*), *Nader Advis over de Conferentie te Delft*, ſtrekkende om de Remonſtrantſche Leeraars te beſchuldigen, dat zy zig op de Conferentie niet hadden willen of durven verklaren, en hevig uitvarende tegens Arminius, Uitenbogaard, van den Borre, Corvinus en anderen (*z*). Uitenbogaard beantwoordde 't zelve in een traktaatje, dat hy noemde *Opregt en Noodwendig Berigt, op een bitter ſchrift, ten titel voerende, Nader Advis over de Conferentie tot Delft;* tragtende in zyn werkje het voorgevallene aldaar, met eenige andere zaken, duidelyk aan te wyzen, en in 't licht te ſtellen; met aantoninge dat de middelen, die de Contraremonſtranten voorſtelden, tot de vrede niet dienden, maar meer verwarring, ja ſcheuring zouden veroorzaken, waar van men in zommige Kerken reeds voorbeelden had (*a*).

Twiſt-ſchriften wegens de Delfſche Conferentie.

Te Amſterdam was in de Walſche Kerk een

(*x*) Uitenbogaert, Verdediging van de Reſolutie der Mog. Heren Staten van Holland en Weſt-vriesland, tot Vrede der Kerken, gedr. 1615. in 's Gravenhage, in 4to.

(*y*) Zie hier voren, bl. 128.

(*z*) Naarder Advis over de Conferentie te Delft gehouden, gedr. 1615. te Enkhuizen, in 4to.

(*a*) Uitenbog. Opregt ende Noodwendig Berigt op een bitter ſchrift, nu verſch t'Enkhuizen uitgegeven, met den titel Nader Advis over de Conferentie tot Delft, enz gedr. 1615. in 's Gravenhage. Uitenbogaert, Hiſtorie, bl. 605, 606. Brandt, II. Deel, bl. 231.

1615.

De Predikant Simon Goulart word te Amsterdam in zyn dienst geschorst.

een Predikant met name *Simon Goulart*, die aldaar dertien jaren gestaan had. In de maand September 1615. had een zyner Amptgenoten kunnen goedvinden zig over de onwederstandelyke roeping en de volstrekte voorschikking ter zaligheid of verdoemenis sterk uit te laten op den predikstoel; zoo dat Goulart nodig oordeelde deswege andere onderrigtingen te geven; waarom hy over den negenden Zondag des Franschen Catechismus predikende, waar gehandeld word over den dood van Christus, zeide: „ dat Christus ons verlost heeft van „ den vloek der Wet, een vloek voor ons ge- „ worden zynde, zoo dat in plaatze van den „ vloek, die Adam over zig en alle zyne na- „ komelingen had gehaald, de zegen van Jesus „ Christus gekomen is, en verworven voor „ het gantsche menschelyke geslagt; dat God „ zekerlyk gene kleine kinderen, ja niemand „ door een volstrekt en onvermydelyk besluit „ voorgeschikt heeft tot het eeuwige helsche „ vuur; dat zulks stryd tegen Gods barmher- „ tigheid en de H. Schriftuur; dat die in „ den Zoon gelooft het eeuwig leven zal heb- „ ben; maar de ongelovigen en ongehoorzamen „ zullen verloren gaan," enz. Waar over hy by den Kerkenraad is geschorst van de bedieninge des Woords, en van 't gebruik des H. Avondmaals (*b*); ook werd hem verboden te zitten

(*b*) Zie het Tractaatje, gedr. by Govert Basson, 1615. Uitenb. Historie, bl. 628. H. de Groot, Verantwoording, bl. 74.

1615. ten onder de Leeraars, met aanduidinge dat hy voortaan zyne plaats moest nemen onder de gemeente (*c*). Dit verwekte onrust en bitterheid onder de leden dier Kerke (*d*).

Het eene gedeelte van 't Classis te Hoorn zondert zig van de Remonstranten af.

Het gedeelte der Classis, 't welk zig van de Remonstrantschgezinde Leeraars te Hoorn had afgezonderd, vergaderde ten dien einde in een byzonder huis, daar zy zig onderling verbonden, en met ondertekening van een geschrift, daar toe ingesteld, elkanderen heilig beloofden liever alles te willen uitstaan, dan eenige gemeenschap aan te gaan met de Remonstranten, die hunnes oordeels en de gezonde leer en de ordre der Kerken verstoorden (*e*). Om de twist en scheuring algemener te voeden en te versterken misbruikten de Amsterdamsche Predikanten, die dezelve te Hoorn zeer bevorderd hadden, eenen *Vincent van Drielenborg*, die uit Utrecht gebannen was, om tegen de Remonstranten te schryven: doch zekere *N. Pagis*, heeft dezen Drielenborg naderhand zeer net gecaracterizeerd en beschreven (*f*), als een

(*c*) Uitenbogaert, Kerkel. Historie. bl. 630. Brandt, Historie der Reformatie, II. Deel, bl. 261.

(*d*) Verklaringe van eenige Lidmaten der Walscher Kerke te Amsterdam, over zekere Leerpunten, dienende tot Antwoord op de lasteringen tegens haar lieden uitgestrooit, gedrukt te Amsterdam, in 4to.

(*e*) Brandt, II. Deel, bl. 275.

(*f*) Klare Aanwyzing van de gelegenheid van Vincent van Drielenburg, gedr. 1616. in 4to. Uitenb. Historie, bl. 695.

een man, die wild, waarlyk in de herſſenen ontſteld, en in 't gemoed zeer bitter was. Ten zelfden onruſtigen einde werd nog een hevig Traktaatje uitgegeven met den titel, *Staat van de voornaamſte queſtien en Geſchillen, die ten huidigen dage gediſputeerd worden, tuſſchen de Oude Regtgezinden, die men Contraremonſtranten, en de Nieuw-gezinden, die men Remonſtranten noemt* (g). 't Werd beantwoord met een geſchrift genaamd *Waarſchouwinge, tegen het malitieus ende valſch Geſchrift; nu verſch uitgegeven te Amſterdam* (h) *met den titel: Staat van de enz.* In dit geſchrift werd de Lezer gewaarſchouwd, voor den verkeerden en lozen Menſch, die den ſtaat des geſchils niet opregt voorſtelde, de twiſt voedde en groter maakte, en de verſchillen, niet tot vyf, maar wel tot vyfhonderd zou willen uitbreiden. Nog werd in druk uitgegeven een boekje, genaamd *Tafel, begrypende kortelyk het groot ende merkelyk verſchil, dat 'er is tuſſchen de Leer des Goddelyken Woords, en de Leer van de Dryvers der Nieuwigheden, die men Remonſtranten en Arminianen ofte Vorſtianen noemt* (i). Dit werd ook beantwoord onder den titel, *Ontdekkinge van verſcheiden onwaarheden, en ontrouwigheden, begaan in zeker ſchrift te Amſterdam uitgegeven, met den titel, Tafel, enz.* 1616.

(*g*) Gedr. te Amſterdam, 1616. in 4to.

(*h*) Gedr. in 's Gravenhage, 1616. in 4to. zoo men meent door *Joannes Uitenbogaard* geſchreven.

(*i*) Gedr. te Amſterdam, 1616. in 4to.

1616. *enz.* (*k*) tragtende de ſchryver te tonen, dat de Leer der Remonſtranten in 't geheel overeenkomſtig is met Gods Heilig Woord, maar dat de Leer der Contraremonſtranten daar mede ſtryd; en dat zy nieuwigheiddryvers zyn, tegen de gronden van de eerſte Reformatie. Ook kwam te voorſchyn een *Tafereel, begrypende kortelyk het groot en merkelyk verſchil, dat 'er is tuſſchen de Leer der H. Schrifture en der Gereformeerde Kerken aan de eene, ende der Contraremonſtranten aan de andere zyde, aangaande zekere drie Godslaſterlyke Punten, welken godvrugtiglyk worden verboden te leeren in de Christelyke Reſolutie der Ed. Mog. Heren Staten van Holland en Weſt-vriesland.* In dit boekje was aan de eene zyde de leer der H. Schriftuur en der Gereformeerde Kerke voorgeſteld, en aan de andere zyde de leerſtellingen van zommige Contraremonſtrantſchgezinden, welken door de Heren Staten in gemelde Reſolutie verboden waren te leeren: Eerſtelyk, of God eenige menſchen ter verdoemeniſſe geſchapen heeft: ten tweden, of God eenige menſchen tot de zonden noodzaakt; ten derden, of God eenige menſchen tot de Zaligheid nodigt, welken hy beſloten heeft dezelve gantſchelyk niet te geven; beſluitende eindelyk, dat het gevoelen der Turken overeenkomſtig is met deze leer, en dat dus de Heren Staten grote reden hadden om zulke Turkſche gruwelen uit de Chriſtelyke Gereformeerde Kerken

Het Tractaatje genaamd Tafereel, wierd door 't Hof van Gelderland te Arnhem verbrand.

(*k*) Gedr. 1617. in 4to.

ken van hun gebied te weeren (*l*). Dit boekje, ſchoon enkel tegens die drie ſtellingen geſchreven, ſtak egter den Contraremonſtranten zeer in 't oog, en werd daar na op den 6. van Februari 1617. by 't Hof van Gelderland te Arnhem ten vure gedoemd en met grote hitte wederlegd (*m*). 1616.

Jacobus Taurinus geeft een boek uit, met den titel Onderlinge Verdraagzaamheid. Het werd te Amſterdam verboden.

Terwyl zoo vele hatelyke twiſtſchriften uitkwamen van beide zyden, gaf *Jacobus Taurinus*, Predikant te Utrecht, een boek in 't licht, *over de Onderlinge Verdraagzaamheid, met Consent van de Gedeputeerden der Staten 's Lands van Utrecht*; aantonende, dat zoo wel Predikanten als gemene Lidmaten, niet tegenſtaande de verſcheidenheid van gevoelen in eenige leerpunten, die het Fundament des Chriſtelyken Geloofs of der Zaligheid niet omſtoten, met liefde malkanderen behoren te verdragen; dat de Onderlinge Verdraagzaamheid merklyk dienen zou, om de waarheid hoe langs hoe meer aan den dag te brengen (*n*); dat ook de liefde en zugt, die wy Gods Gemeente ſchuldig zyn, ons tot deze Onderlinge Dulding behoorde te bewegen, aangezien dezelve de eenige weg is, om de droevige ſcheuringen onder de Chriſtenen voor te komen, of allengskens weg te nemen en te beteren: dat verſcheiden Ge-

(*l*) Gedr. 1616. in 4to.

(*m*) Uitenbogaart, Kerkl. Hiſt. bl. 775. Brandt, II. Deel, bl. 456.

(*n*) J. Taurinus, over de Onderlinge Verdraagzaamheid, gedr. te Utrecht, 1616. in 4to. I. Deel, Cap. IV.

1616. Gereformeerde Leeraars de Onderlinge Verdraagzaamheid geleerd en geöeffend hebben, en onder die ook *Calvinus* en *Junius* (*o*); ſtellende daar tegen het gedrag van eenige Amſterdamſche Predikanten, en met name van *Jacobus Triglandus*, die in zyn boek, genaamd *den Regtgematigden Chriſten* (*p*), zig gantſch ongematigd gedroeg, zoo dat de titel en de inhoud van 't ſtukje gantſch niet overeenkwamen, en waar tegens Taurinus dit werk inzonderheid ſchreef; dat 'er meer andere bittere en boze ſchriften te Amſterdam waren uitgekomen, die meer ſchenen van een half harzenloos en razend hoofd (bedoelende den gemelden Drielenborg) gemaakt, dan van een redelyk menſch, ik laat ſtaan van een Chriſten opgeſteld te zyn (*q*). Dit ſtuk van Taurinus, 't welk doorgaans ernſtig, deftig en zeer bondig is, werd egter te Amſterdam verboden (*r*); en dit gaf gelegenheid, dat Taurinus een Tractaatje ſchreef, onder den titel van *Nader opening*, *dienende tot grondige Aanwyzing van eenige manieren van ſpreken*, *gebruikt in zyn eerſte deel van de Onderlinge Verdraagzaamheid*, *geſteld aan de Heren der Regeringe van Amſterdam*; waarin hy zyne verwondering te kennen geeft, dat een boek verboden werd, 't welk geſchreven was tot weering van

(*o*) J. TAURINUS, als bov. Cap. V en VII.

(*p*) Gedr. te Amſterd. 1615. in 4to.

(*q*) J. TAURINUS, als bov. tot den onpartydigen Lezer.

(*r*) TAURINUS, Nader opening, L. A. No. 3. BRANDT, II. Deel, bl. 449.

van de droevige ſcheuringen, waar mede ons Vaderland van eenige, doch niet alle, Contra-remonſtranten, maar voornamelyk van die der Kerke van Amſterdam, zoo zwaarlyk werd gedreigd. Van eenige ſterke uitdrukkingen, door hem nu en dan gebruikt, ſprekende, zegt hy, als ik my zomtyds ſterk uitdruk, geſchied dat, wanneer ik my tegen zulke onchriſtelyke Proceduren beklage (*), of als ik my verzette tegen 1616.

(*) De voorſtanders van ſcheuringen en vervolgingen hebben niet zelden de gewoonte van den Voorſtanderen der Verdraagzaamheid tegen te werpen, dat ze door hun eigen gedrag hunne leer ſchandelyk tegenſpreken, wanneer zy namelyk gepaſten ernſt, ja ſomtyds zeer ſterke uitdrukkingen gebruiken. Zy halen dan die ſterke uitdrukkingen aan, en verzamelen dezelven op ééne plaats, terwyl zy ze dus tevens allen uit haar verband rukken. In dien ſmaak waren de *Proeven* of *Staalkens*, waar van hier boven op de volgende bladzyde gewag word gemaakt. Doch dit zelf, indien het niet uit onkunde voortkomt, is een uitnemende blyk van hunne verkeerdheid. Zou een Voorſtander der Onderlinge Verdraagzaamheid omtrent de verſchillende gevoelens van godsdienſt, die altyd met broederlyke liefde de verſchillend-gevoelende zoekt te overtuigen, of, dat niet kunnende doen, hen met chriſtelyke zagtmoedigheid in hunne gevoelens verdraagt; zou zoodanig Voorſtander der Verdraagzaamheid, vrage ik, gene dieven, eerrovers, dronkaards, hoereerders, overſpelers en andere werkers van vleeslyke werken, naar eiſch van zaken, ernſtig, en, des noods, met harde taal mogen beſtraffen? Zekerlyk twyfelt daar geen menſch aan. Mag hy dan wreedheid, boosaartigheid, heerſchzugt, dwingelandy, ſcheuringen,

1616. tegen de ſchandelyke laſteringen, die men uitwerpt tegen de Remonſtranten, of die hun toegedaan zyn (*s*). Hier op volgde een *tweede Deel*, door den zelfden Autheur, onder den zelfden titel; het welk egter te Amſterdam insgelyks verboden werd (*t*). Tegens dit bondige werk volgde *Proefken of Staalken van Joannes Uitenbogaerds ende Jacobus Taurinus Onderlinge Verdraagzaamheid, genomen uit hunne ſchriften, die t'onregt de titels dragen; het eene, Verdediging van de Reſolutie, en het ander Onderlinge Verdraagzaamheid* (*u*); en daarin toonde deszelfs ſchryver, hoe ongenegen

ringen, laſteringen, oproerigheden, welken ook werken des vlees zyn, insgelyks niet beſtraffen? of moet hy zoo verdraagzaam zyn omtrent Ondeugende Godloosheden van praktyk, als omtrent Dwalingen van 't verſtand, die met tederheid van geweten verzeld gaan? Wie zou zoo dwaas zyn, van dit te begeren? Hoe ongerymd, hoe onkundig of boosaartig is het dan, den Voorſtanderen der Onderlinge Christelyke Verdraagzaamheid, eenen *Taurinus*, *Uitenbogaard*, en velen anderen treflyken mannen, wanneer zy zulke ſnode ondeugden ernſtig ten toon ſtellen, uit dien hoofde te verwyten, dat hunne daden niet overeenkomen met hunne leeringen?

(*s*) JAC. TAURINUS, Nader Opening, gedr. 1616. te Utrecht, § 5, 6. In dat Traktaat vind men een menigte valsheden en laſteringen aangehaald, die 'er waren uitgegoten tegen de Hoge Overheden en voornaamſte Leeraren, welken de Vrede der Kerken voorſtonden.

(*t*) BRANDT, Hiſt. der Reform. II. Deel. bl. 449.

(*u*) Gedr. te Amſterdam, 1616.

negen hy ware om met de Remonſtranten Vrede te houden, tragtende alom zynen lezeren in te boezemen, dat de Remonſtranten veel van Vrede ſpraken, en dezelve geenzins meenden. Nog kwam te Amſterdam een ſtukje te voorſchyn, dat in den zelfden ſmaak was, onder den titel van *Korte Examen en Sententie van Joannes Uitenbogaerd, over zeker Tractaat, welks titel is; Verdediging van de Reſolutie der Mog. Heren Staten van Holland en Weſtvriesland tot de Vrede der Kerken* (*v*). De Autheur was Vincent van Drielenburg, dien de Amſterdamſche Predikanten wederom misbruikten, om laſterlyk tegen de Remonſtranten te ſchryven, gelyk hy eenige jaren daar na zelf bekende (*x*). 1616.

Vincent van Drielenburg, geeft een klein boekje in druk, met een ſpotprintje op Taurinus.

Die boosaartige en in de herszenen min of meer gekrenkte man gaf ook in druk, *Figuurlyke Vertoning van 't grote Vaſtenavondſpel des groten duiſteren Nagts van de blinde Wereld, de grote Babilon, uitgebeeldet door verſcheiden Figuren, en de voornamelyk in een Stierenjagt* (*y*); met een printje, waarin een ſtotende ſtier aan een ketting gebonden (zinſpelende op den naam van Taurinus) aan een klok vaſt legt; met verſcheide ondieren daar by, tegen welken een gewapend man met een kruis op zyn

(*v*) Gedr. te Amſterdam, 1616.

(*x*) UITENBOGAERT, Kerkl. Hiſt. bl. 695 Zie ook wegens hem JAC. TAURINUS, Nader Opening, § 33 - 37.

(*y*) Gedr. buiten Utrecht, voor de Regtzinnige Spekulateurs, 1616. in 4to.

1616. zyn schild optrekt; alles met bespottende rymen opgesierd.

De Enge Poort van Poppius komt te voorschyn.

De zeer godvrugtige, zagtmoedige en standvastige *Eduard Poppius*, Predikant te Gouda, gaf thans in 't licht zyn boek, genaamd *Enge Poorte*, in 't welke hy, in verscheide Predikatien, de bekende Vyf Punten uitnemend zedig en zeer stigtelyk verhandelde (*z*). In de Voorreden aan de Lezers zegt hy, dat ze uit dit boek zouden konnen zien, of de Remonstranten de ongebondenheid des levens voorstaan, gelyk men hun lasterlyk nagaf; of ze de opstanding uit den doden lochenden, en het Pausdom wederom zogten in te voeren, gelyk men hun opdigtte (*a*). Dit boek werd van de Remonstranten zeer hoog geschat; en Episcopius oordeelde, dat niemand de Enge Poort van Poppius kon lezen zonder te gevoelen, dat hy kragtelyk daar door tot Godzaligheid werd opgewekt; ook prees Grotius het zeer (*b*).

Ook Schabaelje, over het negende Kapittel tot de Romeinen.

Nog kwam 'er eene Verklaring te voorschyn over 't negende Kapittel des briefs aan de Romeinen, door *Dirk Schabaelje* (*c*). Nog, *kort en klaar bewys uit de H. Schriftuur van 't gevoelen der Gereformeerde Leeraren, die ten huidigen dagen van sommigen Remonstranten*

Als mede Herbers over de Predestinatie.

(*z*) Gedr. te Gouda, in 4to, 1616.

(*a*) In de Voorrede van 't genoemde boek. Zie wegens die beschuldigingen ook JAC TAURINUS, Nader Opening, op verscheide plaatsen. Do. *Plancius* predikte dat openlyk.

(*b*) BRANDT, II. Deel, bl. 450.

(*c*) Gedr. te Amsterd. 1616.

ten genoemd worden, aangaande de Goddelyke Predestinatie, en andere aanklevende punten, met korte opening en verklaring van de principaalste Schriftuurplaatzen, die hier zouden mogen schynen tegen te stryden; door Do. H. Herbers, Predikant te Gouda (*d*). 1616.

Terwyl men dus met allerlei schriften voor en tegens de Onderlinge Verdraagzaamheid of de betwisten leerpunten in den weer was, schikten de hardste Contraremonstranten alles tot eene volkomen scheuring; waar toe onder anderen de Amsterdamsche Predikanten inzonderheid hun best deden. Te Hoorn, gelyk reeds verhaald is, was dezelve, door hun beschik voornaamlyk, schoon zy tot bevordering van eenigheid geroepen waren, in weerwil der aanschryvinge van de Heren Gecommitteerde Raden, in 't laatst van 't jaar 1614. reeds voort gezet, en de Gemeente en Classis gescheurd; zonderende de Contraremonstranten zig van de Kerk af, om in een byzonder huis te vergaderen, schynende hoop gehad te hebben om door Amsterdam met penningen ondersteund te worden (*e*); ook verbonden dezelven zig niet lang daarna, in 't jaar 1615., om liever alles uit te staan, dan met de Remonstrantschgezinden eenige gemeenschap aan te gaan (*f*). In den Herfst van

De scheuring door de Contraremonstranten aangerigt en voortgezet; vooral door de Amsterdamschen.

(*d*) Gedr. te Gouda, 1616. in 8vo twede druk.

(*e*) Velius, Chron. van Hoorn, IV. boek, bl. 295, 296. Trigland, Kerkl. Gesch. bl. 835 en volg. Brandt, Hist. der Reform. II. Deel, bl. 239-247.

(*f*) Trigland, bl. 844.

1616. van den jare 1615. zonden de kerklyken te Amsterdam eene uitschryving aan de Kerken van andere Provintien, waarin maar weinige Remonstrantschgezinden waren, met verzoek, dat dezelven, om den bedroefden staat der Kerken, gelyk zy spraken, eenigen uit de haren naar Amsterdam zouden zenden, ten einde eene Nationale Synode te bevorderen (g). Ook blykt het uit de Staatsresolutien, dat in die Stad, omtrent dien zelfden tyd, uit verscheiden plaatsen van Holland en West-vriesland eene vergadering van in de dertig Predikanten is gehouden, ter voorbereidinge van die uit de andere Provintien; waarom de Staten een besluit namen aan Burgemeesteren van Amsterdam de onwettigheid van zulke Vergaderingen aan te tonen, ten einde dezelven te verhinderen (h). Men gaf het den schyn, als ware deze Vergadering geschikt, om te overleggen hoe men tot de Nationale Synode best mogte geraken, en ondertusschen smeedde men daar velerlei beschuldigingen tegens de Magistraten en Remonstranten, die vervolgens door de Provintien alom werden uitgestrooid (i). Op den zelfden tyd zogten zommigen der yverigsten ook met veel vlyts de Contraremonstranten, die te Gouda en in den Hage wa-

Besluit der Staten tegens de Amsterdamsche Vergadering.

(g) BAUDART, Memor. VII. boek, bl. 11.

(h) Resol. van Holl. van 8-25 Sept. 1615. by BRANDT, II. Deel, bl. 275.

(i) GROTIUS, in een brief aan Vossius, by *Brandt*, II. Deel, bl. 276.

waren, te doen ſcheiden van de Remonſtranten (*k*); en te vergeefs tragtte de Regeering van Rotterdam, door zagte middelen en eene onderhandelinge, de ſcheuring, die door Geſelius veroorzaakt was, te heelen; dewyl de Predikanten, door de afgezonderden tot die onderhandeling van hunnen kant gekozen, geenzins tot vereeniging genegen waren (*l*); hoe voortreflyk de geleerde Grotius de ongeöorloofdheid der ſcheuringe ook aantoonde (*m*). Te Leiden ſcheen men zig tot onderlinge Verdraagzaamheid te ſchikken; doch 't duurde niet lang, of de Contraremonſtranten toonden daar ook hunne zugt tot afzondering (*n*). Te Haarlem ontſtont eene hevige twiſt tuſſchen de Wethouders en eenigen van den Kerkenraad, en uit dezelve rees partydige afzondering, om het beroepen van een Predikant, volgens den Kerkenorder van den jare 1591, door Staatsbeſluit nu vaſtgeſteld; ſchoon zelfs de beroepen Predikant de Contraremonſtrantſchgezinde gevoelens toegedaan ware (*o*). Te Breda zogt men, door woelgeeſten uit Holland gezonden, de twiſt ook gaande te maken (*p*). In de Steden, daar de Re-

1616.

(*k*) Uitenb. Kerkl. Hiſt. bl. 635, 637. Leven en Bedien. Hoofdſt VIII. bl. 89.

(*l*) Grotius, by *Brandt*, II. Deel, bl. 277-287.

(*m*) Grotius, aldaar, bl. 285.

(*n*) Brandt, II. Deel, bl. 288, 290.

(*o*) Trigland, Kerkl. Geſch. bl. 823. Uitenbogaert, Kerkl. Hiſt. bl. 791. Brandt, II. Deel, bl. 292-302.

(*p*) J. G. Vossius, Brieven, by Brandt, II. Deel, bl. 304.

1616. Regeering de besluiten der Staten tot vrede en eenigheid tragtte te handhaven, noemden zig de Contraremonstranten, die zig afzonderden, de kruiskerk, of *dolerende*, dat is, klagende Kerk (*q*); en niet te vreden met zig zelven af te zonderen, zonden ze ook lieden naar andere plaatzen, daar rust was, om afzondering te bevorderen (*r*). Deze en dergelyke oneenigheden werden by de Staten van Holland geöordeeld tot grote onrust, tot ongeoorloofde scheuring der Kerke en tot nadeel van 's Lands welstand te strekken. Ook hielden zy (en hierin waren het de Edelen en alle de Steden eens) het nodig, dat men voorziening gebruikte tegens de kerklyken, die in zommige steden zig niet ontzagen hevig tegens het gezag der Overheid in 't kerklyke uit te varen (*s*). Zy maakten dan in 't laatst van 't jaar 1615. tegens dit alles een besluit, volgens welk de Kerkenorder van den jare 1591. aan alle Steden en Dorpen, met verlof om 'er zig naar te mogen gedragen, werd gezonden; en men voegde daarby alle de Besluiten, die tot vrede en eenigheid der Kerke staatswyze genomen waren (*t*). Ook werden

Algemeen Besluit der Staten.

(*q*) BRANDT, II. Deel, bl. 277, 291.

(*r*) *Zie* Postbode, bl. 7, 17. gedr. 1617. en geschreven door THEODOR. BOOM.

(*s*) BAUDART, Memorien, VII. Boek, bladz. 8, 9. BRANDT, II. Deel, bl. 311.

(*t*) Resol. van Holl. van 1 tot 22 Decemb. 1615. Groot Plakaatb. III. Deel, bl. 461.

den die Kerkenorder en Besluiten aan de kerkelyken en Classen gezonden, welker zommigen, met name die van Woerden en Over-Rynland, aannamen zig daarnaar te zullen schikken. Omtrent het midden des jaars 1615. hadden de Staten Generaal wederom een plakaat tegens schimpschriften, die thans verbazend menigvuldig waren, doen uitgaan (*u*). 1616.

Nader Besluit der Staten tot vrede der Kerken.

Dewyl de Contraremonstranten dus alom de afzondering van de Remonstranten bevorderden, vermeerderde tevens de onrust in de gemoederen der Gemeente; waarom de Heren Staten van Holland den 18 van Maart 1616. wederom by meerderheid van stemmen een Besluit namen, ter bevestiging der voorgaande Besluiten wegens de vrede der Kerken, met verbod van alle scheuring, oneenigheid en partyschap; zelfs met bedreiging, om de overtreders als verstoorders der gemene rust te straffen (*i*). Doch de Afgevaardigden van Amsterdam en twee of drie kleiner Steden hadden zwarigheid gemaakt, om zonder byzonderen last daarin te bewilligen; nemende egter aan om hun best te doen, dat zy ter aanstaande dagvaart deswege gelast zouden komen. Ook had Amsterdam onlangs in de Vergadering van Holland verklaard, de tegenwoordige regeering te willen handhaven (te weten, deswege be-

De Stad Amsterdam is van een ander begrip op 't stuk van de vrede der Kerken.

(*u*) Groot Plakaatb. I. Deel, fol. 439.

(*v*) Resol. van Holl. van 1 Maart tot 26 April 1616. bl. 4. BAUDART, Memor. VIII. Boek, bl. 9. BRANDT, II. Deel, bl. 343.

1616. begonnen zommige doorzigtige mannen zwarigheid te maken,) en met de Heren Edelen en andere Steden ook te verſtaan, dat het hoogſte gezag over 't kerklyke zoo wel als 't burgerlyke den Heren Staten toekwam. In die Stad egter leende het meerder deel der Regeering 't oor aan hunne Predikanten, die het gemeen op hunne zyden hadden door hunne hevige predikatien. Een ongelukkige t'ſamenloop van zaken was hier van oorzaak; want het mangelde in die aanzienlyke Stad geenzins aan mannen van kloek verſtand en gematigdheid, doch die werden door de meerderheid overſtemd (*); en dan de Heren Staten door die beſluiten, aldaar by meerderheid genomen, ver-

(*) Onder andere Heren blonk in dit opzigte inzonderheid uit de Oudburgemeeſter C. P. HOOFT; maar de agtbaarheid en invloed van zynen wyzen raad was thans minder, dan weleer: Hy had zig aangekant tegens de inhaligheid van ſommige Regenten, die naar zyn oordeel het gemeen merklyk zogten te benadeelen (1); en dezen ſchynen gedagt te hebben het gemeen minder tegen zig te zullen verbitteren, door zig naar 't begrip van de Predikanten te ſchikken: eñ inderdaad, indien zy zig tegens dezelven, ten voordeele der verdraagzaamheid, hadden gekant, zou hun winzugt ligtelyk zeer hevig zyn uitgekreten. Anderen in de Regering waren het opregtelyk in gevoelen met die Predikanten eens; zoo dat de overige aanzienlyke en gematigde mannen de minderheid uitmaakten. Dit deed de Predikanten aldaar ſtouter

(1) J. WAGENAAR, Vaderl. Hiſtor. X. Deel, bl. 83, 84, 85.

verhinderd om in hunne vergadering ook by meerderheid algemene befluiten te mogen nemen; 't welk aan velen in dien tyd zeer ongepaft voorkwam. 1616.

De Staten egter hadden thans meer dan eene gewigtige reden, om hunne Befluiten wegens de Onderlinge Verdraagzaamheid alle mogelyke kragt by te zetten. De afzondering der Contraremonftranten, die byzondere vergaderingen hielden, fchoon 'er in 't geheel gene ééne Stad in Holland en Weft-vriesland ware, daar zy niet eenen of meer Predikanten van hun gevoelen hadden (*x*), werden daaglyks meer en fterker. Zelfs in 's Hage, onder het oog van den Souverain, werd de fcheuring, op het verzoek van afgezonderden uit andere plaatzen, door den Predikant Roféus kragtdadig voortgezet (*y*). Zyne Doorlugtigheid, Prins Maurits, die van wege de Heren Staten om zig by hen te voegen, nu alles tot openbare *factie* ftrekte, werd aangezogt, om het Gezag der Staten te handhaven, begreep, dat men hem buiten het gefchil moeft laten, en dat het befte middel, om de zaken te fchikken,

't Begrip van Prins Maurits wegens de kerklyke zaken.

ter en heviger zyn; en dus vonden de Contraremonftranten door 't ganfche land een fteun aan deze ftad, tegens de befluiten der Heren Staten.

(*x*) H. DE GROOT, Verhaal der Deputatie naar Amfterdam, gedr. 1616. bl. 74.

(*y*) UITENBOG. Leven en Bediening, Hoofdft. VIII, IX. Kerkl. Hift. bl. 637, 668. TRIGLAND, Kerkl. Hift. bl. 872.

1616. ken, zyn zoude, indien elke party eene Kerk had, om daar te Prediken en Avondmaal te houden. Ook zeide zyne Doorlugtigheid van begrip te zyn, dat de Besluiten der Heren Staten wegens de Verdraagzaamheid en de Kerkenordening van 't jaar 1591. ontydig waren; dat derzelver uitvoering een soort van Geloofsonderzoek was; en dat hy wel wist, dat dezelven niet zouden gehoorzaamd worden (z). In dezen toestand van zaken oordeelden de Staten het ten hoogsten nodig alle pogingen aan te wenden, om hunne besluiten wegens de vrede der Kerken door onderlinge Verdraagzaamheid den meesten klem by te zetten, door de eenparigheid te bewerken, en de Stad van Amsterdam, aan welke het genoegzaam alleen haperde, tot het gevoelen der Edelen en der overige Steden over te halen, en dus de algemene rust in Kerk en Staat te bewerken, en de tegenwoordige regering, die door de menigvuldige zoo schimpende als stoute geschriften, welken tegens dezelve uitkwamen, wankelbaar scheen te staan, te bevestigen. Ten dien einde besloten de overige Leden eene zeer aanzienlyke bezending derwaards te doen, tot welke verkozen werden Jonkheer *Adriaan van Mathenesse*, Heer van Riviere, uit de Edelen, en *Hugo Muis van Holy*, Schout der Stad Dordrecht, *Gerrit Janszoon van der Eik*, Burgemeester der Stad Delft, *Mr. Hugo de Groot*, Raad

Bezending der Staten aan de Stad Amsterdam.

(z) UITENBOG. Leven en Bediening, Hoofdst. IX. bl. 140 en verv.

Raad en Penſionaris der Stad Rotterdam, en *Willem Pieterszoon Haſes*, Burgemeeſter der Stad Hoorn. Zoo dra men in Amſterdam deze aanzienlyke Bezending verwagtte, ontſtond 'er een gerugt, dat dezelve gezonden werd, om den Godsdienſt te veranderen; welk gerugt die Heren egter, by alle gelegenheden, door de ſterkſte betuigingen, dat de Staten en zy niet anders zogten, dan de vrede der Kerken en de behoudenis van den waren Gereformeerden Godsdienſt, tragtten tegen te gaan (*a*). 1616.

Wanneer de bezending in dit jaar 1616. den 23 van April in de Vergadering der zes-en-dertig Raden van de Stad Amſterdam werd gehoord, voerde de Heer Hugo de Groot het woord, uit aller naam, met eene zeer deftige en doorwrogte redevoering; welker voornaamſte inhoud hierop uitkwam: Redenvoering van de Gedeputeerden der Staten in de Vroedſchap van Amſterdam.

„ Na gezegd te hebben, dat zy van de Sta-
„ ten gezonden waren, om de Stad Amſter-
„ dam te verzoeken, in de Beſluiten tot de
„ vrede der Kerke genomen, zig te willen
„ voegen by de meerderheid, betuigde hy
„ vooraf de blydſchap der Staten, wegens de
„ verklaring der Stad, dat dezelve de tegen-
„ woordige Regeering wilde handhaven, en
„ ook mishagen had in de geſprekken, ſchrif-
„ ten en daden, waar mede zommigen maar
„ al te openlyk die regeering veragt en ver-
„ dagt zogten te maken: dat het den Staten
„ ook zeer aangenaam was geweeſt te verne-
„ men,

(*a*) Brandt, Hiſt. der Reform. II. Deel, bl. 344.

1616. „ men, dat Amsterdam insgelyks begreep, „ dat den Staten de hoogste magt over kerklyke zoo wel als burgerlyke zaken toekwam; „ overeenkomstig met de gronden der Hervorming, de begrippen der Protestantsche „ Vorsten, van Prins Willem den I. en van de „ Heren Staten van Holland. Van den anderen kant waren de Staten ook volstrekt gezind den waren Christelyken Hervormden „ Godsdienst te blyven handhaven. Weshalve men het van beide zyde in 't voornaamste van de Resolutien, onlangs aan de Steden, Dorpen en Classen gezonden, volkomen eens was; dewyl die Resolutien de *Regeering der Kerken*, en de *Verdraagzaamheid omtrent eenige godgeleerde verschillen* betroffen.

„ Wat de eerste Hoofdzaak aanging; wegens dezelve was by de Staten niets vastgesteld, dan de Kerkordening van 1591. die „ door den Doorlugtigen Vorst, Willem den „ I. de twee Hoge Geregtshoven, en zelfs by „ de Stad Amsterdam was goedgekeurd, en „ welke niet vroeger aangenomen was, om „ dat zommige Steden te voren dagten, dat by „ dezelve aan de Overheid nog te weinig gezag was gelaten. Zy was egter zoodanig gematigd, dat in dezelve voor 't belang van den „ Godsdienst en van den Staat beide genoegzaam was gezorgd; terwyl het ondertusschen „ hoog nodig was op dit stuk een vasten order „ te beramen; waarom de Staten deze order, „ by voorraad, hadden vastgesteld.

„ Wat de twede Hoofdzaak der Resolutien,

„ de

„ de *Onderlinge Verdraagzaamheid* der ver- 1616.
„ ſchillende gevoelens, betrof; zy ſteunde
„ op de Grondleer der Hervorminge; volgens
„ welke de leerſtukken, noodzaaklyk om te
„ geloven, weinig en klaar zyn; en de overi-
„ gen, indien zy met Gods Woord overeen-
„ komen, by *goud en zilver;* indien zy daar
„ mede niet overeenkomen, by *hooi* en *ſtop-*
„ *pels* vergeleken worden; doch dat de bou-
„ wers van deze laatſten nogthans zalig
„ kunnen worden; waarom zy ook in de Ker-
„ ke behoorden te worden verdragen. Anders
„ te handelen was 't Pausdom eigen, 't welk
„ anderen om allerlei leerſtukken bande en ver-
„ doemde. De Evangeliſche Kerken hadden al-
„ tyd die Verdraagzaamheid geleerd en geoef-
„ fend. Die van de Augsburgſche, Boheemſche
„ en Zwitſerſche Belydenis, ſchoon verſchillen-
„ de, hielden eenigheid. De Hervormden had-
„ den dezelve den Lutherſchen meermalen aan-
„ geboden; en de Nederlandſche Kerk had daar
„ toe zelfs medegeärbeid. In Engeland, en zelfs
„ op aanraden van de Zuidhollandſche Synode
„ in Frankryk, werd Verdraagzaamheid onder
„ verſchillend gevoelenden geoeffend; en hier
„ te lande en elders waren ook die genen,
„ welken de Goddelyke Predeſtinatie onder en
„ boven den val leerden, altoos vereenigd
„ gebleven; gelyk in de Haagſche Confe-
„ rentie, door de Broeders Contraremon-
„ ſtranten, verklaard was, dat hier over on-
„ der hen nooit eenig geſchil was geweeſt.

„ De geſchillen nu over de vyf bekende
„ punten waren van de eene noch van de an-
„ dere zyde zoodanig, dat iemand vermetel

1616. „ genoeg zoude zyn, om ze voor noodzaak-
„ lyk ter zaligheid te houden: want de nood-
„ zaaklyke leerſtukken moeten klaar zyn, ook
„ voor gemene verſtanden; maar vele eenvou-
„ digen verſtonden zekerlyk niet de leer der
„ Goddelyke Predeſtinatie, en in 't byzon-
„ der 'tverſchil over dezelve; 't welk voornaam-
„ lyk de orde van Gods beſluiten en voorwe-
„ tenſchap betrof. De Verdraagzaamheid om-
„ trent dezelve behoorde zig ook tot de Leer-
„ aars uit te ſtrekken, als die ook hunne mis-
„ vattingen konden hebben; en zy was onder
„ dezelven met 'er daad geöeffend geweeſt:
„ Bullingerus en Melanchton, ſchoon over de
„ leer der Predeſtinatie van Kalvyn en Beza
„ verſchillende, leefden egter onderling met
„ hen als Broeders. Men had de vrede den Lu-
„ therſchen aangeboden, niet tegenſtaande zy,
„ behalve 't verſchil over 't Avondmaal, ook
„ de algemene Genade, de Predeſtinatie op 't
„ voorgezien gelove, en de mogelykheid van
„ het vervallen der gelovigen uit de Genade
„ leerden. Voortreflyke Leeraars in Enge-
„ land, Frankryk, Duitsland en elders, ſchoon
„ van het gevoelen der Contraremonſtranten,
„ oordeelden het andere gevoelen verdraag-
„ lyk, en men oeffende aldaar de verdraagzaam-
„ heid. In Holland zelf waren voor meer dan
„ veertig jaren Leeraars aangenomen geweeſt
„ van het lage gevoelen, 't welk de Remon-
„ ſtranten thans volgden. De Leidſche Hoog-
„ leeraars hadden, ten tyde van Arminius, ver-
„ klaard dat onder hen geen verſchil was over
„ de grondſtukken der leere. Na het houden
„ der

„ der Haagſche Conferentie had men beloofd 1616.
„ onderling broederſchap te zullen houden.
„ De Synode der Franſche Kerken had ook
„ betuigd daar toe gezind te zyn. De aange-
„ groeide twiſt had de natuur der gevoelens
„ niet veranderd, die derhalve, toen verdraag-
„ lyk zynde, nu nog verdraaglyk bleven.

„ Niet alleen waren die geſchillen te duis-
„ ter, om noodzaaklyk te zyn ter zaligheid;
„ maar zy waren zelfs zoo zwaar, dat men 'er
„ nimmer kerkelyke uitſpraak over gedaan
„ hadde. In de vier eerſte eeuwe der Kris-
„ tenheid hadden de Leeraars van die hoge
„ leerpunten gene kenniſſe, veel min de Ge-
„ meente; ja Calvinus, Beza en anderen
„ van die gevoelens bekennen rondelyk, dat
„ die oude Leeraars anders dan zy daar van
„ gevoeld en geſproken hebben. Auguſtinus
„ had daar na de zaak hoger opgenomen, en
„ eene volſtrekte Predeſtinatie geleerd, doch
„ niet zonder tegenkanting van velen. De
„ kerkvergaderingen van en na zyn tyd had-
„ den dezelve niet vaſtgeſteld. De Roomſche
„ Kerk heeft ze zelfs niet beſliſt, en liet de
„ Dominicanen met de Jezuiten onderling daar
„ over twiſten. De Proteſtanten hadden, van
„ 't begin der Hervorminge, 'er ook niets van
„ bepaald; en hunne Belydeniſſen ſpraken 'er
„ niet op eenerleie wyze over. Om deze re-
„ denen hadden de Heren Staten geöordeeld,
„ dat zy alle ſcheuring der Kerke ter oorza-
„ ke dier gevoelens behoorden voor te ko-
„ men".

Met deze en dergelyke redenen, breder uit-

ge-

1616. gebreid en met wonderbare geleerdheid aangegedrongen, beveſtigde de Heer de Groot de regtmatigheid der Staatsreſolutien, wegens de Onderlinge Verdraagzaamheid en tegens de ſcheuringen genomen.

„ Wat eene Synode betrof, waarop eenigen drongen, dus ging hy voort; dezelve „ was niet nodig, om de ſcheuringen voor te „ komen; en dewyl aan de Overheid het opper gezag in 't kerklyke toekwam, ſtond „ derhalve ook aan haar het oordeel over de „ noodzaaklykheid van 't beroepen of niet beroepen der Synoden. De Hervormde Leeraars ſtelden 't zelfde; ja de Hervorming zelve was door gene Synoden, maar door de „ Vorſten en Overheden ingevoerd".

„ De Synode was ook niet nodig om de „ Overheden te onderrigten, daar deze twee „ zaken klaar waren; dat men elkanderen „ in leerſtukken, niet nodig ter zaligheid, „ moet verdragen; en dat de betwiſtte leerſtukken onder die nodigen niet te rekenen „ zyn. Ook leerden de grootſte Hervormde „ Leeraars, als Kalvyn, Beza en vele anderen „ door hunne ſchriften, dat men elkanderen „ in deze geſchillen moeſt verdragen. De Synoden der voorgaande eeuwen, niets hier „ van bepalende, leerden duidelyk genoeg 't „ zelfde. De Synode te Woerden, de Synode der Franſche Kerken, en zoo vele „ Claſſen, die de Verdraagzaamheid oeffenden, waren, als men de zaken wel ſchatte, genoegzaam; en de ſamenſprekers op „ de Haagſche Conferentie, die elkander ge-

„ hoord

„ hoord hebbende Broederschap beloofd hadden, behoorden in geen minder aanzien te zyn dan eene Synode. 1616.

„ Ook zou eene Synode thans zelfs ondienstig zyn: want deze geschillen waren nooit van dien aart geöordeeld, dat 'er beslissing over behoorde gedaan te worden; en men kon van de drift dezer tyde althans geen bedaard oordeel verwagten. En dat de Synode de Verdraagzaamheid op zulke wyze, die algemeen aangenomen zou worden, zoude beramen kunnen; kon men van deze ongematigde gesteltenis der gemoederen ook niet verwagten. Het beroepen van eene Synode, en het benoemen der personen tot dezelve zou aan menigvuldige moeilykheden onderhevig zyn; daar reeds zommige Classen gescheurd waren, en de afgevaardigden uit zommige Provintien, die zig reeds te openlyk verklaard hadden, verdagt zouden gehouden worden. Ook zouden de Hollandsche Kerken, op eene Nationale Synode, ligtelyk overstemd, en by de meerderheid een voet beraamd konnen worden, die niet gepast was op den toestand der Kerken alhier. Insgelyks zou de zwarigheid, die by eenigen gemaakt was, op het overzien van de Belydenisse en den Catechismus, eerst moeten ophouden. Eindelyk stont inzonderheid te overwegen, of de Overheid enkel volgen zou 't gene de Synode goedvond, dan of zy haar oordeel vry zou behouden; het eerste streed tegens de gronden der Hervorming zelve, en tegens het regt des Lands, en was vol ge-

„ vaars

1616. „ vaars voor de gemene ruſt; het twede zou „ niet min gevaarlyk zyn, indien de Overheid „ in haar oordeel van dat der Synode mogte „ verſchillen.

„ Het was ook niet nieuws, 't gene de Sta- „ ten thans deden. De Graven van Holland „ hadden eertyds al verboden duiſtere en er- „ gerlyke ſtoffen op den Predikſtoel te bren- „ gen. De Staten zelven hadden eenige jaren „ herwaards, en met name in den jare 1611. „ met algemene toeſtemminge, reeds geno- „ men het Beſluit tot onderlinge Verdraag- „ zaamheid, waar van de volgende Beſluiten „ maar uitbreidingen waren, die het zelfde „ bevalen en bedoelden.

„ De Reſolutie van 1614. was ook niet par- „ tydig; zy ſprak van hevige twiſten en we- „ derzydſche nagevingen, en vermaande bei- „ de partyen tot gematigdheid. Zy ſtelde ee- „ nige palen; maar zy ſtelde dezelven aan „ beide partyen; en meer aan de Remonſtran- „ ten, dan aan de Contraremonſtranten. Zy „ droeg de leer der Remonſtranten niet voor, „ voor zo verre dezelve van die der Contrare- „ monſtranten verſchilde, maar de leer der Ge- „ reformeerden, ja der Chriſtenen in 't alge- „ meen. En de Reſolutie had van beide de „ uiterſtens gewag gemaakt, om de Hervorm- „ de Kerken van allen blaam te zuiveren, en „ haar te waarſchuwen voor die uiterſtens. Zy „ veroordeelde niemand; zy liet de betwiſte „ punten onbeſliſt".

Na deze aanmerkingen, met uitmuntender geleerdheid, bondigheid en kragt, dan men in zulken

tyd zou verwagten, uitgebreid en voorgedragen 1616.
te hebben, loste hy twee of drie zwarigheden op,
welken men in dien tyd tegens het gezegde misschien maken mogt, en toonde met die juistheid van oordeel, welke hem gegeven was, dat het geschil tusschen de Remonstranten en Contraremonstranten, „ zoo groot niet was, als eenigen meenden; waar uit volkomen bleek, hoe lang men wederzyds zelfs over de Predestinatie zou kunnen prediken, zonder tot twist te vervallen; vooral, indien men zyne leer ter betragtinge wilde aandringen, waar toe alle leeringen behoorden ingerigt te worden. En genomen, dat men de verschillen ook op het naauwste wilde verhandelen, waarom zou zulks niet konnen geschieden, behoudens liefde en vrede, wanneer het maar zonder schelden en met bescheidenheid werd gedaan, en tyd en plaats voorzigtiglyk in agt genomen?"

„ Eindelyk besloot hy, dat de Heren van Amsterdam nu op 't gewigt der zake geliefden te letten. Indien men de Onderlinge Verdraagzaamheid verwierp, zou één dezer drie zaken moeten geschieden: of men zou alle de Leeraars tot één gevoelen dienen te brengen, 't wel kon mooglyk was; of de eene party de andere moeten laten veroordeelen, 't welk noch Christelyk, noch doenlyk was ter oorzake van 't groot getal Predikanten van beide partyen in Holland; of men zou de Gereformeerde Kerk van 't Land in twee moeten laten scheuren, dat zeer verderflyk zyn zou, alzoo de scheuring nieuwe scheuringen zou

„ voort-

1616. „ voortbrengen. En ſtond het vry nu om „ deze geſchillen te ſcheuren, de Contraremonſtranten zouden even zeer kunnen ſcheuren om andere punten, waarin zy onderling verſchilden. De ſcheuringen zouden „ ook gevaarlyk zyn voor den Staat, en partyſchappen tuſſchen de Geweſten, de Steden en Huisgezinnen voortbrengen (*); daar „ eene welbepaalde Verdraagzaamheid in tegendeel ruſt en ſtilte zou baren, de leeringen „ ſtrydig met het algemeen gelove eendragtiglyk „ doen verbannen, en de Kerkendienaars in „ vriendſchap met elkanderen doen omgaan, „ en dus den weg bereiden tot het houden van „ een wettige en onpartydige Synode".

Dit

(*) Dit middel, om aan ieder party Kerken toe te ſtaan, ſtelde zyne Doorlugtigheid, Prins Maurits, ook voor, gelyk we hier voren, bladz. 166 verhaalden. Men ziet hier, welke zwarigheden de Heren Staten, of derzelver Gemagtigden althans, daarin maakten; en die gewiſſelyk zeer gegrond waren, zoo lang de twee Partyen, of één derzelven, elkanderen of de anderen op de felſte en bitterſte wyze ſcholden, laſterden, en als goddeloze menſchen, die gruwlyke gevoelens voedden, en Vaderland en godsdienſt wilden verraden, uitmaakten; gelyk we gezien hebben, dat thans geſchiedde. Men zou derhalve niet alleen aan ieder party Kerken hebben moeten geven ('t welk waarlyk billyk zou geweeſt zyn, indien de Contraremonſtranten, uit tederheid van geweten, met de Remonſtranten gene gemeenſchap konden houden) maar men zou dan tevens Gematigdheid en Verdraagzaamheid, Zagtmoedigheid en Chriſtelyke Liefde, met hoog gezag hebben moeten belaſten, en ſtrenglyk moeten handhaven.

Maar

1616.

Antwoord van de Stad Amsterdam op deze Redenvoering.

Dit was, voor een gedeelte, de inhoud der treflyke Redenvoeringe van de Gemagtigden der Staten in den Raad der Stad Amsterdam; biedende verder zig aan, om in nader onderhandeling te komen, en indien 'er nog zwarigheden mogten over zyn, dezelven op te lossen. De Heer van Matheneſſe beveſtigde nader en zeer ernſtig, dat de Heren Staten niets ter wereld yveriger zogten, dan de behoudenis van den Gereformeerden Godsdienſt, en de Eenigheid der Kerke. Ook zei de Heer Muis van Holy, dat die van Dordrecht zig by de meerderheid hadden gevoegd, om gewigtige redenen, van welken hy, indien dat begeerd

Maar zoo ongelukkig en bitter waren die tyden, dat verſcheide Leeraars over zulk bevel zelf, als Gewetensdwang, zouden geklaagd hebben, hoog en duur betuigende, dat ze gene ſtomme honden konden of mogten zyn; en waren zy dan geſtraft geworden naar verdienſten, zy zouden zig de Kruis-kerk en Belyders hebben genoemd, gelyk zy nu zelfs deden. Zoo dat dit middel, zoo regtmatig in bedaarder tyden, thans onmooglyk ware ter uitvoer te brengen. Te meer was dat onmooglyk, om dat de Contraremonſtranten, in de Steden, daar zy meeſter waren, als Dordrecht, Amſterdam, Enkhuizen en elders, daar toe niet verſtaan, noch de Remonſtrantſche kerken geduld zouden hebben; gelyk Uitenbogaard den Heer Prinſe reeds antwoordde. Zie zyn *Leven en Kerkl. Bediening*, Hoofdſt. IX, bladz. 140-144. Nu zogt men insgelyks, door de Verdraagzaamheid te bevelen, de ſcheuring tevens te voorkomen; en ware de Verdraagzaamheid doorgedrongen, men zou inderdaad het zelfde einde, benevens vermyding van ſcheuring, bereikt hebben.

1616. geerd werd, nadere opening zoude doen. Maar de Vroedſchap gaf alleenlyk tot antwoord, dat zy op de zaak zou agt geven, en deed klaar bemerken, dat zy tot gene nadere onderhandeling gezind was. Uit een byzonder geſprek der Gemagtigden met de Heren Burgemeeſteren bleek, dat men te Amſterdam de meeſte zwarigheid daarin ſcheen te maken, dat de Gemeente doorgaans zeer was ingenomen met vreze voor verandering van den Godsdienſt; en dat zy ook niet genoeg onderrigt was op 't ſtuk der Verdraagzaamheid (*a*).

Aanmerking daar op. Deze plegtige bezending was derhalve vrugteloos, ſchoon byna de helft van de Vroedſchap der Stad Amſterdam van begrip ware, dat men zig by de Edelen en meeſte Steden behoorde te voegen; doch eene ſtem of twee deed in de Vroedſchap, in deze en dergelyke raadſlagen, meermalen de ſchaal aan dien kant overſlaan, waar uit alle de volgende zwarigheden waarſchynlyk zyn ontſtaan (*b*); want hadde Amſterdam zig thans naar de meerderheid in de Vergadering van Holland beſloten te ſchikken; dan zouden de twee of drie kleiner Steden van zelfs gevolgd, en de Staatsbeſluiten alle gezag en klem gekregen hebben. Prins Maurits, ſchoon den Contraremonſtrantſchen afzonderaren gunſtig, had zig nog niet zeer verre met hun ingelaten. En de grote, maar tevens

(*a*) Verhaal der Deputatie naar Amſterdam, bl. 1. tot 98.

(*b*) H. DE GROOT, Verantwoord. Hoofdſt. VIII. bl. 89.

tevens zeer zagte, Voorſtander der onderlinge 1616.
Verdraagzaamheid, Oldenbarneveld, was thans juiſt in die gewigtige en gelukkige onderhandelinge bezig, waar door hy 't Vaderland van de afhanklykheid van Engeland, door 't loſſen van de Steden, die de Engelſchen bezet hielden, verloſtte: eene zaak van zulk een beleid en van zoo dierbaar belang voor 't Land, dat dezelve toen zyn gezag zoo veel klem zou hebben kunnen byzetten, als zy voor zyne nagedagtenis roem verworven heeft (*c*), indien anders de Steden maar eensgezind geweeſt waren, om zyne vreedzame oogmerken te onderſteunen. Ook voorſpelde die doorzigtige Staatkundige aan de Heren van Amſterdam reeds in 't volgende jaar, dat zy ligtelyk de eerſten zouden zyn, die andere inzigten kregen (*d*), ende uitkomſt heeft zyne voorzegging bekragtigd.

Nader beſluit der Staten ter beveſtiging van de voorgaanden.

De Gemagtigden aan de Vergadering der Staten van hunne verrigtingen en 't antwoord der Vroedſchap van Amſterdam verſlag hebbende gedaan, beſloten de Staten wederom by meerderheid van ſtemmen, „ dat de voorgaan-
„ de Reſolutien wegens de Vrede der Kerke
„ zouden ſtand grypen, alwaar de Overheden
„ dezelven goed en nodig hielden; doch dat
„ het gene in de Reſolutie van 23 Maart laatſt-
„ leden, wegens de Belydenis en den Cate-
„ chismus gezegd was, niet zoo moeſt begre-
„ pen

(*c*) J. Wagenaar, Vaderl. Hiſt. X. Deel, bl. 100-105.

(*d*) Uitenbog. Kerkl. Hiſt. bl. 813. 741.

1616. „ pen worden, als of men deze twee ſchriften „ met Gods Woord gelyk ſtelde; want men „ hield ze alleen als Formulieren van eenig- „ heid, die naar Gods Woord moeſten wor- „ den verſtaan en uitgelegd. Wyders werden „ de Gecommitteerde Raden gelaſt en gemag- „ tigd, om de Reſolutien alom in de Steden „ en ten platten lande te doen naarkomen; „ zonder dat de Heren Staten egter verſton- „ den, dat Burgemeeſters, Regeerders en „ Vroedſchappen der Steden, die in de haren „ niet nodig vonden de voorzeide Reſolutien „ of Kerkenordening van 1591. te gebruiken, „ daar toe zouden gehouden wezen; maar de „ Staten verſtonden egter, dat uit gene Ste- „ den of Plaatzen in de andere Steden of „ Dorpen iets gedaan of gedoogd zoude wor- „ den, dat eenige onvrede of onruſt onder de „ Gemeente maken of voeden mogt (*e*)". In welke laatſte woorden de Staten op zulke lieden zagen, die thans uit Amſterdam, Leiden, Schiedam en andere Steden naar plaatſen gezonden werden en liepen, daar alles nog in ruſt was, of maar weinige Contraremonſtrantſchgezinden waren, om de afzonderingen aan te moedigen, te veroorzaken en te onderſteunen.

Beſluit der Vroedſchap te Amſterdam op het voorſtel van de Staten, door de Deputatie.

Het beſluit, 't welk de Vroedſchap van Amſterdam, by overſtemminge van eenige zeer weinigen, nam, om door hare Gedeputeerden in de Vergadering van Holland in te bren-

(*e*) Reſolut. van Holl. van 28 April, by BRANDT, II. Deel, bl. 386, 387.

brengen, was vry ſterker, dan dat der Staten, 't welk nogthans by zeer grote meerderheid was genomen; en 't kwam hier op uit: „ Dat zy den waren Chriſtelyken Godsdienſt, „ nu meer dan vyftig jaren (*) herwaards „ hier te Lande geoeffend, zou handhaven. „ Dat het ondienſtig was voor den Staat de „ minſte verandering daar in te gedogen, dan „ by wege van een wettige Synode. Dat de „ Stad daarom niet had kunnen bewilligen in „ verſcheiden voorſtellen, ſedert het jaar 1611 „ gedaan; noch in den voorſlag van de Gemagtigden der Staten. Dat men insgelyks niet „ kon toeſtaan, dat eenige Plakaten ook op „ naam der Stad Amſterdam zouden worden „ gemaakt, veel min uitgevoerd tegens die „ van de Religie, dan na het verhandelen der „ geſchillen in een wettige Synode. Dat men „ ook tot dien tyd toe niet zou kunnen gedogen, dat eenige Contraremonſtrantſche „ Predikanten in hunnen dienſt geſchorſt, of „ van denzelven afgezet werden, om dat zy „ met de Remonſtranten gene Kerklyke eenigheid konden houden; noch dat de Contra- 1616.

(*) Sedert den jare 1566. word hier gerekend. Wegens de beginſels der Hervorminge in Holland hebben we hier voren reeds iets gezegd, bladz. 20, 21, 22, 27, 28. Ook iets van 't gezag der Belydenis hier te Lande, en van de verſchillende wyze waar op zy verſtaan, uitgelegd en aangenomen werd, bladz. 4-9. Doch Amſterdam hield zich tot in den jare 1578. aan de Spaanſche zyde, en ging toen tot de andere party niet over dan onder beding, dat alleen de Roomſche Godsdienſt binnen de Stad zou geoeffend worden.

1616. „ traremonſtranten gehinderd werden in hunnen godsdienſt, onder dekzel van ſcheuring, of wanneer zy zwarigheid maakten, „ om de predikatien der Remonſtranten te „ horen (*f*)". Uit deze laatſte woorden blykt, hoe de meerderheid der Vroedſchap te Amſterdam niet geliefde te gedogen, dat de Magiſtraten van andere Steden te werk gingen, zoo als zy ten aanzien van eenige weinigen geoordeeld hadden te mogen en moeten doen; en hoe weinig gezag zy aan de Staatsbeſluiten, in de Vergadering van Holland by meerderheid genomen, toeſchreven; ſchoon naar 't oordeel der grootſte regtsgeleerden en ſtaatkundigen van 't Vaderland niets regtmatiger ware, dan zig aan de meeſte ſtammen, in deze tegenwoordige omſtandigheden, ter Staatsvergaderinge te voegen (*g*).

Vermeerdering van tweedragt door de ſtrydige beſluiten.

't Gene natuurlyk uit deze ſtrydige Beſluiten der Staten en der Stad Amſterdam volgen moest, was de vermeerdering van tweedragt, en onderlinge hevigheid. Uit kragte der Staats-Reſolutien tegens de ſcheuring wilden de Burgemeeſters der Stad Hoorn een Contraremonſtrantſch Predikant van de naarbygelegen dorpen, Grosthuizen en Avenhorn, welke zig van de Claſſis der Hoornſche Predikanten had afgezonderd, van zynen dienſt zetten; ook werden zekere huisluiden aldaar, om dat zy

(*f*) Trigland, Kerkl. Hiſt. bl. 754.

(*g*) H. de Groot, verantwoording, Hoofdſt. VIII. bl. 85-87. *Een voornaam Regent van Amſterdam*, by Brandt, II. Deel, bl. 627, 628.

gy de kerk, ten einde den afgezetten Predikant te laten preken, met geweld geopend hadden, in regte vervold; maar zy kregen, op voorschryven van de Steden Amsterdam en Enkhuizen, by 't Hof van Holland opschorsing van regtspleging; 't welk egter door de Heren Gecommitteerde Raden den Hove zeer kwalyk werd genomen. De zaak werd eindelyk door de Staten zelven, en tot genoegen van den Predikant, geëindigd, schoon hy geenzins regt uit wilde verklaren van de scheuring af te zien, maar zig op zyn geweten beriep, en tevens egter het voorbeeld van anderen zei te zullen volgen; maar zy, die de kerk open gebroken hadden, kwamen zonder boete niet vry, welke de Schout van Hoorn hun deed betalen (*h*). De Staten namelyk volgden doorgaans den zagtsten weg met de Contraremonstranten, die tegens de Resolutien tot Vrede handelden; en lieten zelfs aan anderen om en by Amsterdam aanschryven, hun om om vredes wille, te gemoet te komen, in 't beroepen van Predikanten (*i*). Doch gelyk te Hoorn, zoo was ook te Rotterdam de regering van begrip dat men de Besluiten tot vrede en tegens de scheuring behoorde uit te voeren; waar toe de onbuigzaamheid der afzonderaren, in 't geval van Gesselius gebleken, niet weinig zal gedaan hebben. Althans Bal-

1616.

De scheuring word bevorderd; doch door eene sterke Keur onder Schieland verboden.

(*h*) TRIGLAND, Kerkl. Geschied. bl. 852 en verv.

(*i*) P. K. HOOFT, Brieven No. 48. bl. 41. BRANDT, II. Deel bl. 424.

1616. Baljuw, Schepenen en Mannen van Schieland maakten twee ſterke Keuren tegens de afgezonderde vergaderingen der Contraremonſtranten te Zevenhuizen en elders. In 't genoemde Dorp ſtond een Predikant van de Remonſtrantſche begrippen, die zig, volgens de Staats reſolutie, zeer gematigd gedroeg; ook woonde daar niet meer dan vyftien of zestien luiden, welken de Contraremonſtrantſche gevoelens waren toegedaan, en die met geringe moeite, indien zy, uit hoofde van hun geweten, den Remonſtrantſchgezinden Predikant niet wilden horen, naar Nieuwerkerk, Kapelle, Overſchie, Schiedam, Delfshaven en meer andere plaatſen daarom ſtreek, waar Contraremonſtrantſchgezinden Predikanten ſtonden, zouden hebben kunnen gaan. Doch dit werd by de voorſtanderen der afzonderinge niet goedgevonden; en om het gering getal te vermeerderen, kwamen derwaards uit verſcheide Dorpen en Steden, als Schiedam, Leiden, ja zelfs uit Amſterdam ettelyke Contraremonſtranten, om gezamenlyk in een ſchuur binnen Zevenhuizen te vergaderen, en aldaar een Predikant of Proponent van hun gevoelen te laten prediken, dien zy zeiden hun door de Heren van Amſterdam gezonden te zyn (*k*). De Baljuw, Schepenen en Mannen van Schieland meenden, dat zulke handelingen tot beroering der

(*k*) H. de Groot, Verantw. der Wettel. Regering van Holland, bl. 183, 184. Uitenbog. Kerkl. Hiſt. bl. 678.

der Gemeente, en niet tot kwyting van 't geweten ſtrekten, en van gevaarlyke gevolgen zyn konden; waarom zy zoodanige byeenkomſten verboden,., op ſtraffe, dat het huis, „ de ſchuur, of andere plaatſen, waar in de- „ zelve zouden gehouden worden, aan de „ armen van het Ambagt zoude vervallen, „ behoudende de eigenaar zyn verhaal op den „ huurder en die genen, welken de vergade- „ ring hadden bygewoond; en dat al wie daar „ gepreekt, voorgelezen en andere kerklyke „ oeffeningen gedaan, of de vergadering be- „ roepen hadden, eene boete van drie hon- „ derd guldens zouden moeten betalen, waar „ voor zy dadelyk zouden verzekerd, en hun- „ ne goederen in arreſt genomen worden, in- „ dien zy die penningen uitſtelden te verwaar- „ borgen. Men zou regt doen by onderzoek „ en op belydenis, en by gebrek van belyde- „ nis op getuigen" (*l*). 1616.

Deze Keur, die de ſterkſte zynde, welke tegens de afgezonderde vergaderingen gemaakt is, daarom doorgaans de ſcherpe keur genaamd word, werd den Heer de Groot en den Remonſtraten geweten; en hun te laſt gelegd, als wilden zy door dezelve gewetensdwang en vervolging invoeren. Doch hoe verkeerd ook zulke gevolgen daar uit werden afgeleid; 't was daarenboven volſtrekt onwaaragtig, dat de Remonſtrantſche Leeraars met raad of daad 'er iets

Die Keur word verkeerdelyk uitgeleid, en t' onregt aan Grotius en de Remonſtranten toeſchreven.

(*l*) Baudart, Memorien, VIII. Boek, bl. 30.

1616. iets toegedaan hadden (*m*): en wat den Heer de Groot betreft; hy had, op zeer uitdruklyken en zelfs meermalen herhaalden last, van Burgemeesteren van Rotterdam aan hem als hunnen Pensionaris gegeven, de Keur gesteld, om vervolgens by Baljuw, Schepenen en Mannen van Schieland nagezien te worden; na dat hy zig lang daar van verschoond had, als zynde altoos tot de meeste zagtheid genegen (*n*). Ook had hy zig bevlytigd, dat deze keur nimmer in eenig punt werd ter uitvoer gebragt (*o*); wordende alleenlyk door den Baljuw de Schuur toegespykerd; doch de Contraremonstranten braken dezelve weder open, zeggende, dat „ hun de Predikant was toege- „ zonden door de Heren van Amsterdam, „ die hen de boeten, indien zy eenige beta- „ len moesten, zouden goed doen, en dezelve „ aan de gemene middelen weder korten; dat „ zy derhalve in hun begonnen werk zouden „ voortgaan, in spyt van alwien het lief of „ leed mogte zyn; dat zy 'er ook niet naar „ vraagden, of ze 'er twee of drie in de kaars „ deden vliegen"; uit welke woorden gene kleine zwarigheid te vrezen was (*p*). Ondertusschen vonden Baljuw, Schepenen en Mannen-

(*m*) Uitenbog. Kerkl. Hist. bl. 680.

(*n*) H. de Groot, Verantw. der Wettel. Regering, bl. 183

(*o*) H. de Groot, aldaar, bl. 192. Uitenbog. bl. 678.

(*p*) H. de Groot, Verantw. bl. 184. Uitenbog. bl. 678.

nen van Schieland goed eene twede Keur te maken, waarby zy den ingezetenen van Zevenhuizen en allen anderen, die in dat Dorp kwamen, verboden malkanderen ter oorzake van eenige geſchillen over den Godsdienſt iets te miszeggen, of te misdoen; ook niets tegens de overtreders van de vorige keure, al ware het ook dat dezelven zig als voren in woorden of werken mogten verlopen, daadlyk te beſtaan, en de Officiers der plaatze tegens alle oproer en verwarring behoorlyker wyze te laten voorzien (*q*). 1616.

De Contraremonſtranten ten Hove aan zyne Doorlugtigheid, en by de Staten aan de Stad Amſterdam en drie andere Steden ſteun vindende, en de meeſte Predikanten aan hunne zyde hebbende, gingen ſterk voort met hunne maatregelen tot afzondering; terwyl de Staten zig alleen bezig hielden met raadplegen over de geſchillen, en de genomen beſluiten tegens de ſcheuring wel verklaarden te willen houden, maar dezelven egter met gene genoegzame kragt handhaafden; zoodat de Heer de Groot, die als Penſionaris van Rotterdam de Staatsvergaderingen bywoonde, zelf verklaarde, „ dat Amſterdam en de voorſtanders der „ Contraremonſtranten ſtout, en de Advo„ kaat van Oldenbarneveld en de andere Ste„ den ſlaauw waren, en dat dus de Reſolutie „ en alles in gevaar was" (*r*). Dit bleek, in-

De ſlapheid der Staten maakt de vrymoedigheid der afzonderaars groter.

(*q*) Baudart, Memorien, VIII. Boek, bl. 31, 32. Uitenbog. bl. 679.

(*r*) Brandt, Hiſt. der Reform. II. Deel, bl. 419.

1616. inderdaad, ook uit de menigvuldige ſmeekſchriften, die de *dolerende* of klagende Contraremonſtranten telkens aan de Staten durfden overgeven, verzoekende om andere Predikanten, dan die zy hadden. In 't leſt van dit jaar werden in de Vergadering van Holland eenigen van dezelven gelezen, die geſteld waren op den naam der „ bezwaarde en bedroefde Gemeenten in Gouda, Rotterdam, Schoonhoven, Briele, den Hage, Hazerswoude, „ Benthuizen, Zoetermeer, Zevenhuizen, „ Moordrecht en Maasland". De zugt tot afzondering, die van de yverige Contraremonſtranten, door bezendingen en brieven, alom werd aangewakkerd, gaf aanleiding, dat alwaar ſlegts eenige weinigen van hun gevoelen waren, dezelven zig eene bezwaarde en bedroefde Gemeente noemden. En ſchoon de Heren Staten die ſmeekſchriften voor blyken van ſcheurzugt hielden, nogthans werd op dezelven niets beſloten (*s*). 't Was misſchien ook reeds te laat, om met geſtrengheid de Reſolutien tot vrede en eenigheid te handhaven; nadat men door zagtheid en toegevenheid dat te vergeefs getragt had te doen, in de hope om dus alle de leden van Staat te ligter tot eenparigheid van begrip te brengen, niemant te verbitteren en heviger tweedragt voortekomen.

Wegens deze Kerk- In 't begin van 't volgende jaar 1617. werd de

(*s*) BRANDT, Hiſt. der Ref. II. Deel, bl. 433. TRIGLAND, Kerkl. Hiſt. bl. 894.

de ſcheuring of afzondering door de Contraremonſtranten met zoodanigen yver beleid, beſtierd en voortgezet; dat 'er byna om eenigheid en vrede niet langer te denken ſchene. Doch eer wy dat verhalen, zal 't nodig zyn, eenig verſlag te doen van de geſteltenis der kerklyke geſchillen in de andere Provintien.

1616.

Kerklyke Geſchillen in de andere Provintien.

In Utrecht.

In Utrecht was, gelyk we hier voren (t) hebben verhaald, de Kerkordening, door de Staten vaſtgeſteld, ſedert 1612 van de Predikanten algemeen aangenomen; en volgens dezelve werd de onderlinge Verdraagzaamheid aldaar geoeffend, en de ruſt in de Kerke bewaard; hoewel ſommigen niet nalieten hun beſt te doen, om die van de gevoelens der Contraremonſtranten waren, aan te manen en op te wekken tot afzondering, gelyk blykt uit eene afkondiging van den Magiſtraat der Stad Utrecht in 't volgende jaar 1617 gedaan.

In Overyſſel.

In Overyſſel had men, van 't begin der geſchillen in Holland over de goddelyke Voorſchikking, verſcheide Remonſtrantſchgezinden Predikanten, in 't byzonder te Deventer, te Kampen en op ettelyke Dorpen. Hun getal was van tyd tot tyd vermeerderd, en de yver of liever drift en hevigheid tegens die gevoelens tevens toegenomen; zoodat deze geſchillen op de Predikſtoelen en onder het Volk gebragt zynde, aldaar dezelfde zwarigheden begonnen te veroorzaken, welken in Holland de overhand hadden genomen. Dit deed de Staten

(t) Zie hier voren, bl. 112, 113.

1616. ten van Overyssel in 't jaar 1616. besluiten het voorbeeld van de Staten van Holland te volgen, en niet alleen gematigdheid in 't leeren aantebevelen, gelyk in Holland geschied was, maar den Predikanten van de beide gevoelens zelfs in 't geheel te verbieden over de goddelyke Besluiten en andere hoge punten, die in verschil waren, in hunne predikatien te handelen; en daar over iets te schryven of in druk te laten uitgaan, op straffe van daadlyk van hunnen dienst ontzet te zullen worden (*u*).

In Gelderland. In Gelderland hadden zig verscheiden Predikanten openlyk voor 't gevoelen der Remonstranten verklaard; inzonderheid te Nieumegen, te Thiel, te Bommel en elders. Te Arnhem waren ook de twee Predikanten aan dat gevoelen toegedaan; en te Buren werd Huttenus, die in dezelfde begrippen was, door de Gravinne van Hohenloo, doch niet zonder tegenkanting van eenige kerkelyken, beroepen. (*v*). Voor 't overige waren doorgaans de kerklyken, in 't byzonder in 't kwartier der Veluwe en van Zutfen, van het Contraremonstrantsche gevoelen. De geschillen waren in deze Provintie egter ook zoo sterk, dat de Staten van Gelderland in beraad legden, of men de Classen horen zou over eenig bekwaam middel van vereeniging, dan of de Staten zelven iets, by voorraad, zouden bera-

(*u*) BAUDART, Memorien, VIII. Boek, bladz. 1. BRANDT, II. Deel, 440.

(*v*) BRANDT, II. Deel, bl. 444.

ramen; in welk laatste de Contraremonstranten groot mishagen hadden. De Heren Staten besloten dan het Hof te belasten, om door Gedeputeerden der Classen, ten overstaan van het Hof en Gedeputeerden des Landschaps, een bekwaam middel van *accommodatie* of overeenkomst en schikking te beramen, ten einde het zelve aan deSynode voor te stellen, om door dezelve gevolgd te worden. Doch, in gevalle dat de verschillende partyen niet konden overeen gebragt worden, zou het Hof en de Gedeputeerden des Landschaps op een bekwaam *Interim* of tusschen-middel bedagt zyn. Maar de Classen van 't kwartier van Veluwe en Zutfen oordeelden in zulke overleggingen niet te moeten treden, en hielden zoodanig *Interim* voor een pest van den godsdienst en der kerke; schoon de andere kwartieren van Gelderland den voorslag der Heren Staten dienstig oordeelden (*v*). 1616.

In Friesland was, in de voorgaande eeuwe, de beroemde, zeer godvrugtige en geleerde *Gellius Snecanus*, Predikant te Leeuwaarden, reeds van de gevoelens, die de Remonstranten vervolgens voorstonden; en hy plagt te verhalen, dat dezelven aldaar, in den beginne der Hervorminge, zoo algemeen waren, dat de andere begrippen voor eene nieuwigheid werden gehouden (*w*); doch door de betrekkinge, welke velen der Hervormden in dit geweft op Oostvriesland hadden, wa-

In Friesland.

(*v*) Baudart, Memorien, VIII. Boek, bl. 11. Uitenbog. Kerkl. Hist. bl. 701.

(*w*) Brandt, II. Deel, bl. 143, 144. Uitenbog. bl. 748.

1616. waren vervolgens de meeste of alle de Predikanten, uitgenomen de twee Predikanten van Dokkum, (*x*) de gevoelens der Contraremonstranten toegedaan. In 't jaar 1610. ontstonden egter te Leeuwaarden eenige bewegingen, die ter veranderinge van de regeering strekten, en waar in de geschillen over de goddelyke Voorschikking schynen gemengd geweest te zyn. Zy, die toen aan 't bewind kwamen, bleven daarin tot in 't jaar 1615. schoon Graaf Willem Lodewyk, Stadhouder van Friesland, hun van begin af aan niet gunstig ware. Zy werden *Politieke Geuzen* genoemd, en hunne partyen *Geneefsche Geuzen.* Deze laatsten klaagden aan de Wethouderschap over hen, onder anderen ook daarom, om dat zy luiden van den hervormden Godsdienst, dat is yverige Contraremonstranten, uit de regeering hielden, en 'er zulken toeriepen, die in 't stuk der leere, gelyk men het noemde, verdagt waren. De Stadhouder, Graaf Willem Lodewyk, de Gedeputeerde Staten en 't Hof werden van de Staten benoemd om de twist te beslissen; en zy veranderden de regeering, vastestellende, dat jaarlyks gene anderen daartoe benoemd en verkoren zouden worden, „ dan die de Hervormde Leer, zoo als de-„ zelve toen openlyk in de kerke geleerd werd

(x) FOEKE SJOERDS, Beschryv. van Oud en Nieuw Friesl. II. Deel, II. Stuk, bl. 875, BRANDT, III. Deel, bl. 25, 26.

„ werd, waren toegedaan" (*y*). De Regeering was met deze bestellinge van zaken niet te vrede, en viel klagtig aan de Staten Generaal, van welken drie Heeren, één uit Gelderland, één uit Holland, en één uit het Stigt, alle drie den Remonstrantschgezinden toegedaan, naar Friesland, hoewel vrugteloos (*z*), gezonden werden. In 't laatste gedeelte van 't jaar 1616. schreven de Heren Staten van Friesland aan de Predikanten van hun gewest eenen brief, die zoo scherp was tegens de Remonstranten, en in zulken smaak, als of dezelve door een Constraremonstrantsch godgeleerden ware opgesteld; bevelende gene kerkendienaren vervolgens toe te laten, dan „ die bereid waren de Nederlandsche Belydenis „ en den Heidelbergschen Catechismus te on- „ dertekenen, en onder eede te beloven, „ dat zy in 't openbaar of in 't heimelyk gene „ andere leer zouden voordragen, dan die tot „ nog toe aldaar geleerd en in Gods woord, „ benevens voorgemelde Belydenis en Cate- „ chismus, begrepen was" (*a*). 1616.

In Zeeland en Groningen.

In de Provintien van Zeeland en Groningen, daar doorgaans de Contraremonstrantsche gevoelens plaats hadden, schynen gene byzonderheden van groot belang, in dien opzigte, voorgevallen te zyn.

In

(*y*) WINSEM. Chronyk, XX. Boek, bl. 898.

(*z*) VAN DEN SANDE, V. Boek, bl. 69. zie I. WAGENAAR, Vaderl. Hist. X. Deel, bl. 24, 90.

(*a*) BAUDART, Memorien, VIII. Boek, bl. 32.

1617. Zoo verscheidenlyk handelden de Heren Staten der byzondere Provintien omtrent de gerezen godgeleerde en kerklyke twisten; in hunne Provintien ieder vastſtellende, 't gene zy best oordeelden, volgens de volkomen magt en het oppergezag, 't welk de Provintien in 't aangaan der *Unie* of vereeniging te Utrecht, in den jare 1579, Artikel XIII. ten aanzien van den Godsdienst, aan zig hadden behouden (*b*)

De Contraremonstranten houden te Amsterdam eene heimlyke Vergadering.

Naardien egter de Afzondering of Scheuring niet spoedig genoeg volgens de begeerte van derzelver bevorderaren voortging, hebben zy in de maand van January 1617. eene heimelyke vergadering te Amsterdam byeen geroepen en gehouden, waarin een goed aantal zo van Predikanten als Ouderlingen, die met de Remonstrantschgezinden of die hen wilden verdragen gene christelyke Gemeenschap langer konden of wilden houden, byeenkwamen, om alle anderen met hun voorbeeld en gezag voor te gaan en aan te moedigen. In deze vergadering stelden zy eene Acte van Afzonderinge op, welke zy allen ondertekenden, en hierop uitkwam, „ Dat zy van den Heere „ tot wachters in Gods huis gesteld zynde, tot „ nog toe gezien hadden, hoe eenigen van de „ ware leer van Christus en zyne Apostelen, „ en de formulieren van eenigheid, den Ca- „ te-

Waarin zy eene verbindtenis tot Afzoudering aangaan.

(*b*) Zie H DE GROOT, Verantw. Kap. 2. bl. 13, 14. BYNKERSHOEK, algemeen Staatregt, XVIII. Hoofdst.

„ techismus en de Belydenis, waren afgewe- 1617.
„ ken; dat de genen, welken zig Remonstranten
„ noemen, de leer van God en de verdiensten
„ van Christus verkleinen, en die by de zui-
„ verheid der leer blyven, bekladden als we-
„ derhorigen van 't gezag der Heren Staten;
„ de vergaderingen der genen, die hunne
„ Nieuwigheden tegenspreken, voor oproerig
„ houden, en dezelven met burgerlyke straf-
„ fen door de Overheden in hunnen gods-
„ dienst zoeken te beletten; terwyl zy onder-
„ tusschen openlyk en heimelyk hun venyn
„ strooijen, en zulken vinden die hen hand-
„ haven: Dat Zy daarom niet konden nala-
„ ten met deze Acte te verklaren, dat de
„ Broeders, welken zig van zoodanige kerk-
„ bedroevers en beroerders afscheidden, zeer
„ wel deden volgens *Romein.* XVI. 17. en 2.
„ *Joan. vs.* 10, 11. Dat zy ook nevens
„ dezelven schuldig waren, de Remonstran-
„ ten, die de vyf schadelyke Artikelen en de
„ gewaande [gepretendeerde] kerkenorde-
„ ning zogten staande te houden, voor zoo-
„ danigen te houden, met welken het hun
„ niet vry stond byeenkomsten te houden,
„ of hen voor medeleden te erkennen: Dat
„ zy zig volkomen van hun afscheidden, en
„ zig door gene redenen van wege hun ge-
„ weten konden laten bewegen hiervan af-
„ stand te doen, en met zoodanige Remon-
„ stranten zig wederom te laten vereenigen, tot
„ dat door een wettige Nationale Synode,

 „ naar

1617. „ naar het woord van God oordeelende, daar-
„ in anders werd voorzien" (*).

In de Vergadering, waarin deze acte gesteld werd, was de Amsterdamsche Predikant P. Plancius voorzitter, en S. van den Borre, Predikant tot Groot Ammers, Scriba. Doch in eene volgende vergadering den 8. van Maart gehouden, besloot men, dewyl vele Contraremonstranten in verscheide Classen grote zwarigheid in de afzondering of het scheuren maakten, eenigen uit te zenden, om de nalatigen, die zwarigheid maakten, daartoe te bewegen, voor de afgezonderde kerken penningen te verzamelen, en eene nadere vergadering tegens den 10. van April te beroepen, waartoe zy die zendelingen van geloofsbrieven voorzagen. In deze twede Byeenkomst was Do. Plancius van Amsterdam wederom Preses, en Joannes Lydius, Predikant te Oude-

(*) Vreemd luiden deze laatste woorden, dewyl dezelven aan de Synode eene kragt schynen toeteschryven, waarnaar het geweten der ondertekenaren zig zou kunnen schikken, schoon anders door gene redenen te bewegen. Sterk zyn ook de uitdrukkingen wegens de wettigheid en verpligting der Afzonderinge; zoodat de Contraremonstrantsche Schryver, Baudart, wiens partyzugt bekend is, wel te regt schreef, *de Scheure der kerke werd in Zuid en Noord-Holland geformeerd* (1). De uitdrukking wegens de kerkenordening van 1591., door de Staten thans vast gesteld, is ook vreemd in zulken, die klagen, dat zy als wederhorig tegens het gezag der Staten beklad worden.

(1) Baudart, Memorien, IX. Boek, bl. 26, 27.

dewater, Scriba (*c*). Men bragt deze Acte van ſcheiding den 30. van Maart in den kerkenraad van Amſterdam; doch dewyl op dien dag vele Predikanten afwezig waren, werd den 4. van April, in denzelven kerkenraad, „ met de meeſte ſtemmen beſloten, dat men „ die voornoemde acte zou ondertekenen" (*d*). Vele grote en deftige mannen hielden deze afzondering voor eene zeer ongeoorloofde ſcheuring, die buiten eenige noodzakelykheid gemaakt werd; dewyl naar hunne gedagten het voorgeven van gene broederſchap met de Remonſtranten, uit tederheid van geweten, te kunnen houden, niet geloofbaar was, naardien zy, die dit voorgaven, den Lutherſchen, die onder anderen dezelfde gevoelens als de Remonſtranten hadden, altyd broederſchap hadden aangeboden; en zy hun geweten, indien het waarlyk zoo teder ware, voldoen konden op naby gelegen plaatſen, daar niet dan Contraremonſtrantſche Leeraars waren; by voorbeeld die van Schoonhoven hadden hunne godsdienſtoeffeningen even buiten de muren der Stad kunnen houden; die van Rotterdam en Schieland konden te Delfshaven, Overſchie, Schiedam, en daarna zelfs binnen Rotterdam, zig van hun geweten kwyten. Maar men ſcheen alles in rep en roer te willen ſtellen; want die in hunne ſteden 1617.

(*c*) Brandt, Hiſt. der Ref. II. Deel, bl. 459, 460, 461.

(*d*) Protocol-Boek van den Amſterd. kerkenraad, No. IV. Fol. 208, 212, 213. M. S.

1617. den de godsdienstoeffeningen naar hunnen zin hadden, gelyk te Leiden en te Schiedam, liepen met grote menigte, om in de Dorpen van Rynland en Schieland afgezonderde predikatien te horen. Ook hadden de Steden, die de afzondering in de plaatzen van haar gebied niet goedvonden, altyd aangeboden, dat zy ook den afgezonderden wilden gerieven, indien men tot eene algemene en eenparige schikking geliefde te komen; gelyk dit alles door den Heer de Groot breedvoeriger werd aangemerkt (e).

De Gecommitteerden Raden schreven in April aan de Regeering van Amsterdam, om de byeenkomst tegens den 10. dier maand belegd, te verhinderen (f). Of dezelve voortgang hadde of niet, is niet duidelyk; maar den 25. van July hielden de voorstanders der afzonderinge eene vergadering van correspondentie, gelyk zy dezelve noemden, in den Hage; waarin zig de Predikanten en Ouderlingen aan elkanderen verbonden, met de ondertekening van zeker geschrift, 't welk zy toen opstelden en Acte van Unie noemden. Het was van den volgenden inhoud:

De Contraremonstranten maken eene Acte van vereeniging.

„ Alzoo eenige Predikanten of Kerkelyke
„ perzonen zig onderstaan hebben, in het
„ heimelyk zig met malkanderen te verbinden,
„ en zonder kennisse of communicatie, veel
„ min goedvinden van de Kerke of hunne
„ Me-

(e) H. de Groot, Verantw. Cap. VI. bl. 73, 74, vergelyk Cap. IX. bl. 89.

(f) Brandt, II. Deel, bl. 462.

„ Medebroederen, zekere Remonſtrantie, ver- 1617.
„ vattende hun particulier gevoelen van de
„ verkiezinge van God ter zaligheid, van de
„ kracht des doods van Chriſtus, van de wer-
„ kende genade van God, en van de volhar-
„ dinge der ware gelovigen, aan de Ed. Mog.
„ Heren Staten van Holland en Weſt-vriesland,
„ in den jare 1610. over te geven; verzoe-
„ kende daar in, dat zy in 't zelve gevoelen
„ by publieke Authoriteit van hare Ed. Mog.
„ tegen 't oordeel en de cenſure der Kerken,
„ zouden mogen worden gemaintineerd: Dat
„ zy daarenboven ook duidelyk te kennen
„ geven, hun bedenken te hebben over de
„ Formulieren van eenigheid, namelyk, over
„ de Confeſſie en den Catechismus dezer Lan-
„ den: Dat zy in hunne gedrukte boeken
„ vertonen, ook nog in andere punten af te
„ wyken van de gezonde Leer, dewelke zy
„ in dezelve boeken met haatlyke gevolgen
„ bezwaren, en de voortreffelyke Leeraars
„ der Kerke lelyk afmalen, zulks dat men tot
„ nog toe niet juiſt heeft konnen weten, wat
„ voor een gelove zy hebben: Dat zy mede
„ zig niet houden aan de Kerkenordre in
„ de Nationale Synoden by herhalingen be-
„ ſloten, en met grote nuttigheid en ſtigtin-
„ ge der Kerken hier te Lande tot nog toe
„ onderhouden; door welke allen de goede
„ ruſt van de bloeiende Kerke dezer Landen is
„ verſtoord, en factien en ſcheuringen zyn aan-
„ gerecht: dat zy eindelyk nog niet ophouden
„ hun gevoelen in predikatien en gedrukte

1617. „ Boeken te verbreiden, en hunnen aanhang
„ nog meerder en groter te maken: Om wel-
„ ke alles te vermyden, zoo veel mogelyk
„ wezen zal, en om alle verdere inbreuken
„ voor te komen; zoo is 't, dat wy Kerken
„ en Kerkendienaars, als Dienaars des Woords,
„ Ouderlingen en Diakonen, zoo nieuwe als
„ oude, resorteerende onder de Classen van * * *
„ goedgevonden hebben, ons nevens anderen,
„ tot voorstand en handhouding van de zui-
„ vere leer, en goede ordre der Kerken, met
„ malkander nader te vereenigen; en hebben
„ heiliglyk beloofd, en beloven elk een hoofd
„ voor hoofd, mids dezen, dat wy, door de
„ genade van God, onder de behoorlyke ge-
„ hoorzaamheid van de Ed. Mog. Heren Sta-
„ ten dezer Landen, onze Hoge Overheid,
„ ons zullen vast en onbeweeglyk houden,
„ niet alleen aan de voorschreven goede or-
„ dre, maar ook voornamelyk aan de zuivere
„ leer der Christelyke Gereformeerde Kerke,
„ gelyk, zy naar den inhoud van Gods Woord,
„ en de voorschreven Formulieren der eenig-
„ heid, in haren regten zin verstaan zynde,
„ van den beginne der Reformatie aan, in
„ deze Landen in 't gemeen geleerd is; dat
„ wy dezelve zullen voorstaan en vorderen,
„ daar wy konnen en mogen; dat wat zwarig-
„ heid de een of de ander om dezelve leer
„ of ordre zoude mogen overkomen, ons
„ 't zelve allen gelyklyk zal aangaan; dat
„ wy daar in naar ons uiterste vermogen mal-
„ kanderen getrouwelyk zullen de hand bie-
„ den;

„ den; dat in dezelve zwarigheden, nopende 1617.
„ de voorſchreven leer en ordre, de een niet
„ zal doen zonder advis en goedvinden van
„ den anderen, achtervolgende de ordre van
„ de beraamde Correspondentie, dewelke wy
„ tot zulken einde naarſtelyk zullen onderhou-
„ den; en dat wy eindelyk 't zyner tyd, zoo
„ de Nationale Synodus met den eerſten niet
„ worde gehouden, nader met malkanderen
„ zullen letten op 't gene, 't welk uit onzer
„ aller name tegens de voorſchreven Kerkely-
„ ke Perzonen, Remonſtranten genaamd zyn-
„ de, en tegens hunne leer, ten uiterſten zal
„ behoren ofte moeten gedaan worden; ge-
„ lyk als alrede eenige van de Medebroede-
„ ren, door voorvallende dringenden nood,
„ hebben begonnen te doen: ter oorkonde der
„ waarheid, hebben wy ondergeſchreven, de-
„ zen met onze namen of gewonelyke mer-
„ ken, van herten ondertekend", enz.

Ten zelfden tyde ſtelde men in deze verga-
dering eene nader verklaring van deze Haag-
ſche Acte, aldus luidende;

Nader verklaring van de Acte van vereeniging.

„ Op 't ſtuk van de Correspondentie, om
„ te hebben eenige vaſtigheid, en te weten,
„ welke Broeders men zal mogen betrouwen,
„ om met dezelven Correspondentie te hou-
„ den; is gevraagd, of men niet zal mogen
„ vertrouwen zoodanige Broeders, die ver-
„ klaren, dat men van de valſche Leeraars
„ behoort te ſcheiden: en dat ze de Remon-
„ ſtranten en Remonſtrantſchgezinden voor
„ valſche Leeraars houden, wagtende alleen

1617. „ tot de Synode Nationaal, waar van nu grote hope schynt te wezen, op dat aldaar de afzondering van de Remonstranten wettelyk, en met voorgaande Kerkelyk oordeel, in 't werk gesteld mag worden; belovende ook, by zoo verre dezelve Nationale Synode niet met den eersten voortgaat, dat ze dan met de andere Broederen, die zig alrede afgezonderd hebben, ('t welk zy houden om gewigtige en genoegzame redenen geschied te zyn) zullen helpen beramen, om op de gevoelykste wyze, en met den aldereersten, een gehele en eenparige scheiding te formeren; houdende 't zelve als een nader verklaring van het laatste der Acte by eenige Broederen uyt Zuid-Holland beworpen en ondertekend: De Vergadering verklaart, dat men met zoodanigen, als met vertrouwde Broeders, de beraamde Correspondentie zal mogen houden".

Nog zyn gelyke Vergaderingen gehouden, ten zelven einde, in Augustus te Amsterdam, en in 't volgende jaar te Schiedam (*a*).

Zie

(*a*) Alle de voorgemelde Actens, zyn gedrukt agter de Remonstrantie by de zes Colloquenten Remonstranten in 't jaar 1618. overgeleverd, en aldaar te lezen; gedrukt te Rotterdam, by Mathys Bastiaansz. in quarto 1618. Op den rug van 't agterste blad staat, gedrukt met Consent van myn Heren Burgemeesteren der Stede Rotterdam. *Zie ook* BAUDART, Memorien, IX. Boek, bl. 1. BRANDT, Hist. der Reform. II. Deel, bl. 459. —— 464.

Zie daar de Scheuring by de Contraremonſtranten gemaakt, tot grote droefheid der Vreedzamen in den Landen, in weerwil van de aanbiedingen en verzoeken van onderlinge verdraagzaamheid door de Remonſtranten gedaan; in weerwil der bevelen van de Hoge Overheid; tot grote ergerniſſe der ongelovigen, en tot nadeel van den Chriſtelyken Godsdienſt: eene ſcheuring, die zoo vele droevige gevolgen gehad heeft (*b*), en nu na verloop van meer dan anderhalve eeuwe nog niet heeft konnen geheeld worden. 1617.

De Contraremonſtranten maken zig op verſcheide plaatzen meeſters van de Publieke Kerken.

Die zig afgezonderd hadden maakten zig op verſcheide plaatzen meeſters van 's Lands openbare Kerken; ten deele door het invoeren van de openbare ſcheuring in de Kerken, daar eenigheid was geweeſt, makende ten dien einde afzonderlyken Kerkenraad en Avondmaalhouding, ja niet willende toelaten, dat een Remonſtrantſchgezind Predikant binnen 't hek by den Predikſtoel zoude zitten, terwyl een Contraremonſtrant predikte, gelyk te Oudewater is gezien; ten deele door invoeringe van nieuwe Predikanten, buiten ordre, gelyk te Heusden: ten deele door dreigementen aan den Magiſtraat de Kerk afperzende, gelyk in den Briel is geſchied, waar zy zig lieten verluiden de Kerk te willen in nemen, daar kwame van wat het wilde; ten deele door dadelyke inneminge, gelyk de afgezonderde gemeente in den Hage deed. Daar de Contraremon-

(*b*) H. de Groot, Verantw. IX. Cap. bl. 91, 92.

1617. monſtranten ook de helft van de Publieke Kerken hadden bekomen, zyn zy met dezelven niet te vrede geweeſt; en hebben zoo veel in hunne magt was, de Remonſtranten met geweld uit dezelven geſtoten en verdreven, gelyk tot Oudwater aan den Remonſtrantſchen Predikant Poppius is gebeurd; zelfs, wanneer Burgemeeſters hun zeiden, dat Poppius by de Heren Staten hun was toegezonden, daar op ſpottelyk antwoordende; *Ja van uwe Staten* (*b*)

Het kwam velen bedenkelyk en van verre uitzigten voor, dat de Contraremonſtranten dit werk nu zoo onbeſchroomd en openlyk durfden voortzetten, en dat zommigen uitgezonden werden als Apoſtelen, om te gaan verzekeren aan allen, die zwarigheid maakten, dat zommige Steden des Lands al wat hen deswege mogt overkomen zouden boeten, en hen vry en ſchadeloos houden (*c*).

De Remonſtranten worden ge- Om dit doen met redenen te onderſteunen, beweerden zy, dat het geſchiedde, om de zuiverheid en regtzinnigheid der ware Leer te beſchermen en te handhaven, tegen de Nieuwigheid-zoekers, Nieuwigheid-dryvers, Nieuwge-

(*b*) H. DE GROOT, Verantwoording, Cap. IX. bl. 91, 92. Kort Verhaal van de grouwelyke Disordre enz. gedr. te Philadelphia, in quarto. 1618. UITENBOG. Historie, bl. 789. BRANDT, II. Deel, bl. 469.

(*c*) Zie de voorgaande Actens, en Monſter der Amſterdamſche Predicanten; gedr. in 1616. in de Aanſpraak aan den Lezer.

gezinde Leeraars, die de ware Gereformeerde Leer bevogten, met het invoeren der vyf Articulen; voegende daarby vermaningen, dat men derzelver onzuivere weiden en venynige kruiden moest schuwen (*d*). Ja de drift ging by zommigen zoo verre, dat zy de Overheden en het gemene volk geweldig opzetten tegen de Remonstranten, zeggende en schryvende, dat men hen in een koornmaat gesteld, en met een loden plaat toegedekt, ten Lande behoorde uit te voeren: Op dat het Israël van God alleen mogte wonen (*e*).

1617.

scholden voor Nieuwigheid-dryvers.

De Magistraten van de Stad Utrecht, voor factie en oproer, daar zy te voren meermalen mede gekweld waren geweest, vrezende, dewyl de twist in 't kerkelyke nu met deze gevaarlyke bewegingen alom aan 't woelen was, vonden goed strenger, dan in Holland gedaan werd, te werk te gaan, en een verbod af te kondigen op den 31. Maart 1617, waarin onder anderen gezegd werd;

De Utrechtsche Magistraat doet een verbod afkondigen tegens de scheuringen.

Dat

(*d*) ALEXIUS PHILOPATER, Klagte des Vaderlands, over de tegenwoordige zwarigheden, door ettelyke Nieusgezinde Leeraars, enz. gedr. te Amsterd. in quarto, 1616. voor Marten Jansz. Brand.

(*e*) Klagte der Kerke aan de Overheden des Lands, en Dienaren des Goddelyken Woords, over hare tegenwoordige zwarigheden, door Irenium Philaletium, gedr. in quarto voor Marten Jansz. Brand, 1617. pag. 4. en 15. Deze en andere Klagten der Kerke en des Vaderlands zyn alle geschreven door EWOUT TEELING, Zie LA RUE, geletterd Zeeland, bl. 196.

1617. „ Dat hare Ed. Mog. om alle misverstanden
„ te voorkomen, die over 't stuk van de Predes-
„ tinatie met den aankleven van dien in zommi-
„ ge Nabuurssteden waren ontstaan, in den jare
„ 1612. by de Christelyke Kerkenordening der
„ Provintie (by alle Predikanten, daar toe on-
„ der de Authoriteit van hare Ed. Mog. Syno-
„ daliter vergaderd zynde, ingewilligd en gear-
„ resteerd) order hadden gesteld, hoe zig de
„ verschillende Predikanten in Onderlinge Ver-
„ draagzaamheid, zoo wel onder malkanderen
„ als in 't leeren van den Volke, tot de meeste
„ stigting der Kerk zouden hebben te gedragen;
„ wiens volgende ook doorgaans goede Vre-
„ de en Christelyke Eenigheid onder de Leer-
„ aars, door des Heren Genade, onderhou-
„ den was geweest, en onderhouden werd;
„ zulks dat niemand eenige wettelyke redenen
„ had, om in weerwil zyner Magistraten en
„ tegens de voorgaande verboden eenige Con-
„ venticulen te houden, veel min om zig, onder
„ den dekmantel van den Gereformeerden
„ Godsdienst, af te zonderen, te separeren of
„ te scheuren van de Christelyke Gemeente en
„ Leer, die van den beginne der Christelyke Re-
„ formatie doorgaans, onder de publieke Autho-
„ riteit, in deze Provintie was toegelaten en ge-
„ leerd geweest, en als nog zuiver, in conformi-
„ teit van Gods Woord en de algemene Gerefor-
„ meerde Kerken, uytwyzens de Verklaringe by
„ hare Ed. Mog. in de voorsz. Kerkenordening
„ gedaan, by alle Predikanten goedgevonden en
„ aangenomen, tegenwoordig geleerd en gepre-
„ dikt

„ dikt werd; zoo bevond men nogtans, dat des 1617.
„ niettegenſtaande zommige onruſtige men-
„ ſchen, van voorgaande meuiterye niet vry,
„ met den naam van de Gereformeerde Religie
„ zoo wisten te ſpelen, dat zy met veragtinge
„ der genen, die God over hen geſteld had,
„ zig zeer ligtvaardig en temerairlyk van de
„ openbare Chriſtelyke Gemeente en Kerken
„ kwamen af te ſcheiden, en anderen tot zulke
„ afzondering te trekken, om alzoo ſcheurin-
„ gen beide in de Kerken en de Politie te ver-
„ oorzaken, alhoewel de Predikanten met hun
„ eenzins gevoelende, met andere hunne Mede-
„ broeders en Dienaars zeer wel accordeerden,
„ en den band der eenigheid in alle liefde onder-
„ hielden, wel wetende dat de Oude Godvrugti-
„ ge Leeraars altyd hebben verſtaan, dat men de
„ Chriſtelyke Gemeente of Kerk daarom niet
„ behoorde te veroordelen, te ſchuwen, noch te
„ ſcheuren: dat ook aan ieder vry gelaten werd
„ van de Predeſtinatie zoo hoog te gevoelen, als
„ zyn verſtand kon begrypen, zonder dat men
„ daarom iemand de Chriſtelyke Gemeenſchap
„ in 't alderminſte ontzeide, of weigerde. —
„ Derhalve verboden haar Ed. Mog. aan allen
„ en eenen iegelyk, onder den dekmantel of pre-
„ text van de Gereformeerde Religie eenige Ver-
„ gaderingen te doen beleggen, maken, op te
„ houden, of zig in eenige Vergaderingen, of
„ Conventiculen, 't zy heimelyk of openbaar, in
„ Huizen, Kerken, Kloosters, Velden, of andere
„ beſloten plaatzen te laten vinden, by dage of
„ by nagte, anders dan in de Vergaderingen, die
„ open-

1617. „ openbaarlyk op de gewone dagen en ter ge-
„ wonelyke plaatzen met haar Ed. Mog. confent
„ gedaan worden. Ook verboden haar Ed.
„ Mog., in gezelfchappen of met troepen te
„ trekken of te reizen tot eenige Steden, Dor-
„ pen, of plaatzen buiten de Provintie, al-
„ leen om de predikatien aldaar te horen, of
„ de Sacramenten te gebruiken; alles op pene
„ dat een iegelyk, die ter contrarie van dezen
„ zou bevonden worden gedaan te hebben, ver-
„ beuren zou voor de eerfte reize zyne of hare
„ nering, handwerk, of ambagt niet te mogen
„ oeffenen den tyd van zes weken; de twede
„ reize het Burgerfchap der Stad, met de Vry-
„ dommen, Regten en Privilegien daar toe beho-
„ rende; en voor de derde reize uit de Stad en
„ de Vryheid van die te moeten vertrekken,
„ zonder daar weder in te mogen komen dan by
„ fchriftelyken Confent van den voornoemden
„ Magiftraat (*a*)".

Eenige Remonftranten, vrezende dat men dit verbod hun zoude wyten, als of het zelve door hun toedoen gedaan ware, zogten terftond zommigen van de voornaamften in de regeering te bewegen, om alle gematigdheid en oogluiking te gebruiken: doch zy kregen tot antwoord; Dat de Onderlinge Verdraagzaamheid in die Provintie altyd was onderhouden en op nieuws by eendragtige ftemmen van alle de Staten en de Predikanten vaftgefteld; zoo dat niemand reden hadde zig aangaande die punten met

(*a*) Zie de Publicatie. UITENBOG. Hiftorie, bl. 759; BAUDART, Memorien, IX. Boek, bl. 19.

met de openbare oeffening van Godsdienſt niet te vrede te houden; Dat zy wel wiſten, dat het die weinigen, welken zogten by malkanderen te rotten, om geen Godsdienſt te doen was, maar om verandering van ſtaat, daar ze lang naar hadden getragt, zynde van dezelve ſlag, die dikwils, en nog laatſt in den jare 1610. de muiterye, daar 't gehele land van waagde, hadden helpen aanregten, en nu door zommige Hollandſche Predikanten, byzonder Amſterdamſchen, waren opgerooit, om aldaar mede den brand van Scheuringe en Factie te ſtigten, zoo als in Holland, en met name in de naburige Stad Oudewater was geſchied: om 't welk te voorkomen de Heren nodig hadden gevonden zulk verbod te doen, in meninge nogtans om 't zelve niet ſtrikt uit te voeren „: gelyk ook niet geſchiedde (*b*).

1617.

De Remonſtranten verzoeken zig tegens hunne partyen te mogen verdedigen.

De Remonſtranten ondertuſſchen zagen het nadeel dat ze leden door het gehoorzamen aan de Reſolutie der Heren Staten tot vrede der Kerken, en door hun ſtilzwygen, terwyl hunne partyen geen acht altoos ſloegen op die reſolutie, en zig thans verlatende op den Heer Prins Stadhouder, al wat zy wilden deden, krytende en roepende tegens hen als

(*b*) Uitenbogaart, Goed en Chriſtelyk Beſcheid, gegeven op Jacobi Triglandi Twede Vermaning, gedr. 1627. in quarto, bl. 103. Brandt, II. Deel, bl. 686.

1617. als tegens de grootste Ketters die 'er ooit waren. Zy keerden zig derhalve tot de Staten van Holland met verzoek, dat hunne Ed. Mog. hen niet langer aan die Resolutie geliefden te binden, „ dewyl ze zouden genoodzaakt zyn, „ tot kwyting van hun geweten voor God, „ en tot voorstand zyner waarheid, de Christelyke Gemeentens in 't openbaar en byzonder van de nieuwe en van nieuws inkruipende geestelyke of kerkelyke dwinglandye, en 't gene daar uit te verwagten stond, behoorlyker wyze te waarschouwen, „ en voorts te doen, 't gene zy amptshalven, „ altyd onder de behoorlyke gehoorzaamheid aan hunne Ed. Mog., verschuldigd waren ". Op dit vertoog en verzoek kwam egter geen antwoord: alleenlyk zouden eenige Heren gezegd hebben; *Dat men de gehoorzamen niet behoorde te ontslaan van hunne gehoorzaamheid, om de ongehoorzaamheid van anderen* (*f*).

Zy leveren een twede Vertoog aan de Staten van Holland en Westvriesland.

De Remonstranten oordeelden dan verpligt te zyn, zig van de beschuldigingen die hun werden te last gelast gelegd te zuiveren; en gaven ten dien einde over *een twede Vertoog aan de Heren Staten van Holland en Westvriesland, roerende de oudheid van de Remonstrantsche Gereformeerde Leer, en de Nieuwigheden, die daartegen werden gepleegd.* In dat vertoog wyzen zy aan, dat hun gevoelen

Der Remonstranten gevoelen is niet

(*f*) Uitenbog. Historie, bl. 733. Brandt, II. Deel, bl. 465, 466.

len oud is, dewyl hunne Leer niet alleen de gantsche H. Schrift, naar hunne gedagten, voor zig heeft, maar ook in de eerste Christelyke eeuwen geleerd en geloofd werd; daar de Contraremonstranten slegts, en dat nog te onregt, op een oudheid van veertig jaren stoffen. Verder tonen ze dat hun gevoelen, zelfs ten aanzien der Reformatie, niet nieuws is. Zy wyzen daar en tegen verscheiden Nieuwigheden aan, tot elf in getal, die by de Contraremonstranten gedreven werden. In 't einde bidden en verzoeken zy, dat zy en die hun gevoelen toegedaan zyn, voor zulken gehouden worden, als die zig aan de H. Schrift, de eerste oude regtzinnige Christelyke Kerke, midsgaders aan den regten en eersten grond der Christelyke Hervorminge, in deze Landen aangenomen, houden, en dat de Heren Staten derhalve medelyden gelieven te hebben met de Christelyke Lidmaten binnen Amsterdam, die zig overeenkomstig met het gevoelen der Remonstranten, en volgens de Staats-resolutie, by de oude en eerste Reformatie begeren te houden, en door het invoeren van alle de voorschreven Nieuwigheden, en byzonder door het gestadig lasteren en veroordeelen van de voorschreven oude leer, als anderzins verhinderd worden de Christelyke Gereformeerde Religie openlyk in de Kerken aldaar te oeffenen; op dat hun, indien immers de zaken tot geen regte eenigheid, volgens de Resolutie der Heren Staten, gebragt kunnen worden, aldaar en elders, zoo wel als den Contraremonstranten op andere plaatzen, vrye

1617.

nieuw; volgens een vertoog aan de Staten overgeleverd.

 oeffe-

1617. oeffening van Godsdienst naar hun gevoelen vergund mogte worden (*g*).

Schriften voor en tegen de Nieuwigheid der gevoelens in geschil.

De Contraremonstranten tragtten dit Vertoog te wederleggen, in een *Tegen-Vertoog van eenige Kerkendienaren van Holland en Westvriesland*, enz. (*h*). In het zelve zoeken zy af te weren het gene, waar mede zy van de Remonstranten belast waren, die zy klagen, dat hunne leer met grote en kennelyke onwaarheden hadden voorgesteld; bewerende tevens dat niet zy, maar de Remonstranten Nieuwigheden invoerden, en oorzaak waren van alle de droevige zwarigheden, die men ondervond, en dat dezelven niet alleen in de Vyf bekende Artikelen, maar in de Zeven en dertig Artikelen van de Nederlandsche Gereformeerde Belydenisse van hun verschilden, en in nog meer anderen (*i*).

Tegen dit Vertoog kwam een uitnemend en uitvoerig werk in druk; *Nodig Antwoord op der Contraremonstranten Tegen-Vertoog* genaamd (*k*). Het vervatte eene klare en gron-

(*g*) Copie van zeker Vertoog onlangs by eenige (Remonstrantsche) Predikanten der Gereformeerde Kerke gedaan, enz. gedr. te Delft, by Bruyn H. Schinkel, in quarto, 1617. Zie ook UITENB. Historie, bl. 745.

(*h*) Klaar en grondig tegenvertoog enz. gedr. te Amsterdam, in quarto, 1617. by Marten Jansz. Brandt.

(*i*) Klaar en grondig tegenvertoog, bl. 4, 107-113.

(k) Nodig Antwoord, op der Contraremonstranten tegenvertoog, enz. gedr. in 's Gravenhage, in quarto by Hil-

grondige wederlegging van het Tegenvertoog, en een bewys van de waarheid van het vorige Vertoog der Remonſtranten. Dezen beweren daarin, dat de Contraremonſtranten, verſcheiden Nieuwigheden, ſtrydende tegen het gemeen gevoelen van de Gereformeerde Kerken dezer Landen, invoerden: dat hun Tegenvertoog vreemd is van alle liefde en vrede, gelyk ook hun gedrag in opzigt van de Reſolutie der Staten tot Vrede der kerken zulke verkeerdheid klaarlyk aanwyſt: dat hun Tegenvertoog vol grove misſlagen is, zelve in de Hiſtorie van dien tyd, nevens verſcheiden merkelyke, en inzonderheid den genen die heilige zaken verhandelen onbetamelyke, verdrajingen; om welke redenen zy Remonſtranten oordeelden daar op niet te mogen of te kunnen zwygen, zonder Gods waarheid te kort te doen, en hunne Conſcientien te kwetzen: en op dat de Chriſtelyke Gemeente niet langer ongewaarſchuuwd zoude blyven van de merkelyke ontrouw 1617.

Hillebrant Jacobsz. 1617. Met een Voorrede aan de Ed. Mog. Heren Staten van Holland en Weſtvrieſland. Getekend den 1. December 1617. door de Kerkendienaren Remonſtranten, uyt de Conferentie van 's Gravenhage bekend; Eerſte Deel. Het werd gevolgd van een Twede Deel, by den zelfden drukker, in quarto, 1618. Uitenbogaart was de Schryver van beide deze Vertogen, die voortreflyke bewyzen zyner geleerdheid zoo wel als ſchranderheid zyn.

1617. trouw en taſtelyke vergrypingen, in dit Tegenvertoog begaan, lieten zy dit eerſte Deel van hun Nodig Antwoord vooraf gaan, (want daar volgde een twede deel op) vervattende naakt en klaar bewys, dat de eerſte Oudheid der Chriſtelyke Kerke gedurende de vier eerſte eeuwen 't eenemaal voor hun gevoelen was; dat Auguſtinus in de vyfde eeuwe met eenige weinige Ouden, die na hem gekomen zyn, en in welken de Contraremonſtranten meenden hun meeſte, ja eenige ſteunzel te vinden onder de Ouden, in vele opzigten zelf tegens hen was (*). Hier op volgde in den jare 1618. een *Twede Deel van het Nodige Antwoord op der Contraremonſtranten Tegenvertoog;* vervatten-

(*) Sigebertus zegt in zyn Cronyk ontrent 't jaar 415. „ De Ketterye van de Gepredeſtineerden begon in dezen „ tyd in te kruipen; die dezelve leerden worden daarom „ Gepredeſtineerden genoemd, om dat zy, twiſtende over „ de Predeſtinatie en de Goddelyke Genade, dryven dat „ den genen, die godvrugtelyk leefden, den arbeid der „ goede Werken niet profytelyk is, indien zy van God „ gepredeſtineerd zyn ter dood: en dat den bozen Menſchen „ hun boos leven niet ſchaad, indien zy gepredeſtineerd „ zyn ten leven: Welke Leer de goeden aftrekt van vromigheid, en de kwaden aanport tot onvromigheid. Deze „ Kettery word gezeid haren aanvang genomen te hebben „ uit de Boeken van Auguſtinus, dezelven kwalyk verſtaan „ zynde". Zie HUGO DE GROOT, Godsdienſtigheid der H. Staten, bl. 27. En *Reſolutie der Staten tot de Vrede der Kerken*, bl. 95.

tende, gelyk daarin gezegd word, klaar en vast bewys, Dat de Leer der Remonstranten, in deze Landen, en ten aanzien van de Reformatie in dezelve, ook niet Nieuw, maar Oud is; en tevens eenen Brief aan de Mog. Ed. Heren Staten van Holland en Westvriesland, by welken zy aan de Staten eene ootmoedige bede voegen, dat het hun gelieve 't zelve Nodig Antwoord gunstelyk aan te nemen, en hunne perzonen en diensten, naar recht ende billykheid, te beschermen (*). Tegen deze twee zeer uitgewerkte aanmerklyke en publieke Schriften der Remonstranten is van de Contraremonstranten niets geantwoord (†). 1617.

Hoe nu de hevige yver meer toenam, en zig op de Predikstoelen sterker liet horen tegen de Remonstranten, zoo veel te groter werd ook derzelver afkeer van de Contraremonstranten: zy lieten zig nu bedunken, dat ze veel meer reden hadden om zig te ontrekken De Remonstran-

(*) Het Slot van genoemden Brief; en UITENBOG. Historie, bl. 752.

(†) Waarschynlyk is dit de reden, dat de bekende partydige Schryver, *Baudart*, in zyne Memorien daar van geheel zwygt; terwyl hy niet nalaat van het zoo even gemelde Tegenvertoog, door zyne Medebroederen uitgegeven, gewag te maken, op 't welk deze twee stukken ten antwoord dienden.

1617. ken uit de vergaderingen der Contraremonstranten, die de Christelyke vrede en verdraagzaamheid verwierpen, en zig liefdeloos afzonderden, dan de Contraremonstranten ooit te voren om zig te scheiden van de Remonstranten, die hen in hun gevoelen zeer wel wilden dulden, gelyk zy zogten enkel geduld te worden.

gaan ook afgezonderlyke vergaderingen houden.

Zommigen verhalen, dat ontrent dezen tyd in de Vergadering der Staten van Holland by eenige begunstigers der Contraremonstranten was voorgeslagen, dat men hun in alle de Steden van Holland, daar zy zig van de Remonstranten afzonderden, en eenig getal maakten, of reeds afgezonderde vergadering hadden, vrye oeffening van godsdienst zoude toelaten, en openbare predikplaatzen of kerken vergunnen: en dat anderen daar op gezegd hadden, dat men dan den Remonstranten in de Steden, daar de Contraremonstranten alle de kerken in hadden, gelyke vryheid moest geven, met name te Amsterdam; maar dat zeker Burgemeester van die Stad daarop zou geantwoord hebben, *Dat 'er te Amsterdam geen Remonstranten waren:* 't welk eenige Heren, zoekende de zaken in alle Steden op gelyken voet van gematigdheid te brengen, had bewogen, om de Amsterdamsche Remonstranten onder de hand aan te raden, dat ze zig, in dezen stand van zaken, behoorden te openbaren; om by tyd en wylen dezelfde vryheid te bekomen, die men voor de afgezonderde Contraremonstranten te Rotterdam, te Gouda, en in andere

re Steden, daar ze verre de minſten waren, zogt te wege te brengen. Dit meent men, had de Remonſtranten te Amſterdam doen beſluiten, om nevens de Walſche Lidmaten van hun gevoelen, ook afgezonderde vergaderingen aan te vangen (*l*). 1617.

Eenige Walſche Ledematen namelyk van 't gevoelen der Remonſtranten waren zeer te onvreden over den handel tegen hunnen waarden Leeraar *Goulart*, en namen tot de Synode der Walſche Kerken, te Amſterdam ontrent dien tyd vergaderd, toevlugt met een vertoog, waarin zy voordroegen, dat de Conſiſtorie, of kerkenraad, naar hun oordeel, den Predikant Goulart had verongelykt, en daar door veel misnoegen, onruſt en vervreemding der gemoederen in de kerke veroorzaakt; waarom zy zyne herſtelling verzogten, op dat de vrede in de kerke tevens herſteld mogte worden (*m*). Dit verzoek was ondertekend door vyf en veertig perzonen, doch op 't zelve werd niets gedaan. Dies keerden zig daar na de zelfde ledematen met een ſchriftelyk Vertoog aan den Magiſtraat der Stad Amſterdam, vertonende wat omtrent den Predikant Goulart was geſchied, en de redenen van misnoegen daar uit geſchept (*n*): waar nog by kwam 't hevig uytvaren tegens hunne perzonen, dewyl men

(*l*) Brandt, Hiſtorie der Ref. II. Deel, bl. 476.

(*m*) Brandt, Hiſt. der Reform. II. Deel, bl. 474.

(*n*) Zie hier voren, bl. 149.

1617. men hen uytkreet voor lasteraars der kerke; en vergeleek by basterd arenden, die 't licht niet konden verdragen; by moordenaars, die den dolk hadden gezet in 't aangezicht der kerke, om 't zelve te doorsteken, zoo dat de Magistraat zyn gezag tegens hen behoorde te gebruiken. Ook klaagden zy, dat men hen aantastte met openbare Schriften, die met weten en toestemming van den kerkenraad werden verkogt, en in welken men hun vermetelheid, goddeloosheid en ketteryen opdichtte; hun te last leggende, dat ze God als van zynen troon wilden stoten; hen vergelykende by Judas en Simon den tovenaar; hen verklarende dat ze 't avondmaal en den naam van lidmaten onwaardig waren: en dat 't gene daar op van hunnent wegen met zedigheid in druk was geantwoord, verboden was te verkopen. Dit alles had hun oorzaak gegeven, om zich op zich zelven aan een zyde te begeven, als verstrooide Schapen, ontbloot van hunnen Herder. Dies vonden ze zich genoodzaakt het geestelyk voedzel hunner ziele elders, op de beste wyze als hun mogelyk zou zyn, te zoeken; zynde niet betamelyk, zonder uiterlyke oeffening van godsdienst te leven. Daarom dan verzogten ze, dat hunne Achtbaarheden mededogen geliefden te hebben met hunnen jammerlyken staat; hun volgens de wysheid en goedheid, dieze gewoon waren omtrent hunne ingezetenen te gebruyken, toelatende de vrye oeffening van den Chris-

De Walsche Remonstranten verzoeken van den Magistraat te Amsterdam vryheid van Religie-oeffening, op zig zelve.

Christelyken Godsdienst, gelyk de rust van der vertoonderen gemoed, gedurende dezen droevigen tyd, zou vereisschen. Dit doende beloofdenze, zig in alle zedigheid te dragen als gehoorzame onderdanen, dewelken door zodanige weldaad te meer reden zouden hebben, om God te bidden voor den welstand van der Overheden perzonen en ampten (*n*). Het blykt niet, of 'er antwoord op dit verzoekschrift kwame; maar in Januari dezes jaars hielden die Walsche Ledematen te Amsterdam eenige afgezonderde vergaderingen. Zy lieten in 't Fransch prediken, door een Student van 't Walsche Collegie der Godgeleerdheid tot Leiden, genaamd, *Jacobus Batelier*, die kort daarna Predikant werd in de kerke te Kralingen. Zy hielden drie Zondagen na malkanderen, ten huize van een timmerman en houtkoper, Willem Zweersen, wonende in 't nieuwe werk buyten de oude Sint Antonius poort op Vlooienburg, hunne vergaderingen zonder eenig verbod van den Magistraat, of andere verhindering; doch in zeer kleine menigte; de eerste maal, naar 't ge-

1617.

Eerst houden de Walsche Remonstranten afgezonderde vergaderingen te Amsterdam.

Vervolgens ook de Nederduitsche

(*n*) Brandt, II. Deel, p. 476.

(*o*) Inhoud van eenige Brieven, aangaande de Beroerten binnen Amsterdam onlangs voorgevallen. Met een Discours aan alle goede Patriotten, en Liefhebbers des Vaderlands, gedr. in 4to. 1617. Brandt, Hist. der Ref. II. Deel, p. 476. Baudart, IX. Boek, bl. 14, 15.

1617. getuygenis der Contraremonstranten, van zes en dertig, de twede maal van zestig, en de derde maal van zeventig of tagtig perzonen (*o*). Hier op is gevolgd dat verscheiden Remonstrantschgezinden van de Nederduitsche tale, die ook weinig stigting vonden in de hevige predikatien, welken doorgaans te Amsterdam geschiedden, insgelyks een Predikant verzogten, namelyk *Christiaan Sopingius*, Predikant te Warmond, welke vrywillig op zig nam de Remonstranten op hun verzoek met eenige Predikatien te dienen. Hy heeft ook de eerste reis gepredikt op den Vyfden van Februari, ten huize van gemelden Willem Zweersen; want men was met malkanderen overeen gekomen, dat aldaar des Voormiddags voor de Hollanders in 't Nederduitsch, en des namiddags voor de Walen in 't Fransch zoude gepredikt worden. Sopingius preekte met een tamelyk goed gehoor van twee of drie honderd perzonen, onder welken eenige Contraremonstranten mede waren ingekomen, om te zien en te horen. De Predikant haalde in zyne predikatie onder anderen aan de woorden van Christus tegen de Joden, *Gy wilt tot my niet komen, op dat gy 't leven moogt hebben;* waarop een der Contraremonstranten, ('t was dezelfde Smit, die Episcopius, gelyk we verhaald hebben (*p*), zoo ruuw had mishandeld,) met grote ontsteltenis, op die woorden den Pre-

Remonstranten; verzoekende om een Predikant, en Sopingius bied zig ten dien einde aan.

(*o*) Brandt, II. Deel, p. 480.
(*p*) Zie hier voren, bl. 134.

Predikant toeriep, *Gy liegt het, en zyt een valsch Leeraar.* Hier door ontstond eenig gerugt, doch het werd haast gestild. Men vernam, dat 'er veel meer toehoorders zouden gekomen zyn, was de plaats wat groter geweest; waarom de Remonstranten den volgenden dag een grote Spyker of Pakhuys, genaamd Schottenburg, van een zeer aanzienlyk burger, *Herman Rendorp*, huurden. Het stond op Dwarsboomsloot, en in 't zelve konden meer dan duizend menschen ter gehoor komen. Zy deden de plaats schoon maken en timmerden daarin een predikstoel met verscheiden banken en zitplaatzen. 't Gerugt vloog terstond door de gantsche Stad, dat 'er een groot pakhuys was gehuurd, om daarin naar 't gevoelen der Remonstranten te prediken. Veel volks liep uit nieuwsgierigheid derwaarts, en onder het zelve vele Contraremonstrantsche yveraars, die terstond begonnen te morren en te dreigen. Op Vrydag den tien-

1617.

Verscheide Pasquillen worden door de Stad aangeplakt, om 't volk op te hitsen.

(*) De Historieschryver BRANDT zegt in het II. Deel, bl. 483. dat 'er naar het zeggen van zommigen den 4. van Februari reeds een pasquil was aangeplakt, inhoudende; „ Hoort, gy Heren, hoort, hoort, die de nieuwe „ Geusen wil horen preken, die kome op Vlojenburg, „ daar zal men uitleggen, dat hier 40 jaren valsch geleerd „ is". In dit jaar 1617. kwam ook in 't licht, een Tractaatie, met den Titel, van *Helder Licht*; een Boekje opgepropt, met onwaarheden, en lasteringen, regt geschikt om

1617. tienden van Februari werden by nagt oproerige en bloeddorſtige Pasquillen geſtrooid op de ſtraten, en aangeplakt aan de Pilaren op de Beurs, aan de Kerkdeuren, Bruggen, en elders. Men kan daaruit de verbittering dier tyden zien.

Het geſchrift den 11. van February aangeplakt, was (*) dit, „ Is 't dat iemand luſtig „ is, om de Eerdieven van Gods Woord te „ deſtrueren, die kome een zondag te half „ achten op de Beurs; daar zal men vergade- „ ren". Den 14. van die maand vond men het volgende aangeplakt of geſtrooid; „ gy „ Arminianen laat ſtaan u preken en u ver- „ gaderen, want 't zal u bitter opbreken: „ want wy Burgers zullen 't niet langer ver- „ dragen, want 't wyf en kinderen zullen 't „ beſchreien, zoo verre als gy weer voorgaat, „ want wy willen daar geen lappen op heb- „ ben, daar ons de Here Victorie mede ge- „ geven heeft, daar zullen wy niet afwyken: „ Want wy hebben wel gezien, hoe dat het „ met ons gebuurſteden gegaan is. Al is 't „ dat gy nu een groot Pakhuis gehuurd hebt; „ Wee, ô Wee, myn Heeren, weeſt dog „ hier

om in die tyden oproeren te verwekken, en 't gemeen gaande te maken; gedrukt te Amſterdam, in 4to. 1617. Van dien zelfden aart waren ook, de een en andere klagten der Kerke; misbruykende tot twiſt en tweedragt verſcheide plaatzen der H. Schrifture, Gedr. in quarto. 1617. Voor Marten Jansz. Brandt, door Irenius Philaletius. zie hier voren, bl. 205.

„ hier voor, want 't zal hier kwalyk aflopen, 1617.
„ zoo verre als het haar niet verboden word
„ op te houden". Op den 16. daaraan vond men het volgende Pasquil of geschrift geplakt op de deur van een zeker koopmans huys; „ Begint gy Arminianen een Zondag weer „ te preken, zoo zullen der een deel in 't „ water worden gesteken." En op den 18. dier maand heeft men een ander geplakt aan de post van de deur van een Koopmans huys, 't welk dus luidde;

„ Hoort, myn Heren, hoort myn vermanen:
„ Deze Zondag zullen preken de Arminianen.
„ Maar daar zyn zeven honderd Lands knechten,
„ Die met de Arminianen willen vechten.
„ En die nog heeft een goeden dienst van doen,
„ Die kome by dezen Capitein, en wilt u spoen.
„ Ick waarschouwe deze Arminiaansche gekken,
„ Dat ze wat zullen krygen op haar bekken (*r*).

Toen de Remonstranten hunne twede vergadering hielden op dwarsboomsloot, den twaalfden van Februari, was 'er een getal van omtrent twaalf honderd menschen, onder welken vele eerlyke en treffelyke Burgers waren en verscheide lieden van aanzien. De Predikant Sopingius kwam, vergezelschapt met drie of

Toen de Remonstranten hunne twede vergadering hielden;

(*r*) Zie de voornoemde brieven, bl. 5, 6. En BRANDT, Reformatie, II. Deel, pag. 483, tot 488, 489, 490. LIMBORCH, Episcopius Leven, bl. 35 en 36. BRANDT, II. Deel, bl. 483—490.

1617. of vier eerlyke welbekende mannen, die hem geleidden ter plaatze, daar men prediken zoude: Hy predikte over de woorden, *Hebr.* III. 15. *Heden, indien gy zyne ſtemme hoort, verhardt uwe harten niet*, op eene zoo beweeglyke wyze, dat hy velen der toehoorders de tranen uit de oogen perſte. Hy ſprak van de tegenwoordige oneenigheden met grote vredelievenheid en met lof van den vreedzamen en godvrugtigen yver, dien de Heren Staten hadden aangewend tot het bedaren der kerkelyke geſchillen. De Predikatie byna geruſtelyk ten einde gekomen zynde, meende hy dezelve te beſluiten, gelyk hy ook genoegzaam deed; doch tevens ſtond zeker Engelsman, Bromley genaamd, op, en ſprak met luide ſtemme deze woorden; „ Hoort „ hier, myn Heren, hoort, hoort hier, „ myn Heren, hoort; Preekt men ook an„ ders, of word daar anders geleerd in de „ Oude en Nieuwe Kerk, daar onze Predi„ kanten Plancius, Triglandus, Hallius, en „ alle de anderen preken"? Daarop riep het volk over hoop, ja, ja, ja; maar omtrent zeven of agt ſtemmen van Contraremonſtranten riepen, neen, neen. Na dat geroep volgde groter geroep. De Predikant bleef nog op den ſtoel, en riep om ſtilte, menende 't kind van zeker koopman te dopen; maar 't was te

maakte een Engelsman grote opſchudding in de vergadering.

(*s*) Zie de meergemelde Brieven, bladz. 6. Brandt, Hiſtorie der Reform. II. Deel, bl. als voren.

te vergeefs. Ter zelver uure was 'er een grote hoop van 't gemene volk voor de vergaderplaats te zamen gelopen. Dezen ſmeten alle de glazen en de houte venſters in ſtukken, 't welk zy al hadden beginnen te doen, eer de voornoemde Engelsman 't gerugt maakte; zoo dat zommigen, die wat agter afſtonden, de ſtenen op 't lyf kregen. Ondertuſſchen kwam een party hevige luiden met groot gedrang naar boven lopen, zoo dat men zig reppen noch roeren konde; en ettelyken van dat volk riepen uit de venſteren; Komt boven, komt boven, 't is nu tyd en meer dan tyd. Eenigen van hunne makkers, die beneden waren, riepen; Valt in, valt in, ſlaat dood, ſlaat dood den Predikant, dien Scheurmaker. Anderen liepen naar den Predikant, die nog op den ſtoel ſtond, en ſloegen naar hem, maar de ſlagen werden van de vrouwen met hare ſtoelen, en van anderen, afgeweerd. Des Predikants Huysvrouw haalde haren Man van den ſtoel: Ettelyke eerlyke lieden bergden hem; en anderen zorgden voor de veiligheid der vrouwen met het kind, dat men dopen zoude. Men zag eenige mannen den jongens geld uitdeelen om ſpykers te kopen, waarmede zy met een dwarshout de deur daar men afgaan moeſt toeſpykerden. Eenigen klommen door de venſters, vrezende voor moord; en 't is zeer waarſchynlyk, dat zommigen van 't graauw, die boven waren, zig toen toeleiden, om de vrouwen van hare huiken, juwelen, mantels, en cieradien te beroven; maar de mannen die

1617.

De Predikplaats word geplonderd; en verſcheide aanzienlyke Burgers lyden groten overlaſt.

1617. binnen waren drongen de deur met geweld open; en ieder liep toen daar hem zyn angst hene dreef. Maar op straat komende, wierp men ze met slyk, men jouwde en joeg hen na, men stietze en smeetze. Aan de overzyde van den burgwal stonden te dier tyd by de duizend menschen, die dat werk met goede oogen aanzagen, zonder tegenzeggen; ja vele lachten daarom. De Predikant ging eindelyk hene, met vyf of zes aanzienlyke burgers; maar bekend wordende, werd hy terstond na gejaagd, met drek gegooid, en met bezems nat gemaakt. Eenigen zogten hem met kneppels te slaan; Zommige riepen, slaat dood, slaat dood; en de stenen begonnen alom te vliegen, doch zonder hem, of iemand van zyn gezelschap te kwetzen (*). Dus dreef men hem tot aan Boomsloot. Hier, menen de Remonstranten, dat men hem zogt in 't water te dringen. Doch hy ontkwam 't in de Brouwery de Haan, daar toen een grote hoop volks byeen kwam, tragtende de brouwery te vermeesteren, en met geweld, in huis te dringen. Dan de Brouwer, Pieter Evertsz. Hulft, stelde zig, met behulp zyner knegten en eenige arbeiders, in staat van tegenweer, en hield de geweldenaars buiten. Een grote hoop van dit volk bleef daar omtrent

De Predikant Sopingius was in groot gevaar; gelyk ook anderen.

(*) In de straks gemelde Brieven, leest men, dat zommigen van zyn byhebbende gezelschap gekwest zyn door 't werpen van de steenen.

trent ſtaan tot 's avonds toe; en verſtond men daar na, dat hun voornemen was, den Predikant van de eerſte brug, die hy zoude overgaan, met de twee brave mannen, waarmede hy ging, in 't water te werpen, en voorts dood te ſtenigen (*q*). Eenige aanzienlyke mannen, het laaſt afkomende, ſloten het Pakhuys toe. Toen viel men dezelven met ſcheldnamen aan, en drong hen op 't lyf, zoo dat ze van den anderen raakten. Rem en Jan Biſſchop, Broeders van den Profeſſor Epiſcopius, met Jacob Laurentsz. Reaal, Secretaris van de Admiraliteit, moeſten om 't gooijen van de ſtenen en het ſtoten de vlugt nemen in een bakkers huis, daarze omtrent een half uur bleven. Weer op ſtraat komende, werden ze door den drang van 't volk beklemd, en meer voortgedragen dan voortgedreven, tot in de Barneſteeg; daar ſtiet menze, dan aan de eene, dan aan de andere zyde tegen de muren van de huizen. Men riepze na, in plaats van Arminianen, verduyvelde Bavianen: en ſcheen men toe te leggen, om hen, indienze door den drang gevallen waren, met voeten te vertreden: doch zy bergden zig ter naauwernood in zeker huis, tot dat de geweldenaars weder te rug liepen naar het Pakhuys; daar zy de deur open, den Pre-

1617.

(*q*) Meer gemelde Brieven; BRANDT, ter aangehaalde plaatze, en VAN LIMBORCH, Episcopius Leven, bl. 35.

1617. Predikstoel, en alle de banken aan stukken braken en uit de vensters wierpen, en ook weg droegen 't gene de vrouwen en kinderen uit verbaastheid en vreze hadden laten leggen; en eindelyk de pannen van 't dak ter neer wierpen, en 't loot van de goten braken en wegnamen. Zy zouden het huis gantsch vernield hebben, indien de Magistraat niet eindelyk des avonds eenige order gesteld hadde (*).

De Remonstranten verzoeken by Requeft aan de Regering te Amsterdam om

De Remonstranten stelden kort daar na, een smeekschrift op, en gaven het aan de Heren Burgemeesteren en zes en dertig Raden der Stad Amsterdam over. Zy vertoonden daarin met alle eerbiedigheid, dat ettelyke luiden, lidmaten der Gereformeerde kerke, en anderen, zig in hun gemoed ontrust vonden, wan-

(*) Op de meer gemelde Brieven, door ons ter dezer plaatze aangehaald, volgde een Antwoord, tot titel hebbende, Wederlegging van het monstreus oproerig discours en Pasquil Jacobi Tarini. Gedrukt in 4to. 1617. Tot deszelfs wederlegging kwam in 't licht, Korte en naakte ontdekkinge van den Leugen-geest, onlangs verschenen in het uytgegeven Antwoord tot wederlegginge van het Discours over de Amsterdamsche beroerten. Gedrukt in quarto, in 't jaar ons Heren, 1617. In welk laatste Tractaatie gezegd word, Belangende dat hy (te weten de Autheur van 't zoo evengemelde Antwoord) zoo stoutelyk D. Taurinus houd voor den Autheur van het Discours, daar van weet ik niet veel te zeggen, dewyl ik geen onderzoek daar op gedaan hebbe. Verder wyst hy aan vyf en vyftig grove Leugenen door dien Schryver begaan.

wanneer zy in de openbare kerke bleven, of zig daar toe begaven, overmids zy het gevoelen der Predikanten binnen die Stad wegens de Predeſtinatie, met den aankleven van dien, midsgaders de hevigheden, die by dezelve Predikanten op den ſtoel werden gebruikt, niet konden toeſtemmen; en met goede Conſcientie zig ook niet langer konden onthouden zonder gezamenlyke godsdienſtoeffeninge; dat zy daarom goed gevonden hadden een Predikant, die Remonſtrantſchgezind was, te ontbieden, dewelke eerſt op den vyfden, en daar na op den twaalfden van Februari, uit Gods Woord, zoodanige predikatien gedaan had, die zy meenden van niemand met recht beriſpt te kunnen worden; dat het nogtans gebeurd was, dat aan de perzonen en plaats, daar zy vergaderd waren, de grootſte baldadigheid en moedwil was bedreven, die men zou konnen (†) doen: En alzoo zy in dezen

1617.

beſcherming in hunne Godsdienſtoeffening.

(†) Taurinus verhaalt, dat hy in geſprek zynde met een Predikant van Amſterdam, aan hem vraagde, ofze wel zouden toelaten, dat de Remonſtranten in Kerken of huizen hunne vergaderingen hielden, 't welk hy (Predikant) in zulke gelegenheden zelf zoude doen; en van hem ten antwoord kreeg, „ Of de Remonſtranten zig by hen „ wilden vergelyken? Zy waren in de Posſeſie (zeide hy) en „ bleven by de Leer, die nu veertig jaren lang hier te „ Lande geleerd was". Zoo verre waren zy met zig zelven vooringenomen. Zie TAURINUS, Onderlinge Verdraagzaamheid, I. Deel, Cap. 12.

1617. zen niet wiſten tegen eenige van de geboden of ordinantien des Magiſtraats te hebben gedaan; zoo verzogten zy derhalven, dat zy onverhinderd mogten voortgaan in hunnen openbaren Godsdienſt; immers tot zoo langen, dat tuſſchen de Remonſtranten en Contraremonſtranten goede ordre by publiek gezag geſteld zoude zyn; en dat het de Magiſtraat mogte gelieven hen onderuſſchen voor allen ongeval der moedwilligen door goede ordre te beſchermen. Dog wat antwoord zy hierop bekwamen, blykt niet (*t*).

Oproerigheden tegens de Remonſtranten.

De Pasquillen of oproerige ſchriften, hier voren (*u*) gemeld, en inzonderheid dat van den agttienden van Februari, maakte het graauw zoodanig gaande, dat ze des 's morgens den negentienden, zynde Zondag, wel een uur voor 't opgaan der zonne, in verſcheide oorden der Stad verzameld waren. Men nam ledige vaten, die men gebruikte voor trommels; en waarmede men met gantſche troepen, door verſcheide ſtraten der Stad, op en neder liep, zoekende of hier of daar niet eenige Remonſtrantſche, of, zoo zy riepen, Arminiaanſche vergadering wierde gehouden.

Het huis van Rem Biſſchop, den Broe-

Eindelyk begaf zig een grote troep van 't graauw, omtrent half negen uuren, naar de Koningsgraft of den Singel, naar 't huys van *Rem*

(*t*) Brandt, Hiſtor. der Reformat. II. Deel, bl. 486.

(*u*) bl. 222, 223.

Rem Bisschop, zynde toen de zesde woning voorby de Bergstraat, naar 't Ykant toe, 't welk nog heden kenbaar is, (zegt de Historieschryver Brandt) door den Luipaard, die in den gevel staat. Men had het volk aangezegd, dat daar gepredikt werd. Doch eenigen menen, dat de uitstrooijers zelven wel beter wisten, en het op dezen Man hadden gemunt, als eenen der voornaamste Remonstranten, om, door 't gene men hem aandeed, anderen af te schrikken, en alle Remonstrantsche vergaderingen, door dit bedryf, eensklaps voor te komen. 't Graauw eerst naast zyn deur aankloppende, zei zyn Buurman, een Contraremonstrant, *Mannen, gy zyt verkeerd*, en wees hen op 't huis van Rem Bisschop. Daar voor de deur komende, riepen zy; Hier word gepreekt van de Arminianen. Men trok de schel aan stukken, sloeg op de deur, en wierp met stenen de glazen in; de deur en vensters werden vervolgens in stukken gebroken, onder het geschreeuw; Doet op, gy Arminianen; gy preekt daar in huis. Rem Bisschop riep daar tegen; Het is zoo niet; Laat iemand van u binnen komen en 't huis bezigtigen; doch zyn zeggen hielp niet. De Schout, door eenen der Regenten daartoe verzogt, ging derwaards; gelyk ook een Onderschout met zyne dienaars; maar zy vertrok-

1617.

der van Episcopius, word geplonderd.

(v) Zie de genoemde Brieven. en BRANDT, II. Deel, bl. 489. 90. 91.

1617. trokken kort daarna, zeggende geen laſt te hebbende, om daar te blyven. 't Graauw riep toen *het huis is ons*, en gebruykte hoe langs hoe meer geweld op 't zelve, tot dat de meeſte hoop daar was ingebroken (*v*). Toen 't gehele huis door gevlogen, de kaſſen met geld open gebroken of weggedragen, de Klederen geſtolen, de Juwelen, Lywaat, Schilderyen, Boeken, en alles wat daar in was, geſcheurd, vernield of weggenomen. De ſchade, aan geld en goed door de pondering geleden, beliep volgens des eigenaars verklaring, over de vyf duizend gulden, eene aanmerklyke ſomme voor dien tyd. Rem Biſſchop zelf liep gevaar van 't leven: zyne huysvrouw, uit den huize geraakt en van een deel graauws vervolgd, 't welk haar met grote verwoedheid dreigde dood te ſlaan, geraakte in een huis op de Herengragt, en van daar over een ſchutting, van waar ze afviel, in den tuin van den Burgemeeſter Gerrit Jacob Witzen. Hier vond menze door den val en ſchrik in onmagt leggen. Men bragt haar in huis, en zogt haar met grote genegenheid te verkwikken. Tot zig zelve gekomen zynde, zei de Burgemeester; Wel Buurvrouw, hoe gaat dit dus toe? daar zy, nog zeer ontſteld, met deze woorden op uitborſt (*w*); ja, myn Heer, dit zyn de vrugten van de predikatien uwer Predikanten

(*w*) Brieven gedr. in quarto, 1617. P. VAN LIMBOCH, Episcopius Leven, bl. 1. 37. tot 42. BRANDT, II. Deel, bl. 489, 490.

ten, die 't volk tegens ons zoo ophitzen. 1617.
Onder de toekykers en toeſtemmers vond men eenen, die horende dat iemand den moedwil mispreės, daar over in grammen moede uytviel; 't Ware goed, dat men zoo ook met uw huis en nog vyf en twintig anderen deed: een ander riep, Het ſchaad hun niet; 't is hun rechte loon; had men vier of vyf in het pakhuis den kop gekloofd, 't ware wel gedaan geweeſt. Een ander; Wat de jongens doen, wy zullen 't op ons nemen: Nog een ander; God heeft dit den kinderen ingegeven; 't is hun geopenbaard, dat de Arminianen 't land aan den Spanjaard zoeken te brengen, en God werkt door deze jongens om hen dat te beletten (*).

In

(*) Verſcheide aanmerk'yke zaken, behorende tot deze Hiſtorie, zyn te lezen in zekere Redenering en Verhaal van een oud en voortreffelyk Regent der Stad Amſterdam, aangaande dezen oploop en plonderberoerte. Die Heer te dier tyd weinige huizen verder dan Rem Biſſchop wonende, had dien huisſtorm en verdere moedwilligheid, van het begin tot het einde, met zyn eigen oogen meeſt aangezien, en ſpreekt daarvan in dat geſchrift met zeer ernſtige en vrye tale, die ons de geſteltenis dier tyd in meer dan een opzigt leert, in dezen zin;

„ Wy hebben dat laſtige juk der Spaanſche tirannye,
„ die niet eene gezindheid, maar allen die 't Pausdom
„ hadden verlaten, plaagde, met grote moeite, met zware
„ koſten, en 't uitſtaan van ſchrikkelyk gevaar, van de
„ ſchou-

1617. In of na het plonderen, had men eenigen in hegtenis genomen, doch met weinige straf- fe

Eenige plon-

„ schouderen geworpen, en door Gods genade gezamen- „ lyk vryheid verworven. Is 't dan niet een verkeerd „ werk, dat wy ons hier ter Stede reeds zoo laten mis- „ leiden, dat de Voorgangers van eene gezindheid in 't „ byzonder, of alleen de hevigste uit de hunnen, de „ vryheid, met gemene kosten en gevaar verkregen, zig „ zelven, en die 't met hun eens zyn, alleenlyk toeëi- „ genende, alle de andere Gezindheden, weer gelyke „ tiranny, of misschien nog zwaarder dan de ontvlodene, „ op den hals willen dringen? Daar toe heeft men van „ tyd tot tyd verscheide partydige Predikanten beroepen; „ die de voetstappen van die van Embden, Groningen en „ anderen navolgende, naar nieuwe vervolging tragten, „ en geen matiging noch Verdraagzaamheid willen in- „ willigen (1); zelfs omtrent zaken die treffelyke Theolo- „ ganten verstaan draaglyk te zyn. Andere leden van 't „ land zig tegen hun voornemen stellende, vervielen wy „ in dezen tweespalt. —— Hoe gaat het nu onder ons „ toe? —— Onze Kerkelyken willen zelfs den Wethou- „ deren gene kennis in kerkelyke zaken toestaan (2), „ veel

(1) Te weten, *Petrus Plancius*; *Joannes Ursinus*; *Jacobus Roelandus*; *Casparus Heidanus*; *Rudolph Petri*; en *Gosewinus Geldorpius*; waar nog by te voegen is de berugte *Adrianus Smoutius*; zie Brandt, II. Deel, bl. 542. en hier voren, bl. 70, 71.

(2) Men durfde in den Kerkenraad te Amsterdam wel beweren, dat men Burgemeesteren in het beroepen van Pre-

fe fpoedig weder ontflagen. Een der gevangenen gevraagd zynde, waarom hy in 't huis van 1617.

derraars werden

„ veel min den gemenen volke; en nogtans hebben wy „ den twaalfden dezer maand gezien, dat het graauw, „ met grote toejuiching van veele voorname perzonen, „ zoo wel van de regering als van de kerk, zig niet al„ leenlyk de kennis, maar ook eene dadelyke executie „ van hun vonnis aannam, tegens luiden, die hunnen „ Godsdienft, niet zonder kenniffe van de Overheid, oef„ fenden; hun niet alleen zeer onmanierlyk dreigende, „ met grote onftuimigheid op hen aanvallende, en hen „ kwalyk handelende, maar ook uuren lang groot geweld „ en moedwil plegende tegens de plaats van hunne ver„ gadering, dezelve zeer befchadigende, zonder dat 'er „ van 's Heren Wegen in zes of zeven uuren naar werd „ omgezien, of 't minfte bewys van wederftand gedaan, „ tot 's avonds ontrent den duifter. —— Tot nog toe „ ben ik van verftand geweeft, dat een Magiftraat ampts„ halven gehouden is, allen, die onder deszelfs gebied „ zyn gezeten, voor openbaar geweld te befchermen. —— „ Met zulk geweld kan, nog mag men de Religie „ niet vorderen. —— God wil zynen tempel met geen „ bloedige handen hebben gebouwd, en eift geen' ge„ dwongen, maar goedwilligen dienft". —— Na dat deze Heer vervolgens, zoo kort als doenlyk was, de „ plon-

Predikanten niet behoorde te kennen. Brandt, Hiftorie der Reformatie, II. Deel, bl. 185.

Zodanige taal hadden die van Leiden ook al lang te voren gebruikt tegen de Magiftraten. Zie de Juftificatie, gedr. 1597. in Octavo, L. A. No. 5.

1617. van Rem Bisschop hadde geweest, antwoordde; Uyt goeden yver, om de Arminianen, die

gevat, en met ligte

plondering van 't huys van Rem Bisschop, gedeeltelyk beschreven had, gaat hy dus voort; „ Midlerwyl gingen, „ zoo ik in 't zeker onderrigt ben, verscheide perzonen, „ die hier de hoogste ampten bedienen, ook ettelyke „ Bevelhebbets over 't Stads krygsvolk, wandelen voor en „ ontrent het huis van den Burgemeester Paauw; van „ waar zy al dat bedryf wel zien konden, en haast daar „ by komen, indien ze hadden gewild: doch zy gedroe- „ gen zig allen, als of hun de zaak niet aanging, of „ raakte. — Hoe is het te verschonen? —— 't Word „ ook van alle vromen verfoeid. Maar heeft men ook „ iemand van onze Predikanten, die 't hippelen, dansen „ en springen van onze jonge luiden, en de kostelykheid „ der maaltyden en klederen, zoo dikwils bestraffen, dit „ boos bedryf, 't welk zoo ver buiten 't spoor loopt, wel „ ooit op den predikstoel voor 't volk horen berispen? „ Ik heb nooit by anderen konnen vernemen dat ze 't „ hadden gehoord, veel min dat ik 't zelf zoude hebben „ gehoord. Geeft dit gene grote oorzaak van nadenken, „ en om te vermoeden, dat het geen 'er geschied is on- „ zen Kerkelyken, is 't niet allen, ten minsten eenigen, „ niet kwalyk behaagt? Doch wy mogen, ja moeten „ wel vaste rekening maken dat by aldien de Wethou- „ ders, die den naam van Vaders en Beschermers der „ burgeren voeren, en die armen en ryken, onbekenden „ en bekenden, gelyk regt moeten doen, geen ordre stel- „ len, om hunne onderdanen tegens diergelyk geweld te

„ ver-

die men zeide (dit had men 't gemene volk en anderen wys gemaakt) dat daar vergaderd waren, te helpen ſlaan. Verder gevraagd, Waarom hy de Arminianen zoo zeer haatte, gaf hy ten antwoord; Zou men zulk een volk hier lyden, die leeren durven, dat God den eenen menſch tot de Verdoemenis heeft geſchapen, en den ander tot de Zaligheid (*w*). Hier uyt kon men zien, op wat grond ook zekere Vrouw, dogter van een Schepen der Stad, ziende 't graauw aan 't hollen, op haar ſtoep ſtaande, tegens iemand lagchends monds zei-

1617.

ſtraffen ontſlagen.

„ verzekeren, dat wy het ons, eer wy 't wanen, deerlyk „ zullen beklagen". C. P. HOOFT, by BRANDT, Hiſtorie der Reformatie, II. Deel, bl. 491—496.

Iemand vraagde aan Joannes Urſinus, Predikant te Amſterdam, waarom de zynen niet zoo wel als de Luterſchen en Mennoniten hunne kinderen van zulk geweld als aan Rem Biſſchops huis gepleegd was, konden afhouden? en kreeg van hem ten antwoord, *dat wy zulks niet doen, daar in hebben wy onze conſideratien.* Waar op den Predikant wederom ten antwoord werd gegeven, zoo heb ik dan myne conſideratien op u. Zie UITENBOGAERD, Goed en Chriſtelyk beſcheid tegens Triglandus twede Vermaning, bl. 102. BRANDT, Reformatie II. Deel, bl. 498. PH. VAN LIMBORCH, Episcopius Leven, bl. 133.

(*w*) Brieven van Vermaarde en Geleerde Mannen, gedr. by Jan Rieuwertsz. te Amſterdam in Octavo, 1612. bl. 235. en BRANDT, II. Deel, bl. 501. Zie ook hier voren, bladz. 135, 136.

1617. zeide; *Zie, hoe yvert de gemeente* (y). Den vierden dag na 't plonderen van Rem Bisschops huis, kwamen twee Ouderlingen hem en zommigen anderen Remonstranten uit last des Kerkenraads aanzeggen, dat zy zig van 's Heeren Avondmaal, des zondags daar aan, den zes en twintigsten der maand, hadden te onthouden; en wanneer hy vraagde, wat redenen daar voor waren, zeiden zy dat de Kerkenraad hem de reden daar na zou zeggen (*).

Rem Bisschop word het H. Avondmaal verboden.

De Heren van den Gerechte deden een Ordonnantie afkondigen tegen de oproerige.

Het Graauw was gereed, om nog andere huizen van zeer aanzienlyke Remonstranten of derzelver begunstigers te gaan plunderen, maar de Heren van den Gerechte deden toen een Ordonnantie of Keure afkondigen, waar in gezegd werd, „ dat die byzondere en geseparеerde vergaderingen en predikatien, buiten nood ofte wettelyke redenen, by der hand waren genomen, en dat dezelven oorzaak waren van zoodanige zwarigheden en schadelyke uitwerkingen, als de ervarenheid had geleerd: Dat mede bevonden werd, dat nevens en onder deze beroerte van gemoederen eenige oproerige en kwaadwillige geesten hunne perzonagie zogten te spelen, om zoo wel de Magistraten en hunne perzonen, daden en beleid gehaat en verdagt te maken, en aan de an-„ de-

(y) Brandt, II. Deel, bl. 496.

(*) Ph. v. Limborch, Episcopius Leven, bl. 43. Brandt, II. Deel, bl. 501, 502.

„ dere zyde met Pasquillen en lasterlyke bil- „ lietten de goede gemeente tegen elkanderen „ op te hitsen; en dat zommigen daar door „ geweld, huisschendery, overlast en moed- „ wil hadden aangeregt, tot onlydelyke scha- „ de, en schande van deze Stad, en derzel- „ ver goede gemeente; belovende tevens be- „ loningen aan alwie zouden aanbrengen die „ daar aan schuldig waren; wel scherpelyk „ verbiedende, om gene muitery, overlast, „ of oproer te bedryven aan Huizen, Per- „ zonen of Goederen, dewyl zoodanige gro- „ ve, en gequalificeerde misdaden, aan den „ lyve, en zelfs met den dood, en anderen „ met exemplare en arbitrare correctien naar „ gelegenheid van zaken, zouden worden ge- „ straft (*x*)." 1617.

Pasquil door een Contraremonstrant op den naam van een Remonstrant uitgestrooid.

Den tweden nagt, na het afkondigen der zoo even gemelde publicatie, heeft men een scherp pasquil op de beurs aangeplakt gevonden, tegen den Magistraat van Amsterdam, beklagende kwanswyze het onheil dat Rem Bisschop was overgekomen. Het was ondertekend *Abraham Antonisz.*, en zoo in gerigt, dat het allen schyn hadde, als of 't van de zyde der Remonstranten voortkwam; zynde de

(x) Ordonnantie, by de Heren van den Gerechte der Stad Amsterdam Gepubliceert, den 21. Februaruari, 1617. gedr. te Amsterdam, met Consent van de E. Heren Burgemeesteren, by Jan Gerritsz UITENBOG. Historie, bl. 740. BRANDT, II. Deel, bl. 499, 500. BAUDART, IX. Boek, bl. 16, 17.

1617. de voornoemde Abraham Antonisz., voor een yverig Remonſtrant bekend (*). Buiten twyfel was het oogmerk, om hem niet alleen, maar alle de Remonſtranten des te hatelyker te maken, gelyk van zommigen meermalen gepleegd was, en om hem tot een roof en woede te ſtellen van het graauw. Doch naderhand bevond men, dat noch Abraham Antonisz. noch eenig Remonſtrant daar aan ſchuldig was; maar wel zekere *Wynand Alberts*, te dier tyd een bittere Schoolmeeſter van 't Contraremonſtrantſche gevoelen, die daar na in Stads bedieninge werd aangenomen (*z*); ſchoon de Heren van den Gerechte der Stad Amſterdam, ter ontdekking van den Auteur van dit ſchadelyk en bitter Pasquil, een Publicatie hadden gedaan, waarin zy aan den genen die den Autheur, of den Schryver van 't zelve, of die het aangeplakt, raad of daad daar toe gegeven had, aan den Schout, den Burgemeeſteren of Schepenen ontdekte, eene beloning beloofden van drie honderd guldens (*a*).

De

(*) Deze Abraham Antonisz. woonde te Amſterdam, en was Procureur voor den Gerechte aldaar.

(*z*) UITENBOGAERT, Hiſtorie, bl. 740, 741. BRANDT, Reformatie, II. Deel, bl. 500. En UITENBOG. Voorſtand van de Vryheid der Conſcientie, bl. 138, 139. waar het Pasquil te lezen is.

(*a*) Gepubliceerd den 23. Februari, 1617. 't is gedrukt agter de Ordonnantie, van den 21. Febr. BAUDART, Memorien, IX. Boek, bl. 18.

1617.

De Amſterdamſche Remonſtranten vonden zig door de afkondiging van den 21. van Februari verſteken van de vryheid, om afzonderlyk te vergaderen, of in 't gevaar van door 't graauw deerlyk mishandeld te worden; waarom zy zig tot de Heren Staten van Holland keerden met een ſchriftelyk vertoog of verzoek, 't welk door drie uit de hunnen, en uit den naam van zeer vele anderen, aan de Staten op den 6. van Maart werd overgeleverd: Het kwam hier op uit:

De Remonſtranten van Amſterdam leveren een Vertoog aan de Heren Staten van Holland en Weſtvriesland.

„ Vertonen met allen eerbied en in alle
„ ootmoedigheid Dirk van Endich en Abra-
„ ham Antonisz., beide burgers en inwoners
„ te Amſterdam, midsgaders Aarnout Noi-
„ ret, mede wonende aldaar, alle tot nog
„ toe belydenis gedaan hebbende van den Ge-
„ reformeerden Godsdienſt, voor zig zelven
„ en uit name en mondelingen laſt van vele
„ anderen, mede inwoners, poorters en bur
„ gers derzelfde Stad, —— Velen van wel-
„ ke, of zelven, of hunne ouders, de vry-
„ heid en 't welvaren van 't land tegens de
„ algemene vyanden hebben helpen verdedi-
„ gen, en alles daar by opgezet; dat zy al-
„ toos zyn gebleven, en nog tegenwoordig
„ blyven, by de regte, oude, ware, en in
„ Gods Woord gegronde Chriſtelyke Gere-
„ formeerde Religie; en dat 'er mids dien
„ gene redenen kunnen zyn, waarom zy niet
„ mede, nevens andere ingezetenen, zouden
„ beſchermd worden, zoo in hunne perzo-
„ nen en goederen, als ook in het vry ge-

1617. „ bruik en de oeffening van denzelven Gereformeerden Godsdienst: — Dat zommige Predikanten te Amsterdam, aangenomen hebbende een hoog en gevaarlyk gevoelen van eenige particuliere Schryvers, 't welk den Supplianten dunkt onschriftmatig en ergerlyk te zyn, het zelve den volke met grote hevigheid tragten in te planten, als of 'er de gehele zaligheid aanhinge; — Waaruit gevolgd is, dat de getrouwe Leeraar *Simon Goulart*, om dat hy gepredikt had, dat niemand door een volstrekt besluit van Gods Genade is uitgesloten, van zyn dienst verlaten is tegens alle kerklyke ordonantien, en zonder voorbeeld in deze landen: — Dat dezelve Predikanten de genen, die van hun deswege verschillen, doch zig insgelyks aan 't geopenbaarde Woord van God houden, en aan geen menschelyke schriften in zaken des Geloofs gebonden zyn, op de Predikstoelen schelden voor Atheisten, Ketters, Oproermakers, enz. — En die hunne kinderen ten doop bragten met verstrikkende afvragingen, buiten alle kerkenordening, en ook zonder voorbeeld, in hun geweten hebben gezogt te verstrikken, zeggende dat die van de Remonstrantsche gevoelens zynde zulke belofte deden, meineedig waren, en voor God en zyne Gemeente eene valsche verklaring gedaan hadden: — Dat zy zig zelven derhalve vonden bezwaard langer zoodanige predikatien te horen, —

„ en

„ en hebben daarom die van de Nederduitſche 1617.
„ kerke, op 't voorbeeld der Walſche kerke,
„ een publieken Leeraar ontboden, een vreed-
„ zaam man, die Gods Woord zuiver pre-
„ dikte, — en by denzelven ter predikatie ge-
„ gaan, ten wel weten van den Magiſtraat
„ der Stad, die hun 't zelve niet had verbo-
„ den: — Om dit te verhinderen hebben
„ zommige kwaadaartigen, 't zy door op-
„ hitſinge van oproerigen, of door de kragt
„ en werkinge van de partydige predikatien,
„ Pasquillen geſtrooid, — daar na de Gods-
„ dienſtige Vergadering geſtoord, groten
„ moedwil bedreven, — en verſcheide hui-
„ zen van voorname en eerlyke burgers met
„ geweld aangetaſt: — 'Er is van wege
„ den Magiſtraat wel eenig verbod gedaan,
„ van zodanig geweld niet te plegen, maar
„ den Supplianten is tevens verboden meer
„ vergaderingen te houden; — die derhalve
„ niet hebben konnen nalaten — al het
„ zelve aan Uwe Ed. Mog. kortelyk te verto-
„ nen, — en te bidden als met gebogen
„ knien, dat Uwe Ed. Mog. hen lieden, als
„ goede en getrouwe onderdanen, en lidma-
„ ten, zoo der kerke als des Vaderlands,
„ gelieven te nemen in Uwe Ed. Mog. be-
„ ſchuttinge, hen dienvolgens te beſchermen
„ tegens alle geweld, en overlaſt, aan hunne
„ perzonen en goederen: — En aangaan-
„ de hunnen Godsdienſt, dat zy mogen heb-
„ ben eenige Nederduitſchen en één Franſch
„ Predikant, die nevens andere Kerkendie-

1617. „ naren zoude mogen prediken, in de Stads „ kerken, mids houdende goede Christelyke „ en broederlyke eenigheid en gemeenschap „ des Avondmaals te zamen, en alle te za- „ men zoo wel de een als de ander zig regu- „ lerende naar Uw Ed. Mog. resolutie. — „ Dat zy in tusschen hunne vergaderingen en „ predikatien openlyk mogen houden, in „ eenige publieke plaatzen, by den E. Magi- „ straat ten dien einde aan te wyzen, of ten „ minsten in zoodanige plaatze, die zy zelf daar „ toe zullen bekwaam maken, en dat zy daar- „ in mogen worden bevryd van alle beledi- „ gingen en verstoringen (*b*)".

De Remonstranten geven een twede Vertoog aan de Heren Staten van Holland over.

De Remonstranten, merkende dat op hun verzoek niets gedaan was, gaven een Twede Vertoog den 16. der zelfde maand aan de Heren Staten van Holland over. De zin daar van was met weinige veranderinge, als die van het voorgaande, alleen werd 'er nog in gezegd, dat „ de gemeenschap des Nagtmaals „ door den kerkendienaren aan velen die in „ de vergadering der Remonstranten geweest „ waren was opgezegd, met dreiginge dat de- „ zelve ook aan de overigen, die daarin ge- „ weest waren, zou opgezegd worden; zoo „ dat daarmede ophield de reden by den Ed. „ Magistraat voorgewend wegens hun Verbod, „ dat die zig aan de Christelyke Gereformeer- „ de Religie begeren te houden, zig zouden „ wag-

(*b*) BRANDT, II. Deel, bl. 503——508. by wien dit Vertoog en smeekschrift geheel te vinden is.

„ wagten in eene byzondere vergadering te 1617.
„ begeven buiten de openbare kerken, bete-
„ kenende daarmede zulken, die de Predikan-
„ ten voor Lidmaten wilden erkennen ". —
In 't ſlot zeiden zy; „ En in gevalle Uwe
„ Ed. Mog. zouden mogen zwarigheid ma-
„ ken op het getal van de perzonen der Sup-
„ plianten, en meerder genegen zyn, om
„ hun 't voorzeide verzoek te conſenteren,
„ wanneer 't zelve by een zeker merkelyk
„ getal werd gedaan; zoo bidden de Sup-
„ plianten, dat Uwe Ed. Mog. gelieven te
„ bepalen zoodanig een getal, als Uwe Ed.
„ Mog. in goedertieren discretie zullen goed-
„ vinden; mids dat hen hun verzoek zal wor-
„ den geoctroieerd, zoo wanneer gelyke
„ hoeveelheid van perzonen met hunne on-
„ dertekening zig zelven aan Uwe Ed. Mog.
„ ten dien einde zullen hebben bekend ge-
„ maakt; op dat zy anders door zoodanige
„ openbaringe van hunne namen niet aan
„ meerder haat, en aan gevaar wegens hunne
„ perzonen, en goederen worden bloot ge-
„ ſteld" (c).

Op dat verzoek ſtaat in 't Reſolutieboek der Heren Staten aangetekend: „ Is voor gele- „ zen het requeſt van de dolerende lidmaten „ der Gereformeerde Religie tot Amſterdam, „ en, na de deliberatie daar over gevallen, „ zyn

Beſluit der Staten op 't zelve.

(c) Brandt, II. Deel, bl. 510, 511.

1617. „ zyn de Heren Gedeputeerden der Stad Amſterdam verzogt, met alle discretie op dezelve redenen van bezwaarniſſe te letten, en zulks te doen, dat de ruſte en tranquiliteit van hunne Stad mag blyven behouden, en deze doleanten hun gemoed te laten beleven". Toen de Remonſtranten eenige kennis bekwamen, van 't geen by de Heren Staten op hun Vertoog was gedaan, keerden zy zig tot de Burgemeeſteren en Raden der Stad Amſterdam, met het volgende requeſt, waarvan de verkorte inhoud is;

De Remonſtranten geven een Requeſt over aan den Magiſtraat te Amſterdam, om hunnen Godsdienſt ongeſtoord te mogen oeffenen.

Aan den E. E. Heren, myne Heren Burgemeeſteren, en zes en dertig Raden der Stad de Amſterdam „ vertonen met behoorlyke „ eerbiedinge en onderdanigheid de dolerende „ Lidmaten van de Nederduitſche en Franſche „ Gereformeerde kerken, voor zig zelven „ en in den name van een goede menigte u„ wer E. E. dienſtwillige en vredelievende bur„ geren en ingezetenen dezer Stad, al te zamen „ de Chriſtelyke Gereformeerde Religie, en de „ diergekogte vryheid der Conſcientie, mids„ gaders den welſtand uwer E. E. als ook ve„ len der Supplianten vaderlyke Stad hert„ grondiglyk beminnende; hoe dat zy ſup„ plianten gedrongen zyn geweeſt ter oorza„ ke van den moedwil en overlaſt van op„ roerige menſchen, om het houden van „ hunne godsdienſtige vergaderingen, hun „ aangedaan, mitsgaders ter oorzake van de „ willekeur, door de Heren tegens het hou-

„ den

„ den van vergaderingen tot het oeffenen 1617.
„ van hunnen godsdienſt gemaakt, zig by de
„ Heren Staten van Holland en Weſtfries-
„ land, als hunne eenige Hoge Overheid, te
„ vervoegen, ten einde zy in de voornoemde
„ godsdienſtoeffeningen onverhinderd mog-
„ ten voortgaan. En dewyl zy onderrigt wa-
„ ren, dat dit hun billyk verzoek aan de He-
„ ren, afgevaardigd van deze Stad ter
„ laatſt gehoudene Staatsvergaderinge, in
„ zulke voegen was gerecommandeerd, dat
„ het den Magiſtraat naar hunne wysheid en
„ discretie gunſtig daarop zoude gelieven te
„ letten; — zoo keerden zy zig ootmoe-
„ dig tot denzelven als hunne wettige Over-
„ heden, ten einde het den zelven mogte ge-
„ lieven, dit verzoek, ſpruitende alleen uit
„ een godvrugtig en vredelievend gemoed,
„ gunſtiglyk te vergunnen en toe te ſtaan,
„ op zulke wyze als in het Verzoekſchrift,
„ den Heren Staten gedaan en hieraan ge-
„ hegt, was verzogt". De Magiſtraat egter
vond niet goed den Remonſtrantſchgezinden
dit verzoek in te willigen, gelyk uit het ver-
volg der zaken duidelyk blykt; zoo dat zy,
die binnen Amſterdam in de openbare ker-
ken, uit welke zommigen onder hen reeds
genoegzaam, door 't ontzeggen des Avond-
maals, geweerd waren, niet onophoudelyk
hunne gevoelens hevig wilden horen doorha-
len, ſedert dien tyd, naar andere plaatſen
moeſten gaan, en ook nu en dan gingen,

1617. om hunnen openlyken godsdienst te oeffenen (*d*).

Zommige Remonstrantsche Predikanten verbinden zig onderling.

In dezen toestand van zaken oordeelden zommige Remonstrantsche Predikanten, voorziende dat binnen kort nog zwaarder storm stond op te steken, zig ter onderlinge hulpe en bescherminge een weinig nader te moeten verbinden, en ten dien einde eenige punten van eenigheid op te stellen, welken zy ondertekenden. Althans dit word verhaald, en die punten worden opgegeven (*). Voor dezelven was eene inleiding gesteld, welke de redenen van deze onderlinge vereeniginge vervatte, en hierop uitkwam; „ Dat eenige he-„ vige Predikanten onder de Contraremon-„ stranten, en velen die hen aanhingen, ver-„ getende dat de Christenen één Lighaam en „ één Geest zyn, meer en meer van de waar-„ heid

(*d*) BRANDT, II. Deel, bl. 501, 502, 503, 508, 510, 512.

(*) Deze Acte was door de onderschryveren nimmer gemeen gemaakt, en werd eerst in den jare 1631. in 't licht gebragt door iemand der Contraremonstranten, onder den titel van *Nader Unie*. UITENBOGAART, beantwoordde den Uitgever en deszelfs aanmerkingen in een stukje in 4to. met den titel, *Antwoord op het blaauw Libel of Boekje, Nader Unie*, gedr. 1631. In dat antwoord zegt hy, bl. 27, 28. Dat die Acte nooit door de Remonstranten is uitgegeven, en mogelyk alleen een *Concept* is, ontworpen naar de gelegenheid dier tyden; doch dat de Remonstranten zig deszelfs inhoud niet behoeven te schamen.

„ heid afweken en van de Eenigheid, in de 1617.
„ Gereformeerde kerken dezer landen oor-
„ ſpronklyk onderhouden; hunne leeringen
„ aan alle anderen als noodzaaklyk wilden op-
„ dringen; de Predikanten die hun daarin niet
„ toeſtemden, uit den dienſt zetteden; ſchrif-
„ ten, by menſchen geſteld, tot twede regels
„ des geloofs maakten, en begeerden dat de-
„ zelven noch overzien noch verbeterd wer-
„ den, ſtrydig tegens de gronden der Her-
„ vorminge; en dat zy het hoge gezag der
„ Overheid in kerklyke zaken aan zig, onder
„ den naam der kerke, wilden trekken: Dat
„ zy noch naar vermaningen, noch naar de
„ bevelen der Overheid luiſterden, en alle
„ aanbieding van Onderlinge Verdraagzaam-
„ heid veragtten, alomme afgezonderde ver-
„ gaderingen, groten moedwil en ergernis
„ aanrigtten, en zelfs de Predikanten van hun
„ eigen gevoelens, die zulke verdraagzaam-
„ heid wilden oeffenen, als huichelaars ſchol-
„ den en als verrotte leden affneden: zoodat
„ zy dus ongehoorde nieuwigheden in Gods
„ kerke aanregtten, en zig aan Scheuring,
„ een werk des vlees, ſchuldig maakten,
„ Chriſtus ligchaam verdeelende. Dewyl nu
„ de Apoſtel vermaant *Rom* XVI. 17. van
„ de zulken af te wyken; zoo was 't, dat de
„ ondergeſchreven, om daar tegens te voor-
„ zien, en de waarheid van Gods Woord,
„ in eenigheid en vrede te onderhouden, zig
„ nader aan elkanderen verbonden". De
voornaamſte punten hunner vereeniging kwa-

 men

1617. men daarop uit; „ Dat zy de H. Schrift
„ voor den eenigen regel des geloofs hielden;
„ zig aan de Nederlandſche Confeſſie en Cate-
„ chismus zouden houden, in overeenſtemmin-
„ ge met de Belydeniſſen der Euangeliſche ker-
„ ken in 't algemeen, en voor zoo verre dezel-
„ ven met de H. Schrift overeenkomen; de O-
„ verziening van die ſchriften volgens beſluit der
„ Overheid goedkeurende: Dat zy zig aan de
„ *Remonſtrantie* hielden, en aan het Beſluit
„ der Staten van den jare 1614. hoewel zy,
„ in dit verloop van zaken, zig naar de bepa-
„ lingen van dat beſluit, in 't leeren en
„ voorſtaan van hunne gevoelens over de
„ leerſtukken in geſchil, nu niet langer kon-
„ den ſchikken, doch altyd in liefde en zagt-
„ moedigheid zouden onderwyzen, en alle
„ gematigdheid en voorzigtigheid gebruiken,
„ om gene gelegenheid tot vervreemding te
„ geven aan zulken der verſchillend gevoelen-
„ de, die hen wilden verdragen; belovende
„ elkanderen trouw te blyven in deze hunne
„ gemene Chriſtelyke zaak". Deze Acte was,
door twaalf Predikanten, den 1. van Maart
1617. ondertekend (*e*).

Te Rotterdam word den Contraremonſtranten eenen

Op den zelfden tyd genoegzaam, wanneer den Remonſtranten te Amſterdam het houden van byzondere Vergaderingen verboden werd, beſloten de Heren van Rotterdam, die den Remonſtranten toegedaan waren, aan de afgezon-

(*e*) BRANDT, II. Deel, bl. 513—518.

zonderde Contraremonſtranten zoo veel genoegen te geven, als met het vermyden van ſcheuring mogelyk ſcheen; biedende hun eenen byzonderen Leeraar van hun gevoelen aan, om in de openbare kerke te prediken, mits zy genen byzonderen kerkenraad aanſtelden. Prins Maurits oordeelde, dat de Contraremonſtranten hier mede behoorden vergenoegd te zyn. Ook bood de zeer ſchrandere en geleerde Nikolaas Grevinkhoven, die Remonſtrantſch was, maar by de Contraremonſtranten meeſt gehaat, ter bevorderinge van de vrede aan, op raad van den Heer de Groot, die hem hoog agtte, vrywillig zynen dienſt als Predikant te Rotterdam neder te leggen (*f*). Maar dit alles mogt niet baten; dewyl zy zig verbonden hadden, om gene Religiegemeenſchap met de Remonſtranten te houden.

1617.

byzonderen Leeraar aangeboden.

De Staten gedurig raadplegende over de kerkelyke onruſtigheden, ſloeg zyne Doorlugtigheid, in de maand Maart dezes jaars voor, dat men den Religionsverwanten, verſtaande daardoor de Contraremonſtranten, moeſt toelaten „ vry te prediken, en de Leeraars, die „ ter oorzake van de leer, dus drukt het de „ Prins uit, van hunnen dienſt verlaten wa- „ ren, weder aannemen, of anderen van ge- „ lyke gezindheid in hunne plaatzen ſtellen". Eenige leden der Vergaderinge ſtemden den voor-

Voorſlag van den Prins.

(*f*) Brandt, II. Deel, bl. 466—468.

1617. voorslag toe, maar men kwam tot geen besluit.

Drift der Contraremonstranten op verscheide plaatzen. Doch de Contraremonstranten oordeelden hunne zaken spoediger te moeten voortzetten, en gebruikten daartoe allerleie, ook zeer hevige middelen. Als te Gouda. Te Gouda, daar alles in rust, en de Magistraten en burgers meest allen, van den vroegsten tyd af, van 't gevoelen der Remonstranten waren, zond men van andere plaatzen Proponenten, om ook aldaar, met de zeer weinigen van 't ander gevoelen, afzondering aan te regten (g). Te Schoonhoven. Te Schoonhoven hadden zig ook eenigen van de openbare kerk afgezonderd; daar de Predikant van Groot-ammers, *Samuel van den Borre*, niet weinig toegedaan had (*h*). De Magistraat tragtte thands weder de verdere scheuring voortekomen, door eene resolutie, den 2. van Februari 1617 genomen; maar het was te vergeefs. De Contraremonstranten lieten zig hier onder anderen bedienen door *Petrus Paludanus*, die te voren Predikant te Zoetermeer zynde om zyne onrustigheden en kwaad leven van den kerkendienst was afgezet. Ondertusschen vielen deze afgezonderden klagtig, aan zyne Doorlugtigheid, Prins Maurits, en aan het Hof van Holland, over

(*g*) Ed. Poppius, Aanwyzing, bl. 10, gedr. in 4to. 1622, onder 't Cruys.

(*h*) Resolut. van Holl. van den 7—19. July, 1615. Uitenbog. Kerkl. Hist. bl. 632—634. Brandt, II. Deel, bl. 253.

over groot ongelyk en geweld, hun van den den Magiſtraat aangedaan; waarop zy ook van den Prins en het Hof voorſchryving verkregen; doch de Gekommitteerde Raden namen de zaak aan zig, en keurden goed 't gene de Magiſtraat gedaan had (*i*). Te *Oudewater* was de partyzugt, door den Predikant *Joannes Lydius*, eene ſterken yveraar voor de afzondering, begonnen en aangekweekt, nu zeer hevig geworden, en liep op daadlykheden uit. Den Predikant van Gouda *Eduard Poppius*, hun van de Clasſis voor eenige maanden te leen gezonden, wilden zy niet langer horen, zeggende, dat hy de gehele Stad Arminiaanſch zou maken, indien men hem verder liet preken. Dit wilden ze derhalve beletten, en wanneer Poppius zelfs door den Magiſtraat naar den ſtoel zou worden gebragt, vervoegden zig eenige Contraremonſtrantſchgezinden by tyds met wapenen in twee naarby gelegen huizen en in de kerk, om dat voortekomen; zoodat de Magiſtraat en Poppius nodig vonden uit de kerk te gaan; en zy Lydius, die al vroeg, zonder voorlezen, op den ſtoel was geklommen eer Poppius kwam, en den XXVII. Pſalm liet voorzingen, moeſten laten begaan. Deze man had zig al een geruimen tyd te voren van de Claſſis afgezonderd, en was noch door den Magiſtraat, noch de Staten en derzelver Afgezondenen te bewegen geweeſt, om zig weder te vereenigen. Inzonderheid egter maak-

1617

Te Oudewater.

(*i*) UITENBOG. bl. 753. *757*. GROTIUS, Verantw. Cap. IX. bl. 89.

1617. maakten de afgezonderden grote beroerte ter gelegenheid van de gewone verandering der Wethouderen, die men gedwongen werd naar den zin der aanhangeren van Lydius te doen (*k*). Om de Remonstranten gehaat te maken, strooide men, onder anderen, te Oudewater ook uit, dat zy een Psalmboek hadden uitgegeven met Privilegie der Heren Staten, waarin een gebed, om na de predikatien te doen, gesteld was, volgens 't welk men voor den Koning van Spanje, als onzen genadigsten Heer, moest bidden; en nogthans toonde men duidelyk, dat dit Psalmboek en gebed door Contraremonstranten, waarschynlyk egter door onverantwoordelyke onoplettenheid, was uitgegeven; maar dat mogt niets
Te Delft. baten (*). Te *Delft* zogt men op allerleie wy-

(*k*) Resolut. van Holl. 25 Febr. 22 April, 5, 12, 20, 25, Mei, 1617. UITENBOG. Hist. bl. 631, 791. kort Verhaal van de grouwelyke Disorder enz. gedr. te Philadelphia, in 4to. 1618. TRIGLAND, Kerkl. Geschieden. bl. 1024.

(*) De godvrugtige Eduard Poppius, toen te Oudewater zynde, deed onderzoek op het uitstrooizel, dat de Remonstranten een Nieuw Testament en Psalmboek met dat gebed hadden laten drukken; en hy zegt, in zyne *Aanwyzinge*, bl. 50, 51. dat hy het onderzoekende bevonden had, dat het naar zyn beste geheugenis in den jare 1615. te Haarlem, door een drukker, Wachtendonk genaamd, was gedrukt, en dat de Voorreden en de aantekeningen op den kant duidelyke blyken waren, dat het

wyzen twist te zaaijen en afzondering te verwekken. Men beriep daar, zeer tot ongenoegen van vele leden der Vroedschap en der Burgerye, die liever een vreedzamer man zouden gehad hebben, den Predikant Henricus Swalmius, die zig toen liet gebruiken in de afgezonderde kerke in 's Gravenhage, waarvan we terstond spreken zullen. Men zag, in 't doen van dit beroep, op het welbehagen van zyne Doorlugtigheid, die zig nu tot Voorstander der Contraremonstranten verklaard had. Ook heeft aldaar iemand, van buiten komende, en gene hoedanigheid in de regering hebbende, buiten wil van Burgemeesteren en Regeringe, doch voorgevende van den Prins gelast te zyn, vergadering van de Schutterye gaan houden, om de oneenigheden voort te zetten (*l*). In den *Briel* werd 1617.

In den Briel.

het van een hevig Contraremonstrant was uitgegeven, en byzonderlyk diende, om de Contraremonstrantsche begrippen te bevestigen en in te boezemen. Ik zal hier, in 't voorby gaan noch aantekenen, dat 'er in den jare 1610 zoodanig Psalmboek gedrukt is by *Hendrik Laurensz.*, te Amsterdam, die een zeer yverig Contraremonstrant was; zie den *Reukappel*, bl. 66. als mede het *kort Verhaal van de grouwelyke Disorder*, gedr. 1618.

Ter gelegenheid van de Oproerigheden te Oudewater is, in dien tyd, nog uitgegeven een Tractaat met den titel van *Ontdekkinge van den oproerigen Geest der Contraremonstranten*, enz. en van de zyde der Contraremonstranten werd uitgegeven eene *Clagte der Gemeinte te Oudewater*, enz.

(*l*) Grotius, Verantw. Cap. IX. bl. 95. Cap. XIX. bl. 239. Uitenbog. Kerkl. Hist. bl. 798—801, 890, 891.

1617. de fcheuring, die 'er was aangeregt, verder geftyfd en voortgezet door eenen der Predikanten, Willem Krynsz., welke ten dien einde ook verfcheide zeer hevige predikatien deed. Eenigen der yverigften van zyne aanhangeren dreigden den Wethouderen der Stad eene kerk te zullen innemen, daar kwame af wat mogte; woorden, die zeer bedenklyk waren. Dus werden niet alleen de afzonderingen, maar ook oproerigheden menigvuldig. Men ftrooide gefchriften met dit veersje; *Liever met Oranje te leggen [of te fterven] in 't Veld, dan langer met de Arminianen te zyn gekweld*; en zommige Schippers werden bewogen, om dit als een byfchrift met 's Prinfen Wapen in hunne vlaggen te ftellen. Anderen noemden zig in openbare gedrukte fchriften *'s Prinfen Geuzen* (m). Die zig by de openbare kerk hielden, en de afzonderingen niet voorftonden, werden voor David Joriften en Libertynen gefcholden; men tragtte hen alom verdagt te maken en onteerde de verdraagzamen met den naam van Drekwagen (*). Nog zag men een paskwil zwerven, *van liever door het zwaard*

(m) UITENBOG. bl. 778, 779. Zie de Voorreden voor de *Prefentatie gedaan door Bailluw en Burgemeefteren van Brielle*, aan de Contraremonftranten.

(*) Men vind by de Liefhebbers nog een Prent, onder den naam van de *Drekwagen* bekend, die door de Contraremonftranten, in die tyden, ter befpottinge der Remonftranten, werd in 't licht gegeven.

zwaard te willen sneven, dan met de Arminianen in vrede te leven (*f*). Te *Heusden* hadden de afgezonderde Contraremonstranten niet alleen, buiten order, een nieuwen predikanten ingedrongen; maar men had daar ook door oploop de verkiezing van Burgemeesters en Schepenen, die volgens gewoonte door den Gouverneur, als Burgzaat, en by den Drossaard geschied was, zelfs in tegenwoordigheid van de afgezondenen der Heren Staten vernietigd, en anderen, naar den zin der oproerigen, en die van de Contraremonstrantsche gevoelens waren, met geweld doen verkiezen (*g*). Te *Leiden*, daar zeer vele Walen en Vlamingen woonden, hielden de yveraars ook heimelyke byeenkomsten, en smeulde het vuur van beroerte (*h*). In *den Hage*, daar de gevoelens der Staten van Holland wegens de onderlinge Verdraagzaamheid als gevestigd waren, had men drie Contraremonstrantschgezinde Predikanten en eenen Remonstrant, den beroemden *Joannes Uitenbogaerd*, welke allen gedurende eenigen tyd elkanderen verdroegen. Doch *Henricus Roséus*, de jongste der drie, ging tot de begrippen der afzonderaren over (*i*); en werd, dewyl hy door gene redenen altoos tot gematigder gevoelens kon

1617.

Te Heusden.

Te Leiden.

In den Hage.

(*f*) Kort Verhaal, hier voren aangehaald.

(*g*) GROTIUS, Verantw. Cap. IX. bl. 92, 96.

(*h*) UITENBOG. bl. 887.

(*i*) Zie hier voren, bl. 165.

1617. kon bewogen worden, van de Staten in zynen dienst geschorst; waarop hy en zyne aanhangers goedgevonden hadden te Ryswyk, niet verre van den Haag, te kerk te gaan. Drie Raadsheren en de Grieffier A. Duik verklaarden ook, dat zy Uitenbogaard niet langer, met een goed geweten, konden horen preken (*i*). Deze afzonderaars, nu moede van zoo verre te lopen, wilden eene kerk binnen den Hage hebben. De Staten oordeelden, dat zy zig met de openbare kerk, waarin twee predikanten naar hunne gevoelens predikten, behoorden te vergenoegen; doch alle toegevenheid gebruikende, vergunden zy hen de Gasthuis kerk, (opdat zy de grote kerk niet geweldiger hand zouden innemen, waartoe zy gereed waren) onder voorwaarde van genen byzonderen kerkenraad aan te stellen. Doch deze voorwaarde werd van de afzonderaren niet in agt genomen, schoon zy die kerk gingen gebruiken; hoewel slegts tot den 9. der maand van Juli dezes jaars; wanneer zy, zonder te verzoeken of eenig kennis te geven aan de Overheden, en tegens derzelver wil, de kloosterkerk daadlyk innamen. De Prins had reeds eenigen tyd te voren die kerk, welke tot het doen van predikatien niet gebruikt, en thands op last der Staten hersteld werd, gaan bezigtigen; en ging zelf, den twe-

De Prins voegt zig by de Afzonderaars.

(*i*) UITENBOG. Leven en kerkl. Bedien. Cap. VIII. en IX. bl. 69. 106, 107, 108.

tweden zondag na 't innemen van die kerke, in dezelve ter preke, vergezeld van Grave Willem Lodewyk, Stadhouder van Friesland, en vele andere grote Heren. Zondags te voren was egter zyne Doorlugtigheid nog in de openbare kerke geweest onder het gehoor van Uitenbogaard; by welken de Prinses, Weduwe van Oranje, en haar Zoon, Prins Fredrik Hendrik, en zeer vele andere Heren van groot aanzien bleven gaan (*k*). 1617.

Waardoor dezelven bevestigd worden.

Dus kreeg de Afzondering der heviger Contraremonstranten hare volkomen vastigheid, door dien de Prins nu openlyk hun Voorspraak was en hunne zyde koos, die hy egter nu reeds eenigen tyd had begunstigd. Te voren, namelyk, zeide zyne Doorlugtigheid zig onzydig te willen houden; en op eenen anderen tyd, de godgeleerde Geschillen niet te verstaan, en 'er zig niet mede te bemoeien (*l*). Doch thands noemde de Prins de Contraremonstranten byzonderlyk zyne Religionsverwanten en de Oude Gereformeerden, welken zynen Vader op den stoel hadden gezet, en die hy derhalve vooral wilde verdedigen. Zoodanige begrippen waren zyne Doorlug-

(*k*) Uitenbog. Leven, Cap. VIII. bl. 129. en volg. Cap. IX. bl. 137, 175. en volg. Resolut. van Holl. 11. en 27 July, 1617. Brandt, II. Deel, bl. 556.

(*l*) Zie hier voren bl. 165. En bl. 135. Uitenbog. by Brandt, II. Deel, bl. 340, 558, 706. Uitenbog. Kerkl. Hist. bl. 980.

1617. lugtigheid door onkundigen of partydigen zekerlyk ingeboezemd (*). In 't laatst des vorigen jaars 1616. had de Prins al eens ge-
„ pe-

(*) Hoe verre die Vader des Vaderlands, WILLEM de I. af ware van de beginzelen der Onverdraagzamen, en met name van 't kerklyk gezag der strikter Gereformeerden en hunne bepalingen te begunstigen, blykt uit zyne woorden, hier voren, bl. 15. en uit eenen brief van den Heer van Aldegonde, by BRANDT, in de Historie der Reformatie, I. Deel, bl. 587. aangehaald, om van ontelbare andere bewyzen niet te spreken. Zommigen gaven in dien tyd al voor, dat zelf de gantsche Oorlog tegens den Koning van Spanje gevoerd was, om den Gereformeerden Godsdienst, en wel om dien, welken zy daarvoor alleen hielden; gelyk dat beweerd werd in zeker stukje, 't welk den titel voert van *Rechte Spore en Aanwyzinge*, gedr. in 's Hage, in 4to. 1617. bl. 16. Men heeft ook in dezen onzen tegenwoordigen tyd zulke diep onkundige, en ten hoogste ongerymde aanmerking, tot oneer van den Gereformeerden Godsdienst strekkende, zien vernieuwen. Doch zy was in den jare 1617. reeds volmaakt wederlegd, door een *Tractaatje*, 't welk gehouden word door den schranderen *Jacobus Taurinus* geschreven te zyn, en dezen titel heeft; „ Nasporingh, hoe en in wat manieren —— „ de Prince van Orangien de Bescherming dezer Landen „ heeft aangenomen, om de Nederlandsche Belydenis, „ als in alle deelen met Godts Woordt accorderende, te „ maintineren, en 't Gevoelen der Contraremonstranten, „ in 't stuk van de Predestinatie, —— als schriftmatig „ overal in te voeren. Den tweden druk, in 4to. 1617." Vergelyk UITENBOGAARDS Kerkl. Historie, bl. 150, 154.

zegd, „ dat dit geschil niet dan door de wa- 1617.
„ penen zou worden beslist (*n*);" en in dit
jaar 1617. wanneer hy Oldenbarneveld, de
Groot en andere Heren, in de Vergadering
der Staten voor de Onderlinge Verdraagzaamheid breedvoerig had horen spreken, zou hy, met de hand op zyn rappier slaande, gezegd hebben, „ het is met vele redenvoeringen en „ verbloemde redenen niet te doen; maar „ hier, hiermede zal Ik die Religie, welken „ myn Heer Vader in deze Landen heeft geplant, verdedigen, zonder eenige veranderinge; en ik zal zien, wie my dat beletten „ zal (*o*)."

Zoodanige overleggingen werden zyne Doorlugtigheid van staatzugtige menschen, die door de verwarringe voordeel zogten, of van bittere en partyzugtigen, die hunne vyanden by deze gelegenheid den voet zogten te ligten, ingegeven. De Heer van Malderé, die van wege den Prins, als eersten Edelen van Zeeland in de Staten van die Provintie voorzat, liet zig in den Hage verluiden, „ dat men zeven of agt Remonstranten aan „ de galge moest knopen in Holland, en dat „ dan de zaak zig wel zou beteren (*p*).

Deze

(*n*) Uitenbog. Leven, Cap. IX. bl. 156.
(*o*) Uitenbog. Kerkl Hist. bl. 814.
(*p*) Uitenbog. Leven, Cap. IX. bl. 181.

1617. Onluſten daaruit ontſtaan.

Deze afzonderingen gaven ook aanleiding tot grote en openbare onluſten, zoo tuſſchen de voornaamſten des Lands, als in de regeringe van 't zelve. Ter gelegenheid van de ſcheuringe in den Hage waren 'er tuſſchen den Prins en 's Lands Advokaat van Oldenbarneveld eenige ſterke woorden voorgevallen (q). Sedert eenen geruimen tyd hadden de hoge Gerechtshoven in Holland, zoo de Hoge Raad als het Hof, de afzonderaars getragt te handhaven, wanneer dezelven zig by hen vervoegden tegens de Wethouderen der Steden, die volgens de Reſolutien van Staat, by meerderheid genomen, te werk gingen; doch dit doen der Gerechtshoven was, gelyk de Staten oordeelden, zeer onregtmatig, 't welk de Heer de Groot ook duidelyk heeft aangetoond (r). Ondertuſſchen vermeerderde dit de verwarring, den tweeſpalt, en de ſtoutmoedigheid van zommigen. Ook had de Prins al eenigen tyd te voren aan de Bevelhebberen der ſoldaten in de Steden mondelingen of ſchriftelyken laſt gegeven, van zig niet te bemoeien met de onluſten, uit de geſchillen van Godsdienſt ſpruitende; 't welk de Staten van Holland egter oordeeelden tegens den pligt der Sol

(q) UITENBOG. Leven, Cap. IX. bl. 159.

(r) GROTIUS, Verantw. Cap. XII. bl. 128. en volg. BRANDT, II. Deel, bl. 647, 648, 653, 654, 656, 665.

ſoldaten en het wettig gezag en de vryheden van 1617.
't Land te ſtryden (s). Alles was in zoodanige giſtinge, dat de Prinſeſſe Weduwe van Oranje, die zig by de Remonſtrantſchgezinden hield, omtrent dezen tyd aan den zeer aanzienlyken en beroemden Here van Pleſſis ſchreve, „ Daar is „ niet alleen geſchil over 't ſtuk van Godsdienſt; „ maar het betreft ook den gehelen Staat, die „ verloren zal gaan, indien men 'er niet haaſt „ in voorzie (t)."

De Waardgelders aangenomen.

In zommige ſteden van Holland hadden de Magiſtraten reeds het gebruik, en in allen het regt, om byzondere wagten, die geſchikt waren, om de ruſt en veiligheid in de ſteden te bewaren, in hunnen dienſt te nemen op ſoldy, die hun buiten 's Lands algemene laſten van oorlog betaald werd (u). Zy werden Waardgeldergelders genoemd. Dewyl nu de onluſten in de Steden, door den yver der Contraremonſtranten, om zig af te zonderen, de openbare kerken in te nemen, en uit de vroedſchappen te weeren, die zy niet goedkeur-

(s) GROTIUS, Verantw. Cap. X. pag. 105, 106, 116, 121. en volg. en in de Voorreden, bl. 7. BAUDART, Memorien, IX. Boek, bl 44.

(t) BRANDT, II. Deel, bl. 646. uit de Memorien van den Here van Pleſſis.

(u) GROTIUS, Verantw. Cap. X. bl. 104. —— 115. Cap. XIX. bl. 213, 218. UITENBOG. Kerkl. Hiſt. bl. 806, 812. Reſolut. van Holl. 4 Aug. 1617.

1617. keurden, meer en meer toenamen; gelyk ook de oplopen en plunderingen; zoo werd op den 4. van Augustus in dit jaar, by de Staten van Holland, (of liever by derzelver meerderheid, dewyl eenige weinige Steden gewoon waren zig naar de meerderheid niet te schikken) een besluit genomen, om in deze en dergelyke onlusten te voorzien, en onder anderen ten dien einde in de Steden zoodanige Waardgelders aantenemen, of derzelver getal, daar zy reeds waren, zoo veel te vermeerderen, als men zou nodig oordelen, om de algemene rust te beschermen, en de Magistraten, in de bescheiden en gematigde uitvoering der Resolutien tot vrede der kerke, te handhaven; te meer besloot men hiertoe, omdat zommigen den Godsdienst tot een voorwendsel schenen te willen gebruiken, om verandering in de regering te veroorzaken (*v*); terwyl men op het gewone krygsvolk, dat egter in verscheide Steden niet lag, zelfs in die steden, waarin het lag, geen staat kon maken, ter oorzake van de bevelen aan 't zelve door zyne Doorlugtigheid gegeven. Men meende zelf, dat aan den Prins, die met de zaken des krygs bezig geweest zynde, minder op de zaken der regeringe gevat was, door eenigen, die door zyne Doorlugtigheid op te zetten en veranderingen te veroorzaken hun eigen voordeel hoopten te bevorderen, onderrigtingen waren gegeven en begrippen ingeboezemd, die met de nature der regeringe en de reg-

(*v*) Grotius, Verantw. Cap. XIX. bl. 187.

regten en gebruiken (*w*), ja met de ware belangens van zyne Doorlugtigheid zelven, ſtrydig waren (*). 1617.

Op-

(*w*) GROTIUS, Verantw. in de Voorreden, bl. 6.

(*) De Heer DE GROOT heeft wegens 't gedrag van den Prins deze aanmerking gemaakt „ Zyne Doorlug-„ tigheid had vele jaren, nadat de geſchillen gantſch „ rugtbaar waren geworden, de Verdraagzaamheid met „ zyn voorbeeld beveſtigd, horende de predikatien van „ *Joannes Uitenbogaard*, en met hem het Avondmaal ge-„ bruikende, lang nadat hy zig by de Remonſtranten had „ gevoegd: Ja zyne Doorlugtigheid had na denzelfden „ tyd Uitenbogaard in den jare 1610. en 1614. gebruikt, „ als zynen byzonderen Hof-Predikant, —— en in den „ jare 1612. de Staten van Utrecht, die eenig regt om hem „ beweerden, en zeer aanhielden om hem in hunnen „ dienſt te hebben, verzogt, dat zy hem zouden willen „ laten in den Hage tot dienſt van zyne Doorlugtigheid „ en de kerke aldaar; en heeft zyne Doorlugtigheid in „ dezelfde *communie* [of heilige gemeenſchap] met Uiten-„ bogaard volhard, tot het innemen der klooſter-kerk. „ Ook heeft zyne Doorlugtigheid nog zoo langen tyd „ aangezien alle de Reſolutien, die tot de Verdraagzaam-„ heid zyn genomen, zonder ooit de Heren Staten van „ Holland te vermanen, dat in dezelven iets kwaads was „ gelegen, of dat men tot dienſt van 't Land of der „ Kerke een anderen voet behoorde te nemen. Dat het „ gene bedenkingen van Godsdienſt zyn geweeſt, die ee-„ nige perzonen daarna bewogen hebben, om zyne Door-

„ lug-

1617. Opdat deze Resolutie der Heren Staten egter aan de Contraremonstranten, of liever aan de afzonderaren onder hen, gene stof zoude geven, om het gros des volks wys te maken, gelyk zy gewoon waren, dat men den waren Gereformeerden Godsdienst zogt te veranderen, en de Contraremonstranten, die de Staten even zeer wilden handhaven als de anders gevoelende, tragtte te verdrukken; besloten zy tevens op den 4. van Augustus by dezelfde Resolutie, eene Verklaring uit te geven, die den volgenden dag reeds werd vastgesteld; waarby de Staten betuigen, „ rypelyk gelet te hebben op verscheide libellen, „ schriften en gesprekken, waarin men hen „ lastert verandering in den waren Christelyken „ Gereformeerden Godsdienst te willen maken, „ en voorgeeft dat de tegenwoordige kerk„ lyke geschillen, daaruit zouden spruiten; „ Waar tegen zy openlyk verklaren, dat van „ den aanvang der Hervorminge in deze Lan„ den tusschen de Hoge Overheden en ver„ scheiden kerklyken verschil is geweest over „ deze twee punten: 1. Of de Christelyke „ Overheid bevoegd zy in kerklyke zaken „ order te stellen, en zorg te dragen, dat „ de Godsdienst in zuiverheid en eenigheid, „ met weeringe van alle scheuring en ergernis „ be-

Verklating der Staten wegens hunne mening over de kerkl. zaken en geschillen.

„ lugtigheid te raden, zig te stellen tegens de Resolutie „ van de Heren Staten, is in ons Land bekend genoeg." Zie *Verantwoording van de wetlyke Regeering van Holland*, Cap. XIX. bl. 187. 2de Druk; [of bl. 193.]

„ bediend worde: 2. En of het gevoelen 1617.
„ wegens de Predestinatie, en 't gene daar-
„ aan kleeft, in de Vyf bekende Artikelen
„ vervat, zoodanig zy, dat men eenig lid-
„ maat of leeraar daarom de broederschap
„ zou mogen ontzeggen, en of het hoge ge-
„ voelen alleen in de kerke behoort geleerd
„ te worden. Wegens het eerste zeggen de
„ Heren Staten, dat de Overheden voor en
„ na 't begin der Hervorminge op die wyze
„ hadden gehandeld, gelyk zonne klaar uit
„ derzelver ordonnantien en wetten blykt;
„ dat de eerste Hervormden in deze landen
„ de Overheden dat gezag toeschreven, ge-
„ lyk blykt uit hunne Belydenisse, en zelf uit
„ het smeekschrift der kerke aan den koning
„ van Spanje; dat op dat gezag rustten de
„ kerklyke wetten by Prins Willem den I. en
„ de Staten reeds vroeg gemaakt; en de Com-
„ missie aan dien Vorst in 't jaar 1575 gegeven,
„ dat nergens Consistorien of kerkenraden zou-
„ den opgeregt worden, dan op benoeming en
„ instelling der Staten en Magistraten; als mede
„ de ernstige vermaning van dien Heer Prin-
„ se aan de Staten om wetten te maken over
„ de kerklyke perzonen en zaken, indien
„ men den Godsdienst en het Land wilde be-
„ houden; gelyk ook in den jare 1586 by de
„ Staten zekere Resolutie genomen was ter
„ handhavinge van 't recht der Overheden in
„ 't aannemen en afstellen van kerkendiena-
„ ren, tegens 't gene in eene Synode van 't
„ zelf-

1617. „ zelfde jaar was besloten: dat daarop ook „ rustte, 't gene gevolgd was, de kerkordening van 't jaar 1591; dat ook in andere Provintien de Overheden hare kerklyke Ordonnantien ingesteld en bevestigd hadden; „ waarom zy nu het voorgeven vreemd vonden, dat hunne Ordonnantie van 1591. „ niet zou mogen worden gebruikt, en zy „ uitgesloten moesten zyn over de kerkgeschillen te oordeelen, en uit de kerklyke „ vergaderingen; ja dat de kerklyke malkanderen heimlyk verbonden tot afzondering „ van die genen zelfs, welken buiten eenig „ verschil in de leere gezegde kerkordening „ gehoorzaamden.

„ Wegens het twede stuk, de Onderlinge „ Verdraagzaamheid, verklaren de Heren Staten; dat het gevoelen in de vyf Artikelen „ vervat, wegens de Predestinatie, van 't begin der Hervorminge niet alleen plaats had „ gehad, maar ook in Holland en de andere „ Provintien, en ook op de Universiteit van „ Leiden, was geleerd geworden door de „ Leeraren, zonder verhinderinge of scheuringe; gelyk blykt uit de schriften van „ Anastasius Veluanus, Gellius Snecanus, „ enz. Dat de Gereformeerden ook in Synoden dezer landen, aan die van de Augsburgsche Belydenis, welken niet alleen zyn „ in 't gevoelen der vyf artikelen, maar die „ ook in andere punten verschillen, de Christelyke Broederschap hadden aangeboden:

„ Dat

„ Dat egter de Staten niet verzogt, veel min „ belaſt hadden nieuwigheid intevoeren; maar „ alleen, dat de voorſchreven punten, als „ nooit voor dezen veroordeeld, veel min „ der Chriſtelyke Gemeenſchap onwaardig „ verklaard, niet zouden worden geſloten „ buiten de kerk, of gehouden worden voor „ genoegzame reden van Scheuringe, en nie- „ mand bezwaard om hoger te moeten lee- „ ren: gelyk hare Ed. Mog. aan de andere „ zyde ook nooit van meninge waren ge- „ weeſt, of nog waren, het hoge gevoelen „ uit de kerken te ſluiten; maar altyd, en al „ voor twintig jaren, hadden verſtaan, dat „ dit leerſtuk by die van 't eene en van 't „ andere gevoelen niet dan ſoberlyk en ſtigte- „ lyk zou worden verhandeld. 1617.

„ Wat het houden van eene wettige, onzydi- „ ge Nationale Synode aanging; de Heren Sta- „ ten zeggen, dat zy daarin al bewilligd hadden „ in den jare 1597, mits dat in dezelve de Be- „ lydenis zoude worden herzien, dewyl dezel- „ ve niet op dezelfde wyze van allen werd „ verſtaan en uitgelegd: Dat de andere Pro- „ vintien ook in 't houden van zoodanig Sy- „ node hadden toegeſtemd, mits om dezelf- „ de reden ook de Catechismus zou worden „ nagezien: Dat zommige kerkendienaars in „ deze Reviſie of herziening zwarigheid ma- „ kende, dit de oorzaak was dat de Synode „ toen niet was gehouden. Ook hadden de „ kerklyken en zelfs de Provintien bedenkin- „ gen gehad over de manier van die Synode,

„ waar-

1617. „ waarin men niet had kunnen overeenko-
„ men. Dat hunne Ed. Mog. daarby ook
„ verklaarden niet goed te vinden, dat eeni-
„ ge leerpunten, nimmer in de Christelyke
„ kerke beslist, by gelastigden van weinige
„ Provintien, inzonderheid in deze gestelte-
„ nis der tyden, tot nieuwe geloofs-artikelen
„ zouden worden gemaakt; 't welk de ver-
„ eeniging der Euangelische kerken zoude be-
„ nadeelen tot voordeel der vyanden van de
„ Hervorminge: Dat zy ondertusschen niet
„ hadden kunnen goedvinden, dat men de leer-
„ aars, zelfs die reeds vele jaren in dienst wa-
„ ren geweest, thands naauwer aan de gemel-
„ de kerklyke Geschriften, dan met de eere
„ van Gods Woord bestaanbaar is, zoude
„ verbinden. — In al het welke hunne
„ goede mening wel zou zyn naargekomen
„ geweest, indien de Classicale vergaderin-
„ gen, die de Censuren behoorden te oeffe-
„ nen, door onordentlyke afzonderingen ha-
„ re kragt niet hadden verloren. Om in al-
„ len dezen te voorzien hadden de Staten
„ nog onlangs voorgeslagen eene Provintiale
„ Synode, zynde bereid om alles aantewen-
„ den, wat volgens hunnen pligt tot het hand-
„ haven van den waren Christelyken Gere-
„ formeerden Godsdienst en den welstand der
„ kerken kon strekken, 't welk zy betuigden
„ opregt en in waarheid te verklaren" (*x*).

De-

(x) Verklaringe van de H. H. Staten van Holland en West-

Deze Resolutie en Verklaring der Heren Staten van Holland en Westvriesland werd weder genomen tegens het goedvinden der Steden Amsterdam, Enkhuizen, Edam en Purmerend, waarby zig de Stad Dordrecht nu ook gevoegd had; dringende die Steden thands tevens op het houden van eene Nationale Synode (y). In de Vroedschap van Amsterdam viel egter omtrent het tegenstaan van de Resolutien der Heren Staten, by grote meerderheid van stemmen genomen, gene kleine verscheidenheid van begrippen; en de Staten deden nieuwe pogingen, om die Stad tot andere gedagten te brengen; wordende aldaar de besluiten der Burgemeesteren en Vroedschappen, gelyk we reeds breedvoeriger gezegd hebben, slegts door eene of twee stemmen doorgaans overgehaald. De Heer de Groot werd ten dien einde weder derwaards gezonden; maar zyne pogingen waren vergeefs (z); gelyk ook die van den voortreflyken Oud Burgemeester Cornelis Pietersz. Hooft, in weerwil zyner uitmuntende redenvoeringen, welke hy in de Vroedschap meerma- 1617.

Westvriesland, waarby hare Ed. Mog. in 't korte vertonen de opregte goede Meininge, die zy altyd gehad hebben en nog hebben. Gedr. by Hillebrand Jacobsz. in 's Hage 1617. in 4to. Zie ook UITENBOG. bl. 805, 807. BAUDART, Memorien, IX. Boek, bl. 31.

(y) BAUDART, Memorien, IX. Boek, bl. 68.

(z) BRANDT, II. Deel, bl. 569.

1617. malen, en ook wederom by deze gelegenheid deed (*).

Vol-

(*) De gehele Redenvoering, by deze gelegenheid, door den groten Man gedaan, heeft de Historieschryver BRANDT in zyne Historie der Reformatie, II. Deel, bl. 563 en volgende, ingelast; De verkorte inhoud van dezelve komt hierop uit:

„ Hoe zyn nu, myne Heren, de genen die zig in deze „ vergadering durven oppronken met den naam van oude „ Geuzen, van de voetstappen hunner Voor-Vaderen „ afgeweken? De oude Geuzen, zoekende den vyanden „ den meesten afbreuk te doen, hebben alles bestierd, „ om vele stukken en brokken, die door de oneenigheden „ waren van een gescheurd, tot één ligchaam te maken. „ —— Wy doen het tegendeel, door byzondere verbin- „ tenissen te maken met perzonen, Steden en Provintien „ buiten Holland; en ons ten uitersten te kanten, ja tot „ de wapenen toe, tegens de Heren Edelen en voornaam- „ sten van denzelven Lande, die ons met hunnen bloedi- „ gen arbeid tot de vryheid hebben gebragt, die wy nu „ genieten. —— Hoe lang zullen wy onze Resolutien, „ met overwigt van één of twee stemmen genomen, „ styfzinnig staande houden, zonder te willen passen op „ de meerderheid van stemmen van de Edelen en verre de „ meeste Steden? De Steden van Haarlem, Schoonhoven, „ en Oudewater, hebben voor de vryheid van 't Land, „ toen deze Stad de tirannie ten dienste stond, zware „ belegeringen van den vyand verwagt en geleden, tot dat „ ze eindelyk met verlies van veel goeds en bloeds, in

„ zy-

Volgens de Reſolutie van de Staten van den 4. van Auguſtus werden in verſcheide Steden van 1617.

Waard-gelders te

„ zyne handen moeſten vallen. Leiden, Alkmaär en „ Woerden liepen gelyk gevaar, doch keerden door Gods „ hulpe den vyand af. Hoe die van Hoorn zig in den „ Schipſtryd tegens Boſſu kweten, en op hoe veel bloeds „ hun die zegen ſtond, is by zommigen nog in verſche „ geheugeniſſe: —— en in deze Steden poogt men nu „ 't volk met een ongematigden yver tegen de Magiſtra- „ ten op te maken, of, daar ze al reeds opgemaakt zyn, „ in hunne wederwilligheid te ſtyven. Men heeft hier „ niet alleen, zedert eenigen tyd, zoo vele vergaderingen „ van kerkelyke perzonen, uit verſcheide kwartieren en „ Provintien, toegelaten, of ten minſten door de vinge- „ ren gezien, die gehouden werden tot afbreuk van de „ Reſolutien der Heren Staten; maar men durft nog ſpre- „ ken van hier een Synode op Stads koſten byeen te „ roepen: en evenwel ontziet men niet over de nabuur- „ ſteden te klagen, om dat ze nu onlangs eenige byzon- „ dere vergaderingen hebben begonnen te maken tot „ handhaving van de publieke authoriteit. —— Overal „ ſtelt men ordre op de geſchillen by meerderheid van „ ſtemmen. Dan dit weigert men omtrent deze twiſt der „ Kerkelyken. De Reſolutie op 't ſtuk der Onderlinge „ Verdraagzaamheid, by meerderheid van ſtemmen geno- „ men, wil men niet nakomen. Men wil elkanderen in „ liefde niet verdragen, tot onzer aller welvaren. —— „ Men behoorde ook te overdenken, welke oorzaak de „ ingezetenen de wapenen tegen Spanje had doen aanne-

„ men;

1617. van Holland Waardgelders aangenomen, welker getal egter, allen te zamen genomen, geen

Leiden aangenomen.

„ men; hoe hunne tirannien niet tegens eene maar allerleie gezintheden woedden, gelyk ook de oorlog, op gemene kosten aller ingezetenen, is gevoerd. Daar om schynt het my uit een grote onkunde van 't voorledene, of uit grote laatdunkenheid en misverstand voort te komen, dat de eene of de andere gezintheid zig in 't byzonder zou laten dunken, dat ze met de haren, alleen erfgenaam zou zyn van de grote zegening, die God over dat gemene werk zoo wonderbaarlyk en overvloedig heeft uitgestort. Ik zou hopen dat God aan 's lands ingeboornen, die 't aan opvoeding, noch onderrigting, noch onderzoek, noch verstand ontbreekt, van de punten der Christelyke Religie, die ter zaligheid noodzakelyk zyn, genoegzame kennis heeft gegeven, en veel meer zelfs dan men zou vermoeden te zyn by velen van die luiden, die van hier en van daar komen, en dagelyks om 't genot of anderzins tot de gemeenschap der Gereformeerde kerke voor vol worden aangenomen. —— En worden 'er zomtyds onder de Hollanders gevonden, die wat zwarigheid mogten maken, om zig onder de discipline van onze Kerkenraden (1), meest vreemdelingen en niet bevoegt tot de „ re-

(1) Deze woorden zien waarschynlyk op 't verzoek van den Kerkenraad te Amsterdam, om een *Heilig Huisken*, of Kerkelyke Gevangenis te mogen hebben, daar men die gehouden werden de Kerkelyke tucht en discipline te veragten, zoude inzetten. Maar dit hun verzoek werd eg-

geen agtien honderd beliep (z). Het geschiedde te Leiden en te Haarlem onder ande- 1617.

„ regering, te begeven; dezelven behoorde men, dunkt „ my, daarom niet buiten de kerke, veel min buiten de „ zaligheid te sluiten; ten ware dat ze bevonden werden „ van erger leven te zyn, dan de genen die van hun „ zoo smadelyk spreken. —— Men durft de Heren „ openlyk tegens die luiden opmaken. Men scheldze op „ den predikstoel. Men wil enkel met zyn hoofd voort. „ Men roept zig byna heesch, om daar toe een voorvech- „ ter te vinden. Een van onze Predikanten durft in zyn „ yver raden, dat men, eer men dat werk zou laten „ steken, liever al de nering van 't land zou verliezen. „ Dan alle raders zyn geen gelders; en ik duchte dat hy „ zig wel kwalyk zoude houden, indien hy by verloop „ van 's Lands middelen, verzwaring des oorlogs, en „ aanpersing des vyands, zyn halve nering, dat is, zyn „ halve gagie, zou moeten missen. —— Maar nopende „ het stuk van de overstemming ter vergadering van de „ Heren Staten, daar nu zoo veel zwarigheid overgeval- „ len is, —— dunkt my, onder verbetering, dat nood- „ wen-

egter afgeslagen. Zie *Onpartydig Chronykje*, op 't jaar 1617. bl. 33. Nogthans blykt hier uit de yver der Amsterdamsche kerklyken van dezen tyd; en men kan ligt gissen, voor wie dit Heilige Huisken zou gediend hebben. Zie ook hier voren een blyk van dien yver, bl. *69*, *70*, 71. in de Aantekening.

(z) GROTIUS, Verantw. Cap. XIX. bl. 223.

1617. deren, dewyl daar vele duizende vreemdelingen, meeſt Vlamingen, waren, die allen op ver-

„ wendiglyk overſtemming moet plaats hebben: of by „ gebrek van die zoude onze regering, die ik voor de „ zekerſte houde, de onzekerſte en gevaarlykſte wor- „ den. —— In allen gevalle de Staat van Holland en „ Weſtvrieſland mag niet lyden, dat het eene lid of „ de eene Provintie zig over de ander eenig gezag „ in zaken van Religie zoude aanmatigen; als zynde „ dat regelregt ſtrydende tegens de Unie, wel eer tot „ Utrecht met goeden yver opgeregt, die 't fondament „ is geweeſt van de loffelyke en heilige eendragt onzer „ regering, en naaſt God, de oorzaak van onze behou- „ deniſſe. Willen wy deze in zoo hoogwigtig een hoofd- „ ſtuk verbreken, —— en regelregt handelen tegen 't „ geen onze voorzaten, de oude Geuzen, zoo opregte- „ lyk, en met zoo grote zorgvuldigheid en zwarigheid „ hebben te weeg gebragt? Zy hebben voor de vryheid „ der conſcientie in 't gemeen, naar dat de geſteltenisſe „ des lands toen was, en niet naar de begeerte van den „ eenen of den anderen in 't byzonder, gevogten, en „ den oorlog met het goed en bloed van allerleie gezint- „ heden, zonder onderſcheid, gevoerd en vervolgd, tot „ dat God zulke genadige, en van te voren ongelooflyke „ uitkomſt verleend heeft, daar Hy altoos voor geloofd „ en geprezen zy. Laat ons dan van dien ouden goeden „ weg niet langer afwyken". Zulke deftige en ernſtige Redevoering vertoont het waar en egt Karakter van dien Vromen en ronborſtigen Hollander, en voortreflyken Burger-

verandering wagten. Te Leiden, daar de Schuttery dubbele wagten aanbood, indien de Waardgelders werden afgedankt, oordeelde de Wethouderſchap zig op de Schuttery, in deze omſtandigheden niet alleen niet te kunnen verlaten, maar zelfs het Stadhuis met een ſterk houten Staketſel (*) te moeten beſchanſen, den burgeren vernieuwing van hunnen eed te laten doen, en die den eed weigerden, te ontſchutteren (*a*). 1617.

Te Haarlem nam men insgelyks Waardgelders aan. De twiſten waren aldaar, gelyk hier Onluſten te Haar-

gervader; zoodat GERARD BRANDT onder zulk een Hoofd, dit volgende vers te regt ſtelde;

O Chriſten Kato, Hoofd vol breins, en Vryheids mond,
Die om 's Lands voorſtand op Leiceſters moordrol ſtond;
Hoe hebt gy, aan het roer van Stad en Staat gezeten,
Gepleit voor 't heilig recht van 't dwangeloos Geweten!
Hoe zag uw verziend' oog de zaken zint gebeurd;
De twiſt, te licht, te vroeg gemaakt, te laat betreurd!
Oprechte man, uw zorg, uw trouw, uw wysheid leeren,
Dat beſte Chriſtenen ook aller beſt regeeren (2).

(2) BRANDT, Hiſt. der Reform. I. Deel, bl. 816.

(*) Men maakte daarvan twee Spotprenten, die de Arminiaanſche Schans genoemd werden, en de één in 't byzonder de Arminiaanſche Bullebak.

(*a*) VAN DEN SANDE, VI. Boek; bl. 79. UITENBOG. kerkl. Geſchied. bl. 887.

1617. hier voren (*b*) verhaald is, ontſtaan uit het beroepen van een Predikant, volgens de kerkenordening van 't jaar 1591. dewyl aldaar te voren deswege gene vaſte order was. En ſchoon die Predikant zelf Contraremonſtrantſchgezind ware, die kerkenordening egter hield men zoo ſtrydig tegens het regt der kerke, en de twiſt werd zoo hevig vàn elders aangeblazen, dat men zelfs den Predikant, die dus beroepen was, *Dionyſius Sprankhuizen* genaamd, niet onverhinderd wilde laten prediken, en de menſchen wys maakte, dat alwie hem hoorden, de kerk hielpen onderdrukken. Twee andere Predikanten, Adriaan Jacobsz. Tetrode en Daniel Souter verzetten zig zeer tegens den Magiſtraat en hunnen Amptgenoot, dien zy voor regtzinnig hielden, en des niet tegenſtaande voor Arminiaan, Pelagiaan, Sociniaan, enz. ſcholden, en het gemeen hem op hunne inboezeming voor geen Predikant, maar voor een Huurling, ja voor een Wolf hield, omdat hy de kerkordening van 't jaar 1591. verdedigde; terwyl de twee genoemde Predikanten derzelver onbetamelykheid en ergerlykheid beweerden, en die het met hun tegens Sprankhuizen eens waren met hem en de zynen geen Avondmaal wilden houden; ja zelfs aan den Magiſtraat, om byzonder Avondmaal te houden, een verzoekſchrift aanboden, dat egter van de hand gewezen werd,

lem; en Waardgelders.

(*b*) Bladz. 163.

werd, en den titel voerde van *Requeſt van wege de dolerende kerke van Haarlem* (c). 1617.
By de Wethouders afgewezen, zogten ze by de Claſſis heul; waarom de Magiſtraat goed vond de Claſſicale Vergadering, volgens de zelfde kerkenordening van 1591, bytewonen. Maar de Claſſis weigerde de afgezondenen van den Magiſtraat toetelaten. Uit dit alles ontſtonden grote twiſten; zoodat de Magiſtraat reden hadde, om vaſt te ſtellen, dat 'er onder den dekmantel van godsdienſt door zommigen geheel andere inzigten bedoeld werden, en wel zulke oproerigheden, ter veranderinge van de regering, als men in andere ſteden reeds had gezien. Om die reden vond dezelve ook noodzakelyk Waardgelders aantenemen, en den Schutteren den gewonen eed te laten doen of te vernieuwen; 't welk zommigen weigerende te doen ontſchutterd werden; en aan twee derzelven, die zig in andere opzigten ook weerbarſtig toonden, werd de Stad ontzegd. De Hoge Raad verleende aan die twee, tegens de Staatsreſolutie, van den 4. van Auguſtus, proviſie van appel, waarby de

(c) Gedr. te Amſterdam by Marten Jansz. Brandt, 1617. in 4to. Menigvuldige Tractaatjes kwamen over deze zaak in 't licht, die met Slangen- en Drakenbloed geſchreven waren, gelyk het word uitgedrukt van SPRANKHUIZEN, in zyne Juſtificatie, gedr. te Haarlem, 1617. in 4to.

1617. de Wethouders voor dat hoge Gerechtshof werden betrokken, en met de uitvoering van hun vonnis belaſt ſtil te ſtaan. Ook zette de Hoge Raad die regtshandeling in weerwil van nader aanſchryven der Gekommitteerde Raden en der Staten zelven voort, tot dat de Staten het gewysde van dat Gerechtshof nietig verklaarden, en belaſtten de gantſche zaak aan hun over te laten (*d*). Ondertuſſchen waren deze en dergelyke handelingen van dat hoge Gerechtshof den Heer Raadsheer Hoogerbeets zoo tegens de borſt, dat hy kort daarna beſloot het Penſionarisampt der Stad Leiden, te voren door hem bediend, en hem nu weder aangeboden, wederom te aanvaarden (*e*).

Prins Maurits onderſteunt de Contraremonſtranten met daadlykheid in den Briel.

In eenige andere Steden van Holland, als mede in Utrecht, werden ook Waardgelders aangenomen; maar terwyl men daarover in de Stad Briele zig beraadſlaagde, vond Prins Maurits, die zyn gezag over 't krygsvolk door het aannemen derzelven oordeelde verkort te worden, geraden de party der Contraremonſtranten, en tevens zyn gezag, met daadlykheid te handhaven. Zyne Doorlugtigheid had te voren het krygsvolk be-

(*d*) Juſtificatie van de Proceduren, by Schout, Burgemeeſteren en Regeerders der Stad Haarlem, gehouden in den jare 1617. tegens eenige overhorige en onruſtige Perzonen binnen dezelve hare Stad, te Haarlem, by Adriaan Roman, 1618. in 4to. BRANDT, Hiſt. der Reform. II. Deel, bl. 650—1661.

(*e*) BRANDT, II. Deel. bl. 662—666.

bevolen, zig niet te bemoeijen of te laten gebruiken in de onluſten, uit de godgeleerde geſchillen ſpruitende; en ondertuſſchen had men in den Briele alle reden om zware opſchuddingen te vrezen, gelyk we dit beide hier voren (*f*) verhaald hebben. Ook hadden eenige der gewone krygsluiden zig nu en dan, in 't byzonder in den Briele, woorden laten ontvallen, die gevaarlyk ſchenen (*g*). Men overlegde dan aldaar, om Waardgelders aan te nemen, of om eenige Vaandels te verzoeken, welken beloven zouden den Wethouderen der Stad getrouw te zyn, en de kerken en openbare plaatſen tegens oproerigheden te beſchermen (*h*). Maar zyne Doorlugtigheid, verzeld van zynen Broeder, Prins Fredrik Hendrik, begaf zig ſtil den 29. van September naar den Briele, en deed aldaar twee vaandels voetvolk komen, tot vermeerdering der bezetting; maar de Magiſtraat verzogt te vergeefs, dat dezelven beloven zouden hen te beſchermen. Dit onverwagte doen van den Prins was zoo vreemd, dat 'er allerleie vermoedens en gerugten uit ontſtonden; en onder het volk verſpreid werd, dat Oldenbarneveld de Stad aan den Spanjaarden verraden, doch de Prins nu nog 1617.

(*f*) Bladz. 256. 262.

(*g*) Grotius, Verantw. Cap. XIX. bl. 220, 221.

(*h*) Brandt, II. Deel, bl. 596.

1617. nog by tyds het leveren belet had (*i*), met dergelyke andere zeer ongerymde en haatlyke vertellingen. Van den anderen kant vermoedden zommigen, dat de Prins zig van de tegenwoordige onluſten wilde bedienen, om zig meester van 't Land te maken (*); 't welk zyne Door-

(*i*) BRANDT, II. Deel, bl. 630.

(*) Dat de Magiſtraten der Steden, volgens de Staatsreſolutie van den 4. van Auguſtus, regt hadden, om zig zelven te verzekeren tegens daadlykheid en alle verandering van Regeerders, ſtrydende met de privilegie, en dat zyne Doorlugtigheid, door hatelyke inboezemingen misleid, 't zelve verkeerdelyk opnam als ſtrydig met zyn gezag, heeft de Heer DE GROOT duidelyk getoond, zoo in zyne *Verantwooordinge* en der zelver Voorreden, meermalen van ons aangehaald, als in de *Juſtificatie van die Reſolutie*, die door hem insgelyks is geſchreven (1). Welke de oogmerken van den Prins thands waren, kan geen menſch verder verklaren, dan uit de gevolgen, die voor Oldenbarneveld, de Groot, Hogerbeets, en vele anderen zeer droevig waren; maar dat 'er een tydſtip geweeſt is, waarop zyne Doorlugtigheid eenige gedagten maakte, om tot Graaf van Holland verheven te worden, word by velen voor zoo zeker gehouden, als eenige hiſtoriſche waarheid van die nature zou kunnen zyn. Men kan daarover oordelen, wanneer men leeſt 't gene deswege geſchreven

(1) KASPER BRANDT, Leven van H. de Groot, bl. 101. De Juſtificatie vind men by BAUDART, Memorien, IX. Boek, bl. 42.

Doorlugtigheid nogthans volſtrekt ontkende zyn voornemen te zyn (*k*). Het bleef ſedert in den Briele zoo onruſtig en oproerig, nu de yverigſten zig dus meenden geſterkt te zien, dat de Staten in 't begin des volgenden jaars den Bevelhebberen der bezettinge beſloten aan- 1617.

ven is door den Here AUBERY DU MAURIER, *Memoires pour ſervir a l'Hiſtoire de Hollande*, pag. 152—158. of in de Nederduitſche Vertaling, bl. 169—172. LE CLERC, *Biblioth. Choiſie*, Tom. II. pag. 134—155. of G. BRANDT, Hiſtorie van de Regtpleging der drie Heren, bl. 230—245. in de 2de Druk, te Rotterd 1710. Het kan inderdaad niemand vreemd ſchynen, dat de Prins die gedagten heeft gehad, en daarover met de Princeſſe Weduwe geſproken, die 'er met Oldenbarneveld over raadplegende, door hem overtuigd werd, dat die verheffing veel eer nadelig voor 's Prinſen gezag zyn zou, dan voordelig: 't zou zeer wel kunnen zyn, dat de Prins ook vervolgens die gedagten had laten varen, doch tegens Oldenbarneveld, die door zyne wysheid, getrouwheid en naarſtigheid grote agting had verkregen, argwaan heeft opgevat, als wilde dezelve zyn gezag verminderen; terwyl deze grote Staatsman ook in de verbeelding zynde dat de Prins nog by zyn ontwerp bleef, tegens het zelve alle mogelyke zorg tragtte te dragen. Dit moeſt noodwendig die hevige en ongelukkige verbittering veroorzaken, waaruit men alle de verdere handelingen van den Prins gemaklyk kan verklaren; te meer daar het den doorlugtigen ouden Heer aan gene vyanden ontbrak, die des Prinſen gemoed tegens hem opzetteden.

(*k*) Notulen van Zeeland, den 14. Auguſt. 1617. by BRANDT, II. Deel, bl. 595.

1617. aanteſchryven, dat zy 't gezag van den Magiſtraat zouden hebben te handhaven, en het innemen van kerken of andere openbare plaatzen te beletten (*l*).

De Contraremonſtranten dringen op het beroepen van een Gemene Synode uit alle de Provintien.

In het Staatsbeſluit van den 4. van Augustus, en in de Verklaringe der Heren Staten van den volgenden dag, werd ook geſproken van het houden eener Provintiale of eener Nationale Synode; dewyl daarop thands door de Contraremonſtranten zeer ſterk werd gedrongen. Om van deze zaak een nader verſlag te geven, dienen we dezelve van wat vroeger tyden op te halen. Uit hoofde van eenige geſchillen hadden de kerklyken, die na het jaar 1586. en den tyd van Leiceſter gene Gemene Synode der Nederlandſche kerken gehouden hadden, dewyl die laatſte Synode aan de Hoge Overheden grote reden gegeven had om niet ligt eene nieuwe toe te ſtaan, ſterk aangehouden op zoodanige Synode, die uit alle de Nederlandſche Provintien zou byeen komen. Zulke Synode werd doorgaans Nationaal genoemd; ſchoon ieder Provintie, afzonderlyk hare Souverainen hebbende, (de Heren Staten namelyk, welken in 't ſtuk van Godsdienſt in 't byzonder bevoegd zyn ſchikkingen te maken in hunne Provintie, zoo als zy oordelen te behoren) als eene Natie op zig zelve zou behoren aangemerkt te worden; zoodat een gemene Synode uit alle de Provintien in geen

(*l*) BRANDT, II. Deel, bl. 699.

geen anderen zin een Nationale genoemd kan worden, dan voor zoo verre de Vereenigde Gewesten als ééne Natie in zekere opzigten kunnen worden aangezien. Dit was ook oorzaak, dat de Staten van ieder Gewest, volgens aanduiding zelve der Heren Staten Generaal, van de kerklyken moesten worden aanzogt, om zoodanige Nationale Synode toe te staan; en dat de Heren Staten van Holland reeds in den jare 1597. voor zoo veel die Provintie betrof, daarin bewilligden; in hun Besluit daar omtrent dit bevel invoegende, dat in die Synode „ de Belydenis der Nederlandsche kerken zou worden geresumeerd, [dat is, wederom opgenomen of nagezien] en dat „ zou worden gelet, hoe de *Eenigheid* op „ de beste wyze naar Gods Woord in de „ Nederlandsche Gereformeerde kerken zou „ bevestigd, bewaard en vermeerderd, en „ de ontstane zwarigheden verbeterd worden (*m*)". Zeer wel waren toen de kerklyken in Holland te vreden, dat zy het zoo verre hadden konnen brengen. In de andere Provintien, en inzonderheid in die van Utrecht, waren de Staten daartoe niet te bewegen voor den jare 1606; wanneer eindelyk ook de Staten Generaal den 15. van Maart de Nationale Synode toestonden, en „ goedvonden de„ zelve, in hunnen naam, als wettige Over„ heid

1617.

Holland had daarin bewilligd in 1597.

In den jare 1606. staan alle de Provin-

(*m*) Resolut. van Holl. 23. Dec. 1597. UITENBOGAART, Kerkl. Hist. bl. 304, 305. BRANDT, I. Deel, bl. 809.

1617. „ heid en Voorſtanders van de Chriſtelyke „ Gereformeerde Religie in deze Landen, te „ beroepen, na dat door hun Ed. Mog. met „ de kerkendienaren, die zy daartoe beſchry„ ven zouden, zou overlegd zyn gemaakt op de „ wyze, de tyd en plaats der Synode, ten „ einde die Synode, met Reviſie der Belyde„ niſſe en van den Catechismus, mitsgaders „ de kerkenordening, zoo aangelegd en gehou„ den wierd, dat zulks ſtrekte tot beveſti„ ging en voortplanting van de Goddelyke „ Waarheid, onderhouding van goede Ruſt „ en Vrede in Gods huis, en bevordering „ van ware Godzaligheid" (*n*). Met dit Beſluit egter wegens de Reviſie of Herziening van de Belydenis en Catechismus waren nu verſcheide kerklyken niet wel te vreden; en de Amſterdamſche Kerkenraad zond reeds op den 19. van April 1606. brieven rond, waarin zy de kerklyken vermaanden het regt der kerke te bewaren; waaromtrent ook de Zuidhollandſche Synode een beſluit nam (*o*). In 't volgende jaar 1607. werden door de Heren Staten van de byzondere Provintien, en, 't welk opmerklyk is, niet door de Staten Generaal, eenige Profeſſoren en Predikanten beſchreven, om over de wyze, tyd, en plaats der Synode te raadplegen. De Holland-

tien de Gemene Synode toe.

(*n*) UITENBOGAART, Kerkl. Hiſt. bl. 328, 329.

(*o*) BAUDART, Memorien, I. Boek, bl. 9. UITENB. als boven bl. 330, 349.

landſche Godgeleerden waren verdeeld in hun advys omtrent de Reviſie der twee gemelde ſchriften, dewyl de meeſten meenden, dat het aan 't oordeel der aanſtaande Synode moeſt gelaten worden, of die Herziening nodig en ſtigtelyk ware of niet (*p*). Zy vreesden, namelyk, dat de Overheid, ſchoon men by dezelve om het houden van de Synode verzoekende haar Gezag in 't kerkelyke erkende, door 't bevel der *Herzieninge* van die twee menſchelyke Formulieren, het regt der kerke benadeelde, dewyl men meende, dat de kerk, dat is de kerklyken, alleen gezag had, om de leer, die openlyk gepredikt zou worden, vaſt te ſtellen. De Heren Staten, van den anderen kant, oordeelden niet goed, zonder voorgaande Overzieninge, door hun Gezag, als hoogſte Overheden, Formulieren te beveſtigen en vaſt te ſtellen, welken van elders aangenomen, en nimmer te voren, onder hun opzigt, of in 't geheel niet behoorlyk nagezien, veel min goedgekeurd en beveſtigd waren (*q*). Dit verſchil van begrippen gaf de eerſte aanleiding, dat de Synode niet beroepen werd (*r*); vooral toen verſcheide Claſſen en byzondere Synoden op de aanneming en ondertekening dier

1617.

Oorzaken waarom die Synode toen geen voortgang hadde.

(*p*) Zie het Advys zelve by UITENBOG. bl. 350—352.

(*q*) Vergelyk hier voren, bl. 7—10, 27.

(*r*) Zie hier voren, bl. 269. de Verklaring der Staten zelve.

1617. dier Formulieren terstond ten sterksten gingen aandringen, gelyk wy reeds verhaald hebben; waardoor zy der zelver gezag tegens de Herziening, in weerwil van het bevel der Staten, schenen te willen beveiligen (*r*). Ook waren de Staten kort daarna ingewikkeld in de gewigtige onderhandelingen over het twaalfjarig bestand, die niet veel tyd overlieten, om op de Synodale zaken, in zulke verwarringe, naauwkeurig te denken. En die onderhandelingen den Prins zeer tegens de borst zynde, vonden de kerklyken, die de Herziening, als strekte dezelve tot verandering van den Godsdienst, zogten afteweeren, en dezelve aan 's Lands Advokaat van Oldenbarneveld toeschreven, by zyne Doorlugtigheid reeds zoo veel ingang, dat dezelve toen al zeide; *Ik zie dat men alles over hoop wil werpen, 't kerklyke en 't polityke* (*s*). De Herziening werd ondertusschen van vele hevig betwist, en van anderen ernstig verdedigd (*t*). Maar inzonderheid werd de Synode verder tegen gehouden, door de Alkmaarsche twisten, waarvan we gesproken hebben (*u*), en die door niet weinige Contraremonstranten

(*r*) Zie hier voren, bl. 30, 31, 32, 33, 42.

(*s*) Zie hier voren, bl. 87. UITENBOG. Kerkl. Hist. bl. 356.

(*t*) UITENBOG. bl. 357—370.

(*u*) Hier voren, bl. 34—41.

ten, tegens de bevelen der Staten van Holland, werden onderfteund; fchoon de Heren Staten het beroepen der voorbereidende Provintiale Synode beloofden, in gevalle de twisten volgens hunne fchikking en order werden geëindigd (*v*). Maar de voorwaarde van Herzieninge werd voor zoo haatlyk en onregtmatigd gehouden by de meefte kerklyken, dat zy in lang niet drongen op het beroepen van eene Synode, waarin dezelve zou moeten gefchieden. Vervolgens werden de twisten over de Goddelyke Voorfchikking en de Vyf bekende Artikelen zoo hevig, dat de Staten van Holland, in die gifting der gemoederen, het ten eenenmale ongeraden vonden, de Synode te beroepen (*w*). Ook was 'er al vroeg gefchil ontftaan, over de vrage, of de Synode de Gefchillen zoo zou befliffen, dat ieder zig daaraan zou moeten onderwerpen, dan of zy op eenige andere wyze de gefchillen zou tragten by te leggen (*x*). 1617.

In

(*v*) Refolutie van Holl. van 16 Sept. 1609. by UITENBOG. bl. 459, 454—462. TRIGLAND, kerkl. Gefchied. bl. 499. BAUDART, Memor. II. Boek, bl. 22, 23. GROTIUS, Verantw. Cap. VI. bl. 62.

(*w*) Het Verhaal der Deputatie van de Staten naar Amfterdam. Zie hier voren, 172, 173.

(*x*) UITENBOG. bl. 480, 481. De *Verklaring der Staten van Holl.* van 5 Auguft. 1617. hier voren, bl. 269, 270.

1617. In dezen tusschentyd was men bedagt, dewyl de Nationale Synode niet kon beroepen worden, om in Holland eene Provintiale te houden (*y*); maar de gesteldheid der gemoederen en zaken liet dat ook niet toe. Doch nadat de Afzondering nu bevestigd stond te worden in dit jaar 1617, en de yverigste voorstanders derzelve zig van 's Prinsen hulpe en gezag ondersteund zagen, werd alles geschikt, om de Nationale Synode voortgang te doen hebben. Drie Provintien waren tegens het houden derzelve in dezen tyd; die van Holland, waarin de meeste twisten en onlusten waren; en welke derhalve het grootste belang had by de maatregelen, om dezelven te bedaren; die ook de aanmerklykste was onder alle de Provintien, en het meest geleden, en 't standvastigst gearbeid had voor de Vryheid van Godsdienst, en aan wie de andere gewesten voor geen klein gedeelte die dierbare Vryheid hadden te danken; zy, of verre de grootste meerderheid der Steden en de Heren Edelen oordeelden de Synode thands zeer ontydig; en met haar waren het de Provintien van Utrecht en Overyssel eens. Om derhalve de bedoelde Nationale Synode, waarvan de Contraremonstranten zig nu alles konden beloven, door te zetten, bezorgden zy, dat 'er in de Lente dezes jaars eerst een brief kwame van

De Synode thands sterk aangedrongen.

(*y*) Hier voren, bl. 270. en BRANDT, II. Deel, bl. 467—471.

van den Koning van Engeland, Jacobus den I. 1617.
die wederom geheel anders luidde, dan zyn voorgaande (z), en waarin de Koning de gevoelens der Remonſtranten nu onverdraaglyk verklaarde, en de Staten van Holland ernſtig tot het beroepen van eene Synode ter beſliſſinge der geſchillen vermaande. Deze brief werd door den druk gemeen gemaakt, om de gemoederen voor de Synode aan te moedigen (a). De Staten van Zeeland, in welk gewest de Contraremonſtrantſche gevoelens byna algemeen waren, en 's Prinſen gezag inzonderheid veel vermogt, zonden ook gemagtigden aan de Staten van Holland, om hen tot het beroepen der Synode te bewegen; en kort daarna wendden daartoe de Staten van Gelderland, Frieſland en Groningen insgelyks hunne pogingen aan (b). Zoodat de Staten zeer ſterk gedrongen werden, zoo door de inwendige onluſten en beroertens der driftige yveraren onder de Contraremonſtranten, als door 't gezag des Prinſen, en de aanzoeken van vier Provintien, welken door den Prins onderſteund werden, gelyk hy de aanleiding gegeven had tot

(z) Zie hier voren, bl. 138.

(a) BAUDART, Memorien, IX. Boek, bl. 59. GROTIUS, Verantw. Cap. VI. bl. 56. Zie hier voren, bl. 138. WAGENAAR, Vaderl. Hiſt. X. Deel, bl. 154.

(b) BRANDT, II. Deel, bl. 545. en volgende.

1617. tot derzelven Vertogen. Ten opzigte van 't voorſtel der Gemagtigden in Zeeland waren twee zaken aanmerklyk; voor eerſt, dat zy zyne Doorlugtigheid eerſt van hunnen laſt byzondere kennis gevende, en onder anderen verklarende, dat zy ook gelaſt waren het voorkomen en heelen van Scheuring den Staten van Holland aan te raden, van den Prins tot antwoord kregen; *het is te laat: de Scheuring is 'er alrede;* waarop zy van dit voorkomen der Scheuringe niets voordroegen aan de Staten; 't welk egter van allen, die hun gezonden hadden, niet even goed gekeurd werd (*c*). Ten anderen was daarin aanmerklyk, dat de Heren Staten van Zeeland in hun voorſtel uitdruklyk verklaarden, 't zelve niet te doen, om zig eenigzins met de regeering of order van hunne naburen te bemoeijen, maar enkel om hen by wyze van tuſſchenkomſte en advys te raden (*d*). Deze voorſtellen of raadgevingen, die in de Maand van Mei dezes jaars gegeven werden, beantwoordden de Staten van Holland kort na het nemen van hun beſluit en 't uitgeven van hunne Verklaringe van den 4. en 5. van Auguſtus; en hun antwoord kwam met dat be-

(*c*) Notulen van Zeeland, 11 Auguſt. 1617. by BRANDT, II. Deel, bl. 598, 549. GROTIUS, Verantw. Cap. XIX. bl. 187.

(*d*) Voorſtel der Gemagtigd. van Zeel. en de Inſtructie rzelven, by BRANDT, II. Deel, bl. 546, 550.

besluit ten vollen overeen (*e*). De Heer van Duivenvoorde en de Heer de Groot werden naar Zeeland gezonden, om dat antwoord over te brengen; en de Groot sloeg den Staten van Zeeland voor, het houden van eene algemene Synode van alle Hervormden; welken voorslag hy ook te Amsterdam gedaan had; maar op beide plaatzen te vergeefs: dewyl de Contraremonstranten meer en spoediger voordeel by eene Nationale Synode voor hunne zaak voor uit zagen (*f*). Waarom ook de gemelde vyf Hollandsche Steden haar protest tegens de resolutie en verklaring van den 4. van Augustus niet alleen in 't licht gaven; maar zig insgelyks sterk voor het houden van een Nationale Synode, ter beslissinge van de godgeleerde geschillen, verklaarden, en aan de vier gemelde Provintien een ander antwoord gaven: Ook deden zy bezendingen, om meer steden op hare zyde te krygen (*g*). Van den anderen kant gaven de Staten van Holland, of liever agt Steden op naam der Staten, eene Verdediging in 't licht van de Resolutie, den 4. van Augustus genomen (*h*). 1617.

On-

(*e*) Baudart, Memorien, IX. Boek, bl. 45. Brandt, II. Deel, bl. 572.

(*f*) Brandt, II. Deel, bl. 571, 572, 583. Grotius, Verantw. Cap. VI. bl. 66, 67.

(*g*) Baudart, Memorien, IX. Boek, bl. 50—68. Brandt, II. Deel, bl. 626.

(*h*) Baudart, Memorien, IX. Boek, bl. 41.

1617. Ondertusschen bragten de vier Provintien, die voor de Synode waren, gesterkt door de vyf Hollandsche Steden, de raadplegingen daarover in de Vergadering der algemene Staten; terwyl de Staten van Holland over eene Provintiale Synode raadpleegden; en de eersten tragtten by meerderheid van stemmen de Nationale Synode door te dringen; maar de meeste Leden van Holland verstonden, dat 't zelve zeer onregtmatig was, en strydig tegens het verbond van de Unie der Povintien, in den jare 1579 gemaakt, volgens 't welke ieder Provintie, het regt om over zaken van Godsdienst in den hare order te stellen en te beschikken aan zig had behouden. De Provintie van Utrecht, in welke ook Waardgelders waren aangenomen, gelyk in Holland, was het hierin volkomen eens met de meeste leden van Holland; gelyk ook de Provintie van Overyssel, uitgenomen eenige zeer weinige meest kleine steedjes in dezelve. Onder de leden van Gelderland in de vergadering van haar Hoog Mog. was verschil van gevoelen, en zommigen derzelven waren in de begrippen van die van Holland, Utrecht en Overyssel; zoodat tusschen beide zyden geen groot overwigt van stemmen ware. Die voor het doordringen der Nationale Synode waren, hadden egter de meerderheid, en stelden den 11. van November op den naam der Staten Generaal dezelve vast; waartegens zeer ernstig van Holland, Utrecht en Overyssel werd

De Staten Generaal gaan raadplegen over 't houden der Synode, en dringen dezelve door.

Waartegens Holland, Utrecht en Overyssel protesteren.

werd geprotesteerd (*). In deze verschei- 1617.
denheid van begrippen, die van beide zyden zeer sterk werden gedreven, zag men handelingen houden, die van de gewone wyze van re-

(*) Het XIII. Artikel van de Unie of Vereeniging, te Utrecht den 23. van Januari 1579. vastgesteld, bragt mede; „ Dat Holland en Zeeland zig in *'t stuk van Gods-„ dienst naar hun goeddunken* zouden gedragen; en dat de „ andere Provintien dier Unie zig zouden mogen schikken „ naar de Geloofsvrede alrede ontworpen, of *daarin alge-„ meen zulke orde stellen, als zy tot rust en welvaart van „ elke Provintie of Stad en byzondere leden van dezelven, „ —— dienstig zouden vinden, zonder hierin door de an-„ dere Provintie eenigzins gehinderd te mogen worden*; mids „ dat ieder in 't byzonder vryheid van Godsdienst zou behou-„ den, en men niemand ter oorzake van zyn Godsdienst „ zou mogen agterhalen of onderzoeken; gelyk by de „ Gendsche Bevrediging vastgesteld was. " Dewyl dit Artikel aan zommigen toescheen allen uit te sluiten, die den Gereformeerden niet zoo wel als den Roomschen Godsdienst zouden toelaten, stelde men den 1. van Februari vast: „ Dat men niet voor had eenige Provintien „ of Steden, die zig alleen aan den Roomschen Gods-„ dienst wilden houden — van het Bondgenootschap uit „ te sluiten; —— *zynde de meening niet, dat de eene „ Provintie of Stad zig 't bedryf van de andere, in 't stuk „ van den Godsdienst, zal onderwinden*; en dit, om te „ meer vrede en eendragt tusschen de Provintien te hou-„ den,

1617. regeringe geheel vreemd waren; dewyl ieder Provintie in de Vergadering der Staten Gene-

„ den, en de voornaamste gelegenheid van twist en twee„ dragt te vermyden en weg te nemen (1)."

Op deze voorwaarde der Vereeniging van de Provintien was het gegrond, dat Holland, Utrecht en Overyssel, zoo allerernstigst protesteerden tegens de Overdringing van de Nationale Synode by de meerderheid van stemmen, door de vier andere Provintien; en zeer sterk beweerden, dat zy in hare regten, vryheden en Souverain Gezag daardoor verkort werden; dewyl zy die Synode niet raadzaam oordeelden en afstemden. En dit heeft de doorlugtige Hugo de Groot in het 2de Hoofdstuk van zyne *Verantwoording van de wetlyke Regering van Holland en Westvriesland*, zoodanig bewezen, dat het volstrekt boven alle twyfeling zy, gelyk de zeer geleerde en voortreflyke President van den Hogen Raad, de Heer van Bynkershoek, het ook bevestigt (2). Tegens dezen zeer klaren artikel der Unie hebben zommigen, zoo ten dien tyde, als naderhand, onder andere zeer beuzelagtige redenen, door den Heer de Groot, ter aangehaalde plaatze, volkomen wederlegd, enkel weten aantehalen, ter verdediging of verschoning van het gedrag der vier Provintien in de Vergadering der al-

(1) BOR, Nederl. Oorl. XIII. Boek, bl. 85. [26.] Groot Plakaatb. I. Deel, kol. 7.

(2) Zie BYNKERSHOEK, in zyn IIde Boek over 't algemene Staatsregt, Hoofdst. 18. en 19. Die dit verder wil nagaan, zie H. DE GROOT, Jaarboeken, bl. 67. UITENBOGAART, Kerkl. Hist. bl. 930. en vele anderen.

neraal maar eene ſtem heeft, en egter de gemelde vyf Hollandſche Steden, tegens het Pro- 1617.

algemene Staten, een *Voorſlag*, by eenige Gedeputeerden van de Vereenigde Provintien in den jare 1583. gedaan, om den gemelden XIII. Artikel der Unie van Utrecht *met gemene toeſtemming* (want die onderſtelden zy zelven, welken den voorſlag deden, volſtrekt nodig te zyn) te veranderen, en gezamenlyk vaſt te ſtellen, dat alle de Provintien „ zouden blyven by de Evangeliſche Gereformeerde Re- „ ligie, zonder daarin te mogen doen eenige verandering „ dan met gemene toeſtemming van alle de Bondgeno- „ ten". Doch dit was een enkele Voorſlag, die met deze woorden werd voorgeſteld; *Is mede ghenomen rapport, of het niet gheraden is, dat* [XIII.] *Artyckel zulks by ghemeen conſent te veranderen*, enz. En het is gebleven by dien enkelen Voorſlag, zonder dat de Vereenigde Provintien daarop iets beſloten of eenig onderling verdrag met gemeen conſent hebben aangegaan; zoodat de meergemelde XIII. Artikel der Unie niet veranderd, en in volle kragt gebleven ware. Daaromtrent hebben zommigen egter aangedrongen, dat de Staten van Holland op dien Voorſlag een Beſluit hadden genomen; en zeer onkundige menſchen hebben *dit Beſluit* van Holland deerlyk verward met *den Voorſlag* ter Generaliteit; maar de Heer de Groot en de Preſident van Bynkershoek en andere zeer geleerde mannen hebben daarop aangemerkt, 1. Dat het Beſluit van Holland geenzins 't zelfde behelſt als de gedane Voorſlag, dewyl in dat beſluit alleen gezegd word, dat men de *Evangeliſche Gereformeerde Religie, waarvan de exercitie open-*

1617. Proteſt der Staten van hare Provintie aldaar eene Proteſt deden aantekenen; en daarin nagevolgd werden door gemagtigden van de Stad Deventer, en twee andere kleine Steedjes, die zelfs gene ſtem op den landdag hadden, maar zig nu tegens het ingebragte uit hunne Provintie van Overyſſel in de Vergade-

openbaarlyk is aangenomen, zal maintineren en beſchermen binnen de vereenigde Provintie, zonder de openbare leering van eenige andere toetelaten; maar geen woord word in dat Hollandſche beſluit gerept van zonder algemene toeſtemming gene verandering daarin te mogen doen. 2. Dat ſchoon Holland op den Generaliteits Voorſlag dat beſloot, de andere Provintien daarop geen beſluit genomen, noch zig onderling deswege verbonden hebben; zoodat het Hollandſche Beſluit alleen niets verpligtte. 3. Dat eindelyk de gevoelens der Remonſtranten even zoo wel behoorden tot den Euangeliſchen Gereformeerden Godsdienſt, waarvan de oefening openbaar was aangenomen, als die der Contraremonſtranten; zoodat deze Voorſlag van eenige Gedeputeerden ter Generaliteit, indien dezelve van kragt kon zyn, gelyk hy geenzins was, zelf ſtryden zou, tegens het overdringen van een Synode, om die grote Verandering te maken van te beſliſſen, dat de Remonſtrantſche Gevoelens voortaan niet langer openlyk geleerd zouden mogen worden. Men kan over dit ſtuk verder lezen de naaukeurige *Verhandeling over het gepretendeerde* Generaliteits *Beſluit van den jare* 1583. door den Eerw. en zeer Geleerden Heer JAN KORNELIS VALK, te Amſterdam gedrukt by P. Conradi, 1772. in 8vo.

dering der algemene Staten lieten vinden en voor de Synode verklaarden. Twee Heren uit Gelderland, van wege hunne Provintie in de Staten Generaal gezonden, deden aantekenen, dat zy niet gelast waren, om de Synode, in weerwil van andere Provintien, doortedringen. Wanneer men, de Stad Dordrecht benoemd zynde om 'er de Synode te houden, de brieven van uitschryving der Synode aan de byzondere Provintien overlas, gingen de Afgevaardigden van Holland op één na, en alle de Afgevaardigden van Utrecht en Overyssel, ook de twee gemelde Geldersche Heren, uit de Vergadering; en den volgenden dag lieten deze drie Provintien aantekenen, dat zy 't gehandelde van den vorigen dag over de kerklyke zaken voor nietig hielden; ook lieten de twee Geldersche Heren aantekenen, dat zy by hunne vorige verklaringen bleven (*i*). De gewigtige redenen, welken de drie Provintien hadden, om zig nu zoo sterk tegens het houden der Synode aantekanten, daar zy dezelve in den jare 1606. hadden toegestaan, waren voornaamlyk dezen, dat de Synode nu beleid werd, om de godgeleerde geschillen te beslissen, 't welk zy ongerymd oordeelden in zig zelve, naardien die geschillen nimmer te voren in de Christen- 1617.

(*i*) Baudart, Memorien, IX. Boek, bl. 40—68. Brandt, II. Deel, bl. 632, en volgende, Uitenbogaert, Kerkl. Hist. bl. 865. en volgende, en bl. 929.

1617. tenheid beslist of tot nodige geloofsstukken gemaakt waren, waarvoor de Staten dezelven ook niet hielden. Des te weiniger meenden de Staten van Holland, dat die Beslissing geschieden moest nu de gemoederen zoo zeer beroerd en geheel partydig waren: vooral ook niet in eene Synode, daar de godgeleerden uit de andere Provintien, in welken of genen of zeer weinige Remonstrantschgezinden waren, gelyk in Zeeland, Vriesland en Groningen, ligtelyk de Hollandschen overstemmen zouden, daar 'er egter Holland meest aan gelegen lag de Vryheden, zoo tydelyke als godsdienstige, en de rust hunner ingezetenen te handhaven, en dezelven niet te laten verkorten door vreemden tegens de voorwaarde der Unie en de vryheid van Holland (*k*). Om deze redenen meenden derhalve de Staten van Holland, gelyk zy in 't laatst van dit jaar, na te voren verscheide andere voorslagen gedaan te hebben, ook voordroegen aan de Vyf Steden, die van de meerderheid verschilden, „ dat men een Provintiale Synode „ behoorde byeen te roepen, niet om de „ geschillen op dezelve te beslissen; maar om „ een middel te beramen, volgens 't welk „ men elkanderen zou kunnen verdragen, „ overeenkomstig met de genomen besluiten". De Vyf Steden, Dordrecht, Amster-

(*k*) Verhaal der Deputatie naar Amsterd. en Verklaring der Staten van den 5. Aug. hier voren, bl. 172, 173. en bl. 265——270.

ſterdam, Enkhuizen, Edam en Purmerend waarby zig Schiedam ook voegde, deden een ander voorſtel; doch men kon elkanderen niet verſtaan (*l*). 1617.

De Engelſche Gezant Carleton raad de Synode aan in eene redevoering.

Doch eenigen tyd voor 't beſluit der Staten Generaal tot het houden der Synode had men allerleie middelen gebruikt, om de zaken tot dat beſluit te ſchikken, en ten dien einde hadden de vier Provintien de Synode ook getragt te bevorderen door den Engelſchen Gezant, die den 6. van October ter Vergaderinge van de Staten Generaal eene rede voerde, waarin hy eene Nationale Synode aanprees, om de geſchillen in dezelve te beſliſſen. In deze redevoering vertoonde hy „ Arminius en zyne navolgers als de oorza„ ken van alle de onëenigheden, welken in „ de kerk en den Staat ontſtaan waren; en „ hy verklaarde de Contraremonſtranten voor „ de aanhangers der zuivere leer, welke „ door de Reſolutien van Holland by meer„ derheid genomen, gekweld, vervolgd, en „ tot afzondering, die men ſcheuring en op„ roerigheid noemde, genoodzaakt waren. „ De Unie of Vereeniging, te Utrecht ge„ maakt, zei hy, was op den Godsdienſt ge„ grond, en de vryheid, die volgens den „ XIII. Artikel van die Unie, aan ieder Pro„ vintie over den Godsdienſt was voorbehou„ den,

(*l*) Uitenbog. bl. 880—882. Trigland, bl. 963, 1041—1045.

1617. „ den, zag naar zyn gevoelen alleen op het „ handhaven van de ware Leere, en niet op „ het invoeren van nieuwigheden, waarvoor „ hy de Leer der Remonſtranten hield (*m*). Dus ſprak die Gezant uit naam van zynen Koning, want men meent, dat hy zelf in zyne gevoelens meer overeen kwam met de Remonſtranten, dan met de Contraremonſtranten (*n*). Zyne Redevoering werd terſtond gedrukt en in 't licht gegeven, om 'er de gemoederen van 't gemeen door te bewegen. De Staten van Holland en Weſtvriesland vonden nodig een omſtandig antwoord op deze redevoering den Gezant over te geven, om zynen Koning van alles in 't brede te onderrigten; en daarin zeggen zy, „ Dat de wettigheid des oorlogs, zoo langen „ tegens den Koning van Spanje gevoerd, „ geenzins op den Godsdienſt, ſchoon dezelve het hoogſte goed is, waarmede een „ Staat van God gezegend word, was gegrond (*), maar dat dezelve begonnen en „ ge-

Antwoord van Holland op dezelve.

(*m*) BAUDART, Memor. IX. Boek, bl. 69. UITENBOG. bl. 829, 830.

(*n*) WAGENAAR, Vaderl. Hiſt. X. Deel, bl. 181.

(*) Dit was reeds het begrip der Staten van Holland in eene Miſſive, aan de Stad van Amſterdam geſchreven, den 17. van December 1576. wanneer die Stad den Koning van Spanje en den Roomſchen Godsdienſt [nog aankleef-

„ gevoerd was, om dat de Koning, Graaf 1617.
„ van Holland en Heer van andere Provin-
„ tien, de vryheden, handveſten en voorreg-
„ ten had geſchonden, onder dewelken geen
„ der minſten was het Regt van ieder Pro-
„ vintie, om order te ſtellen op den Gods-
„ dienſt en kerklyke zaken; waaronder zy
„ oordeelden, dat het beletten van onwetti-
„ ge kerklyke cenſuren behoorde; gelyk ook
„ het ſtellen of weeren van kerkendienaars;
„ en het bevorderen van de kerklyke Eenig-
„ heid, zelfs volgens den raad door zyne
„ Majeſteit van Groot - Britanien te voren
„ gegeven, en waartoe hunne Reſolutien
„ ſtrekten. Tegenwoordig oordeelden zy de
„ Nationale Synode, en de beſliſſing der ge-
„ ſchillen zeer ondienſtig tot bevordering dier
„ Eenigheid; en hielden het ook daarvoor,
„ dat de andere Provintien hun de Synode,
„ zon-

kleefde; waarin de Staten uitdruklyk zeiden. „ In de „ Religie is wel, tuſſchen ons en u, eenig onderſcheid; „ maar dat is gene zaak, om daarom in de gemene zaak „ van den Lande, belangende de Politie, Vrydom, Ge- „ rechtigheid en Welvaart van 't gemene Vaderland, in „ oneenigheid en verſcheidenheid te blyven: Te min, „ naardien *wy altyd verklaard hebben, en nog verklaren* „ *de wapenen, om de Religie, nooit aangenomen te hebben*". Deze Miſſive is gedrukt te Delft, 1577. Zie Vrymoedig Onderzoek van verſcheide Placaten, gedr. te Vryburch, 1620. en geſchreven door UITENBOGAART, bl. 38. Vergelyk hier voren de aantekening op bl. 260.

1617. „ zonder ſchending van de vryheid by de „ Unie voorbehouden, niet konden opdrin„ gen (†)".

De Weegſchaal van Jac. Taurinus tegens de Redevoering.

De Redevoering van den Engelſchen Gezant, in 't licht zynde gegeven voor 't algemeen, werd ook wederlegd door eene Verhandeling, die onder den titel van *Weegſchaal* uitkwam, waarin de redenen van die Redevoering gewikt en gewogen werden (*a*). De Schryver toonde daarin aan, dat de Heer Gezant verre verdoold was, wanneer hy den Profesſor Arminius en zyne navolgers voor de oorzaken der oneenigheden in de kerk en den Staat hield. Hy tragt in tegendeel uit de hiſtorien te bewyzen, dat de onluſten door 't onruſtig woelen van zommige kerklyken zyn veroorzaakt, en verdedigt het gezag der Chriſtelyke Hoge Overheid in kerklyke zaken. Hy wederſpreekt den Gezant daarin, dat de Remonſtranten van de Heren Staten eene Reſolutie tot hun voordeel hadden verworven; wyzende verder aan, dat die Reſolutie niet ſtrekte om de Remonſtranten te bevoordelen, maar alleen om tuſſchen beide de partyen de Onderlinge Verdraagzaamheid, en dus, by voorraad, de Vrede der kerke te bevorderen. De getuigenis des Gezants wegens de gehoorzaam-

(†) Het gehele antwoord der Staten is te lezen by UITENBOGAART, kerkl. Hiſtorie, bl. 831, en volg.

(*a*) Gedrukt in 4to. 1617. en in 't Franſch gedr. 1618.

zaamheid der Remonſtranten aan de beſluiten en bevelen der Overheid neemt hy aan met betuiging van blydſchap deswege, en zoekt te tonen in hoe vele opzigten de Contra-remonſtranten zig klaarblyklyk aan ongehoorzaamheid hebben ſchuldig maakt, enz. Deze Weegſchaal, zoo beſcheiden als deftig geſchreven, mishaagde den Gezant Carleton en zynen Koning zoodanig, dat zy door ſterk aanhouden by de Staten Generaal te wege bragten, dat dezelve, hoewel zonder bewilliging van de Provintien van Holland, Utrecht en Overyſſel, verboden werd, en duizend gulden beloofd aan hem, die den Schryver, zes honderd aan hem, die den Drukker wiſt aan te wyzen; met verdere toezegginge aan den drukker van vergiffenis, indien hy den Schryver, binnen veertien dagen na het afkondigen van 't plakaat, ontdekte (*w*). De Staten van Holland, die terſtond, wanneer de Weegſchaal was uitgegeven, belaſt hadden dezelve in te trekken, begeerden egter, dat men het plakaat niet zoude uitgeven, op den naam der Staten Generaal; 't zelfde begeerden ook de Staten van Utrecht en Overyſſel; dewyl zy vooraf wilden onderzoeken, of die verhandeling zoodanig ware, als dezelve werd opgegeven, eer zy hunne toeſtemming tot het plakaat geven konden. En dit was oorzaak, dat het zel-

1617.

(*w*) UITENBOG. bl. 862, 922. BRANDT, II. Deel, bl. 642. TRIGLAND, bl. 1019.

1617. zelve in verſcheide ſteden niet werd afgekondigd. Noch de Schryver noch de Drukker werden ontdekt; en 't boekje werd in 't volgende jaar in de Franſche tale uitgegeven, zonder dat de Vertaler of drukker bekend zyn geworden. Naderhand egter werd het bekend, dat Jacobus Taurinus, Predikant te Utrecht, de Schryver der Weegſchaal was. Wy hebben hier voren (*x*) van hem reeds geſproken. Na de verandering der Regeringen, welke in 't volgende jaar voorviel, vertrok hy naar Braband, daar hy eenige weken geweeſt zynde ziek werd, en op 't Huis *Luithagen* buiten Antwerpen gebragt zynde, in 't byzyn van Joannes Uitenbogaard, op den 22. van September 1618. in den ouderdom van tweeenveertig jaren overleed, wordende te Antwerpen, ter plaatſe daar men gewoon was de Hervormden te begraven, des avonds van den 24. van September eerlyk ter aarde beſteld. Op zyn ſterfbedde had hy verklaard, dat niemand dan hy de Weegſchaal gemaakt, en ook niemand der Heren in den Hage of te Utrecht, noch Ledenberg, Secretaris der Staten van Utrecht, die deswege verdagt was, noch Uitenbogaard, noch anderen, een letter daarvan gezien hadden, eer zy in druk was uitgegeven; en deze getuigenis bekragtigde hy met zyne ondertekening. Hy had de bekende *Remonſtrantie* getekend, ſchreef en ſprak met gro-

Jacobus Taurinus, Schryver der Weegſchaal, vertrekt naar Braband, daar hy ſterft.

(x) Zie hier voren, bl. 153, 154, 157, 229, aantek. 260 aant.

grote vrymoedigheid voor de Onderlinge Verdraagzaamheid, de Vrede der kerke, en 's Lands Vryheid; en was buiten twyfel een man van zeer schrander oordeel en vele geleerdheid. De Contraremonstranten haatten hem, en hielden zyne schriften voor oproerig. De Remonstranten betreurden in hem het verlies van een' treflyken deugdzamen en godvrugtigen voorstander der Christelyke Vryheid, en prezen hem (*) als den geessel van Geloofs-Heerschzugt en Gewetensdwang (y). 1617.

De Contraremonstranten, nu gesterkt door 't Gezag des Prinsen, de besluiten van vier Provintien, in welken maar weinige Remonstranten waren, en door vyf of zes Hollandsche Steden, (want Schiedam voegden zig by de vyf anderen) zetten hunne maatregels op de 1618.

Acte der Contraremonstranten, te

(*) Onder zyn Beeltenis leest men dit Veers:

Vond Kerk en Staat haar stryd, de Waarheid vond ook Helden:
Dees was 'er één; dit hoofd mogt duizend gulden gelden.
Zoo mild was toen de haat! Wat had TAURYN misdaan?
Gewetensdwang bestreên, 's Lands Vryheid voorgestaan,
Geyverd in zyn ampt, voor 't Christendom geschreven,
Het nodige getoond, de reklykheid gedreven.
Dat wierd toen kettery, en ballingschap zyn loon.
Daar God de *Weegschaal* houd, verwagt de Deugd zyn kroon.

(y) UITENBOG. Kerkl. Hist. bl. 862. Leven en Kerkl. Bedien. bl. 326, BRANDT, II. Deel, bl. 934. Oorsprong en Voortgang der Nederl. kerkverschillen, bl. 41.

1618. Schiedam uitgegeven.

de ſterkſte wyzen door. In 't begin van January 1618. gaven zommigen van hun te Schiedam eene Acte, den 9. van die maand gedagtekend, in druk, welke dus luidde: „ Is „ ook, om alle wantrouwen tusſchen de regt- „ gevoelende Broeders, die men Contrare- „ monſtranten noemt, weg te nemen, en om „ elkander beter te kennen, goedgevonden „ dat de Broeders, met welken deze Nadere „ Unie zal gehouden worden, zullen verkla- „ ren hun misnoegen alzoo te hebben over „ Vyf Punten der Remonſtranten, dat zy de- „ zelven agten alle te zamen, en elk byzon- „ der, zoodanig te zyn, dat dezelven de eere „ van God nadelig zyn, en de ware geruſt- „ heid der conſcientien verſtoren en wegne- „ men: En daarom ook beloven zullen, „ naar de vatbaarheid der toehoorderen, ern- „ ſtiglyk de voornoemde Vyf Artikelen der „ Remonſtranten in hunne Predikatien en an- „ derzins te wederleggen: En voorts zig te „ verpligten, met gemeen advys, zoo wan- „ neer de Nationale Synode niet voortgaat, „ kerklyk tegens de Remonſtranten, by trap- „ pen, te procederen volgens den voet, by „ de Gereformeerde kerken gehouden (a)". Dus werden alle aanleidingen tot onderlinge Ver-

(a) Uitenbog. bl 919. De Acte zelve vind men agter de Remonſtrantie by de Zes Colloquenten van der Remonſtranten wege in de Haagſche Conferentie bekend; gedr. 1618. in 4to. by Matthys Baſtiaanſz. met Conſent van Burgemeeſteren van Rotterdam.

Verdraagzaamheid en inſchiklykheid ter bylegginge van de geſchillen geheel vernietigd. Een doorſlaand bewys van den moed en onreklykheid veler Contraremonſtranten leverde, in de maand van February dezes jaars, de Stad Briele uit, waar de Magiſtraat, om meer onluſten en hevigheden voorte komen, aan de gezamenlyke Burgery, op den 16. der gemelde maand eene aanbieding deed, welke vervolgens gedrukt werd onder den titel van „ Preſentatie by Bailluw, Burgemeeſteren, „ Oude en Nieuwe Gerechte der Stede van „ den Briele gedaan aan de afgezonderde Broe- „ deren der zelve Stede." Vooraf gaat eene voorreden, waarin de Wethouderen zeggen, „ dat de afgezonderden in die Stad, meermalen by monde en laaſtlyk in hun ſchriftlyk „ Requeſt van den 27. van January 1618. „ onder anderen aan de Vroedſchappen hadden te kennen gegeven, dat het voornemen „ van eenigen hunner Gemeente was geweeſt, ten ware zy door hunnen kerkenraad waren wederhouden, om eene kerk in „ te nemen, *daar kwame af wat mogte*: dat „ derhalve was goedgevonden, vooreerſt de „ volgende *Aanbieding* aan hun te doen, tot „ wegneming der zwarigheden, die men velen „ poogde in te boezemen; en ten anderen „ daar by te voegen, ten dienſte der eenvoudigen, eene *Verklaring* der kerkendienaren, „ opdat de goede Conſcientien zig door onwetenheid niet langer zouden laten vervoe-

1618.

Aanbieding tot Verdraagzaamheid, door de Magiſtraat in den Briele.

 „ ren

1618. „ ren, en daardoor meer zwarigheden ver-„ oorzaakt worden". In de Aanbieding zegt de Magistraat, „ Dat zy altyd met de Heren „ Edelen en de meeste Steden van Holland „ en Westvriesland, Staatswyze vergaderd, „ verstaan hadden, en als nog verstonden, „ dat afzonderingen of scheuringen van de Ge-„ reformeerde Religionsverwanten voor Kerk, „ Stad en Staat zeer nadelig waren: En dat „ zy altyd, van den aanvang der Hervormin-„ ge goede order hadden gehouden en hoop-„ ten te blyven houden, dat in hunne publi-„ ke kerken, de zelfde Godsdienst in alle zui-„ verheid naar de H. Schriftuur geleerd was en „ nog geleerd werd, met eene Christelyke „ wel bepaalde Verdraagzaamheid; waarmede „ zy oordeelden, dat alle vrome en vreedza-„ me Christenen zig behoorden te vergenoe-„ gen: Dat zy egter, lettende op de tegen-„ woordige gesteltenis hunner Poorteren en „ Inwoneren, opdat de eenvoudigen niet mis-„ leid zouden worden door misduidinge, ver-„ klaarden besloten te hebben op het verzoek „ der afgezonderde Broederen, te vreden te „ zyn, twee Predikanten, zynde notoirlyk van „ het gevoelen der Contraremonstranten, in „ hunne publieke kerke plaats in te ruimen; wel-„ ken Eenigheid en Broederschap op den ou-„ den voet zouden onderhouden met de te-„ genwoordige kerkendienaren; zonder eenig-„ zins toe te laten het schelden of lasteren te-„ gens de Leer van den eenen of den anderen „ kant,

„ kant; ook in meninge, om in het Ouder- 1618.
„ ling - en Diakenſchap alle behoorlyke ge-
„ lykheid te houden, enz."

„ Ook, ten einde aangaande de huiden-
„ daagſche Religie - geſchillen, zegt de Magi-
„ ſtraat verder, niemand voortaan het een
„ voor het ander oordele en miſleid worde,
„ gelyk wy verſtaan daaglyks te geſchieden (*);
„ zoo is nodig geagt de goede gemeente het
„ opregte gevoelen der tegenwoordige ker-
„ kendienaren te verklaren: Eerſtelyk, dat
„ het eeuwige onveranderlyke beſluit van
„ God, nopende de Zaligheid en Onzaligheid
„ der menſchen, is de Gelovigen, die in
„ Chriſtus zyn, zalig te maken, de Ongelo-
„ vigen te verdoemen. Dat Chriſtus geſtor-
„ ven is voor allen, doch dat niemand door
„ zyn lyden ter zaligheid komt, dan die het
„ zelve door Gods Genade in Hem met waar
„ gelove aannemen. Dat de menſch geen
„ geeſtelyk goed doen kan, ten zy hem door
„ Gods Genade in Chriſtus de kragt daartoe
„ wor-

(*) Zommigen maakten het volk wys, dat de Remonſtranten leerden, dat God den eenen menſch, ja 't eene kind van 's moeders ligchaam aan ter Verdoemenis, en den ander ter Zaligheid geſchapen had; Zie hier voren, bl. 135, 136. en BRANDT, Hiſt. der Reform. II. Deel, bl. 700. Men vind huidendaagſch zelfs zulke onkundige en yverige Contraremonſtranten, gelyk de ondervinding leert.

1618. „ worde gegeven. Dat God allen toehoor-
„ deren des Evangeliums ongeveinsdelyk aan-
„ bied en bereid is te geven de kragt om te
„ geloven, zoodat niemand by gebrek van
„ Genade verloren gaat, maar door eigen on-
„ gelove en onboetvaardigheid. Dat gene
„ kinderen van gelovige Ouderen, gedurende
„ hunne kindſche jaren, van God verworpen
„ zyn ter rampzaligheid; maar allen tot Gods
„ verbond behoren, 't welk ieder niets ſlegts
„ twyfelagtig mag hopen, maar zig volkomen
„ kan verzekeren. Dat de ware Gelovigen
„ zig kunnen en moeten verzekerd houden,
„ dat zy in Gods Genade ſtaan; doch het daar-
„ voor ook moeten houden, dat zy naar het
„ vlees levende ſterven zullen. Dit alles heb-
„ ben de gemelde Leeraars voor den Magi-
„ ſtraat verklaard, voor God in opregte
„ conſcientie te gevoelen; en alzoo deze Leer
„ Chriſtelyk en ſtigtelyk is, vermaant de Wet-
„ houderſchap ieder ernſtig, zig tot Eenig-
„ heid en Verdraagzaamheid te ſchikken, als
„ zynde deze gene de geringſte merktekenen
„ en deugden der ware Chriſtenen (*a*)."

De Contraremonſtranten namen

Doch deze aanbieding kon niets baten, en werd van de Contraremonſtranten afgeſlagen, dewyl zy thands alles durfden hopen, en ſedert eenigen tyd van gene gemeenſchap altoos met

(*a*) Preſentatie enz. gedr. in 's Hage by Hillebrand Jacobsz. 1618 in 4to. UITENBOG bl. 920. VAN DER SCHELLING, Beſchryving van den Briel, bl. 148.

met de Remonſtranten wilden horen. Zy hadden zelfs kort te voren, op een ongewonen tyd en uur, te Goederede de kerk ingenomen, de klok gaan luiden en eenen Cornelis Damman, predikant te Oudorp, laten prediken; waaruit grote oploop en beroerte onder de Gemeente, die meeſt Remonſtrantſchgezind was, ontſtond, welke egter door 't beleid der regenten dier Stede nog gelukkig werd geſtild (*b*). 't Gantſche land door waren de verdeeldheden en hevigheden algemeen, en gene middelen werden onbeproefd gelaten, om verandering in 't kerklyke en in de regering te maken. Daartoe diende, onder anderen, een vloed van ſchimp-hoon-en laſterſchriften. De Remonſtranten werden daarin met kwade namen als kerkbedroevers, kerkberoerers, en dergelyken gebrandmerkt, en hun ook te laſt gelegd, dat zy den Roomſchen Godsdienſt wederom zogten in te voeren, ja van Spanje omgekogt waren, om 't Vaderland te verraden (*c*). Onder vele andere ſchriften van dit ſoort waren zekere *klagten der kerke*, die met verdraaingen van de woorden der H. Schrift de Remonſtranten bitter ten toon ſtelden (*d*); de *Geeſſel om den Arminiaan-*

1618.

op ongewonen tyd de kerk te Goederede in.

Menigvuldige ſchimp- en ſchotſchriften.

(*b*) Uitenbog. bl. 919.

(*c*) Uitenbog. bl. 1056. Brandt, II. Deel, bl. 700.

(*d*) Eerſte, Twede en Derde klagten der kerke, door *Ireneus Philaletius*, gedr. te Amſterd. 1617. en 1618. in 4to. voor Marten Jansz. Brand.

1618. *niaanschen Quelgeest uit te dryven* (*e*); en de *Nieuwe tyding, hoe de Arminianen tegens de Reformeerde Leeraars eenigen schimp hebben gemaakt op een kerfstok*, enz. In dit laatstgenoemde stukje worden zestig Steden, kastelen en schansen, die daarin gezegd worden den Prins en de kerk te beminnen, sprekende ingevoerd, om hun voornemen te kennen te geven; 't welk ieder derzelven in een byzonder veersje dus uitdrukt; „ dat men de Arminianen weg zal jagen; dat „ de Arminianen bankroet moeten; de Ar„ minianen te helpen verpletten; hen uit het „ Land te smyten", enz (*f*). Uit deze kleine proeve kan men van honderde andere dergelyke schriften, rymkens, liedjes en spotprenten oordelen, waardoor het gemeen zoo verbitterd werd tegens de Remonstranten, dat zy de straten naauwlyks veilig konden gebruiken, en doorgaans uitgejouwd en nageschreeuwd werden (*g*). De Advokaat van 't Land, Heer Johan van Oldenbarneveld, die de onderlinge verdraagzaamheid, de Staatsbesluiten, en de regten en vryheden van Holland niet ophieldt voor te staan, werd insgelyks met eene menigte vuilaartige en oproerige schriften beschimpt, en voor een landverrader, loontrekker van Spanje, enz. gelasterd

(*e*) Gedr. te Amsterd. voor Marten Jansz. Brand, 1618. in 4to.

(*f*) Gedr. te Dordrecht, 1618. in 4to. by P. Verhagen.

(*g*) Brandt, II. Deel, bl. 700.

terd (*). Te vergeefs werden door de Staten van Holland de Plakaten tegens de schotschrif- 1618.

(*) Onder anderen waren van dit soort de blaauwboekjes, die tot titel hadden, *Noodwendig en levendig Discours; Practyk van den Spaanschen Raad; De gouden Blaasbalg van den Spaanschen Schalck; De Arminiaansche vaart na Spanje; De Gouden Stok*, met een spotprentje, waarin een Krygsman en een Zeeman den stok trekken, en een waggelend kerkje, met het byschrift *Ecles. Arm.*, een galg boven aan met een die 'er aan hangt, en anderen op staken, met het opschrift boven de prent, *Waakt op, 't Bernt in 't veld.* Van dezelfde soort was de *Provisionele Opening*; en de *Wonderlyke droom van de Schoolhouding van Mr. Jan van Oldenbarneveld*, met een spotprent, waarin hy verbeeld werd met een stok en plak tien Heren te onderwyzen, met de namen van *Ledenberg*, (den Secretaris van de Staten van Utrecht) *Grotius*, *Hogerbeets*, *de Haan*, (Pensionaris van de Stad Haarlem) *Van der Myle* (beschreven in de Ridderschap van Holland, en Schoonzoon van Heer J. van Oldenbarneveld) *Uitenbogaard*, *Taurinus*, *David Jorisz*, *Coornhard*, en *Vorstius*; en op den agter grond van deze spotprent word 'er een gegeesseld, die uit de school gezegd word te klappen; aan den kant word een Schip gemaakt, en daar onder leest men, *Wy leeren lustig voort, en dat om aantevangen de reis na Spanjen toe, daar na wy zeer verlangen.* Deze en dergelyke schriften en prenten kwamen allen in dit jaar 1618. in 't licht. In 't zelfde jaar, doch een weinig later, en toen de Heer van Oldenbarneveld reeds gevangen zat, kwam nog een zeer boosaartig stukje uit

1618. ſchriften vernieuwd en vermeerderd; ja de verdeeldheid ging zoo verre, dat het in 't midden van dit jaar zelfs moeielyk wierd daartegens een Plakaat doortedringen, en 't gene nog was vaſt geſteld, in verſcheide Steden niet eens wierd afgekondigd, veel min uitgevoerd (*b*). In deze onluſten had Oldenbarneveld reeds in 't laaſt des vorigen jaars, zoo door dezelven als door zyne hoge jaren verzwakt, om ontſlag van zynen dienſt verzogt; doch men oordeelde hem niet te kunnen miſſen (*i*); en in dit jaar verdedigde hy zyn gedrag in eenen brief aan den Prins, die tegens den Grave van Kuilenburg niet lang te voren gezegd had, dat *de party naar Spanje wilde*, en op de vrage naar bewys antwoordde, dat *men eerſt over zommigen platte formen moeſt ſcheeren.* Ook ſchreef de oude Staatsdienaar een vertoog aan de Staten van Holland, dat een verhaal van zyne menigvuldige dienſten, en eene wederlegging van de laſteringen vervat-

uit onder den titel van *Gulden Legende van den Nieuwen Sint Jan.* Meer dan eene derzelven, en ook het laatſte werden gehouden door den gewezen Nederlandſchen Afgezant by de Franſche kroon, François van Aarſen, Heer van Sommelsdyk, geſchreven te zyn, die een bittere partyſchap tegens 's Lands Advokaat had opgevat. Zie 't *Leven van den Heer Johan van Oldenbarneveld*, bl. 76, 92. gedr. 1658. *Velius*, Kronyk van Hoorn, bl. 302, 316. gedr. 1648. BRANDT, Hiſt. der Reform. II. Deel, bl. 246, 554, 700, 745, 750.

(*b*) GROTIUS, Verantw. Cap. IX. bl. 94.

(*i*) BRANDT, II. Deel, bl. 673.

vatte (*k*). Daartegen werd het lasterschrift, *Provisionele Opening* genaamd, door een naamlozen uitgegeven; 't welk de Staten in een Plakaat voor een lasterlyk en ontëerend libel verklaarden, vyf honderd gulden belovende aan hem, die den Schryver of Drukker wist aante wyzen. Ook zeiden de Staten in dat plakaat, dat zy 's Lands Advokaat, om zyne langdurige, goede en opregte diensten in hunne byzondere bescherming en hoede genomen hadden en als nog hielden: maar in zommige Steden werd het zelve niet eens afgekondigd; en men strooide algemeen uit, dat zyne Doorlugtigheid gezegd zou hebben, den Advokaat en de zynen als stof te zullen vermalen (*l*). 1618.

Vertoog en Bedenkingen der Remonstranten wegens de begeerde Synode.

De Remonstranten ondertusschen, uit het gene by de vier Provintien en de Staten Generaal wegens de Nationale Synode gehandeld werd, van dezelve niets voordeligs verwagtende, gaven in 't begin dezes jaars aan de Heren Staten van Holland een vertoog over, waarin zy zig en hunne gehouden handelingen verdedigden, zig beklaagden over het gedrag der Contraremonstranten, en eenige aanmerkingen wegens de begeerde Synode voordroegen. In dit laatste gedeelte van hun vertoog merkten zy aan, „ dat wanneer de Synode tot „ be-

(*k*) Uitenbog. Kerkl. Hist. bl. 949. Brandt, II. Deel, bl. 745, 747.

(*l*) Uitenbog. Kerkl. Hist. bl. 951, 954.

1618. „ beslissing der geschillen zoude strekken, gene „ der beide partyen, noch de Contraremonstranten noch de Remonstranten, Regters „ konden zyn: en wat de Gematigden aanging, „ dezen werden by de Contraremonstranten „ reeds voor een geruimen tyd voor zoodanigen „ verklaard, als die men niet kon betrouwen; „ zoodat zy dezelven zekerlyk nu ook zouden „ wraken. Wyders merkten de Remonstranten „ aan, dat de Classen, meest uit Contraremonstranten bestaande, zulken die van hun gevoelen waren zouden afvaardigen tot de Synode, en met de Remonstranten, weinigen „ zynde in vergelykinge hunner partye, ook „ zoo min in de Synode zouden willen zitten „ om op gelyken voet te handelen, als zy nu in „ de kerken en Classen met hun gemeenschap „ wilden houden. Zouden de Remonstranten „ dan niet als leden der Synode kunnen of „ mogen zitten, hoe zouden zy 'er dan komen? als Gedaagden en op bevel van „ hunne Hoge Overheid? Maar dan zouden hunne partyen regters zyn; en zy, indien ze zonder in hun gemoed overtuigd te „ zyn veroordeeld werden, zig aan die beslissing niet kunnen, ja volgens den inhoud „ der Nederlandsche Belydenisse (*m*) niet „ mogen onderwerpen: zoodat gene Synode „ thands of de Waarheid of de Noodzaaklykheid der verschillende Leerstukken kon „ beslissen. Van den anderen kant kon ook „ ge-

(*m*) Zie het VII. Artik. dier Belydenisse.

„ gene Synode van dienſt zyn om de verſchil- 1618
„ len byteleggen, ten zy de Contraremon-
„ ſtranten van de afzonderinge wilden af-
„ ſtaan; waartoe zig egter gene hoop op-
„ deed. Eene onderlinge onderhandeling tus-
„ ſchen de beide partyen, om door overre-
„ dinge de vrede te treffen ten overſtaan van
„ onpartydigen, was ook niet mogelyk, de-
„ wyl dezelve reeds voorgeſteld, maar van
„ de Contraremonſtrantſche partye was afge-
„ ſlagen. Daar was derhalve, volgens hunne
„ gedagten, niets anders overig, dan dat de
„ beide partyen ieder afzonderlyk vergader-
„ den, en de wederzydſche voorſlagen tot
„ ſchikkinge door tuſſchen beide gaanden
„ voordroegen; om dus de vrede te bevor-
„ deren ". In 't ſlot van hun vertoog bevalen zy zig der beſcherminge van de Heren Staten eerbiedig aan (*n*). Doch op dit Vertoog, 't welk den 24. van Maart in de Vergadering der Staten gelezen was, werd niets gedaan.

Raad der Franſche en Zweedſche Gezanten.

Omtrent den zelfden tyd hadden de Gezanten van Vrankryk en Zweden uit name hunner Koningen, eendragt in den Staat en 't Kerklyke aangeraden, 't welk de Franſche Gezant, de Heer van Maurier, ook in 't laaſt des vorigen jaars reeds gedaan had, door aan te tonen, dat de Eendragt onder de Provintien door gematigheid aan te kweken, de eenige grondſlag van hare veiligheid en grootheid

(*n*) Brandt, II. Deel, bl. 733—744.

1618. heid was (*o*). Doch ſedert den dood van Koning Hendrik den IV. had de raad van Frankryk hier te lande weinig invloeds, ſchoon een twede afgezant den zelfden raad eenige maanden later nogmaals herhaalde.

Amſterdam en Enkhuizen dringen op de Nationale Synode.

Terwyl de Heren Staten van Holland op dien zelfden tyd nog al bedagt waren op 't beroepen eener Provintiale Synode, om daarin door hun gezag de zaken tot verdrag te beleiden; waren de Voorſtanders der Contraremonſtrantſche partye ernſtig bezig, om de Nationale Synode te bevorderen; ten welken einde de Steden van Amſterdam en Enkhuizen vertogen in de vergadering van Holland inleverden, waarin zy op de noodzaaklykheid van zoodanige Synode aandrongen; merkende onder anderen aan, dat de zaken in verſchil meeſt alle den Grondſlag der Zaligheid betroffen, en derhalve by alle kerken van Nederland gezamenlyk, maar niet in byzondere Synoden moeſten behandeld worden (*p*). De Heer de Groot wederlei die vertogen door een geſchrift, waarin hy tevens beweerde, dat het gezag der Souverainiteit van Holland en de eer der Staten vereiſten, dat zy zelven de kerklyke zaken en onluſten, in hunne Provintie ontſtaan, in order bragten, en dat de natuurlyke order der zaken eerſt eene Provintiale

Waarop de Groot een antwoord ſchreef.

(*o*) BRANDT, II. Deel, bl. 643, 673, 722. 733.

(*p*) TRIGLAND, Kerkl. Geſchied. bl. 1051—1055. BAUDART, X. Boek, bl. 23.

tiale Synode vorderde; te meer, dewyl men de Provintien van Utrecht en Overyssel, al besloot Holland tot eene Nationale Synode, dezelve niet mogt overdringen (*q*). 1618.

De Prins bevordert de Synode in Gelderland en Overyssel.

Omtrent den zelfden tyd gaf ook zyne Doorlugtigheid, Prins Maurits, zig alle moeite om de Nationale Synode by alle de Provintien te doen goedkeuren. In de maand van Maart was de Prins naar Gelderland gereist en bevond zig op den landdag. De Remonstrantsche gevoelens waren in dat geweest zeer toegenomen, en werden door de regering te Nieuwmegen en elders begunstigd. Maar de Prins veranderde de regering in de genoemde Stad ten gevalle van de Contraremonstrantschgezinden, schoon ze de minderheid der regenten uitmaakten, en stelde nieuwe Wethouders aan, onder welken maar één uit de ouden was. Vervolgens werd, door den invloed van zyne Doorlugtigheid, op den landdag besloten de Gemagtigden van de Provintie in den Hage ter Generaliteits Vergaderinge te belasten, om op de Nationale Synode aan te dringen; en 't gene de twee Heren van wege Gelderland tot die Vergadering gedeputeerd, in 't vorige jaar verklaard hadden, werd nu tevens veroordeeld. Ook besloot men ten landdage, op 't voorstel van den Prins, by Holland op 't afdanken der Waardgelderen aan-

(*q*) Brandt, II. Deel, bl. 769, 780, 784, 790.

1618. aantedringen. Tevens egter besloot men, „ de Provintien, die in de Synode zwarigheid „ maakten, met gevoeglyke middelen van „ overreding tot de toestemming van 't be- „ roepen der Synode te bewegen". (*r*). In de maand van Mei begaf zig de Prins naar den landdag der Staten van Overyssel, welken hy zeer ernstig verzogt in het houden der Nationale Synode te bewilligen. De Heren Staten van dit Gewest waren 'er, gelyk we hier voren (*s*) verhaalden, zeer tegen: maar zyne Doorlugtigheid verklaarde dat het oogmerk met het houden dier Synode alleen zou zyn, „ om de kerklyke geschillen te bemiddelen en „ byteleggen, zonder de Provintien of der- „ zelver leden in hunne geregtigheden te ver- „ korten, of iemand uit hoofde van Gods- „ dienst te bezwaren; dat men ook de ande- „ re Provintien, door goede redenen ter over- „ tuiginge, zou tragten te brengen tot bewilli- „ ging, en dat de besluiten der Synode niet „ zouden gelden, ten zy dezelven door de „ Provintien goedgekeurd en bevestigd wa- „ ren". Op deze voorwaarden dan was het, dat de Heren Staten eindelyk tot het houden dier Synode hunne toestemming gaven. Dan hoe wei-

Overyssel bewilligt onder Voorwaarden, die nimmer zyn nagekomen.

(*r*) BAUDART, Memorien, X. Boek, bl. 7. Landd. Recess. der Staten van Gelderl. by BRANDT, II. Deel, bl. 709, 711, 712. Zie hier voren, bl. 299. GROTIUS, Verantw. Cap. V. bl. 49.

(*s*) Zie hier voren, bl. 294, 298, 299.

weinig agt men naderhand op deze voorwaarden geslagen hebbe, zal in 't vervolg blyken (t). 1618.

Behalven Holland was nu de Provintie van Utrecht alleen nog tegens het houden der Synode. Ook waren in deze twee gewesten de Waardgelders aangenomen ter bewaringe der openbare rust en van 't gezag der regeeringe. Dit beide was den Prinse geweldig tegens de borst. Ter vergaderinge der algemene Staten werd derhalve een besluit genomen, om in die twee Provintien het afdanken der Waardgelderen te bevorderen (u); waarom die van Holland besloten aan de Staten Generaal en den Prins te vertonen, dat zy en de Staten van Utrecht de Waardgelders enkel aangenomen hadden tot weeringe van oproerigheden, en dat dit oogmerk zonder dezelven kon bereikt worden, indien de Prins eenige vreemde bezettingen, die men min vertrouwde, zou wegnemen, en in Utrecht en in de Hollandsche Steden ettelyke Nederlandsche Vaandels geliefde te leggen. Eene bezending van dertig Heren uit de Edelen en Steden deed dezen voorslag aan den Prins; maar zyne Doorlugtigheid vond niet goed den-

De Prins gaat ten dien einde ook naar Utrecht.

(t) Grotius, Verantwoord. Cap. V. bl. 49, 50. by wien de Staatsresolutie woordelyk is te vinden. Uitenbog. Kerkl. Hist. bl. 988. Trigland, Kerkl. Geschied. bl. 1059.

(u) Brandt, II. Deel, bl. 806.

1618. denzelven toe te ſtaan; en ter Vergaderinge der Staten Generaal beſloot men, kort daarna, doch tegens goedvinden van Holland en in afwezen van Utrecht, om eenige Heren uit die Vergadering te benoemen, ten einde met den Prins naar Utrecht te gaan en de Staten te bewegen tot het afdanken der Waardgelderen, 't welk in de maand van July en Auguſtus geſchiedde. Die van Holland vonden goed, om ook eene bezending van eenige Heren uit de hunnen naar die Provintie te benoemen, ten einde den Staten van Utrecht te verzekeren, dat de Staten van Holland alwat hun mogelyk was toe wilden brengen tot handhaving van 't gezag, de vryheden en gereggtigheden der Provintie en derzelver leden (*v*). De Heer de Groot, die één van deze vier Hollandſche Heren was, verhaalt dat de Prins, welken zy te Utrecht thands begroetten, gezegd had, dat „ men vyf valſche Artikelen had „ zoeken intevoeren in den Godsdienſt, en „ dat men hem willen ontzetten van zyn „ Stadhouderſchap en ten lande uitjagen; „ doch dat hy daarin orde had geſteld, zeer „ wel wiſt wat hy deed, dat vyf Provintien „ voor hem waren, en dat de zes Holland- „ ſche Steden ook Gemagtigden naar Utrecht „ zouden zenden om hem te onderſteunen ". Hierop antwoordden de Hollandſche Gemagtig-

Waar ook vier Hollandſche Heren worden gezonden.

(*v*) GROTIUS, Verantwoord. Cap. XIII. 137. Cap. XIX. bl. 261—267.

tigden, dat niemand dergelyke voornemens had, doch dat alle argwaan, uit de kerklyke geschillen ontstaan, verdwynen zou, indien men de zaken niet wilde beslissen, maar byleggen en schikken. Doch zyne Doorlugtigheid drong sterk op de Nationale Synode, en gaf den Heer van Oldenbarneveld van alles de schuld (w). Vervolgens bragt de Prins nog eenige Vaandels krygsvolk in de Stad Utrecht, beval den Waardgelderen de wapenen af te leggen, ontsloeg hen allen van eed en dienst, en maakte zoo grote verandering in de Regeering, dat men aldaar genoegzam eene geheel nieuwe Staatsregeering krege (x). Terstond verzogten de Contraremonstranten om eene byzondere kerk, en verkregen de Buurkerk; doch vervolgens werd hun de Domkerk toegevoegd, en den Remonstranten belast zig met de Buurkerk te behelpen (y).

1618.

De Prins dankt aldaar de Waardgelders af.

De Staten Generaal bedankten den Prins en hunne Gemagtigden voor 't verrigtte te Utrecht, en besloten by meerderheid in de maand

De Waardgelders

(w) GROTIUS, by K. BRANDT, in zyn Leven, bl. 126. Vergel. UITENBOG. Leven en kerkl. Bedien. Cap. XII. bl. 232. WAGENAAR, Vaderl. Hist. X. Deel, bl. 225.

(x) GROTIUS, Verantwoord. Cap. XIX. bl. 272. BRANDT, Hist. der Reform. II. Deel, bl. 815, 990. TRIGLAND, bl. 1090.

(y) BRANDT, II. Deel, bl. 818—820.

1618. maand Augustus een streng plakaat tot het afdanken der Waardgelderen in Holland; welke afdanking, op goede toezegging, dat alles verder in rust zou blyven, ook volgde, schoon de Staten van Holland altoos op duidelyke gronden beweerd hadden, dat den Staten Generaal geen regt toekwam, om te verhinderen, dat die van Holland en Utrecht zulke order tot hunne verzekering stelden, als zy nodig oordeelden (z).

in Holland ook afgedankt.

De Staten Generaal beschryven de Nationale Synode.

Doch eer deze veranderingen in Utrecht en Holland voorvielen, hadden de Staten Generaal hunne raadslagen wegens het houden der Nationale Synode voortgezet, en dezelve besloten. In gevolge daarvan zonden zy de brieven van Uitschryvinge dier Synode, den vyf en twintigsten van Juni gedagtekend, aan de byzondere Provintien. Zy schreven ook aan den Koning van Groot-Britannie, aan de kerken van Frankryk, en aan verscheide Vorsten en Staten in Duitschland en Zwitserland, met verzoek om ook eenige Godgeleerden tot de Synode te willen zenden. Doch de Heren Staten van Holland, oordelende zig de Synode door de vier andere Provintien (Overyssel hield zig nu in deze zake stil) niet te moeten laten overdringen, zonden de brieven van Uitschryving ongeopend te rug. Zommigen zeggen, dat de Staten van Utrecht 't zelf-

(z) GROTIUS, Verantw. Cap. X. bl. 104——116. Cap. XIX. bl. 280. BRANDT, II. Deel, bl. 826. TRIGLAND, bl. 1091.

1618.

De Staten van Holland zenden die brieven te rug.

't zelfde deden (*a*). Van Holland is het zeker; want de Staten dezer Provintie merkten het als zeer beledigend voor de regten en vryheden van Holland aan, dat de algemene Staatsvergadering zig het gezag aanmatigde, om zonder hunne bewilliging, die Synode, en dat zelfs binnen Dordrecht, eene Stad hunner Provintie, te beſchryven (*b*). Ook zonden zy brieven aan de Koningen van Frankryk en Groot-Britannie, en aan de andere Vorſten en Staten, met verzoek, dat dezelven niet wilden toelaten, dat hunne Godgeleerden herwaards kwamen, om eenen toeleg te onderſteunen, die ſtrydig was tegens het hoog gezag der Staten en de vrede der kerke (*c*). Den 26. van Juni, daags na de dagtekening van de brieven der Staten Generaal tot beſchryving der Synode, beſloten de Staten van Holland, om „ op den voorſlag van wege de Heren Edelen „ gedaan, dat niet lydbaar waren de procedu-„ ren van de Provintien op het ſtuk van 't „ houden der Nationale Synode ", gelyk het in de Reſolutien van Holland dus bewoord ſtaat (*d*), te verzoeken, om het beſluit wegens

(*a*) Brandt, II. Deel, bl. 802, 804. Uitenbog. bl. 959, 9‹5. Trigland, bl. 1067.

(*b*) Grotius, Verantw. Cap. XIX. bl. 202.

(*c*) Grotius, Brandt, Uitenbog. ter aangeh. plaatſen.

(*d*) Reſol. van Holl. van 26. Juni 1618. by Brandt, II. Deel, bl. 800.

1618. gens de Synode Nationaal nog eenige dagen optehouden; ook deden zy twee dagen daarna, in groten getale ter Vergaderinge van de Staten Generaal verschenen zynde, een voorstel ,, om eene Provintiale Synode binnen ,, drie maanden te houden, om met eenige ,, vreedzame Godgeleerden, uit de andere ,, Provintien te raadplegen tot het maken van ,, onderlinge schikkingen tot Verdraagzaamheid en Eenigheid; en indien men daarin binnen zes weken niet kon over een ,, komen, om dan uit Duitschland, Frankryk, Groot-Britannie en Zwitzerland eenige vredelievende mannen te verzoeken, die ,, tot het zelfde goede einde zouden medewerken; en mislukte dat insgelyks, om dan ,, eindelyk met en nevens hun te overleggen, ,, of het voor de Gereformeerde Christenheid dienstig zoude zyn de punten in verschil te laten beslissen." Maar de vier Provintien, die goedgevonden hadden, de Synode te overdringen, wezen dit voorstel van de hand, en bleven by hun besluit (*e*). Vervolgens besloten de Staten Generaal het afdanken der Waardgelderen, waarvan we reeds gesproken hebben; en wanneer dezelven op de voorverhaalde wyze afgedankt waren, gaven de meeste leden van Holland den moed op, om de Nationale Synode te stuiten. Den 25.

En hadden een ander voorstel wegens de Synode gedaan.

(*e*) UITENBOG. bl. *957, 959, 965*. GROTIUS, Verantw. Cap. VI. bl. 71.

25. van Augustus bewilligden zy, de Stad Gouda uitgenomen, in 't houden der Synode, doch met bepalingen, dat de zaken op de Synode niet beslist, maar bygelegd en tot gematigdheid geschikt moesten worden, en dat de Synodale besluiten van gene kragt zouden zyn, dan na dat dezelven Staatswyze waren goedgekeurd (*f*). Doch deze bepalingen konden aan de Gedeputeerden van Zeeland, Vriesland, en Groningen, welken nimmer verstaan wilden dat in de Uitschryving der Synode een woord van Verdraagzaamheid gerept werd, niet behagen (*g*); zoodat de meerderheid van Holland daarover te vergeefs aanhield (*). De Staten van Holland raadpleegden 1618.

(*f*) Resolut. van Holland, van 24, 25. Augustt. 1618. by BRANDT, II. Deel, bl. 831.

(*g*) GROTIUS, Verantw. Cap. V. bl. 51.

(*) De schrandere Uitenbogaard had lang te voren deze uitkomsten voorzien. In den jare 1616. oordeelde hy al, dat de Remonstranten zelven de Synode moesten verzoeken, op den voet voor dezen best geoordeeld. In den jare 1617. in April bad hy den Heer van Oldenbarneveld de zaken te willen beleiden tot eene Synode, op welke wyze men die ook zou begeren; maar de oude Staatsdienaar antwoordde hem, *Wilt gy 's Lands Geregtigheid weggeven; Ik wil het niet doen* (1). Zeer aanmerklyk

(1) BRANDT, II. Deel, bl. 417. 640. UITENBOG. Kerkl. Hist. bl. 881. zyn Leven, bl. 87, 88.

1618. den nog ernstig over de aanstaande Synode tot op den 29. van Augustus; en men had in

lyk zyn ook de bedenkingen van den meermalen aangehaalden voortreflyken Man C. P. HOOFT, wegens het overdringen der Nationale Synode door de andere Provintien, „ 't Was, merkte hy aan, niet te verschonen, dat „ Gelderland, met Zeeland en Vriesland, door middel „ van Groningen, 't welk meest door de magt van Holland van 't Spaansch geweld was verlost, by meerderheid van stemmen zig onderwonden aan Holland de wet „ te zetten, tegens den klaren inhoud van de Unie. Die „ van Holland en Westvriesland hadden niet alleen door „ Gods hulpe 't juk van hunne eigen halzen geworpen, „ maar ook zig uitbundiglyk gekweten, om de andere „ landschappen en steden uit gelyke zwarigheid te redden: „ door hen waren zy meest verlost; door hen werd het „ meeste bygebragt, om ze by hunne vryheid te behouden; zy alleen betaalden in de gemene lasten meer dan „ de anderen te zamen.

„ Wat had men al onlusten en moeite met hun gehad, „ zoo wegens hunne traagheid in 't opbrengen van hun „ aandeel in de gemene lasten, als wegens andere tegenstrevingen? Hoe dikwils had men voor dezen in de „ Vergaderingen van Holland misnoegen getoond over hun „ bedryf en traagheid, en den Advokaat van Holland „ daarop horen zeggen; Dat die van Holland de wysten „ moesten zyn? —— En zullen die van Holland zig „ nu van hunne Bondgenoten moeten laten vermeesteren „ en overheeren in zaken, daar zy verstaan, dat hun geen „ gezag over toekomt? Dat is eene slegte vergelding voor „ zoo grote weldaden! Door de tegenstribbeling der

„ an-

in hunne Vergadering de gevoelens zoo naarby vereenigd, dat zy binnen drie uuren, gelyk de Heer van Oldenbarneveld naderhand verklaard heeft, ten volle in de Synode zouden toegeftemd hebben (*h*). Maar de raadflagen der grote Voorftanderen van Hollands vryheden en voorregten, en te gelyk der vryheid, verdraagzaamheid en gematigdheid in den Godsdienft mogten, door hun beleid, vlyt en geleerdheid, de oogmerken van anderen miffchien nog hebben weten te keeren: hoe 't zy, men nam op dien dag de Heren van Oldenbarneveld, de Groot en Hogerbeets, wanneer zy in de Vergadering van Holland meenden te gaan, onverwagt op laft, gelyk men zeide, van de Staten Generaal, of liever der drie afgevaardigden uit dezelven, die met den Prins te Utrecht geweeft waren, onder voorge-

1618.

De Heren van Oldenbarneveld, de Groot en Hogerbeets worden gevangen genomen.

„ andere Provintien tegens Holland worden daar de on„ ruftige geeften, die verandering in de regeering zoeken, „ ftout en oproerig. —— Ontzagen zy zig niet die van „ Holland zoo grote zwarigheid te bearbeiden, om dezelve tegens de Unie in 't ftuk van Religie, en mogelyk „ ook verder, zig dienende van 't krygsvolk, 't welk „ Holland meeft betaalde, de Wet te ftellen; wat zouden „ zy zig niet onderwinden, indien zy zoo wel oorzaak „ waren van Hollands verloffinge, als Holland wel oorzaak is van de hare? enz. (2).

(2) C. P. Hooft, by Brandt, II. Deel, bl. 839.

(*h*) Uitenbog. Kerkl. Hift. bl. 1004.

1618. geven dat de Prins hen wilde ſpreken, gevangen, en de Staten Generaal keurden dat doen vervolgens goed; doch de Edelen en Steden van Holland, de zes meergemelde Steden uitgenomen, verklaarden, „ dat hun 't gebeurde be„ droefde, en van hun als eene ſchending „ van 's Lands vryheid en geregtigheid werd „ aangemerkt, waarom zy begeerden, dat de „ gevangenen terſtond zouden worden los „ gelaten"; en zy beſloten ook den Prins te berigten, „ dat men door deze handelwyze de „ hoogheid, vryheid en geregtigheid van Hol„ land hield gekwetſt te zyn, en hem te ver„ zoeken, dat hy 't als Stadhouder geliefde te „ regten" (*k*). Maar dit, zoo wel als de vertogen der Steden Leiden en Rotterdam en verſcheide andere zaken, ten voordele der gevangen Heren gedaan, baatten niets (*). Op

(*i*) Brandt, II. Deel, bl. 841, 843.

(*k*) Reſolut. van Holland, van 29, 30. Auguſt. 1618. by Brandt, II. Deel, bl. 843, 845.

(*) De Advokaat van Oldenbarneveld was nog onlangs in de byzondere hoede en beſcherming der Staten van Holland genomen; de twee andere Heren, gedeputeerd van hunne Steden, waren leden der Staten van Holland, en mogten derhalve, naar de oude vryheden en gebruiken der landen, niet belemmerd worden; de plaats, daar de drie Heren werden gevangen was alleen onder het regtgebied van Holland; wanneer zy te regt hadden moeten geſteld worden, moeſten zy, volgens 's Lands voorregten, voor hun-

Op den dag, waarop zy gevangen werden genomen, maakte men een biljetje in den Hage gemeen, waarin voor reden van het gevangen nemen gegeven werd, dat 'er te Utrecht zaken ontdekt waren, welke tot nadeel der Landen in 't algemeen ſtrekten, en een bloedbad zouden hebben veroorzaakt, waarvan nader bekendmaking zou gedaan worden: doch daarvan is naderhand niets vernomen. Het biljetje was zonder ondertekening, ja zelfs zonder naam des drukkers (*l*); en vermoedelyk uitgegeven door de gemelde drie gemagtigden der Staten Generaal, die te Utrecht geweeſt waren en het gevangen nemen met den Prins beſloten hadden. Nadat de Gevangenen byna zes maanden hadden gezeten, ſtelden de Staten Generaal vierentwintig Regters over hen, die den Advokaat van Holland ter dood verwe-

1618.

's Lands Advokaat van Ol-

hunne eigen regters zyn geweeſt, dewyl de Staten Generaal in Holland en over de dienaars van die Provintie of derzelver Steden, geen regtsgebied hadden; gelyk dit alles breedvoerig getoond word door GROTIUS, in zyne Verantwoording van de Wetlyke Regering van Holland, in de Voorreden en Cap. I. XIII—XIX. Zie ook *Het Vertoog van de aloudheid en de Souverainiteit der Heren Staten van Holland*, gedr. te Leiden 1737. in 8vo. en een Vertoog daartegens, gedr. te Amſterd. 1737. in 8vo. en *Oldenbarnevelds Eer Verdedigd*, in Twee Brieven, gedr. te Amſterd. 1773, 1774. in 8vo. Eerſten Brief, bl. 34, en vele volg.

(*l*) BRANDT, Regtspleging, bl. 2.

1618. wezen. Dezelve werd dien ouden Heer den 12. van Mei 1619. aangezegd, en het vonnis den volgenden dag met den zwaarde uitgevoerd. Graaf Willem Lodewyk, Stadhouder van Vriesland, had kort te voren, schoon hy geenzins zyn vriend ware, door eenen ernstigen en breedvoerigen brief aan Prins Maurits (*m*) zynen dood ontraaden; de Prinsesse Weduwe van Oranje zogt hem, op den dag des doods 's morgens zeer vroeg, door hare voorbede nog te behouden, maar haar werd gehoor geweigerd; en de Fransche Gezant du Maurier, op dien zelfden dag ten vyf uuren des morgens te vergeefs gehoor by de algemene Staatsvergadering verzogt hebbende, schreef terstond nog een brief aan dezelve, waarin hy uit naam zyns Konings verzogt het leven van den ouden Staatsdienaar te sparen. In de Resolutien van Holland, waarin zyn dood op den 13. van Mei 1619. staat aangetekend, leest men wegens hem ook deze woorden; *een man van groten bedryve, besoigne, memorie en directie, ja singulier in alles. Die staat, ziet toe dat hy niet en valle, ende zy Godt zyne ziele genadig, Amen.* Kort voor zyne onthalzinge zei hy op 't Schavot tot de aanschouweren; *Mannen, gelooft niet, dat ik een landverrader ben: Ik heb opregt en vroom gehandeld als een goed Patriot, en die zal ik sterven.* En inderdaad, alle onzydigen hebben zyner doorlugtige gedagtenisse het regt gedaan van deze zyne woorden te geloven

Oldenbarneveld word ter dood verwezen.

(*m*) *Oldenbarnevelds Eer Verdedigd.* in Twee Brieven, gedr. te Amsterd. 1773, 1774. I. Br. bl. 87. II. Brief, bl....

ven, en zelfs hebben velen die met overtuigende redenen gestaafd (*n*). In zyn Vonnis werd hem onder andere tot misdaad gerekend en te last gelegd, dat hy beweerd had, dat ieder Provintie, in de hare, „ alleen magt „ had, om over de kerklyke zaken te be- „ schikken (*); dat hy zig onderstaan had „ den 1618.

(*n*) BRANDT, Historie van de Rechtsplegingе, gedr. te Rotterdam, 1710. in 4to. doorgaans.

(*) De beroemde President van den Hogen Raad, de Heer VAN BYNKERSHOEK, zegt in zyne *Verhandelingen van Staatszaken*, II. B. 18. Hoofdst. „ Dat deze religie- „ vryheid in de byzondere Provintien tot het jaar 1618 „ en 1619 geheel en ongeschonden is gebleven, heeft DE „ GROOT uit publieke gedenkstukken zoo bondig bewe- „ zen, dat men byna niet weet, met wat aangezigten de ge- „ delegeerde regters der Staten Generaal in 't jaar 1619 in „ hunne vonnissen, waardoor zy Barneveld, den zelven „ de Groot, en anderen tot den dood of eene eeuwige „ gevangenis verwezen hebben, dat voor de *Hoofdzaak* „ van hunne veroordeling hebben durven inlassen, dat zy „ naamlyk het zelfde gevoelden, 't gene in de *Uitleg-* „ *ginge* van het XIII. Artikel der Unie te Utrecht, (wel- „ ke uitlegging den 1. Febr. 1579 gemaakt en waarin tot „ verklaring van dat artikel openlyk gezegd werd, *dat de* „ *meening niet is, dat de eene Provintie of Stad zig 't* „ *fait van de andere in 't stuk van de religie zal onderwin-* „ *den*) met ronde woorden gezegd word, en 't gene de „ Staten van Holland zelf niet lang geleden, naamlyk den „ 5. August. 1617, openlyk betuigd hadden, en 't gene „ door

1618. „ den ſtand van den godsdienſt te beroeren,
„ en Gods kerk te bezwaren en bedroeven,
„ en

„ door een beſtendig gebruik tot die tyden toe was onderhouden. —— „ Maar al ware 'er eene [andere] „ Wet of algemene overeenkomſt, zoo zou die waarlyk „ alleen dienen, om den Proteſtantſchen Godsdienſt te „ beſchermen en den Roomſchen te weeren, en zou derhalve die genen niet te ſtade komen, die in den jare „ 1619, de Arminianery uitroeiende, zoo vele doorlugtige Verſtanden uit den weg hebben geruimt; want dat „ zoo wel de Arminiaanſche als de Calviniſche Leeringen tot „ den Proteſtantſchen Godsdienſt behoren, en beide alzoo „ wel toen ter tyd in Holland aangenomen waren, heeft „ de Groot beweert (*Verantwoording*, Cap. 3.) en de „ Staten van Holland zelf hebben het, in de gemelde „ Reſolutie van den 5. Auguſt. 1617, verklaard." In dat zelfde werk, zegt hy in het 2de Hoofdſt. „ Dat „ Hogerbeets en de Groot, ja Oldenbarneveld zelf, „ naauwlyks om eenige andere reden veroordeeld zyn, „ dan om den raad, dien zy den Staten of byzonderen „ Magiſtraten gegeven hadden, of om de uitvoering van „ 't gene hun door dezelven gelaſt was, alles zonder eenige kwade trouwe: 't welk ook oorzaak geweeſt is, dat „ men na meer dan veertig jaren verloops de Wethouderſchap van Leiden en Rotterdam, door den Hogen Raad, „ heeft zien veroordeelen, om den erfgenamen van Hogerbeets en de Groot die Wedden te betalen, welke „ men aan deze Penſionariſſen nog ſchuldig was. Ook „ zou den Erfgenamen van Oldenbarneveld eenige vergoeding gedaan zyn". In het 23ſte Hoofdſt. van dat zelfde

„ en ten dien einde in den kerkdienſt onge- 1618.
„ zonde Godgeleerden en Leeraars had in-
„ gedrongen; dat hy niet verhinderd had de
„ ſtrenge Plakaten tegens de belyders van den
„ waren Godsdienſt, die hy vreemdelingen,
„ Puriteinen en Vlaamſchgezinden had ge-
„ noemd; dat hy de ſcherpe Reſolutie van
„ den 4 van Auguſtus 1617 had bevorderd,
„ waaruit het aannemen van Waardgelderen
„ was ontſtaan; dat hy de Gedeputeerden van
„ Utrecht op hun henegaan nog vermaand
„ had de Nationale Synode tegen te ſtaan"; enz. Deze waren de misdaden, die hem ten aanzien van het kerklyke werden te laſt gelegd; hebbende Bogerman, die de Preſident van

de Boek van de bevoegdheid der gedelegeerde Regteren van de Staten Generaal ſprekende, zegt hy, dat de drie gevangen Heren ernſtig begeerden voor hunnen gewoonlyken en bevoegden Regter te regt te ſtaan, en daarop laat hy volgen; „ Indien gy weten wilt, met wat regt dan de ge-
„ delegeerde Regters der Staten Generaal over deze zaak
„ geoordeeld hebben; moet gy ervarener luiden raadple-
„ gen; want ik zal my wel wagten van het u te zeg-
„ gen". En in het reeds aangehaalde 2de Hoofdſt. van dat Boek zegt hy nog, „ dat alwat in den jare 1618 en
„ 1619, tegens Oldenbarneveld, Hogerbeets en de Groot
„ gedaan en gewezen is, op geen ander regt ſteunt, dan
„ op 't gene de Regter gezegd word te wyzen, ook dan
„ wanneer hy onregtvaardig vonniſt".

1618. van de Synode was, welke toen te Dordrecht werd gehouden, en die met Grave Willem Lodewyk en Prins Maurits eene gedurige onderhandeling hield, zeer veel deel in den gantſchen gerichtshandel gehad, en zelfs eene *Inſtructie voor de Fiscalen, dienende tot examinatie van Barneveld* ontworpen, waarvan de oorſpronklyke kladſchriften, met zyne hand geſchreven, na zyn overlyden onder zyne papieren zyn gevonden. In dezelve waren drie en vyftig artikelen, meeſt halsmisdaden bevattende, voorgeſteld, om de drie Fiscalen wel te onderrigten (*m*). Diodati, die van Geneve op de Nationale Synode was gezonden, zei in dat opzigte, niet onaartig zinſpelende, *dat de kanons van de Synode den Advokaat het hoofd hadden afgeſchoten* (*n*). De Heren Rombout Hogerbeets en Hugo de Groot werden tot eene eeuwige gevankenis verwezen, en het ſlot Louveſtein daartoe geſchikt. Uit het gezegde wegens Oldenbarneveld kan men ligt opmaken, wat ook hun, ten aanzien van 't kerklyke, werd te laſt gelegd. Tot beloning kreeg ieder der vierentwintig Regteren van de algemene Staten twee duizend en vier honderd gulden, en daarboven nog honderd daalders uit de openbare ſchatkiſt van elke Provintie, en dus ieder drie duizend vier honderd en vyf-

(*m*) Brandt, Regtspleging, bl. 227.

(*n*) Uitenbog. Kerkl. Hiſt. bl. 1081. Brandt, Hiſt. der Reform. III. Deel, bl. 741.

vyftig guldens; om van gene andere beloningen, bevorderingen in aanzien en ampten, enz. te spreken (*o*). Wanneer de Staten Generaal de Sententie des Advokaats naar de byzondere Provintien zonden, schreven zy, dat hun van de Regters opening was gedaan, dat 'er verscheide zaken, in het vonnis niet genoemd, ten zynen laste waren gekomen, die *groot bedenken gaven, of hy zyne oogen niet wel zou gehad hebben naar den vyand:* waarop de Heer de Groot naderhand heeft aangemerkt, dat dit door 't beleid der Regters was geschreven, en dat 'er niet gezegd word, dat hy het oog naar den vyand had gehad, maar zoude mogen gehad hebben; en dat de brief niet spreekt van eenig bewys, maar van nadenken (*p*). Men vind, als iets zonderlings aangetekend, dat velen der Regteren een zeldzamen en ongelukkigen uitgang uit dit leven, en de Prins, sedert dezen tyd, weinig geluks en genoegen gehad hebben (*q*). 1618.

Wanneer de drie Heren den 29 van Augustus gevangen waren genomen, vertrok Uitenbogaard, op raad zyner medebroederen en van

Uitenbogaard vertrekt uit den

(*o*) Uitenbog. Onderzoek der Plakaten, bl. 156. in 4to. 1620. Grotius, Verantw. Cap. XV. bl. 157. Cap. XIX. bl. 283.

(*p*) Brandt, Regtspleging, bl. 221. Grotius, Verantw. bl. 289.

(*q*) Brandt, als voren, bl. 257.

1618. van zommige deftige ouderlingen, ja volgens waarfchouwing zelve van eene Doorlugtige hand, 's avonds van dien zelfden dag uit den Hage; kort daar na, den elfden van September, zond de kerkenraad hem eene Acte, by alle de leden ondertekend en met het zegel der kerke bekragtigd, waarmede hem hun goedvinden, om in zynen dienft tot het verrigten zyner zaken ftil te ftaan, werd verklaard; en den negenden van October kreeg hy eene andere Acte van den zelfden kerkenraad, waarin dezelve zyne voorgaande opzegging en het ontflag van zynen kerkendienft, door hem lang te voren reeds verzogt, met goede getuigeniffe van zyne leer en leven, toeftonten verleende (y). Hy week, zegt hy, ziende hoe het gefteld ware met het gezag der Heren van Holland, en om niet genoodzaakt te zyn rekenfchap te geven van zyn doen en laten aan die in Holland geen regtmatig gezag hadden en afkerig waren van de vorige maatregels zyner wettige Overheden, die hy altoos gevolgd had. Nadat hy reeds twee maanden was vertrokken geweeft, ontbood hem de Zuidhollandfche Synode, te Delft vergaderd, door een briefje, den 29 van October 1618. getekend. Niet verfchynende werd hy terftond met grote voorbarigheid door die Synode den 4. van No-

Hage, word ingedaagd en gebannen.

(y) UITENBOG. Leven en Bediening, bl. 184, 185, 190, 252, 255, 438. gedr. 1645, in 4to.

November van alle kerklyke dienften afgezet. Ook werd hem het H. Avondmaal verboden. Overal werd vlytig naar hem gezogt, en in (z) het volgende jaar zyn huis in den Hage, des nagts van den 16 Maart, overvallen door den geweldigen Prevooft van 't leger met een goed getal foldaten, en door den kapitein des armes van zyne Doorlugtigheid met zyne dienaren, menende hem daar te zullen vinden; doch dit mifte, dewyl hy buiten 's Lands was. Men fchreef dan zyne meubelen, boeken en alwat in huis was op. Daarop volgde den 19. van Maart 1619 eene indaging, om voor de Regters by de Staten Generaal gefteld, op boete van verbeurdverklaringe van alle zyne goederen, in perzoon te verfchynen, ten einde om den eifch en conclufie der drie Fiscalen, insgelyks door de Staten Generaal aangefteld, te aanhoren (a). Zoo ras als Uitenbogaard buiten 's Lands was, fchreef hy in October 1618. tot zyne verantwoording tegens menigvuldige lafteringen, waarmede men hem van tyd tot tyd beklad had, eenen brief aan den Prins, en aan de Staten Generaal (b). In Februari 1619. fchreef hy aan de Prinfeffe We-

1618.

(z) Uitenbog. Leven, bl. 218, 239, 240, 265. Daar de onregtmatigheid dier Handelingen bewezen word.

(a) Uitenbog. Leven, bl. 325, 326 en 277.

(b) Als boven, bl. 219. Kerkl. Hift. bl. 1075.

1618. Weduwe van Oranje (*c*). Kort na de eerste indaging zond hy ook eenen brief aan de Heren Staten Generaal, die vervolgens in druk kwam met den titel van *Schriftelyke Verantwoording van den godvrugtigen hooggeleerden Joannes Uitenbogaard, Predikant in den Hage, op de openbare klok-inluidinge den 19 van Maart, 1619. over zyn perzoon gedaan* (*d*). In denzelven schreef hy, „ dat hy in allen „ deelen onschuldig was en by de voorgaande „ regering (want die was door den Prins „ veranderd, gelyk we terstond verhalen zul- „ len) was onschuldig gehouden: dat hy on- „ gehouden was, en ook niet behoorde zig „ te stellen in handen van die door hunne „ proceduren klaar te kennen gaven, wat „ hun voornemen ware: dat hy een inwoner „ en onderdaan was van Holland, en deze „ nieuwe Regters en Fiscalen niet kende, „ als die geen regtsgebied hadden over de „ onderdanen en dienaars van de Heren Sta- „ ten van Holland, zyne Souveraine Over- „ heden; maar dat hy aanbood voor den „ Hove van Holland, als zyne bevoegde „ Regters, te verschynen, indien hy daartoe „ behoorlyk gedagvaard werd;" enz.

Niet lang daarna schreef hy ook aan zynen ouden vriend, den Heer Reäal, Oudburgemees-

(*c*) Aldaar, bl. 275.
(*d*) Gedr. 1619. in 4to.

meester der Stad Amsterdam, wegens zynen 1618.
tegenwoordigen toestand en de redenen, waarom hy op de indaging niet verscheen, welke brief insgelyks in 't licht kwam (*e*). En na de derde indaging schreef hy den 25 van April nogmaals eenen Brief aan den Heer Prinse van Oranje, die insgelyks daarna gedrukt werd (*f*); en twee anderen aan de Prinsesse Weduwe. Nog schreef hy aan de Vroedschap der Stad Utrecht tot zyne verdediging tegens de valsche beschuldigingen en verdigte leugenen, die hem door Nikolaas Berk, welke door de verandering der Regeringe, in 't jaar 1618 te Utrecht Burgemeester was geworden, waren te last gelegd, om hem van verraad verdagt te maken (*g*). Na de vierde dagvaarding volgde zyn vonnis den 24 van Mei 1619, waarin egter tegens alle gewoonte gene misdaad werd uitgedrukt, maar hy ten eeuwigen dage uit de Vereenigde Nederlanden en het gebied der Staten Generaal gebannen, zonder te mogen wederkeeren onder bedreiging van

(*e*) Gedr. 1619. in 4to. Zie ook UITENBOG. Leven, bl. 279. BRANDT, Regtspl. bl. 317.

(*f*) Gedr. 1620, in 4to. doch met vele fouten. Zie ook UITENBOG. Leven, bl. 280, 283, 288.

(*g*) UITENBOG. Leven, bl. 216, 304, 305. BRANDT, Regtspleg. bl. 320.

1618. aan den lyve gestraft te worden. Ook werden zyne goederen verbeurd verklaard (*h*). Kort na dit vonnis schreef de Prinsesse Weduwe van Oranje aan hem eenen troostbrief, waarin hare Doorlugtigheid hem van hare bestendige vriendschap en van die van haren Zoon, Prins Fredrik Henrik, verzekerde (*i*). Zyn huis in den Hage werd, in gevolge de verbeurdverklaring zyner goederen, in beslag genomen, en de Predikant Roséus, die voor byzondere weldaden, van Uitenbogaard eertyds genoten, hem sedert een geruimen tyd ondankbaar had behandeld, was zeer driftig en begerig om 't zelve te bewonen (*k*), 't welk hem, tot zyn schande, eindelyk gelukte (*). Een jaar nadat de vonnissen der drie Heren en van Ui-

(*h*) UITENBOG. Leven, bl. 287. Cap. XIII. waarin hy zig tegens dit Vonnis verdedigt.

(*i*) BRANDT, Regtspleging, bl. 329.

(*k*) UITENBOG. Leven, bl. 324.

(*) Toen de Predikant Roséus, de tyden wat veranderd zynde, zeer tot zyn ongenoegen, dit huis op hoog bevel verpligt werd voor de Huisvrouwe van Uitenbogaard weder in te ruimen, kwam 'er toevallig een Catechismus in druk, waarin de woorden van het X. Gebod, *Gy zult niet begeren uws naastens huis*, waren uitgelaten; welke Catechismus toen den naam kreeg van *Roséus Catechismus*. Op deze en andere wyze werd om dit doen van dien Predikant gelagchen, en 't zelve gelaakt. Zie UITENBOG. Leven, bl. 461.

Uitenbogaard geveld waren, verklaarden de Regters, waarvan zommigen reeds waren overleden, en anderen afwezig, op eene zeer vreemde manier, dat hunne mening geweeſt was, dat de veroordeelden de misdaad van gekweſte Majeſteit hadden begaan: welke verklaaring tot geen ander einde ſchynt gegeven te zyn, dan opdat de verbeurdverklaarde goederen niet zouden mogen vrygekogt worden. (*l*). 1618.

Ledenberg ſlaat de handen aan zig zelven.

Om deze verbeurdverklaaring zyner goederen, en misſchien ook om de gedreigde pynigingen te voorkomen, had de Sekretaris der Heren Staten van Utrecht, de Heer Ledenberg, die met de drie andere Heren, dezelfde beginſels hebbende gevolgd, gevangen was genomen, in de gevangeniſſe zig zelven deerlyk van 't leven beroofd. (*m*).

De Prins verandert de Regering in de Hollandſche Steden.

Wanneer de drie Heren waren gevangen genomen, bleek het terſtond, hoe de Staten van Holland en Weſtvrieſland deswege dagten. De Prins vond derhalve goed, opdat de zaken van Staat en Kerk verder tot het bedoelde einde mogten beleid worden (*n*), zoodanige buitengewone veranderingen in de Regeringen der Steden te gaan maken, als daartoe beſt geſchikt ſchenen. Hy vertrok derhalve, in 't begin van

(*l*) Grotius, Verantw. Cap. XVIII. bl. 162. Uitenbog. Leven, bl. 319.

(*m*) Brandt, Regtspleg. bl. 22, 25.

(*n*) Zie den aanmerklyken Brief van Henricus Arnoldi, by Brandt, II. Deel, bl. 848. en hiervoren bl. 332.

1618. van September, verzeld van eenige edelen, bevelhebberen en soldaten, naar verscheide Steden van Holland, en zette daar velen der regerende Magistraten af, en anderen, toegedaan aan de nieuwe maatregelen, in hunne plaatsen aan. Deze vreemde veranderingen, in Schoonhoven, den Briele, Delft, Schiedam, Gornichem, Oudewater, Woerden, Monnekendam, Hoorn (waar zy egter niet zonder moeilykheden en gevaar geschiedde,) Medenblik en Alkmaar gemaakt zynde, kreeg de Staatsvergadering van Holland reeds eene andere gedaante; zoodat de Prins op den 19 van October voor deze zyne verrigtingen bedankt, en, op het voorstel door hem deswege gedaan, verder verzogt wierd, om diergelyke veranderingen te maken in de andere Steden, waarin hy dezelven nodig mogt oordelen (*o*). En ingevolge hiervan veranderde zyne Doorlugtigheid ook de Magistraten te Leiden, Haarlem, Rotterdam, Gouda en Amsterdam, in welke laatstgenoemde Stad de uitmuntende Oudburgermeester Cornelis Pieterszoon Hooft te vergeefs den Prins zogt te overreden, om die Stad en derzelver Vroedschap te verschonen naar behoren (*p*). Eindelyk werd ook de Magistraat van den Hage veranderd; en den 16 van November besloten de Staten van Holland zyne Doorlugtigheid voor

(*o*) Resol. van Holland, 12, 19, Octob. 1618. by BRANDT, II. Deel, bl. 859.

(*p*) Zie zyne Redenvoering by BRANDT, II. Deel, bl. 867.

voor al dit verrigte te bedanken, en de gemaakte veranderingen goed te keuren (*q*). Nog vond de Prins raadzaam het lid der Ridderſchap van Holland met zeven Heren Edelen te vermeerderen. „ om dat de gevoelens der Heren „ Edelen, gelyk zyne Doorlugtigheid by deze gelegenheid zeide, ſedert eenigen tyd uitgelopen hadden op verandering van Godsdienſt, en om hem ten lande uittedryven; „ hebbende zy hunne ſtem gegeven tot de Reſolutie van den 4 van Auguſtus 1617. en tot „ den laſt, die den Hollandſchen gemagtigden „ naar Utrecht was mede gegeven" (*r*). 1618.

De grote voorſtanders der onderlinge verdraagzaamheid thans gevangen zittende en de overige van 't kuſſen rakende, kregen de Kerklyke zaken ook eenen anderen zwaai, geheel ten voordele der afgezonderde Contraremonſtranten. Zy kregen terſtond vryheid om in de openbare Kerken, waaruit zy zig onttrokken hadden, beurtelings met de Remonſtranten en die met dezelven vereenigd waren gebleven, hunne godsdienſtige vergaderingen afzonderlyk te houden (*s*). Vervolgens werden nu ook alom de kerklyke zaken daar hene beſtierd, dat 'er tot de Nationale Synode, die in November te Dordrecht ſtond gehouden worden, gene Re-

De afgezonderde Contraremonſtranten krygen vryheid om in de openbare Kerken te vergaderen.

En de kerklyke zaken worden beſtierd ter veroordelinge der Remonſtranten.

(*q*) Reſol. van Holl. 7, 16, 17, Nov. 1618. BAUDART, Memor. X. Boek, bl. 70. UITENBOGAARD, Kerkl. Geſch. bl. 1012.

(*r*) WAGENAAR, Vaderl. Hiſt. X. Deel, bl. 332, 333.

(*s*) BRANDT, II. Deel, bl. 881. 885.

1618. Remonstrantschgezinden, zelfs niet een eenige uit Holland, schoon zy daar een zeer aanmerklyk getal uitmaakten, kerklyk benoemd wierden, om op die Synode als de anderen zitting te hebben. Deze schikking werd zekerlyk nodig geoordeeld, opdat 'er in de Nationale Synode van de Onderlinge Verdraagzaamheid niet gerept of getwist, en door eene volstrekte beslissing de Waarheid en Noodzaaklykheid der betwiste leerstukken, tevens met de regtmatigheid der voorafgegane afzonderingen, bevestigd mogten worden.

De Provintiale Synoden worden alom gehouden, ter voorbereidinge van de Nationale.

De Historieschryvers hebben in 't brede verhaald, hoe in de verscheide gewesten de Provintiale Synoden beleid werden, en hoe dezelven vervolgens ten aanzien der Remonstranten handelden, om de gezegde oogmerken te bereiken (*t*), en de zaken tot de Nationale Synode te voorbereiden: Wy zullen 'er slegts een kort berigt van geven, en eenige weinige byzonderheden melden.

In Holland.

De overleggingen der Heren Staten van Holland en Westvriesland wegens de Synode werden, door 't gevangen nemen der drie Heren, wel eenigzins gestremd; doch zy hadden den 25 van Augustus, onder zekere bepalingen, reeds in 't houden der Nationale Synode bewilligd,

(*t*) UITENBOG. Kerkl. Hist. bl. 1022. TRIGLAND, Kerkl. Gesch. bl. 1103. BRANDT, Hist. der Reform. II. Deel, bl. 889. zie ook de *Nulliteiten van de Dordsche Synode*, Gedr. te Enkhuysen 1622. in 4to. I Deel, Cap. 11. en 12. Geschreven door BERN. DWINGLO, en nimmer wederlegd door eenig Contraremonstrantsch Schryver.

ligd, gelyk we verhaald hebben (*u*). 't Was 1618.
derhalve nodig de Provintiale Synode ter voorbereidinge der Nationale by een te laten komen. Met veel overlegs had men te voren in de Staatsvergaderingen van Holland meermalen van 't beroepen eener Provintiale Synode gehandeld, (*v*) en thans besloten de Staten de Zuid- en Noord-Hollandsche Synoden te doen houden; nemende daartoe, den 30 van Augustus, en dus daags na 't gevangen nemen der drie Heren, in die giftinge en ontsteltenisse der gemoederen en in veel haast, met genoegzaam algemene stemmen, een besluit; 't welk hoe onzydig het ook mogte geoordeeld worden, egter niet volkomen beantwoordde aan het oogmerk dier bepalingen, waarmede zy vyf dagen te voren in de Nationale Synode hadden bewilligd. De Contraremonstranten ten minsten bedienden 'er zig zoo van, dat de Remonstranten bitter klaagden over de wyze, waarop de Zuidhollandsche Synode te Delft, tegen den 8 van October, werd beschreven; dewyl zy uit dezelve veelal uitgesloten werden, en hunne partyen, zig in de Classen van hun afzonderende, of nu weder met hun vereenigende, naar zy slegts voordeligst vonden, in groten getale aldaar verschenen. Ook beklaagden zig de Remonstranten over de partydige handelwyze dier Provintiale Synode, welke Uitenbogaard afzette, gelyk wy hier voren verhaalden (*w*), en

(*u*) Zie bladz. 329, 331.

(*v*) Brandt, II. Deel, bl. 570, 780-784.

(*w*) Hier voren, bl. 340, 341.

1618. en nevens hem den ſchranderen Grevinghoven en anderen, die voorſtanders der Remonſtrantſche zaken op de Nationale Synode hadden konnen wezen. Ook werden de weinige Remonſtrantſche Predikanten die 'er gekomen waren, niet behandeld als Broeders, maar met zodanige minagtinge en afkerigheid, als men, nu zy reeds het onderſpit delfden, na zoo vele twisten kon verwagten. Te vergeefs klaagden de Remonſtranten ook in herhaalde vertogen aan de Heren Staten; van welken zy thans gene hulp, maar zelfs ſtrikt bevel kregen, om voor die Synode geroepen zynde te verſchynen, en zig naar derzelver handelingen te ſchikken. Ook benoemde deze Synode eenige Contraremonſtrantſche gemagtigden, welken alom in de Claſſen rond zouden reizen, en de Predikanten, die zy uit hoofde van de wyze, waarop zy beroepen waren, namelyk volgens de Kerkordening van 1591, of uit aanmerkinge hunner leere, of van hun gedrag niet goedkeurden, hadden af te zetten; 't welk alles tot der Remonſtranten groot nadeel werd ingerigt en uitgevoerd, en hen zeer verzwakte (*x*). In de Noordhollandſche Synode, die te Enkhuizen werd gehouden, verklaarde men, op de vrage door de afgezonderde Contraremonſtranten van Hoorn voorgeſteld, „ dat die, welken zonder voorgaande onder„ zoek en toeſtemminge der gemene Kerken „ hunne vyf nieuwe opgeworpen artikelen in „ de Gereformeerde Kerken hadden ingedron„ gen

(*x*) Brandt, II. Deel, bl. 907-910, 916-921.

„ gen, te houden waren voor Scheurmakers, 1618.
„ verstoorders van de rust der Kerken, en oor-
„ zaken van de droevige verdeeldheden en zwa-
„ righeden. — Doch (dit voegde men 'er by)
„ het oordeel over de vyf punten zou men van
„ de Nationale Synode verwagten" (z). Voorts
werden uit beide deze Synoden zeer yverige en
bekende Contraremonstranten tot de Nationale
Synode gemagtigd en gezonden.

De Provintiale Synode van Utrecht.

In de Provintie van Utrecht, daar de onderlinge Verdraagzaamheid, volgens de Kerkordening van 't jaar 1612, onder de Predikanten was geoeffend en gene afzondering in de Classen plaats had, maakten nu slegts vyf Predikanten zwarigheid, om met de Remonstranten in de Provintiale Synode te zitten, en verzogten eene byzondere Synode te mogen houden. Dit stonden hun thans de Heren Staten zeer geredelyk toe; zoo dat die zeer weinige Contraremonstrantsche afgezonderden, van welken zig nu nog maar zeer onlangs twee verklaard hadden voor die afzondering, eene byzondere Synode uitmaakten. Aan alle anderen, die geen party wilden kiezen, stond het vry zig van de Provintiale Synode te mogen onttrekken en onzydig te blyven, 't welk in Holland niet geoorloofd was. De overigen, die Remonstrantschgezind waren, maakten de andere Synode uit. De onzydigheid werd van de meesten gekozen; en de weinige afgezonderden benoemden zoo wel

(z) Zie de *Handelingen dier Synode*, by BRANDT, II. Deel, bl. 922.

1618. wel twee uit de hunnen tot de Nationale Synode, als de Remonstrantschgezinden, of die zig met hun vereenigd hielden, 'er twee toe benoemden, dat is van ieder party werd de helft der afgevaardigden benoemd. Hadden de afgezonderde Contraremonstranten dit middel niet uitgedagt, om met hun vyftal een byzondere Synode uittemaken, dan waren 'er op de Nationale gene Utrechtsche Contraremonstranten verschenen; en by gebrek van bekwame voorwerpen, zeggen de Remonstranten, was nog een dier twee Contraremonstrantsche benoemden een Hollandsch Predikant, die slegts van Dordrecht ten dienste der afgezonderden te Utrecht te leen was gezonden, en in hunne byzondere Synode had voorgezeten (*a*).

De Provintiale Synode in Gelderland.

In Gelderland, daar de Provintiale Synode reeds vroeger (*) was gehouden, hadden de Remonstrantschgezinden ook niet weinig tegenspoeds. In dit gewesste was het getal der Remonstranten zeer toegenomen: Alle de Predikanten van Nieumegen, Thiel en Bommel en van de meeste dorpen omtrent die Steden, als mede die van Schenkenschans af tot aan Heusden toe, en van byna de gehele Betuwe waren der Remonstranten gevoelen toegedaan (*b*). Maar de Heren van 't Hof nevens eenige

(*a*) BRANDT, II. Deel, bl. 926. en de Schryvers, hiervoren aangeh.

(*) Den 15 van Juny, naar den Ouden Styl.

(*b*) BAUDART, Memorien, Boek II. bl. 90. Boek IX. l. 88.

nige Gedeputeerden des Landſchaps hadden een besluit genomen, waarby de Remonſtrantſchgezinden zig zeer bezwaard vonden, en waarover ſommigen van hun aan de Heren Staten te vergeefs geklaagd hadden: waarom de Gedeputeerden der Claſſen van Nieumegen, Tiel en Bommel zeker geſchrift aan de Heren van 't Hof en aan de Gedeputeerden des Landſchaps overleverden, in 't welke zy verklaarden liever voor gene Leeraars der Gereformeerde Kerke gehouden te willen worden, dan dat zy als de Leer der Gereformeerde Kerke zouden moeten leeren zekere Tien Stellingen, welken zy zeiden, dat ſommigen hen tragtten op te dringen. Deze Tien Stellingen gaven zy op, en vervatten hoofdzakelyk de leeringen, welken ſommige harde voorſtanders der volſtrekte Verkiezinge beweerden. By dezelven voegden zy een berigt van hun eige gevoelen, en een ontwerp van ſchikkinge en van onderlinge Verdraagzaamheid (*c*). Deze geſchriften werden aan de Gedeputeerden der Claſſen van Zutphen en Veluwe, die Contraremonſtranten waren, ter hand geſteld, met laſt om hun bedenken daarop te berigten; en deze Gedeputeerden verklaarden, „ dat zy die Tien Stellingen nooit „ hadden bekend, en ook niet bekenden het „ gevoelen der Gereformeerde Kerken te zyn, „ ja dat zy niet wiſten, *dat die te ſamen in zul-* „ *ke termen, als dezelven ſtonden uitgedrukt*, „ ooit

1618.

Zekere Tien Stellingen door de Contraremonſtranten hier verworpen.

(*c*) BAUDART, Memorien, IX. Boek, bl. 7, 8, 9.

1618. „ ooit van eenig byzonder Leeraar waren gedreven". Dit viel in den zomer van 't vorige jaar 1617 voor, en men besloot de geschillen daarover te brengen tot de Provintiale Synode (*d*). Ondertusschen werden te Nieumegen de Predikanten, welken alle Remonstrantschgezind waren, van den Magistraat, die onlangs door den Prins veranderd was, in hunne dienst geschorst; schoon 'er maar weinige Contraremonstrantsche Burgers in die Stad waren (*e*). Wanneer dan nu in den jare 1618 de Provintiale Synode te Arnhem byeenkwam, verzogten de Remonstrantschgezinden der Classis van Bommel, onder anderen, dat de Broeders der Synode hen wilden erkennen voor hunne Broeders in Christus, met welken zy Kerklyke en Broederlyke vrede en gemeenschap begeerden te houden. Doch deze verklaring werd hun geweigerd; en wanneer zy daarop wilden vertrekken, werd hun van 't Hof bevolen de Synode by te wonen. De Tien gemelde Stellingen werden in deze Synode van de Geldersche Contraremonstranten ook verworpen, met betuiging zelve, dat zy 'er een grouwel en afgryzen van hadden. Ook verklaarde Henricus Arnoldi, Predikant van Delft, die van wege eenige Hollandsche Contraremonstranten op deze Synode tegenwoordig was, uit naam der Zuidhollandsche Kerken, dat zy ook een grouwel van die Stellingen hadden. De Remon

(*d*) BAUDART, Memorien, IX. Boek, bl. 10, 11, 14.
(*e*) UITENBOG. Kerkl. Hist. bl. 1018, 1019.

monſtranten dit horende, meenden veel tot de vrede te kunnen toebrengen, door te bekennen dat zy dan hunne Broeders uit menſchelyke hevigheid te veel bezwaard hadden, biddende dat dezelven zulks ten goede wilden houden. Dan zy ondervonden ras, dat deze hunne erkentenis misduid werd, en zeer tot hun nadeel verbreid; waarop zy dezelve vernietigd wilden hebben, met aanbiedinge van te zullen bewyzen, wie de genen waren, welken de gevoelens, in die Stellingen vervat, leerden. De Synode weigerde hunne herroeping aan te nemen, en verklaarde, indien zy zoodanige Leeraars wiſten aantewyzen, dezelven van den dienſt af te zullen zetten, maar ook hen te zullen afzetten, indien zy in hun bewys te kort ſchoten. De Remonſtranten, bemerkende, dat men een bewys van de eige bewoordingen, te ſamen in de Tien Stellingen voorkomende, en dat nog wel als gebruikt van Gelderſche Leeraren in 't byzonder, vorderde, lieten de zaak ſteken (*f*). Voor 't overige heeft men in deze Provintiale Synode zeer yverige Contraremonſtranten tot de Nationale Synode benoemd, verſcheide Remonſtranten van hunnen dienſt afgezet of daarin geſchorſt; en gevolmagtigden benoemd, die rondreizende gelaſt waren de Predikanten, daar zy 't nodig oordeelden, in den dienſt te ſchorſen of af te zetten, 't welk velen Remonſtranten gebeurde (*g*). 1618.

Hier

(*f*) Baudart, Memor. Boek X. bl. 39, 43.
(*g*) Uitenbog. Kerkl. Hiſt. bl. 1021, 1022.

1618. Hier dienen we egter nog te melden dat het verwerpen der toenmaals veel gerugt makende Tien Stellingen zeer velen vreemd voorkwam. De Remonstranten meenden, dat onder die verwerping eene dubbelzinnigheid van woorden schuilde. Festus Hommius, Predikant te Leiden, een harde Contraremonstrant, en ook een der leden van de Nationale Synode, vraagde op zekeren tyd aan Baudart, den President van deze Geldersche Synode, hoe *zy hadden kunnen verwerpen, dat het Geloof een vrugt is der Verkiezinge*, 't welk in ééne dier Stellingen gezegd werd. En Baudart zelf heeft wegens het verwerpen dier Stellingen naderhand tot opheldering dit berigt aangetekend; „De „Synodus staat deze artikelen niet toe, gelyk „de Remonstranten dezelven hebben ingesteld; doch en ontkennen niet, dat 'er eenige clauselen in zyn, dewelken in haar zelven, en in een bekwamen zin genomen zynde, niet te verwerpen zyn" (*h*). Kort na het houden der Geldersche Synode gaf ook één der Remonstranten in Holland die Tien Stellingen in het licht, bevestigd met aantekeningen en plaatsen, getrokken uit de Schriften van sommige aanzienlyke, ook Nederlandsche, Gereformeerde Leeraren, waarmede hy aantoonde, dat dezelven de gevoelens, in die Stellingen vervat, waarlyk beweerden (*i*). Doch de gemel-

Nader berigt van die Tien Stellingen.

(*h*) BAUDART, Memorien, X. Boek, bl. 46 UITENBOG. Kerkl. Hist. bl. 1022.

(*i*) Tien Contraremonstrantsche Positien voor grouwelyk en afgrysselyk verklaard in de laatste Geldersche Synode, enz. Gedr. te Rotterdam, 1618. in 4to.

melde Contraremonstranten hielden het daarvoor, dat zulks geschiedde, om hun gevoelen te bezwaren; en 't Hof van Gelderland vond goed, om, by plakaat van wege de Heren Staten van die Provintie, bekend te maken al wat wegens die Stellingen by hen gedaan was, en hoe dezelven als gruwelyk verworpen waren, opdat, zeggen hunne Ed. Mog., ieder by de waarheid der Evangelische Leer zoude blyven, en de lasteringen geen geloof geven (*k*). 1618.

De Provintiale Synode in Overyssel.

In Overyssel liep het den Remonstranten ook tegen. In Kampen waren de Predikanten aan hunne gevoelens toegedaan, en de Classis was onverdeeld gebleven; maar thands vonden drie Predikanten gewetenshalve goed zig aftezonderen, en, ten overstaan van eenige anderen uit andere Classen, met nog éénen Predikant, die de afgezonderde Contraremonstranten van Kampen te leen bediende, een Classis op zig zelven uit te maken. De Provintiale Synode keurde dat goed, en ontving twee Predikanten uit die nieuwe Classis; sluitende ten hunnen gevalle twee gedeputeerden van de Classis van Kampen uit. In 't benoemen van gevolmagtigden naar de Nationale Synode, ging men de Remonstranten van Kampen voorby; gelyk ook eenen Predikant van Zwol, dewyl hy nog voor de Remonstranten noch voor de Contraremonstranten zig wilde verklaren en zyn oordeel opschortte; daar men thands, om zeker te gaan,

(*k*) Plakaat van wege de H. H. Staten van Gelderl. 15 Sept. 1618. Zie ook BAUDART, Memorien, X. Boek, bl. 47.

1618. gaan, tegens gewoonte, zoodanige verklaring vorderde. Genen derhalve werden tot de Nationale Synode benoemd, dan bekende Contraremonſtranten (*l*).

De Provintiale Synode in Zeeland.

In de Provintiale Synode van Zeeland verklaarden zig alle de afgevaardigden uit de Claſſen tegens de vyf betwiſte punten, als dolingen met Gods Woord en de Formulieren van Eenigheid ſtrydig; en oordeelden het zelfs onnodig in eenig onderzoek over die punten te treden: zy beſloten ook de Gedeputeerden tot de Nationale Synode te belaſten, om wanneer een groot gedeelte dier Synode eenig nader bedenken mogt krygen omtrent het ſtuk der Leere, daarvan eerſt aan hunne laſtgeveren berigt te brengen: maar zorgvuldig te vermyden gene verdraagzaamheid voorteſlaan, of toe te laten, wanneer zy werd voorgeſlagen in 't ſtuk der Leere, 't zy in de vyf artikelen, 't zy in eenige andere ſtukken, door de Remonſtranten voorgedragen; zonder vooraf daarover ook het goedvinden hunner laſtgeveren eerſt te vernemen (*m*).

De Provintiale Synode in Frieſland, Groningen, enz.

In Frieſland, Groningen en elders werden insgelyks door de Provintiale Synode gene anderen dan zeer bekende tegenpartyen der Remonſtranten tot de Nationale Synode benoemd; en onder anderen Joannes Bogerman, Predikant te Leeuwaarden, en Cornelius Hillenius, thans

(*l*) BRANDT, II. Deel, bl. 929.

(*m*) Aantekeningen van de Synode in Zeeland, by BRANDT, II. Deel, bl. 930.

thans Predikant te Groningen, doch eertyds te Alkmaar, van welken we ter gelegenheid der Alkmaarſche geſchillen geſproken hebben (*n*). 1618.

En gelyk dus alle de Provintiale Synoden zorgvuldig vermydden (behalve in Utrecht, daar het onmogelyk was de Remonſtrantſchgezinden geheel voorbytegaan) eenige anderen dan bekende Contraremonſtranten tot de Nationale Synode te zenden; zoo had men ook zorg gedragen, dat de Buitenlandſche Godgeleerden, welken op die Synode komen zouden, der Remonſtrantſche begrippen geenzins zouden toegedaan zyn: want zy, die het beſchik dier zake hadden, droegen zorg om niet te begaan, 't gene aan Grotius als eene misdaad in zyn Vonnis werd te laſt gelegd met deze woorden; „ Dat hy Gevangen daartoe in Engeland, op „ 't aanmanen van Johan van Oldenbarneveld, „ mede gefondeerd had de humeuren van de „ Biſſchoppen, om ten uiterſten komende, ee- „ nigen op de Synode te mogen krygen, *die* „ *de voorſchreven nieuwigheid* [dus namelyk „ beſchreef men de Leer der Remonſtranten] „ *niet tegens waren*". Om deze reden had men de Godgeleerden uit Anhalt zelfs niet verzogt tot de Nationale Synode, naardien men van hunne tegenwoordige begrippen niet verzekerd was, en deze onlangs te voren met die der Remonſtranten overeenkwamen. Men had den Vorſt wel verzogt de Belydenis zyner Godgeleerden overte zenden; maar hy had dat geweigerd; en dus werden die Ge-

De Buitenlandſche Godgeleerden waren ook met omzigtigheid tot de Nationale Synode verzogt.

(*n*) Zie hiervoren, bl. 34—40.

1618. Gereformeerde Godgeleerden t'huis gelaten (*o*). Omtrent de overigen Buitenlandſchen had men ook alle omzigtigheid gebruikt. De Zwitſerſche Godgeleerden van Zurig, Bern, Bazel en Schafhuizen, die niet alleen door eenen Brief uit naam der Staten Generaal, den 25 van Juny gedagtekend, maar door Brieven van Prins Maurits en Grave Willem Lodewyk, den 8 van July geſchreven, tot de Nationale Synode waren verzogt, (*) waren in den beginne wel on-

(*o*) Nulliteiten der Dord. Synode, I. Deel. Cap. 10, bl. 93. Cap 13 bl. 133. II. Deel, Cap. 5. bl. 88.,

(*) Wanneer die Godgeleerden, ieder in hunne byzondere geweſten, raadpleegden over het verzoek, waren zy eenparig van gevoelen, dat men niemand uit de hunnen tot de Dordſche Synode behoorde te zenden. Zy bekleedden dit hun gevoelen met verſcheide redenen; als „ om dat de ge-„ ſchillen zeer ſubtiel waren; dat verſcheide Nederlandſche „ Godgeleerden nieuwe en harde ſpreekwyzen gebruikten in „ hunne verklaringen wegens Gods beſluiten; dat de Gemoe-„ deren in Nederland te zeer verbitterd waren, om eenen „ goeden uitſlag van de Synode te kunnen hopen; dat het „ houden der Synoden doorgaans van nadeelige uitkomſte „ was, en daarom hunne voorouders, daartoe geroepen, „ geweigerd hadden te komen; dat de twiſtende partyen in „ Nederland het nog niet eens waren wegens den Regter, „ noch zig verklaard hadden in de uitſpraak te zullen beruſten; „ dat de raad des Konings van Engeland, in zynen Brief aan „ de Staten den 6 van Maart 1613. gegeven, om die twiſten „ by te leggen en dezelven van de Predikſtoelen te weren, „ veel heilzamer was; dat alle de Godgeleerden en Kerken. „ die-

ongenegen om te komen, maar werden egter 1618.
vervolgens gezonden met last om van hunne Ge-

„ dienaars der Zwitsersche Kerken aan hunne Belydenissen waren „ verbonden, en dat zy daarvan ontslagen wordende om als „ Regters op de Synode te kunnen oordelen, men dan gevaar „ liep, dat dezelfde twisten ook tot Zwitserland mogten „ overslaan; en dat van den anderen kant, indien zy van die „ verbintenisse niet werden ontslagen, de Remonstranten hen „ voor gene Regters zouden willen erkennen, vermits dezel- „ ven zekerlyk voor gene Regters zouden willen houden, „ die met zulk vooroordeel bezwaard kwamen; maar alleen- „ lyk de zoodanigen, die vry van geest waren in hun oor- „ deel, vry van wil in goed te kunnen keuren, en vry van „ hand in het ondertekenen". Deze raadslagen en het besluit daarop gegrond, werden by de Zwitsers in de Maand van Augustus genomen; gelyk blykt uit de Handelingen der Synode, door *Beccius* en *Rivius* geschreven, en hier boven aangehaald, waarvan de Schryver der *Vaderlandsche Historie* ook gebruik heeft gemaakt, in het X Deel, bl. 311. De Zwitsersche Godgeleerden zouden ook niet gekomen zyn, waren zy door den Heer Pieter van Brederode, die van wege de Staten Generaal in dezen tyd naar Zwitserland werd gezonden, en deswege den 2 van September een Vertoog aan de Regering van Zurig overleverde, niet overhaald, men weet niet door welke redenen. Ook hielp daartoe zeer veel het Schryven van den Palsgrave Frederik, gedagtekend den 18 van Augustus, gelyk blykt uit eenen nog onuitgegeven Brief, door *Joan. Conr. Kochius* den 23 van September aan *Breitingerus* geschreven; in welken hy dit van den Brief des Palsgrave beves-

1618. Geloofsbelydenis niet het minſte aftewyken en de vyf artikelen der Remonſtranten te veroordelen (*p*). Het was met de Engelſche Godgeleerden, die tot de Nationale Synode gezonden werden, omtrent eveneens geſteld; want wanneer zy den 6 van November, door den Engelſchen gezant Carleton, met niet weinige ſtaatſie aan de Vergadering der algemene Staten werden aangeboden, zei de gezant in zyne aanſpraak, „ dat zyne Majeſteit deze perſonaad„ jen gelaſt en bevolen had, wat zy doen, en „ hoe zy zig op de Synode gedragen moeſten „ (†)"; en waarin die laſt beſtonde, bleek uit

veſtigt. En hoe zeer deze Palsgraaf in de gevoelens van Prins Maurits ware, en tegens Oldenbarneveld vooringenomen, tekent *Uitenbogaard* aan in zyne Kerkl. Hiſt. bl. 1072. Ik heb deze aantekening, door een goed vriend my medegedeeld, van belang genoeg gerekend om hier te plaatſen.

(*p*) *Acta Synod. Helvet.* geſchreven door de hand van SEBASTIANUS BECCIUS, Bazelſch Godgel. op de Dordſche Synode, en van REINH. RIVIUS, zynen Schryver. Mss.

(†) Het is aanmerklyk, dat de laſt van ene wereldlyke Overheid, hier te lande by de Contraremonſtranten, die anders oordeelden dat dezelve in Kerklyke zaken niet had te gebieden, nu zoo gunſtig werd ontvangen, gelyk *Uitenbogaard* ter aangehaalde plaatſe aanmerkt. De politieke Heren, die van wege de Staten Generaal op de Dordſche Synode werden gezonden, waren geenzins gelaſt, om over de Godsdienſtige gevoelens te ſtemmen; ook oordeeldenze dat dit een werk was, 't welk buiten hunnen kring en voor hun te zwaar was. Zie de *Nulliteiten der Dordſche Synode*, I. Deel, bl. 38.

uit die zelfde aanspraak, wanneer die gezant 1618.
vervolgens roemde op „ de vermaningen, door
„ zynen Koning aan de Staten gegeven, om zig
„ te wagten tegens en voortekomen het aanwas-
„ sen der Arminianen, die hy zeide dat beroerte
„ in de Kerk en verwarring in den Staat zouden
„ kunnen voortbrengen; want voegde hy 'er by,
„ dewyl de Arminianen door haar Hoog Mog.
„ grootmoedig besluit en de dapperheid van
„ zyne Doorlugtigheid in het vallen waren,
„ zoo moest de zaak voorts ten einde gebragt
„ worden (*q*)". De Godgeleerden, die uit de Palts tot de Nationale Synode gezonden werden, waren van hunnen Vorst insgelyks met bepaalden last gezonden, gelyk onder andere blyken (*r*) uit den last is op te maken, die hun van den Vorst was medegegeven, om niet toetelaten, dat in den Heidelbergschen Catechismus iets veranderd wierde (*s*). Wat de Geneefsche en Nassausche Godgeleerden betreft; men had hen, als volstrekt partydig tegens de Remonstrantsche gevoelens, in den beginne zelfs niet verzogt, maar stapte vervolgens die zwarigheid over. Uit de Geloofsbrieven ook, die zy mede-

(*q*) D. CARLETON, Oratie gedaan in de Vergadering der Staten Gen, den 6 Nov. 1618. UITENBOG. Kerkl. Hist. bl. 1073. en de *Nulliteiten der Dordsche Synode*, I. Deel, Cap. 10. bl. 95.

(*r*) Handelingen der Nationale Synode, bl. 249. der Nederduitsche Vertalinge.

(*s*) Nulliteiten der Dordsche Synode, I. Deel, Cap. 10. bl. 95.

1618. debragten, bleek zelfs allerſterkt, dat zy tegens de Remonſtranten geweldig waren vooringenomen (*t*).

Vertogen der Remonſtranten wegens de Nationale Synode.

Dus liepen de zaken den Remonſtranten hoe langer des te meer tegen, en alles benam hun de hoop op eenen gelukkigen uitſlag, doch geenzins den moed, om naar hun uiterſte vermogen zig ondertuſſchen te kwyten voor de Leerſtukken, die zy als heilzame Waarheden, en voor de Onderlinge Verdraagzaamheid, die zy als eenen Chriſtelyken Pligt aanmerkten. Zy hadden in 't begin der lente dezes Jaars al zeer gewigtige bedenkingen over eene Nationale Synode voorgedragen (*u*), en in September, wanneer de Wethouders in verſcheide Steden reeds waren veranderd, leverden zy weder een Vertoog aan de Heren Staten van Holland en Weſtvrieſland in, 't welk zy reeds vroeger opgeſteld hadden. Daarin vertoonden zy hunne bezwaren over de handelwyze, die men ſcheen te willen houden, en beweerden dat men hunne zaak door derzelver volſlagen partyen niet behoorde te laten oordeelen. Zy ſtelden daarom ook eenige ſchikkingen voor, volgens welken zy op de Nationale Synode zouden kunnen en mogen verſchynen, met betuiginge van op dien voet daartoe ook bereid te zyn. Onder die voorgeſtelde ſchikkingen waren deze; dat de Leeraars van beide zyden tot de Synode zouden beſchreven

(*t*) Brandt, Hiſt. der Reform. III. Deel, bl. 12. Handelingen der Nationale Synode, bl. 15.

(*u*) Zie hiervoren, bl. 317—319.

ven worden als partyen, en dat de beide party- 1618.
en uit de haren zoodanigen tot de Synode zouden zenden, die zy de bekwaamſten oordeelden; allen vry geleiden genietende, het reeds gebeurde elkander vergevende, zig naar Gods woord alleen rigtende, en de zaken niet ter beſliſſinge maar tot bylegging der geſchillen beleidende; waarna de Hoge Overheid, alles wel verſtaan hebbende, ten aanzien van 't gene in 's Lands Kerke geleerd zou worden, doen zoude, gelyk dezelve in gemoede oordeelde te behoren; altyd nogthans vryheid van geweten latende aan zulken, die zig naar die orde niet zouden konnen ſchikken. In 't ſlot zeiden zy, dat ze hunne partyen voor gene Regters konden of mogten erkennnen; dewyl ze dat doende vrezen zouden de waarheid en vryheid der Kerke te helpen onderdrukken. En moeſten zy daarom lyden, zy zouden dat lyden ondergaan, tot de uiterſte ſmaadheid en armoede toe, en hunne zielen in lydzaamheid tragten te bezitten (*v*). Dit Vertoog ſtelden de Heren Staten aan de Zuid- en Noordhollandſche Synoden ter hand, niet alleen om het zelve te overwegen, maar ook opdat de Synode vervolgens handelen zoude, naar zy zoude bevinden te behoren. Daarop leverden eenige Remonſtranten een twede Vertoog over, waarin zy zig onder anderen beklaagden, dat hunne voorſtellen aan die Synoden waren gezonden, niet zo zeer om te dienen van berigt, als wel om 'er over

(*v*) BRANDT, Hiſt. der Reform. II. Deel, bl. 893—898.

1618. over te oordelen en naar dat oordeel 'er mede te handelen. Ondertusschen belastten de Heren Staten, op den voorslag der Synode van Zuidholland, aan de Remonstranten zig op die Synode geroepen zynde te laten vinden, en hunne bedenkingen aan dezelve overtegeven op de Artikelen, die in de Delfsche Conferentie of onderhandeling, in den jare 1613. waren voorgesteld, en waarop toenmaals de Heren Staten oordeelden dat niet geantwoord behoorde te worden (*w*). Ook werd hun bevolen alwat zy mogten hebben voortedragen wegens de Belydenis en Catechismus, tevens aan de Provintiale Synoden te zenden. De Remonstranten, die op de Zuidhollandsche Synode verschenen waren, stelden ook in geschrifte hun gevoelen over de verschilpunten, en leverden dat geschrift over; maar de Contraremonstranten weigerden hun gevoelen van hunnen kant optegeven. Den 3 van November werd van de zyde der Remonstranten een derde Vertoog den Heren Staten overgegeven. Zy hadden, namelyk, hunne bedenkingen over de Artikelen der Delfsche Conferentie, gelyk hun bevolen was, nu reeds aan de Zuidhollandsche Synode gezonden, enkel om te gehoorzamen; maar die Synode hield die Bedenkingen der Remonstranten voor derzelver vaste Stellingen; ook meenden de Remonstranten, dat de Synode hen in vele anderen opzigten zeer partydig handelde. Over dit beide klaagden zy in dit derde Vertoog, en verzogten verschoond

(*w*) Zie hier voren, bl. 121, 128.

ſchoond te zyn van hunne aanmerkingen over de Belydenis en Catechismus te zenden aan die eenzydige Synode, welke gene de minſte tekens of benamingen van Chriſtelyke Gemeenſchap en Broederſchap aan hun gaf, wanneer zy aan hun ſchreef; die eenige Remonſtranten reeds ongehoord veroordeeld had, en anderen in den dienſt ſchroſte, of daarvan afzette. Nogmaals drongen zy aan, dat zy voor hunne Partyen, als voor Regters, niet verſchynen konden; maar bereid waren met dezelven, als met partyen in onderhandeling te komen, indien zy gezamentlyk met hunne overigen Remonſtranſche Medeleeraren op de Synode mogten verſchynen, en door vry geleiden beveiligd zyn tegens alle gevaar. En indien dan de Heren Staten, in gevolge van 't gevoelen der Synode, hen van hunnen dienſt vervolgens geliefden aftezetten, zouden ze het met Chriſtelyk geduld dragen. Zy voegden 'er nog by, dat zy uit eerbied voor hunne Hoge Overheden, de Heren Staten van Holland en Weſtvrieſland, bereid waren op de Nationale Synode te verſchynen, en 't gewigt en de billykheid der voorwaarden, die zy verzogten, ook aldaar te vertonen, en alles te doen wat volgens het goede oogmerk der Heren Staten tot nederlegging der droevige geſchillen zou behoren. Doch met deze Vertogen werd niets uitgewerkt; want de Heren Staten verſtonden thands, dat hunne verzoeken ſlegts dienden, om de Synode vrugteloos te maken (*x*). 1618.

Om-

(*x*) Brandt, II. Deel, bl. 900—916.

1618. Omtrent dezen tyd gaf Festus Hommius, een harde Contraremonstrant en Predikant te Leiden, een Latynsch werkje in 't licht, tot gerief en berigt voor de aanstaande Nationale Synode, 't welk ook eerlang in 't Nederduitsch werd vertaald, onder den Titel van *Monster der Nederlandsche Geschillen.* 't Was den Contraremonstranten zeer aangenaam; en de Heren Staten van Holland, aan wien de Schryver het had aangeboden, voegden hem eene vereering van tweehonderd gulden toe (y). Maar de Remonstranten beklaagden zig over zyne ontrouw en partydigheid, welke Episcopius in een klein geschrift aantoonde, gelyk ook Uitenbogaard in een Vertoog, 't welk hy aan den Prins en de Staten Generaal zond, zyne onschuld ten aanzien van verscheide zaken daarin tevens vertonende (z).

Festus Hommius schryft ten dienste der aanstaande Synode.

Tot nog toe hadden de Heren Staten van Holland en Westvriesland gene andere toestemming tot het houden der Nationale Synode gegeven, dan die hiervoren gemeld is (*a*). Ondertusschen was die Synode tegens het begin van November te Dordrecht beschreven, en de Godgeleerden kwamen reeds van alle kanten tot dezelve toevloejen; weshalve de Heren Staten thands

Besluit der Heren Staten van Holland tot het houden der Nationale Synode.

(y) Resol. van Holl. van 23 Octob. 1618. by BRANDT II. Deel, bl. 886.

(z) BAUDART, Memorien, X. Boek, bl. 80. UITENBOG. Kerkl. Hist. bl. 1075. EPISCOP. Opp. Tom. II. Part. 2. pag. 461.

(*a*) Zie bl. 329.

thands besloten hunne toestemming eindelyk ter Vergaderinge der algemene Staten te laten aantekenen; doch de Stad Gouda hield zig by hare vorige verklaring. In dit besluit word door de Heren Staten van Holland gezegd, „dat zy „ zig conformeren nevens de andere Provin„ tien, volgens de verklaring by dezelve tot „ bewaring en voorstand van hare hoogheid, „ vry- en geregtigheid, tot ieder derzelven be„ treflyk gedaan, aangenomen en bewilligd (*b*)". 1618.

Schimpschriften en spotprenten op de Remonstranten.

Het was thands genoegzaam gedaan met alle de uitzigten der Remonstranten; en de afkeer tegens hen en de voorgaande Regeering werd daaglyks gevoed en aangekweekt door eene menigte naamloze schriften; „want, gelyk één hunner partyen zig uitdrukte, die tot nogtoe „ gezwegen hadden, spraken nu uit den mond; „ elk schreef en wreef op 't zeerst: op alle „ markten en straten zong men liederen tot „ schande en verwyt der gevangenen, en in„ zonderheid van Oldenbarneveld; elk ver„ vloekte, verwees en verdoemde hem en de „ zynen (*c*)". Men maakte ook velerleije spotprenten tot schimp en smaad der Remonstranten en der vorige regeeringe; welke prenten by de liefhebbers nu nog bewaard worden, en toen ter tyd de verbittering van 't gemeen niet weinig aanzetteden (*d*).

De

(*b*) Resol. van Holland, van 25, 26, 27, Octob. 5, 6. Nov. 1618. by BRANDT, II. Deel, bl. 887.

(*c*) BAUDART, Memorien, X. Boek, bl. 63, 64.

(*d*) BRANDT, II. Deel, bl. 935, 936.

1618.

De Remonstranten in 's Hage preken in eene byzondere plaatse.

De gevolmagtigde der Delfsche Synode, met de afgevaardigde Politieken gesterkt, van Classis tot Classis rondreizende, gelyk we hiervoren zeiden (*e*), zetten ook in 's Hage den Remonstrantschgezinden Kerkenraad af, en schorsten in zynen dienst den Predikant la Faille, schoon hy de gevoelens der Contraremonstranten ware toegedaan, maar met de Remonstranten de Broederschap, in onderlinge Verdraagzaamheid, onderhield. Uitenbogaard was uit het land geweken, en Joannes Taurinus, de andere Remonstrantsche Predikant aldaar, was den Contraremonstranten toegevallen, toen de Delfsche Synode hem van zynen dienst had afgezet; zoodat de Remonstranten aldaar van Leeraar en Kerk ontblood waren. Dit bewoog hen in een byzonder huis te vergaderen, en zig door een Remonstrantschgezind Student in de Godgeleerdheid met eene predikatie te laten bedienen; gelyk de Contraremonstranten te voren op vele plaatsen afgezonderd vergaderden. Zy schynen te hebben willen beproeven, of hun dit ten minsten zoude worden toegelaten, nu zy door onderlinge Verdraagzaamheid in de openbare Kerke niet langer werden geleden. Maar vier dagen daarna, den 20 van December, kwam daartegens een sterk Plakaat van 't Hof van Holland te voorschyn, waarin onder anderen gezegd werd, „ dat niemand, dewyl
„ 'er tot besligting van de verschillen een Na-
„ tionaal Synode was byeengeroepen, zig be-
„ hoorde te onderwinden eenige nieuwigheden
hier

(*e*) Bladz. 350, 355.

„ hier te lande aanteregten, en dat de gestel- 1618.
„ tenis en welstand van 't land niet toeliet ee-
„ nige rottingen, conventiculen of onbehoor-
„ lyke byeenkomsten te maken". Ook werden 'er in dat Plakaat zware boeten gesteld tegens de overtreders, dat is tegens de genen, die predikten, en die daartoe hunne huizen leenden: en men bragt den volgenden zondag meer soldaten in de wapenen, om het Plakaat kragt bytezetten (*f*).

In Gouda blyven zy preken in de openbare Kerken.

Doch terwyl dit in 's Hage gebeurde, bleven de Predikanten van Gouda, die allen Remonstrantschgezind waren, gelyk zy in die Stad van ouds af ook altoos waren geweest, in volkomen rust hunnen dienst waarnemen, waarschynlyk omdat men daar voor opstand vreesde, dewyl de burgers meest allen den Remonstranten waren toegedaan, en de nieuwe Magistraat zig nog te zwak oordeelde. Maar in Rotterdam, daar de Remonstranten in eene Kerk, die voor hunne grote menigte te klein was, moesten vergaderen, en de gemoederen, om 't afzetten van den Predikant Grevinghoven en uit vreze voor 't gene hem verder over 't hoofd mogt hangen, zeer beroerd waren, kwamen zy by menigte op de Beurs byeen; en noopten den Predikant van Egteld, Bernerus Vesekius, één der genen die de Nationale Synode als gedagvaard Remonstrantsch Predikant bywoonde, doch nu by toeval te Rotterdam was, om voor hun op eersten Kersdag te

Te Rotterdam preken zy op de Beurs, 't welk op boete verboden word.

(*f*) BAUDART, Memorien, X. Boek, bl. 89. BRANDT, II. Deel, bl. 941, 942.

1618. te prediken; waarop den 29 van December een Plakaat volgde, by 't welk de Wethouders, met advys van zyne Doorlugtigheid en de Heren Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland, alle Vergadering buiten de openbare Kerk verboden, onder bedreiginge van zware boeten aan de genen, die predikte en de predikplaats leende, en daarenboven van eene boete van vyfentwintig Gulden aan ieder, die in zulke Vergadering zou verſchynen (g).

Te Hoorn werden zy uit de Kerken geweerd, en houden afzonderlyke Vergaderingen.

Te Hoorn werden in December de Remonſtrantſche Predikanten, vry voorbarig (h), door de Gedeputeerden der Noordhollandſche Synode afgezet of geſchorſt in hunnen dienſt, en den Remonſtranten de openbare Kerken door den Magiſtraat ontnomen. Zy leverden daartegens een ſmeekſchrift aan den Prins over, waarin zy, als wel tweemalen ſterker in getal dan de Contraremonſtranten in die Stad, om eene Kerk of Predikplaats verzogten; maar werden naar de Nationale Synode gewezen, en kregen, onder anderen tot antwoord, „ dat de „ ruſt van Land en Kerk gene twee verſchei„ den Gereformeerde Leeren kon lyden ". Daarop hielden zy afgezonderde Vergaderingen, daar zy by gebrek van Remonſtrantſche Pre-

(g) UITENBOG. Kerkl. Hiſt. bl. 1005. en vrye Aanwyzing tegens F. de Vry, bl. 108. BRANDT, II. Deel, bl. 945.

(h) Reſolut. van Holland, van 21 Decemb. 1618. by BRANDT, II. Deel, bl. 949.

Predikanten, predikatien van Bullingerus en Poppius, onder een groten toeloop, voorlazen; terwyl de Contraremonſtranten maar zeer weinige toehoorders in de openbare Kerken hadden (*i*). 1618.

Klagten en Bede der Remonſtranten aan den Heer Prinſe.

In dezen ſtand der zaken bevonden zig de Remonſtranten in de bitterſte verlegenheden, waarom iemand uit de hunnen, men meent Caſpar Barléus, Onderregent van 't Godgeleerde Collegie te Leiden en na zyne afzetting Hoogleeraar op de Doorlugtige School te Amſterdam, een breedvoerig klaag- en ſmeekſchrift aan den Heer Prins van Oranje, op hunnen naam, in 't licht gaf; waarin hun nood werd vertoond, en op de ootmoedigſte wyze om voorſtand en hulp gebeden. Het was met de grootſte welſprekenheid en bondigheid geſchreven, zoodat men het niet zonder ontroeringe en medelyden kan lezen; doch 't bragt den klagenden noch hulp noch trooſt te wege (*k*).

Doch dit alles gebeurde, terwyl de Nationale Synode te Dordrecht werd gehouden; waarvan we, de voorbereidingen nu verhaald hebbende, in het volgende Boek kortelyk verſlag zullen doen; voor zoo verre de Handelingen dier Synode tot de geſchiedenis der Remonſtranten behoren.

(*i*) D. VELIUS, Kronyk van Hoorn, bl. 308. BRANDT, II. Deel, bl. 948.

(*k*) BRANDT, II. Deel, bl. 952. by wien het geheel te vinden is.

EINDE VAN HET EERSTE DEEL.

